VI
T63-1(3)

LEV TOLSTOI

LAPSEPÕLV, POISI-IGA JA NOORUS

LEV TOLSTOI

Lapsepõlv. Poisi-iga ja noorus

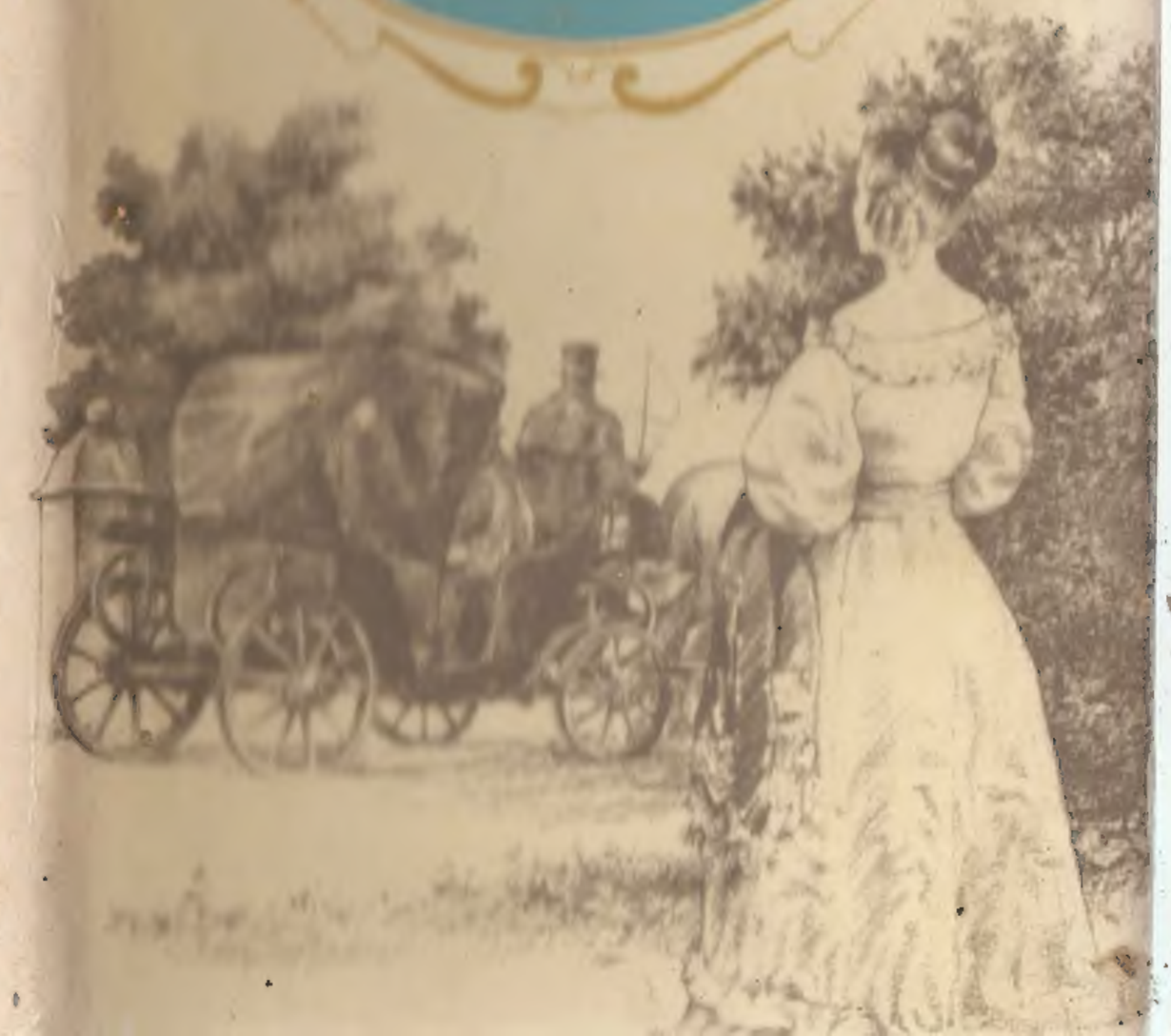

VI
T 63·1(3)

Lev Tolstoi

LAPSEPÕLV, POISI-IGA JA NOORUS

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1976

V 1
T 63 L

Originaali tiitel:
Л. Н. Толстой
Собрание сочинений в четырнадцати томах
Том первый
Детство
Отрочество
Юность
Государственное издательство художественной литературы
Москва 1951

Tõlkinud Otto Samma

Kunstiliselt kujundanud Henno Arrak

III trükk

Tartu rmt.
Raamatukogu

24

T 70803—437 / M 901(16)—76 271—76

© Illustratsioonid, «Eesti Raamat» 1976

LAPSEPÕLV

I peatükk

ÕPETAJA KARL IVANÕTŠ

Kaheteistkümnendal augustil 18..., kolmandal päeval pärast mu kümnendat sünnipäeva, mille puhul ma toredaid kingitusi sain, äratas mind kell seitse hommikul Karl Ivanõtš, tappes just minu pea kohal kärbest kepi otsa kinnitatud suhkrupaberist lapatsiga. Ta tegi seda nii kohmakalt, et riivas tammepuust voodi otsal rippuvat kaitseingli kuju, ja surnud kärbes kukkus mulle otse pähe. Ma pistsin nina teki alt välja, peatasin käega kuju, mis ikka veel kõikus, viskasin tapetud kärbse põrandale ja heitsin Karl Ivanõtšile alles unise, kuid vihase pilgu. Tema aga, kirju vateeritud hommikukuub seljas, samast riidest vöö peal, punane kootud tutimüts peas ja pehmed kitsenahksed saapad jalas, kõndis seina ääri mööda edasi, sihtis ja plaksutas.

«Hea küll, ma olen väike,» mõtlesin ma, «aga miks ta mind tülitab? Miks ta ei tapa kärbseid Volodja voodi juures? Näe, kui palju neid seal on! Nojah, Volodja on minust vanem; mina aga olen kõige väiksem: sellepärast ta mind kiusab. Seda ta muudkui mõtlebki terve eluaeg,» sosistasin ma, «et aga mulle paha teha. Ta näeb väga hästi, et ta mu üles äratas ja mind ehmatas, aga teeb nägu, nagu ei märkakski... Vastik inimene! Kuub, müts, tutt — kõik on kole vastikud!»

Samal ajal, kui ma sel kombel Karl Ivanõtši üle mõttes pahameelt väljendasin, läks ta oma voodi juurde, vaatas kella, mis rippus sängi kohal helmestega väljaõmmeldud tuhvlis, riputas lapatsi naela otsa ja pöördus, nagu oli märgata, kõige paremas meeleolus meie poole.

«Auf, Kinder, auf!... s'ist Zeit. Die Mutter ist schon

im Saal,»[1] hüüdis ta sakslase lahke häälega, tuli siis minu juurde, istus jalutsisse ja võttis taskust tubakatoosi. Ma teesklesin magamist. Karl Ivanõtš nuuskas kõigepealt tubakat, pühkis nina, nipsutas sõrmedega ja hakkas alles siis minuga tegelema. Ta kõditas naerunäol mu kandu. «*Nun, nun, Faulenzer!*»[2] ütles ta.

Kuigi ma väga kõdi kartsin, ei karanud ma sängist välja ega vastanud talle, vaid peitsin pea sügavamale padja alla, siputasin kõigest jõust jalgu ja hoidsin vägisi naeru tagasi.

«Kui hea ta on ja kuidas ta meid armastab, mina aga mõtlesin temast nii halvasti!»

Mul oli paha nii iseenda kui ka Karl Ivanõtši pärast, naer ja nutt tikkusid korraga peale: närvid olid pingul.

«*Ach, lassen Sie,*[3] Karl Ivanõtš!» hüüdsin ma, pisarad silmis, pistes pea padja alt välja.

Karl Ivanõtš hämmastus, jättis mu tallad rahule ja hakkas mult murelikult pärima: mis mul viga on? kas ma nägin halba und? ... Ta hea saksa nägu ja osavõtlikkus, millega ta mu pisarate põhjust püüdis teada saada, panid neid veel rohkem voolama: mul oli häbi ja ma ei mõistnud, kuidas ma natukese aja eest võisin Karl Ivanõtšit mitte armastada ning tema kuube, mütsi ja tutti vastikuks pidada; nüüd, vastupidi, näisid need kõik mulle väga kenad ja tundus, et isegi tutt on tema headuse ilmseks tõendiks. Ma ütlesin talle, et nutan halva unenäo pärast: *maman* oli surnud ja teda maeti. Ma mõtlesin kõik selle välja, kuna ei mäletanud sugugi, mis ma sel ööl unes olin näinud; kui aga Karl Ivanõtš, keda mu jutt liigutas, mind lohutama ja rahustama hakkas, paistis mulle, et ma nimelt just olingi seda hirmsat und näinud, ja nüüd voolasid mu pisarad juba teisel põhjusel.

Kui Karl Ivanõtš minu juurest ära läks ja ma voodis istukile tõusin ning hakkasin sukki oma väikeste jalgade otsa tõmbama, siis pisarad pisut vaibusid, sünged mõtted väljamõeldud unenäost aga ei kadunud. Tuppa astus djadka[4] Nikolai — väike puhas mehike, kes oli

[1] Üles, lapsed, üles! ... on aeg. Ema on juba saalis.
[2] Noh, noh, laiskvorst!
[3] Ah, jätke.
[4] Laste järele vaataja (mees). *Tõlk.*

alati tõsine, korralik ja aupaklik ning Karl Ivanõtši suur sõber. Ta tõi meie riided ja jalatsid: Volodjale säärsaapad, minule aga ikka veel vastumeelsed lehvidega kingad. Tema nähes oli mul häbi nutta; pealegi paistis hommikune päike rõõmsalt aknast sisse ja Volodja, kes seisis silmapesukausi juures, naeris Marja Ivanovnat (õe guvernanti) nokkides nii lõbusalt ja heledalt, et isegi tõsine Nikolai, käterätt õlal, seep ühes ja pesunõu teises käes, naeratas ja ütles:

«Jätke juba, Vladimir Petrovitš, olge hea, hakake pesema.»

Mul läks meel hoopis rõõmsaks.

«*Sind sie bald fertig?*»[1] kostis klassitoast Karl Ivanõtši hääl.

Tema hääl oli karm ja juba ilma selle headuse toonita, mis oli mind pisarateni liigutanud. Klassitoas oli Karl Ivanõtš hoopis teine inimene: ta oli õpetaja. Ma panin kähku riidesse, pesin ennast ja ilmusin tema kutse peale, endal veel hari peos, millega ma märgi juukseid silusin.

Karl Ivanõtš istus oma tavalisel kohal ukse ja akna vahel, prillid ninal ja raamat käes. Uksest vasakul oli kaks riiulit: üks meie, laste oma, teine Karl Ivanõtši i s i k l i k. Meie riiulil oli igasuguseid raamatuid — õpikuid ja mitteõpikuid: ühed seisid püsti, teised küljeli. Ainult raamatu «*Histoire des voyages*»[2] kaks suurt punast köidet toetusid väärikalt vastu seina; siis tulid pikad, paksud, suured ja välkesed raamatud — kaaned ilma raamatuteta ja raamatud ilma kaanteta; sinna prostitš ja torgati kõik, kui enne vahetundi kästi korda seada raamatukogu, nagu Karl Ivanõtš seda riiulit kõlavalt nimetas. Raamatute kollektsioon i s i k l i k u l riiulil ei olnud küll nii suur kui meie omal, kuid mitmekesisem. Ma mäletan neist kolme: saksakeelset brošüüri kapsamaa väetamisest — ilma kaanteta, üht Seitsmeaastase sõja ajaloo köidet — pärgamendis, ühest nurgast põlenud, ja hüdrostaatika täielikku kursust. Karl Ivanõtš veetis suurema osa oma ajast lugemisega, ta oli sellega isegi oma nägemise ära rikkunud; kuid

[1] Kas olete varsti valmis?
[2] «Reiside ajalugu».

peale nende raamatute ja «Severnaja Ptšela»[1] ei lugenud ta midagi.

Karl Ivanõtši riiulil olevate esemete hulgas oli üks asi, mis mulle teda kõige rohkem meenutab. See oli puust jalaga papist sõõr, mida sai pulgakeste abil nihutada. Sõõrile oli kleebitud pilt, mis kujutas ühe proua ja juukselõikaja karikatuuri. Karl Ivanõtš oskas väga hästi kleepida ning selle sõõri oli ta ise leiutanud ja valmistanud selleks, et oma nõrku silmi heleda valguse eest kaitsta.

Justkui praegu näen oma silmade ees seda pikka kogu vateeritud hommikukuues ja punase mütsiga, mille alt paistavad hõredad hallid juuksed. Ta istub väikese laua juures, millel seisab sõõr juukselõikaja pildiga, heites varju tema näole; ühes käes hoiab ta raamatut, teine käsi toetub tooli käsipuule; tema kõrval on kell, millel küti kujutis numbrilaual, ruuduline rätik, must ümmargune tubakatoos, roheline prillitupp, küünlatahikäärid väikesel alusel. Kõik need asjad on täpipealt oma kohal ning juba selle korralikkuse järgi võib otsustada, et Karl Ivanõtšil on südametunnistus puhas ja hing rahulik.

Vahel, kui all saalis oli küllalt joostud, läksin kikivarvul üles klassituppa ja nägin: Karl Ivanõtš istus üksinda oma tugitoolis ja luges rahuliku ning üleva ilmega mõnd oma armastatud raamatut. Mõnikord sattusin sinna neil hetkedel, kui ta ei lugenud: prillid suurel kotkaninal olid vajunud madalamale, sinised poolsuletud silmad vaatasid mingi erilise pilguga, kuna huuled nukralt naeratasid. Toas oli vaikne, oli kuulda ainult tema ühtlast hingamist ja küti pildiga kella löömist.

Mõnikord ta ei märganud mind, mina aga seisin ukse juures ja mõtlesin: «Vaene, vaene vanake! Meid on palju, me mängime, meil on lõbus, tema aga on ihuüksi ja mitte keegi pole tema vastu õrn. Ta räägib õigust, kui ütleb, et ta on vaenelaps. Ja ta elukäik on nii hirmus! Ma mäletan, kuidas ta seda Nikolaile jutustas — kole oleks olla tema olukorras!» Ja mul hakkas nii kahju, et läksin tema juurde, võtsin tal käest kinni ja

[1] «Põhjamaa Mesilane» — tolleaegne ajakiri. *Tõlk.*

ütlesin: «*Lieber*[1] Karl Ivanõtš!» Talle meeldis, kui ma nii ütlesin; alati muutus ta siis hellitavaks ja paistis, et ta oli liigutatud.

Teisel seinal rippusid maakaardid, mis olid kõik peaaegu lõhki rebitud, kuid Karl Ivanõtši käega osavasti kokku kleebitud. Kolmandal seinal, mille keskelt viis uks alla, rippus ühel pool kaks joonlauda: üks — ära täkitud, mete oma, teine — uus, i s i k l i k, mida ta kasutas rohkem ergutusabinõuna kui joonte tõmbamiseks; teisel pool oli must tahvel, kuhu ringikestega märgiti mete suured pahateod ja ristikestega väikesed. Tahvlist vasakul oli nurk, kuhu meid põlvili seisma pandi.

Kui hästi ma mäletan seda nurka! Mäletan ahjuava, siibrit selles avas ja kriiksuvat häält, mida see siiber tegi, kui teda pöörati. Juhtus vahel, et seisad ja seisad nurgas, nii et põlved ja selg hakkavad valutama, ning mõtled: «Karl Ivanõtš on mind ära unustanud: küllap tal endal on hea pehmes toolis istuda ja oma hüdrostaatikat lugeda — aga minul?» —, ja et ennast talle meelde tuletada, hakkad tasapisi siibrit kinni ja lahti keerama või seinalt krohvi uuristama; kui aga äkki liiga suur tükk rabinal maha variseb, siis tunned hirmu, mis on tõepoolest halvem igasugusest karistusest. Heidad pilgu Karl Ivanõtšile — tema aga istub, raamat käes, ja nagu ei märkaks midagi.

Too keskel asetses katkise musta vahariidega kaetud laud ja selle katte alt paistsid mitmes kohas sulenoaga täkitud ääred. Laua ümber olid mõned värvimata, kuid kasutamisest tarvitumisest otsekui lakeeritud taburetid. Viimases seinas oli kolm akent. Väljavaade neist oli niisugune: otse akende all tee, millel iga lohk, iga kivi, iga roobas oli mulle ammu tuttav ja kallis; teisel pool teed — põetud pärnadega puiestee, mille tagant siinsed paistis pistandnad; üle puiestee oli näha aasa, sellest ühel pool oli rehala ja selle vastas mets; kaugel metsas paistis metsavahi onn. Paremal pool oli akendest näha osa terrassist, kus suured inimesed tavaliselt enne lõunat istusid. Vahel, kui Karl Ivanõtš etteütluse-

[1] Armas.

lehte parandas, vaatasin sinnapoole ja nägin ema musta pead, kellegi selga, ning sealt kuuldus ähmaselt juttu ja naeru; hakkas nii kahju, et ei saa seal olla, ja ma mõtlesin: «Millal ma saan ometi suureks, jätan õppimise maha ega istu enam alati dialoogide taga, vaid nende juures, keda armastan?» Nukrus läheb üle kurbuseks, ja jumal teab miks või millest, vajud nii mõttesse, et ei kuulegi, kuidas Karl Ivanõtš vigade pärast pahandab.

Karl Ivanõtš võttis kuue ära, pani selga sinise fraki, mis oli õlgade kohalt volditud ja kroogitud, kohendas peegli ees oma kaelasidet ja viis meid alla — ema teretama.

II peatükk

MAMAN

Ema istus võõrastetoas ja valas teed; ühe käega hoidis ta teekannu, teisega samovari kraani, millest vesi üle teekannu ääre kandikule voolas. Ehkki ta vaatas üksisilmi, ei märganud ta seda, ei märganud ka, et meie sisse tulime.

Kui püüad oma mälus armsa inimese näojooni ellu äratada, kerkib nii palju minevikumälestusi, et näed teda läbi mälestuste ähmaselt otsekui läbi pisarate. Need on kujutluse pisarad. Kui ma püüan ema niisugusena meenutada, nagu ta tol ajal oli, näen ma ainult tema pruune silmi, mis alati väljendasid ühesugust headust ja armastust, sünnimärki kaelal, pisut allpool sellest kohast, kus lühikesed udemed käharduvad, väljaõmmeldud väikest valget kraed, õrna kuiva kätt, mis mind sageli silitas ja mida ma sageli suudlesin; kuid üldpilti ma tabada ei suuda.

Diivanist vasakul seisis vana inglise klaver; klaveri ees istus mu mustaverd õde Ljubotška ja mängis roosade, äsja külma veega pestud sõrmekestega märgatava pingutusega Clementi etüüde. Ta oli üheteistkümneaastane, ta kandis lühikest linast kleiti, valgeid pitsiga ääristatud pükse ja suutis oktaave võtta ainult *arpeggio*[1]. Tema kõrval istus poolpõiki Marja Ivanovna, roosade lintidega tanu peas, helesinine jakk seljas, punetava ja vihase näoga, mis võttis veel rangema ilme siis, kui sisse astus Karl Ivanõtš. Ta vaatas viimast ähvardavalt ja jätkas tema kummardusele vastamata jalaga takti lüües lugemist «*un, deux, trois, un, deux, trois*»[2] veel valjemini ja käskivamalt kui enne.

Karl Ivanõtš ei pööranud sellele vähimatki tähelepanu ja läks oma harjumuse järgi otse ema kätt suudlema, tervitades teda saksa keeles. Ema ärkas mõtetest, raputas pead, nagu tahaks ta selle liigutusega nukraid mõtteid peletada, ulatas Karl Ivanõtšile käe ja suudles teda kurrulisele meelekohale, sel ajal kui too tema kätt suudles.

«*Ich danke, lieber*[3] Karl Ivanõtš,» ja jätkas saksa keeles: «Kas lapsed magasid hästi?»

Karl Ivanõtš oli ühest kõrvast kurt ja nüüd ei kuulnud ta klaverimängu tõttu üldse mitte midagi. Ta kummardus diivanile lähemale, toetus ühe käega lauale ja seisis ühel jalal; naeratusega, mis mulle tol ajal näis peenuse tipuna, kergitas ta mütsi ja ütles:

«Te vabandate mind, Natalja Nikolajevna?»

Et mitte oma paljast pead külmetada, ei võtnud Karl Ivanõtš kunagi punast mütsi ära, kuid võõrastetuppa tulles küsis iga kord mütsi pähejätmiseks luba.

«Pange pähe, Karl Ivanõtš... Ma küsin teilt, kas lapsed magasid hästi,» ütles *maman* tema poole kummardudes ja võrdlemisi valjusti.

Kuid Karl Ivanõtš ei kuulnud ikka midagi, kattis oma kiilaspea punase mütsiga ja naeratas veel armsamalt.

«Pidage hetkeks, Mimi,» ütles *maman* Marja Ivanovnale naeratades. «Midagi ei kuule.»

Kuigi ema nägu oli ka muidu väga kena, muutis naeratus selle veel palju ilusamaks, ja ümberringi läks kõik otsekui rõõmsamaks. Kui ma elu rasketel silmapilkudel kas või vilksamisigi näeksin seda naeratust, oleks mulle teadmata, mis on mure. Mulle tundub, et ainuüksi naeratuses peitub see, mida nimetatakse näo

[1] Oktaavsele järgnevad akordi helid.
[2] Üks, kaks, kolm, üks, kaks, kolm.
[3] Tänan, kallis.

iluks: kui naeratus lisab näole veetlevust, siis on nägu ilus; kui ta seda ei muuda, siis on nägu tavaline, kui ta aga seda rikub, siis on nägu inetu.

Kui *maman* oli mu tervitusele vastanud, võttis ta mu pea käte vahele ja kallutas selle tagasi, vaatas siis mind teraselt ja ütles:

«Sa oled täna nutnud?»

Ma ei vastanud. Ta suudles mu silmi ja küsis saksa keeles:

«Miks sa nutsid?»

Kui ta meiega sõbralikult kõneles, rääkis ta alati saksa keelt, mida ta suurepäraselt valdas.

«Ma nutsin unes, *maman*,» vastasin ma, meenutades väljamõeldud unenägu kõigis üksikasjus, ja võpatasin tahtmatult selle mõtte juures.

Karl Ivanõtš kinnitas mu sõnu, kuid vaikis unenäost. Kõnelnud veel ilmast — jutt, millest ka Mimi osa võttis, pani *maman* kandikule kuus tükki suhkrut mõnede lugupeetud teenijate jaoks, tõusis püsti ja läks akna all seisva väljaõmblemisraami juurde.

«Noh, minge nüüd *papa* juurde, lapsed, ja ütelge talle, et ta tingimata tuleks korraks minu juurde, enne kui rehalasse läheb.»

Muusika, taktilugemine ja ähvardavad pilgud algasid uuesti, meie aga läksime *papa* juurde. Läbisime toa, mis juba vanaisa ajast kandis nimetust «lauateenrite ruum», ja astusime kabinetti.

III peatükk

PAPA

Ta seisis kirjutuslaua kõrval, osutas mingisuguseile ümbrikele, pabereile ja rahahunnikuile, oli ärritatud ning seletas midagi ägedalt opman Jakov Mihhailovile, kes seisis oma tavalisel kohal ukse ja baromeetri vahel, käed selja taga, ja liigutas sõrmi väga kiiresti ning mitmes suunas.

Mida rohkem *papa* ägestus, seda kiiremini liikusid opmani sõrmed, ja vastupidi: kui *papa* vaikis, jäid ka

sõrmed seisma; kui aga Jakov ise rääkima hakkas, muutusid sõrmed hirmus rahutuks ja hüplesid meeleheitlikult igasse suunda. Nende liikumise järgi võis minu arvates lugeda Jakovi salajasi mõtteid; nägu aga oli tal alati rahulik — väljendas teadmist oma väärikusest ja ühtlasi võimu all olekust, see tähendab: mul on õigus, kuid eks kõik ole teie teha!

Meid nähes ütles *papa* ainult:

«Oodake, kohe.»

Ja näitas pealiigutusega, et keegi meist ukse kinni paneks.

«Ah, armas jumal! Mis sinuga siis nüüd on, Jakov?» jätkas ta opmaniga kõnelemist ning liigutas õlga (tal oli säärane harjumus). «See kaheksasada rubla siin ümbrikus . . .»

Jakov tõmbas arvelaua lähemale, lõi kaheksasada ja suunas pilgu ebamäärasesse punkti, oodates, mis edasi saab.

«. . . on majanduskuludeks minu äraolekul. Saad aru? Veski eest pead sa saama tuhat rubla . . . Kas on nii või ei ole? Pantraha pead sa pangast tagasi saama kaheksa tuhat; heinte eest, mida sinu enda arvestuse järgi saab müüa seitsesada puuda — nelikümmend viis kopikat puud —, saad sa kolm tuhat; järelikult, kui palju tuleb sul kokku raha? Kaksteist tuhat . . . Kas on nii või ei ole?»

«Just nii,» ütles Jakov.

Kuid sõrmede liikumise kiiruse järgi ma märkasin, et ta tahtis vastu vaielda; *papa* katkestas teda:

«Noh, sellest rahast sa saadadki kümme tuhat nõulogusse Petrovskoje eest. Nüüd selle raha, mis on kontoris,» jätkas *papa* (Jakov lõi arvelaual endised kaksteist tuhat tagasi ja lõi välja kakskümmend üks tuhat), «too sa mulle ja kannad sama kuupäevaga kuludesse. (Jakov lõi arvelaua nupud tagasi ja pööras selle ümber, näidates sellega vististi, et kakskümmend üks tuhat rubla läheb samuti kaotsi.) Selle ümbriku rahaga annad minu poolt edasi aadressi järgi.»

Ma seisin laua lähedal ja heitsin pilgu ümbrikule. Sinna oli kirjutatud: «Karl Ivanovitš Mauerile.»

Vististi märgates, et ma lugesin seda, mida mul polnud tarvis teada, pani *papa* mulle käe õlale ja juhtis mu

kerge liigutusega lauast eemale. Ma ei taibanud, kas see oli õrnus või märkus, ja suudlesin igaks juhuks suurt soonilist kätt, mis mu õlal seisis.

«Kuulan,» ütles Jakov. «Aga mida kästakse Habarovka rahadega teha?»

Habarovka oli *maman*'ile kuuluv mõis.

«Jätta kontorisse ja mitte millekski tarvitada ilma minu käsuta.»

Jakov vaikis mõne viivu; siis hakkasid ta sõrmed äkki suure kiirusega pöörlema, kusjuures sõnakuuleliku nürimeelsuse ilme, millega ta härra käske kuulas, temale omaseks kelmivõitu taibukuse väljenduseks muutus; ta nihutas arvelaua enda poole ja hakkas rääkima:

«Lubage teile ette kanda, Pjotr Aleksandrõtš, et olgu kuidas on, nõukogusse tähtajaks maksta ei saa. Te arvasite heaks öelda,» jätkas ta aeglaselt, «et te peate saama pantraha ning raha veskist ja heinte eest . . . (Kõik need summad lõi ta arvelaual välja.) Mina aga kardan, kas me arvestustes ei eksi,» lisas ta pärast vähest vaikimist ja vaatas sügavamõtteliselt *papa* otsa.

«Milles?»

«Aga vaadake lahkesti: mis puutub veskisse, siis mölder käis juba kaks korda minu juures pikendust palumas ja vandus jumala nimel, et tal raha ei ole... Ta on praegugi siin: kas te ei sooviks temaga ise rääkida?»

«Mis ta siis räägib?» küsis *papa*, andes peaga märku, et ta möldriga kõnelda ei taha.

«Teadagi mis. Räägib, et jahvatamist pole üldse olnud, et see raha, mis oligi, läks kõik paisu jaoks. Kui me talle üles ütleme, härra, kas see oleks meile kasulik? Te arvasite heaks rääkida pantrahast, kuid ma vist juba kandsin teile ette, et meie rahad on seal kinni jäänud ja niipea me neid kätte ei saa. Ma saatsin toona linna Ivan Afanasjevitšile koorma jahu ja kirja selles asjas: vastavad aga jällegi, et Pjotr Aleksandrõtši jaoks on valmis tegema kõik, kuid asi pole nende teha, ja igast asjast on näha, et vaevalt kahe kuugi pärast tuleb teie kviitung. Heintest arvasite heaks rääkida, ütleme, et müümegi kolme tuhande eest...»

Ta lõi arvelaual kolm tuhat ja vaikis hetkeks, vaadates kord arvelauale, kord *papa*'le silma niisuguse väljendusega:

«Te näete ise, kui vähe seda on! Ja ka heintega saame kahju, kui neid praegu müüma hakata, te ju teate isegi . . .»

Oli näha, et tal on veel suur argumentide tagavara; sellepärast viis *papa* katkestaski teda.

«Oma korraldust ma ei muuda,» ütles ta, «kui aga nende rahade saamisega peaks tõepoolest viivitusi tulema, siis pole midagi parata, võta Habarovka rahast nii palju kui vaja.»

«Kuulan,»

Jakovi näoilme ja sõrmede järgi oli märgata, et viimane korraldus pakkus talle suurt rahuldust.

Jakov oli pärisori, väga püüdlik ja ustav inimene; nagu kõik head opmanid, oli ta äärmiselt kitsi oma isanda huvides ja tal oli härraste kasust väga kummaline arusaamine. Ta hoolitses alati oma härra vara suurendamise eest proua vara arvel, püüdes tõestada, et on vaja ära tarvitada kõik tulud proua mõisast Petrovskoje jaoks (mõis, kus me elasime). Praegusel hetkel tundis ta võiduröõmu, sest oli saanud täielikult oma tahtmist.

Teretanud meid, ütles *papa*, et aitab meil maal lulli löömisest, et me pole enam väikesed ja on aeg tõsiselt õppima hakata.

«Ma arvan, te teate juba, et ma sõidan täna öösel Moskvasse ja võtan teid kaasa,» ütles ta. «Te hakkate elama vanaema juures, *maman* aga jääb tüdrukutega siia. Ja teadke, et talle jääb ainult üks lohutus — kuulda, et te hästi õpite ja et tejega rahul ollakse.»

Kuigi nende ettevalmistuste järgi, mida mitu päeva oli märgata, me juba ootasime midagi ebatavalist, hämmastas see uudis meid hirmsasti. Volodja punastas ja ütles väriseva häälega edasi ema palve.

«Vaata, mida mu unenägu ennustas!» mõtlesin ma. «Annaks jumal, et ei juhtuks midagi veel halvemat.»

Mul oli emast väga, väga kahju, kuid samal ajal röömustas mind mõte, et me oleme tõepoolest suureks saanud.

«Kui me täna sõidame, siis jäävad tunnid vist ära; see on tore!» mõtlesin ma. «Kuid Karl Ivanõtšist on kahju. Ta lastakse vist lahti, sest muidu poleks talle

Tartu rmt. Raamatukogu

umbrikku valmis pandud... Parem juba kogu aeg õppida ja mitte ära sõita, mitte lahkuda emast ja mitte luga teha vaesele Karl Ivanõtšile. Ta on niigi väga õnnetu!»

Need mõtted välgatasid mul peas; ma ei liikunud paigast ja vaatasin üksisilmi oma musti kingalehve.

Kui *papa* oli Karl Ivanõtšiga veel mõned sõnad baromeetri langemisest raakinud ja Jakovil käskinud koeri mitte sööta, et pärast lõunat hüvastijätuks noorte hagijatega välja sõita, saatis ta meid vastu minu ootust õppima, lohutades küll lubadusega jahile kaasa võtta.

Enne ülesminekut jooksin ma terrassile. Ukse juures lamas päikese käes, silmad vidukil, isa lemmikhurt Milka.

«Milkakene,» ütlesin ma teda silitades ja koonule suudeldes, «me sõidame täna ära. Hüvasti! Me ei näe teineteist enam iialgi.»

Ma heldisin ja puhkesin nutma.

IV peatükk

ÕPPETUNNID

Karl Ivanõtš oli väga halvas tujus. Seda oli märgata tema kortsus kulmudest ja sellest, kuidas ta oma kuue kummutisse viskas, kuidas ta pahaselt vööd endale ümber seadis ja kui tugevasti ta tõmbas küünega märgi dialoogide raamatusse, et näidata kohta, kust saadik me pidime pähe õppima. Volodja õppis korralikult; minul aga oli meeleolu nii langenud, et ma ei saanud mitte midagi teha. Vaatasin kaua aega mõttetult dialoogide raamatusse, kuid eelseisva ärasõidu pärast silmi valgunud pisarate tõttu ei saanud lugeda; kui tuli aeg üles ütelda Karl Ivanõtšile, kes kuulas mind, silmad kinni (see oli halb tundemärk), ei suutnud ma just sel kohal, kus üks ütleb: «*Wo kommen sie her?*»[1] ja teine vastab: «*Ich komme vom Kaffee-Hause*»[2], enam pisaraid tagasi hoida ega saanud nuuksumise pärast ütelda:

[1] Kust te tulete?
[2] Ma tulen kohvikust

«*Haben sie die Zeitung nicht gelesen?*»[1] Kui järg ilukirja kätte jõudis, tegin ma paberile kukkuvate pisarate tõttu niisuguseid laike, nagu oleksin kirjutanud veega pakkimispaberile

Karl Ivanõtš vihastas, pani mu põlvili seisma, ütles, et see on kangekaelsus, nukukomöödia (see oli tema lemmiksõna), ähvardas joonlauaga ja nõudis, et ma palukse andeks, kuni aga minu ei suutnud pisarate tõttu sõnagi lausuda. Lõpuks, tundes vist, et ta ei toiminud õigusest, laks Karl Ivanõtš ust paugutades Nikolai tuppa

Klassiruumis oli kuulda, kuidas djadka toas kõneldi.

«Kas sa juba kuulsid, Nikolai, et lapsed sõidavad Moskvasse?» küsis Karl Ivanõtš tuppa astudes.

«Miks ei, kuulsin küll.»

Nikolai tahtis vist püsti tõusta, sest Karl Ivanõtš ütles: «Istu, Nikolai!» ja sulges seejärel ukse. Ma tulin nurgast välja ja laksin ukse juurde kuulatama.

«Tee sa inimestele head kuipalju tahad, ole kuitahes ustav, aga tänu selle eest ära oota, eks ole, Nikolai?» ütles Karl Ivanõtš meelepahaga.

Nikolai, kes istus akna all ja tegi kingsepatööd, noogutas nõusolevalt pead

«Ma olen juba kaksteist aastat selles majas ja võin seda Jumala ees, Nikolai,» jätkas Karl Ivanõtš, tõstes silmad ja tubakatoost lae poole, «et ma olen neid armastanud ja nendega tegelnud rohkem, kui ma seda oleksin teinud omaenda lastega. Mäletad, Nikolai, kui Volodjakesed oli palavik, mäletad, kuidas ma üheksa päeva silmi kinni panemata tema voodi juures istusin. Jah! Siis olin ma hea ja armas Karl Ivanõtš, siis oli mind vaja. Nüüd aga,» lisas ta irooniliselt naeratades, «nüüd on lapsed suureks kasvanud, neil tuleb tõsiselt õppida. Just nagu nad siin ei õpiks, kas pole, Nikolai?»

«Kuidas siis veel peaks õppima,» ütles Nikolai, pani naaskli kõrvale ja tõmbas mõlema käega pigitraati.

«Jah, nüüd pole mind enam vaja, nüüd on tarvis mind ära ajada. Aga kuhu jäid lubadused? Kus on tänu? Natalja Nikolajevnat ma austan ja armastan,

[1] Kas olete ajalehte lugenud?

Nikolai,» ütles ta ja pani käe rinnale, «aga mis saab tema teha? . . . Tema tahtmine tähendab siin majas näe nii palju.» Ta viskas sealjuures väljendusrikka liigutusega nahatüki põrandale. «Ma tean, kelle vigurid need on ja miks mind enam vaja pole: sellepärast, et ma ei lipitse ega kiida igas asjas järele nagu m õ n e d t e i s e d. Ma olen harjunud alati ja igaühele tõtt rääkima,» ütles ta uhkelt. «Jumal nendega! Sellest, et mina ära lahen, nad rikkaks ei saa, mina aga, jumal on armuline, leian endale ikka tükikese leiba . . . Eks ole, Nikolai?»

Nikolai tõstis pea ja vaatas Karl Ivanõtšile nõnda otsa, nagu tahaks ta veenduda, kas ta tõepoolest leiab endale tükikese leiba, — kuid ei lausunud midagi.

Karl Ivanõtš rääkis veel palju ja kaua selles vaimus: kõneles sellest, kuidas tema teeneid osati paremini hinnata ühe kindrali juures, kus ta varem oli elanud (mul oli seda väga valus kuulda), kõneles Saksimaast, oma vanemaist, oma sõbrast rätsep Schönheitist jne., jne.

Ma tundsin talle ta mures kaasa ja mul oli valus, et isa ja Karl Ivanõtš, keda ma peaaegu ühevõrdselt armastasin, ei mõistnud teineteist; ma läksin jälle nurka, kükitasin ja mõtlesin järele, kuidas nende vahel uuesti üksmeel luua.

Kui Karl Ivanõtš klassituppa tagasi tuli, käskis ta mind püsti tõusta ja võtta vihik etteütluse kirjutamiseks. Kui kõik valmis oli, istus ta majesteetlikult oma tugitooli ja hakkas häälega, mis tuli nagu kuskilt sügavusest, dikteerima järgmist: «*Von al-len Lei-den-schaften die grau-samste ist . . . haben sie geschrieben?*»[1] Siis ta peatus, nuusutas pikkamisi tubakat ja jätkas uue jõuga: «*die grausamste ist die Un-dank-bar-keit . . . Ein grosses U.*»[2] Kirjutanud viimase sõna, vaatasin ma talle järge oodates otsa.

«*Punctum,*»[3] ütles ta vaevalt märgatava naeratusega ja andis märku, et me vihikud tema kätte ulataksime.

Mitu korda, mitmesuguste intonatsioonide ja suurima rahuldustundega luges ta seda lauset, mis väljendas tema salajast mõtet; siis andis meile ajalugu õppida ja istus akna alla. Ta nägu ei olnud enam morn nagu enne;

[1] Kõigist pahedest kõige hirmsam on . . . kas on kirjutatud?
[2] Kõige hirmsam on tänamatus . . . Suur algustaht.
[3] Punkt.

see väljendas inimese rahulolu, kes on temale tehtud ülekohtu eest väärikalt kätte maksnud.

Kell oli kolmveerand üks, kuid Karl Ivanõtš nahtavasti ei mõelnudki meid vabaks lasta: ta andis aina uusi ülesandeid. Tüdimus ja sõõginäu kasvasid mõlemad ühesugusel määral. Suure kärsitusega jälgisin ma kõiki tunnuseid, mis tähendasid lõuna lähedust. Juba laheb teentja nuustikuga tuldrikuid pesema, on kuulda, kuidas kolistatakse noudega puhvetis, tõmmatakse lahti laud ja asetatakse toole kohale, Mimi tuleb Ljubotška ja Katenkaga (Katenka on Mimi kaheteistkümneaastane tütar) ülast; kuid veel ei ole näha Fokat, teener Fokat, kes alati tuleb ja teatab, et sook on valmis. Alles siis võib jätta raamatud ja Karl Ivanõtšile tähelepanu pööramata alla joosta.

Nüüd kuuldub trepilt samme; kuid see ei ole Foka! Tema kõnnak oli mulle juba ammugi tuttav ja ma tundsin alati tema saabaste kriuksumise ära. Uks avanes, ja lavele ilmus inimkogu, keda ma ei tundnud.

V peatükk

VAGA HULL

Tuppa astus umbes viiekümneaastane mees, kahvatu rõugearmilise palliku näoga, pikkade hallide juustega ja hõreda punaka habemega. Ta oli nii pikka kasvu, et ta uksest sisse tulles pidi kogu kehaga kummarduma, mille tõenäo pead puhutama. Seljas oli tal mingi katkine ürp, mis sarnanes vammusega ja vaimuliku alutüne kuuega; käes oli tal tohutu sau. Tuppa astudes löi ta sellega kõigest jõust vastu põrandat, köverdas kulme, ajas suu õlleru pärani ning hirnus koledal ja ebaloomulikul kombel naerda. Ta oli ühest silmast pime ja selle silma valge tera hüples vahetpidamata ning andis mingi metsik mõte veelgi vokaama ilme.

«Aitad Knesi» hüüdis ta ja jooksis väikeste sammudega õpetaja juurde, võttis tal peast kinni ja hakkas hoolega tema pealage uurima, läks siis täiesti tõsise ilmega eemale, astus laua juurde ja puhus vahariide

alla, tehes selle kohal ristimärke. «Ooh, kahju! ooh, vaene! kullakesed... lendavad ära,» ütles ta siis peaaegu väriseva häälega, vaatas üksisilmi Volodjat ja puhkis varrukaga tõepoolest tilkuvaid pisaraid.

Hääl oli tal räme ja kähe, liigutused kärmed ja ebaühtlased, jutt mõttetu ja katkendlik (ta ei tarvitanud kunagi asesõnu), kuid rõhud olid nii liigutavad ja ta kollane inetu nägu võttis vahel niisuguse varjamatult kurva ilme, et teda kuulates ei saanud tagasi hoida hirmu ja kurbusega segatud kahjutunnet.

See oli rändav vaga hull Griša.

Kust ta pärit oli? Kes olid ta vanemad? Mis sundis teda valima rändaja-põlve? Seda ei teadnud keegi. Tean ainult, et juba viieteistkumnendast aastast saii ta tuntuks pühamehena, kes liigub talvel ja suvel paljajalu, käib kloostrites, kingib pühakujukesi nendele, kes talle meeldivad, ja räägib mõistatuslikke sõnu, mida mõned peavad ennustusteks; et keegi pole tundnud teda teistsugusena, et ta vahel harva käis vanaema juures ja ühed kõnelesid, et ta olevat rikaste vanemate õnnetu poeg ja puhas hing, teised aga, et ta olevat lihtne maamees ja laiskvorst.

Lõpuks ilmus kauaoodatud ja täpne Foka ning meläksime alla. Nuuksudes ja igasuguseid mõttetusi rääkides tuli Griša meiega koos ja toksis sauaga vastu trepiastmeid. *Papa* ja *maman* kõndisid käsikäes võõrastetoas ja jutlesid millestki tasakesi. Marja Ivanovna istus sirgelt tugitoolis, mis asetses sümmeetriliselt täisnurga all vastu diivanit, ja jagas range, kuid tagasihoidliku häälega õpetusi tema kõrval istuvatele tutarlastele. Niipea kui Karl Ivanõtš tuppa astus, vaatas Marja Ivanovna korraks tema poole, pööras end kohe ära, ja tal nägu võttis niisuguse ilme, mida võiks nõnda edasi anda: ma ei märka teid, Karl Ivanõtš. Tüdrukute silmist võis taibata, nagu tahaksid nad meile kiiresti üleanda mingit väga tähtsat teadet, kuid püsti karata ja meie juurde tulla oleks tähendanud Mimi reeglite rikkumist. Me pidime kõigepealt tema juurde minema, ütlema: «*Bonjour, Mimi!*», tegema kraapjalga, ja alles siis oli lubatud jutlema hakata.

Küll oli see Mimi väljakannatamatu olend! Tema juuresolekul ei tohtinud millestki rääkida: ta pidas:

kõike ebaviisakaks. Peale selle manitses ta lakkamatult: «*Parlez donc français,*»[1] ja seda just siis, kui nagu kiuste oli tahtmine väga vene keelt rääkida; või lõunalauas — saad alles mõnest toidust maigu suhu ja soovid, et keegi ei segaks, kui tema juba tingimata ütleb: «*Mangez donc avec du pain*»[2] või «*Comment ce que vous tenez votre fourchette?*»[3] — «Ja mis on tal meiega tegemisti!» mõtled. «Õpetagu oma tüdrukuid, meil aga on selleks Karl Ivanõtš.» Mu jagasin täielikult Karl Ivanõtši vaenu mõnede inimeste vastu.

«Palu emalt, et meid jahile kaasa võetaks,» ütles Katenka sosinal, hoiratas mul kuuehõlmast, kui suured olid ees sõõgituppa läinud.

«Hea küll, katsume.»

Griša sõi lõunat sõõgitoas, kuid omaette lauas; ta ei tõstnud silmi taldrikult, ohkas vahetevahel, tegi hirmsaid grimasse ja räägis otsekui iseendaga: «Kahju!... lendas ära... lendab tuvi taevasse... oh, haual on kivi!...» jne.

Maman oli hommikust peale ärevas meeleolus; Griša imelek, ta sõnad ja teod suurendasid seda meeleolu veelgi.

«Ah jaa, oleksin peaaegu unustanud sinult üht asja palumast,» ütles ta, ulatades isale taldriku supiga.

«Kuul, palun, oma koledad koerad kinni panna; nad oleksid vaest Griõat peaaegu hammustanud, kui ta üle aia tuli. Nad võivad ju nii isegi laste kallale minna.»

Kuuldes, et jutt on temast, pöördus Griša laua poole, nõtkus oma riiete lõhkikistud hõlma ja ütles toitu närides:

«Tahtis, et maha murraksid... Jumal ei lasknud. Patt on koeri ässitada! Suur patt! Ära löö, peremees[4], miks sa lööd? Jumal annab andeks... aeg pole niisugune.»

«Mis ta räägib?» küsis *papa*, vaadates teda teraselt ning karmilt. «Ma ei saa midagi aru.»

«Aga mina saan,» vastas *maman*. «Ta raakis mulle,

[1] Rääkige ometi prantsuse keeles.
[2] Sooge ometi koos leivaga.
[3] Kuidas te kahvlit hoiate?
[4] Nii nimetas ta kõiki mehi vahet tegemata. *Autori märkus.*

et üks jahimees ässitanud talle meelega koerad kallale; ja nüüd ta ütles: «Tahtis, et maha murraksid, kuid jumal ei lasknud,» ja palub sind, et sa teda selle eest ei karistaks.»

«Ah nii!» ütles *papa*. «Kust tema teab, et ma tahan seda jahimeest karistada? Sa tead, et ma üldse ei pea suurt lugu nendest härradest,» jätkas ta prantsuse keeles, «kuid see ei meeldi mulle eriti ja peab . . .»

«Ah, ära räägi seda, mu sõber,» katkestas *maman*, otsekui millestki ehmudes. «Kust sa tead?»

«Küllap mul on olnud juhust seda tõugu inimesi tundma õppida — neid käib sinu juures ju nii palju — kõik üht sorti. Ikka üks ja sama lugu . . .»

Oli näha, et ema oli ses suhtes hoopis teisel arvamusel ega tahtnud vastu vaielda.

«Ulata mulle, palun, pirukat,» ütles ta. «Kas nad on täna maitsvad?»

«Ei, mind pahandab,» jätkas *papa*, haarates piruka kätte, kuid hoides seda nii kaugel, et *maman* seda võtta ei ulatunud, «ei, mind pahandab, kui ma näen, et targad ja haritud inimesed end petta lasevad.»

Ja ta lõi kahvliga vastu lauda.

«Ma palusin sind mulle pirukat ulatada,» kordas ema kätt sirutades.

«Ja õigesti tehakse,» jätkas *papa* ning nihutas käe kaugemale, «et niisugused inimesed pannakse politseis kinni. Nendest pole muud kasu kui see, et nad rikuvad mõnede niigi nõrkade närvidega inimeste meeleolu,» lisas ta naeratusega, märgates, et see jutt emale sugugi ei meeldi, ja ulatas talle piruka.

«Selle peale ütlen ma sulle ainult üht: raske on uskuda, et inimene, kes oma kuuekümnest eluaastast hoolimata käib talvel ja suvel paljajalu, kannab kogu aeg riiete all kahepuudaseid raudahelaid ja kes korduvalt on ära ütelnud, kui talle on pakutud rahulikku ja mugavat elu, — raske on uskuda, et säärane inimene teeb seda kõike ainult laiskusest. Mis puutub ennustustesse,» lisas ta ohates pärast hetkelist vaikimist, *je suis payée pour y croire*[1]; ma vist rääkisin sulle, kuidas Kirjuša paeva ja tunni pealt ennustas kadunud isale tema surma.»

[1] ma ei usu nendesse asjata.

«Ah, mis sa mulle tegid!» ütles *papa* naeratades ja pani käe suu juurde sellelt poolt, kus istus Mimi. (Kui ta seda tegi, kuulasin ma alati pingsa tahelepanuga, oodates midagi naljakat.) «Miks sa tuletasid mulle tema jalgu meelde? Ma vaatasin, ja nüüd ei saa enam midagi süüa.»

Lõuna hakkas lõppema. Ljubotška ja Katenka pilgutasid meile kogu aeg silma, kehitasid end toolil ja ilmutasid üldse suurt rahutust. See silmapilgutamine tähendas: «Miks te ei palu, et meid jahile kaasa võetaks?» Ma müksasin küünarnukiga Volodjat, Volodja müksas mind ja kogus lõpuks julgust: algul ara häälega, siis võrdlemisi kindlalt ja valjusti seletas ta, et kuna me täna peame ära sõitma, siis sooviksime, et tüdrukud sõidaksid koos meiega jahile, pikkvankril. Pärast väikest nõupidamist suurte vahel otsustati see küsimus meie kasuks ja — mis oli veel meeldivam — *maman* ütles, et ta ise sõidab ka meiega kaasa.

VI peatükk

ETTEVALMISTUSED JAHIKS

Magamistoast ajal kutsuti Jakov ja anti korraldused pikkvankri, koerte ja rataahobuste suhtes — kõik suurima täpsusjalitusega, nimetades iga hobust nimepidi. Volodja hobune lonkas; *papa* käskis sadulдada tema jaoks jahihobuse. See sõna «jahihobune» kostis kuidagi imelikult *maman*'i kõrvus; talle tundus, et jahihobune peab olema midagi metsiku kiskja taolist, kes Volodja tingimata seljast maha viskab ja tapab. Hoolimata sellest, et *papa* ja Volodja teda rahustasid, kusjuures Volodja hämmastava uljusega rääkis, et sellest pole midagi ja et talle väga meeldib, kui hobune pillutab, kõneles vaene *maman* ikka edasi, et ta tunneb kogu lobusõidu kestel poja pärast muret.

Lõunasöök lõppes; suured läksid kabinetti kohvi jooma, meie aga jooksime aeda mahalangenud kollaste lehtedega kaetud teedele jalgadega sahistama ja omavahel vestlema. Algas jutt sellest, et Volodja sõidab

jahihobusel, sellest, et on häbi, et Ljubotška jookseb aeglasemalt kui Katenka, sellest, et oleks huvitav vaadata Griša raudahelaid, jne.; sellest aga, et meil seisab ees lahkumine, ei lausutud sõnagi. Meie jutuajamise katkestas ettesõitva pikkvankri murin, mille iga vedru juures istus üks mõisaõue poiss. Vankri järel sõitsid jahimehed koertega, jahimeeste järel kutsar Ignat Volodjale määratud hobusel, hoides valjaist minu vana klepperit. Alguses sööstsime kõik aia äärde, kust oli näha kõiki neid huvitavaid asju, siis aga jooksime kilkamise ja müraga üles riietuma, ja riietuma nõnda, et me võimalikult rohkem sarnaneksime jahimeestega. Üks peamisi vahendeid selleks oli pükste toppimine saapasäärde. Otsekohe asusime asja juurde, püüdes seda kiiresti lõpetada ja joosta trepile mõnu tundma koertest, hobustest ja jutuajamisest jahimeestega.

Ilm oli palav. Valged kummalise kujuga pilvekesed olid juba hommikul silmapiirile kerkinud; siis hakkas neid nõrk tuul aina lähemale ja lähemale ajama, nii et nad taoti katsid päikese. Kui palju pilved ka liikusid, kui palju neid kokku kuhjuski, ei olnud neile nähtavasti määratud kõueks koguneda ja viimast korda meie lõbu rikkuda. Õhtu eel hakkasid nad uuesti laiali minema: ühed kahvatasid, pikenesid ja vajusid silmapiirile; teised, otse pea kohal, muutusid valgeteks läbipaistvateks naastudeks; ainult üks suur must pilv jäi idakaarde peatuma. Karl Ivanõtš teadis alati, kuhu üks või teine pilv läheb; ta kuulutas, et see pilv läheb Maslovka poole, et vihma sadama ei hakka ja ilm tuleb suurepärane.

Foka jooksis, hoolimata sellest, et ta oli juba elatanud inimene, trepist väga osavasti ja kiiresti alla ning hüüdis: «Sõida ette!» Ta jäi harkisjalu kindlalt trepi ette seisma, selle koha, kuhu kutsar pidi pikkvankri ajama, ja läve vahel, inimese poosis, kellele pole vaja tema kohustusi meelde tuletada. Prouad tulid välja ning pärast lühikest läbirääkimist, kes kuhupoole istub ja kes kellest kinni hoiab (kuigi minu arvates polnud üldse vaja kinni hoida), istusid vankrile, avasid päevavarjud, ja sõit läks lahti. Kui vanker liikuma hakkas, küsis *maman* kutsarilt väriseva häälega, näidates «jahihobustele»:

«Kas see hobune on Vladimir Petrovitši jaoks?»

Kui kutsar vastas jaatavalt, lõi ta käega ja pööras end ära. Ma olin väga kärsitu: ronisin oma hobuse selga, vaatasin talle kogu aeg kõrvade vahele ja ajasin teda õuel edasi-tagasi.

«Ärge te koeri alla ajage,» ütles üks jahimees mulle.

«Ära karda: ega ma esimest korda ei sõida,» vastasin ma uhkelt.

Volodja istus «jahihobuse» selga oma iseloomukindlusest hoolimata mõninga värinaga ja küsis teda silitades mitu korda:

«Kas ta perutama ei hakka?»

Hobuse seljas oli ta väga kena — just nagu suur inimene. Ta kitsastes pükstes reied asetsesid sadulas nii hästi, et ma tundsin kadedust — eriti sellepärast, et minul, ninvõrd kui ma võisin varju järgi otsustada, ei olnud kaugeltki säärast suurepärast välimust.

Viimaks kostsid trepilt *papa* sammud; hagijate-ajaja kutsus laialijooksnud koerad kokku; hurtadega jahimehed hõikasid oma koeri ja hakkasid sadulasse istuma. Tallipoiss tõi hobuse trepi ette; *papa* koerad, kes enne mitmesugustes maalilistes asendites hobuse lähedal laiali olid, kogunesid tema juurde. *Papa* järel jooksis rõõmsalt valju helinaga kaelarihmaga Milka, kliristades rihma kuljes olevat plekitükki. Välja tulles tervitas ta alati jahikoeri mõnegi mängis, teisi nuusutas ja urises nende peale, mõned otsas kirpe.

Papa istus hobuse selga ja me hakkasime liikuma.

VII peatükk

JAHT

Vanem koerapoiss, keda hüüti Turkaks, karvamuts peas, tohutu sarv selja taga ja puss vööl, sõitis hiirekarva kongninalisel hobusel kõige ees. Selle mehe sunge ja vihase välimuse järgi oleks pigem võinud arvata, et ta läheb võitlusse elu ja surma peale, ja mitte jahile. Tema hobuse tagajalgade juures jooksid kirju rahutu puntrana kokkuseotud hagijad. Hale oli

vaadata, missugune saatus tabas seda õnnetut, kellele tuli pähe teistest maha jäada. Ta pidi suure jõupingutusega oma naabrit tagasi rebima, ja kui tal see õnnestuski, sai ta kantsikuga hoobi mõnelt taga sõitvalt koerapoisilt, kes hüüdis: «Hunnikusse!» Sõitnud väravast välja, käskis *papa* jahimehi ja meid sõita teed mööda, ise aga keeras rukkiväljale.

Rukkilõikus oli täies hoos. Ääretut hiilgavkollast põldu piiras ainult ühelt poolt kõrge sinav mets, mis mulle tol ajal paistis kõige kaugema, saladuslikuma paigana, mille taga lõpeb maailm või algavad maad, kus inimesi ei ela. Kogu põld oli täis rukkihakke ja rahvast. Kõrgesse tihedasse rukkisse lõigatud ribal oli siin-seal näha kord töötava naise küürus selga, kõrte järsku paindumist, kui ta neid sõrmede vahele haaras, kord naist varjus hälli kohale kummardumas, siis jälle hajali vihke rukkililledega ülekülvatud kõrrepõllul. Teisel pool seisid mehed särgiväel püsti vankril, ladusid vihke, ja see ajas tolmu kuivale, kuumale põllule. Kubjas, säärikud jalas, vammus õlal, teopulgad käes, oli juba kaugelt *papa*'d märganud ja võttis nüüd voonavillast kaabu peast, puhkis rätikuga oma ruugeid juukseid ja habet ning kärkis naistega. Kõrb hobune, kelle seljas *papa* sõitis, astus kergelt ja mänglevalt, painutas vahel pead rinnale, rebis ratsuteid ning peletas tiheda sabaga parme ja kärbseid, kes talle aplalt ligi tükkisid. Kaks hurta, sabad sirbina rõngas, tõstsid jalgu kõrgele ja hüplesid graatsiliselt kõrges kõrres hobuse jalgade taga; Milka jooksis ees ja ootas pead pöörates suutäit. Rahva jutukõminat, hobuste kabjamüdinat ja vankrite kolinat, vuttide rõõmsat vilinat, putukate suminat, kes parvena ühel kohal õhus surusid, koirohu, õlgede ja hobusehigi lõhna, tuhandeid mitmesuguseid värve ja varje, mida kõrvetav päike helekollasele kõrrepõllule heitis, kaugel sinavat metsa ja helelillasid pilvi, valgeid ämblikuvõrke, mis õhus lendlesid või kõrrele vajusid, — kõike seda ma nägin, kuulsin ja tundsin.

Kui me Kalina metsa jõudsime, leidsime seal pikkvankri juba eest ja vastu ootust veel ühehobusevankri, mille keskkohas istus puhvetimees. Heinte alt paistsid samovar, pütt jäätisevormiga ja veel mitmesugused huviäratavad kompsud ja karbid. Eksida polnud või-

malik: see tõotas teejoomist vabas õhus, jäätist ja puuvilja. Vankrit nähes väljendasime kärarikkalt oma rõõmu, sest teejoomist metsas rohu peal ja üldse niisuguses kohas, kus keegi kunagi polnud teed joonud, peeti suureks naudinguks.

Turka nõitis metsatuka juurde, peatus, kuulas tähelepanelikult papa tõsikasjalist juhatust, kuidas joonduda ja kuhu välja minna (muide ta kunagi ei toiminud selle [illegible] järgi, vaid tahtis omamoodi), paästis koerad ehtt, aidas kiirustamata koerte rihmad sadula külge, istus hobuse selga ja kadus vilistades noorte kaskede taha. Lahtipäästetud hagijad avaldasid kõigepealt sabalipsutamisega head meelt, raputasid ja sirutasid end ning hakkasid siis kergel travil, nuusutades ja saba liputades igas suunas linalt jooksma.

«Kas sul rätik on?» küsis *papa*.

Ma võtsin rätiku taskust ja näitasin.

«Noh, võta siis rätiku otsa see hall koer . . .»

«Žiran?» ütlesin ma asjatundja näoga.

«Jah, ja jookse teed mööda. Kui lagendikule jõuad, jää seisma ilma jäneseta ära minu juurde tagasi tule!»

Ma mähkisin rätiku ümber Žirani karvase kaela ja hakkasin tuhatmelja määratud koha poole jooksma. *Papa* naeris ja hõikas mulle järele:

«Ruttu, ruttu, muidu jääd hiljaks.»

Žiran jäi ühtlasesse sammu, ajas kõrvad kikki ja kuulatas, kuidas jalumehed koeri õssitavad. Mul ei jätkunud jaksu teda paigalt tormata ja ma hüüdsin: «Võts! Võts!» Siis sõbustin Žirani edasi nii tugevasti, et ma vaevaga suutsin teda tagasi hoida ja kukkusin mitu korda, enne kui kohale jõudsin. Valisin kõrge tamme tüve juures varjulise ja tasase paiga, heitsin maha, seadsin Žirani enda kõrvale ja jäin ootama. Mu kujutlusvõime, nagu see säärastel puhkudel tavaline, jõudis tegelikkusest kaugele ette: ma kujutlesin, et ajan taga juba kolmandat jänest, kuna metsast kostis alles esimese hagija haukumist. Turka hääl kajas metsas valjemini ja innukamalt; hagijas kiljus ja ta häält oli kuulda aina sagedamini; temaga ühines teine, madal hääl, siis kolmas, neljas . . . Need hääled kord vaikisid, kord kostsid üksteisest üle. Hääled läksid järk-järgult tugevamaks, kõlasid pidevalt ning sulasid lõpuks üheks heledaks

huilgamiseks. Mets oli hääli täis ja hagijad tormasid hüpeldes edasi.

Seda kuuldes tardusin ma paigale. Silmitsesin teraselt metsaserva ja naeratasin mõttetult; higi voolas ojana, ja kuigi selle tilgad lõua alla voolates mind kõditasid, ei pühkinud ma neid ära. Mulle paistis, et miski ei saa olla otsustavam sellest hetkest. Säärane pinge oli liialt ebaloomulik, et kaua kesta. Hagijad kord haukusid päris metsaserva lähedal, siis eemaldusid minust järk-järgult: jänest ei olnud. Ma hakkasin vaatama igale poole. Žiraniga oli lugu samasugune: algul püüdis ta end lahti kiskuda ja kiljus, siis heitis mu kõrvale maha, pani koonu mu põlvele ja rahunes.

Selle tamme paljastunud juurte lähedal, mille all ma istusin, hallil kuival maal, kuivade tammelehtede, tõrude, pehastunud ja sammaldunud raagude, kollakas-rohelise sambla ja siin-seal läbitunginud peente haljaste rohukõrte vahel sagisid sipelgad. Nad tõttasid üksteise järel mööda nende poolt tallatud teerada, mõned koormaga, teised tühjalt. Ma võtsin rao ja tõkestasin sellega nende tee. Nüüd võis näha, kuidas ühed ronisid surma-põlgavalt selle alla, teised ronisid üle; mõned aga, eriti need, kes kandsid koormat, kaotasid hoopis pea ega teadnud, mis teha: peatusid, otsisid kõrvalteed või pöördusid tagasi või ronisid raagu mööda minu käeni ja kavatsesid vist mu kuuevarrukasse pugeda. Nendest huvitavatest vaatlustest tõmbas mu tähelepanu kõrvale kollaste tiibadega liblikas, kes väga ahvatlevalt lendles minu ees. Niipea kui ma temale tähelepanu pöörasin, lendas ta minust paari sammu kaugusele, lendles peaaegu närtsinud valge metsristiku õie kohal ja laskus sellele. Ma ei tea, kas päike teda soojendas või imes ta õielt mahla, kuid oli näha, et tal on väga hea olla. Ta vehkis vahetevahel tiibadega ja liibus õie külge, kuni lõpuks tardus täielikult. Ma toetasin pea kätele ja vaatasin teda heal meelel.

Äkki hakkas Žiran ulguma ja tõmbas nii tugevasti, et ma oleksin peaaegu maha kukkunud. Vaatasin ringi. Metsaserval hüppas jänes, üks kõrv lontis ja teine püsti. Veri lõi mulle pahe ja ma unustasin sel hetkel kõik: kisendasin midagi meeletu häälega, lasksin koera lahti ja pistsin jooksma. Vaevalt olin jõudnud seda teha, kui

hakkasin kahetsema: jänes kükitas, tegi hüppe, ja enam ma teda ei näinudki.

Millme aga oli mu häbi, kui hagijate järel, kes haukudes metsaservale jooksid, ilmus põõsaste vahelt Turka! Ta nägi mu viga (mis seisis selles, et ma e i p i d a n u d v a s t u), vaatas põlglikult minu poole ja ütles ainult: «Äh, härra!» Kuidas see aga oli öeldud! Mul oleks olnud kergem, kui ta mu nagu jänese oleks sabula külge riputanud.

Istusin kaua nõga rängas meeleheites ühel paigal, ei kuulnud koera ja ainult kordasin, lüües endale vastu rinda:

«Issand, mis ma tegin!»

Ma kuulsin, kuidas hagijad edasi kihutasid, kuidas mulda teinel serval koeri õssitati, kuidas jänes tabati ja kuidas Turka oma tohutu sarvega koeri kutsus, — kuid mina ei liikunud ikka paigast...

VIII peatükk

MÄNGUD

Jahi oli lõppenud. Noorte kaskede varju oli laotatud [illegible] lõngu seltskond. Puhvetimees Gavrila, tallamud enda ümber maha halja lopsaka rohu, pühkis taldrikuid ja võttis karpidest välja lehtedesse keeratud ploome ja virsikuid. Läbi noorte kaskede roheliste okste paistis päike ja heitis vaiba mustrile, mitme jalgadele ja isegi Gavrila paljale higisele pealaele imemaigust värelevaid laike. Kerge tuuleõhk, mis puhus pruulehtedele, minu juustele ja higisele näole, värskendas mind väga.

Kui me olime saanud jahtist ja puuvilju, polnud vaibal enam midagi teha, ja hoolimata päikese [illegible] langevad korvetavast kiirtest, tousime üles ja läksime mängima.

«Mida me mängime?» küsis Ljubotška päikese tõttu ainult kissitades ja rohus hüpates. «Mängime Robinsoni!»

«Ei... see on igav,» ütles Volodja, kes vajus lehtli narudes laisalt rohule. «Alati Robinsoni! Kui

te just tingimata tahate, siis hakkame parem lehtlat ehitama.»

Volodja tegi ennast ilmselt tähtsaks: küllap ta oli uhke selle üle, et sõitis jahihobusel, ja teeskles, et on väga väsinud. Võib-olla oli tal ka juba liiga palju kainet mõistust ja liiga vähe fantaasiat, et Robinsoni mängimist täielikult nautida. See mäng seisis stseenide kujutamises raamatust «Robinson Suisse»[1], mida me hiljuti olime lugenud.

«Noh, aga miks... miks sa ei taha meile seda head meelt teha?» käisid tüdrukud talle peale. «Sina oled Charles või Ernest või isa, — kuidas tahad?» ütles Katenka ja püüdis teda kuuevarrukast sikutades maast üles tõmmata.

«Tõsijutt, ei taha, igav!» lausus Volodja, sirutas ennast ja naeratas endaga rahul olles

«Siis oleks juba parem kodus istuda, kui keegi mängida ei taha,» ütles Ljubotška läbi pisarate.

Ta oli hirmus piripill.

«Noh, lähme; ainult palun ära nuta, ma ei salli seda!»

Volodja üleolev järeleandmine pakkus meile väga vähe lõbu; vastupidi, ta laisk ja igav ilme rikkus kogu mängu võlu. Kui me maha istusime ja kujutlesime, et sõidame paadis kala püüdma, ning kõigest jõust aerutama hakkasime, istus Volodja, käed süles, niisuguses poosis, mis rõhutas, et tal ei olnud kalapüüdjaga midagi ühist. Ma ütlesin talle seda; tema vastas, et sellest, kas rohkem või vähem kätega vehkida, ei võida ega kaota me midagi ja kaugemale ikkagi ei jõua. Ma nõustusin temaga tahtmatult. Kui mina metsa poole sammusin, kepp õlal, kujutades, et lähen jahile, heitis Volodja selili, pani käed pea alla ja ütles mulle, et tema olevat ka käinud. Säärased teod ja sõnad jahutasid meie mänguindu ja olid äärmiselt ebameeldivad, seda enam, et sisemiselt tuli tahtmatult nõustuda, et Volodja talitab mõistlikult.

Mina ka tean, et kepiga ei saa pauku teha, veel vähem lindu lasta. See on ju mäng. Kui nii arutada, siis ei saa ka toolidel sõita; aga ma arvan, et Volodja mäletab ka ise, kuidas me pikkadel talveõhtutel kat-

[1] «Šveitsi Robinson».

Lapsepõlv *II peatükk «Maman»*

[illegible] tugitooli ratsukatega, tegi me sellest vankri, üks [illegible], teine teemaks, tudrukud keskele, kolm tooli ühel trenkahobuseks [illegible] ja sõitsime teele. Ja mis-sugused reaalsed juhtumised sellel teel! Ja kui lõbusalt ja [illegible] moodi sel talvehtudl ... Kui aga tõsiselt mõtlesin, [illegible] tuleb tõmmu ilmselt mängust midagi välja. Ja kui mängisin [illegible], mu meele järgi üldse üle pääb'

IX peatükk

MIDAGI LAMEDAT VÄRMASTUSE TAOLIST

Lapsepõlv [illegible] vaeste puudi tõttu mõnigi ägust ameerika pornofilm [illegible]. Lapsed istuvad ühelt lehelt hästi suure [illegible] ees ja [illegible] selle endaga maha, [illegible] käed üles ja hüppe [illegible] mööda ots ekraanilaiu [illegible], et sellest midagi pritsib. Mõni [illegible], me lugesime kokku, pead koos, maha seda [illegible] salmitsema.

Ma võtsin üle Katenka ola, kes pööras tõuku lehele [illegible] ja asetas selle tema teele ette.

Mõtlen mõnigunud, et paljudel tütarlastel on kombeks [illegible] sõbranna hüpitust teha, püüdes sellega viia lah-[illegible] allalangenud kleiti õigele kohale. Mäle-[illegible] Minna alati pahandas selle liigutuse üle ja [illegible] *ne pas de femme de chambre.*»[1] Kum-[illegible] õigele kohale, tegi Katenka sellesama liigu-[illegible] ajal tõstis, mul rätiku tema valgelt kae-[illegible] ajal kahe sõrme kaugusel [illegible]. Mõtlesin endamisi enam tõuku, vaatasin, [illegible] kõigest jõust Katenka õlga. [illegible], mis ma märkasin, et ta kael [illegible]. Volodja ütles pead tõstmata [illegible]

Mis [illegible]'

Minust aga olid [illegible].

Mõtlesin Katenkalt pilku. Olin juba ammu [illegible] tema valgete [illegible] ja värske näoga ning [illegible]

[illegible]

[illegible]

armastasin seda alati; kuid nüüd hakkasin seda tähelepanelikumalt silmitsema ja veelgi rohkem armastama. Kui me suurte juurde läksime, teatas *papa* meie suureks rõõmuks, et ema palvel on ärasõit homme hommikuni edasi lükatud.

Me sõitsime tagasi koos pikkvankriga. Volodja ja mina ratsutasime uhkelt vankri kõrval, tahtes teineteist ratsutamiskunstis ja uljuses üle trumbata. Mu vari oli pikem kui enne ja selle järgi otsustades arvasin, et mul on üsna ilusa ratsaniku välimus; kuid rahulolu, mida ma tundsin, rikkus varsti järgmine asjaolu. Soovides kõiki pikkvankris istujaid lõplikult võluda, jäin ma natuke maha, ajasin sus piitsa ja jalgade abil hobuse galoppi, võtsin sundimatu ja graatsilise poosi ja tahtsin tuulehoona neist mööda tormata, sellelt poolt, kus istus Katenka. Ma ainult ei teadnud, mis on parem: kas vaikides mööda sõita või hõigata. Kuid vastik hobune jäi vankri ees sõitvate hobuste kõrvale jõudes minu kõigist jõupingutustest hoolimata nii ootamatult seisma, et ma lendasin sadulast hobuse kaelale ja oleksin peaaegu maha kukkunud.

X peatükk

MIS INIMENE OLI MINU ISA?

Ta oli möödunud sajandi inimene ja tal oli tolle sajandi noorsoole omane seletamatu iseloom, milles olid segunenud rüütellikkus, ettevõtlikkus, enesekindlus, armastusväärsus ja uljus. Käesoleva sajandi inimestele vaatas ta põlglikult, ja see vaade oli tingitud nii külgesündinud uhkusest kui ka salajasest meelehärmist, et tal meie sajandil ei saanud olla seda mõju ega seda menu, mis tal oli olnud omal sajandil. Kaks peamist kirge tema elus olid kaardimäng ja naised; ta oli võitnud oma elu kestel mitu miljonit ja tal oli olnud sidemeid arvutu hulga kõigist seisustest naistega.

Pikk, sirge kasv, kummaline väikeste sammudega kõnnak, harjumus õlga liigutada, väikesed, alati nae-

[illegible] silmad, suur kotkanina, ebaproportsionaalsed [illegible], mis väljendasid kuidagi nagu ebakindlust, kuid olid meeldivad, hääldamise viga — pominal rääkimine, ja [illegible] — nii nagunii oli mu isa välimus [illegible] ajast, kui ma teda mäletan, ja sellise välimusega oli ta suutnud tuntuks saada inimesena *à bonnes fortunes*[1] ja meeldida kõigile ilma erandita — kõigist seisustest ja igasuguse vanandusliku astmega inimestele, eriti aga naistele, kellele ta meeldida tahtis.

Ta oskas alati teistest üle olla. Kuigi ta polnud [illegible] vana hõrgu seltskonna inimene, käis ta [illegible] selle ringkonna inimestega läbi, ja nii, et temast [illegible] peeti. Ta tundis alati seda tähtsuse ja enesekindluse [illegible] piiri, mida keda teist solvamata seltskonna silmis [illegible]. Ta oli originaalne, kuid mitte alati, ja ta kasutas [illegible] inimesi vaid vahendina, mis asendab mõnel juhul seltskonnatähtsust või rikkust. Miski maailmas ei suutnud teinekord ärritada inetuimmat tõsikolk millisesse hiilgavasse olukorda ta ka sattus, nüüd ta selleks sündimas. Ta oskas nii hästi teiste eest varjata ja endast enesel hoida elu kõigile tuntud tumedat poolt, mis on täis vaheldusi ja kibedusi, — et teda tuli tahtmatult kadestada. Ta tundis hästi kõike, mis pakub mõnu [illegible] ja [illegible]. Ta erharrastuse [illegible] igavad nähtused, mida ta omas osalt mu ema ugulastelt, osalt oma noorpõlvesõpradelt kaudu, kelle [illegible] oli nähtamata nelipärnat vihane, et nad olid surnuaias kõrgelt jooksnud, tema aga oli kaardivõe [illegible] juhtumi. Nagu kõik endised sõjavõelased, ei osanud ta muudkui riietuda, see-eest aga riietas [illegible] ja [illegible]. Alati väga lai ja kõrge nõudmi, suurepärane peen, suured õlestseeratud manseti ja krae[illegible]. Muide, kõik sobis tema pika kasvu, [illegible] habeta palja ja [illegible], ehtekindlate liigutustega. Ta oli tundlik ja tal tulid isegi pisa[illegible] ja [illegible] ta valjeda hõigeti ja mõne pateetilise kohani jõudis, hakkas tal sageli hääl värisema, [illegible] ja ta pani saamatu tõsiselt kõrvale. Tõsimeelne muusikat ning laulis ise ennast klaveril saates oma sõbra A... romansse, mustlaslaule ja

[1] [illegible]

mõningaid motiive oopereist; kuid tõsist muusikat ta ei armastanud ja rääkis avalikult, üldisele arvamusele tähelepanu pööramata, et Beethoveni sonaadid ajavad talle une peale ja on igavad, et ta ei tunne midagi paremat kui «Ärge äratage mind noorukest», nagu seda laulis Semjonova, ja «Kahekesi», nagu seda laulis mustlasneiu Tanjuša. Tal oli inimese loomus, kellele on heade tegude puhul vaja publikut. Ja heaks pidas ta ainult seda, mida publik heaks nimetas. Jumal teab, kas tal oligi mingeid moraalseid tõekspidamisi. Ta elu oli niivõrd täis igasuguseid harrastusi, et tal polnud aegagi endale neid tõekspidamisi luua ja ta oli elus nii õnnelik, et ei tundnud nende järele vajadustki.

Vanas eas kujunesid tal välja kindlad seisukohad ja muutumatud reeglid, — kuid ainüüksi praktilisel alusel: neid tegusid ja seda elulaadi, mis talle õnne või rahuldust pakkus, pidas ta heaks ning leidis, et nii tuleb talitada alati ja kõigil. Ta kõneles väga köitvalt, ja see võime suurendas minu arvates tema reeglite paindlikkust: ta oskas üht ja sama tegu jutustada kas kõige kenama naljana või nurjatu alatusena.

XI peatükk

TEGEVUS KABINETIS JA VÕÕRASTETOAS

Hämardus juba, kui me koju jõudsime. *Maman* istus klaveri taha; meie, lapsed, tõime paberi, pliiatsi ja värvid ning hakkasime ümmarguse laua ümber joonistama. Minul oli ainult sinist värvi, kuid sellest hoolimata asusin joonistama jahilkäiku. Maalinud väga elavalt sinise poisi ratsa sinise hobuse seljas ja sinised koerad, jäin ma vist kahtlema, kas võib joonistada sinist jänest, ning jooksin *papa* juurde kabinetti nõu küsima. *Papa* luges midagi ja vastas mu küsimusele «Kas on olemas siniseid jäneseid?» pead tõstmata: «On, mu sõber, on.» Tulin tagasi ümmarguse laua juurde ja joonistasin sinise jänese, siis aga pidasin tarvilikuks teha sinine jänes ümber põõsaks. Põõsas mulle ka ei meeldinud:

[illegible] sellest puu, puust — rukkihaki, hakist pilve ja [illegible] kogu paberi sinise värviga nii ära, et [illegible] selle palumeelega lõhki ja läksin voltääri [illegible]

[illegible] mängis oma õpetaja Field teist kontserti. Ma [illegible] ja mu kujutlusse tõusid mingisugused kerged, [illegible] ja ähmased mälestused. *Maman* hakkas mänguma Beethoveni patsetilist sonaati, ja mulle meenus [illegible] ja sõnad. Ta mängis sageli neid [illegible] ja ei tea, [illegible] väga hästi tunnet, [illegible] Miski [illegible] Mis tunne sarnanes mälestusega, kust mälestusega see mulleni? Tundus, et mulle meenus see, mida kunagi pidanud jutustamagi.

Minu vaatepunkt oli kahanenud ühe ja ma nägin, kuidas [illegible] Jakov ja veel mingisugused kaftanis ja [illegible] tõid pianiti mööda järel kohe kinni. [illegible] nägus «ajujanujumine» mõtteid minu. Mulle tundus, [illegible] [illegible] kui need asjad, [illegible] ei [illegible] mõtet kinnitas ka see, et [illegible] tikede hariliku lähenesid kõik omavahel [illegible] ja kikivarvul; sealt aga oli kuulda isa valju häält ja leviv sagardohina, mis mulle alati, ma ei tea, miks, väga meeldis. Lähil ime hämmastas mind äkki [illegible] saabuste kruiksumine lauateenrite toas. Mingi- [illegible] [illegible] Karl Ivanõtš kikivarvul, [illegible] [illegible] ukse juurde ja koputas [illegible] [illegible] ja ukse pauli jälle kinni.

«Karl Ivanõtš [illegible] mingi õnnetust,» mõtlesin ma. «Karl Ivanõtš on pahane ja on valmis kõigeks...

[illegible] [illegible]

Karl Ivanõtš [illegible] õnnetust ei juhtunud mingisugust; tunni aja [illegible] [illegible] peale [illegible] Karl Ivanõtš pükkis rätikuga pisaraid, mida ma [illegible] põskedel märkasin, tuli uksest välja ja läks midagi [illegible] [illegible] Tema järel tuli *papa* ja astus [illegible]

«Kas teed, mis ma praegu ütlesin?» küsis ta [illegible] häälega ja pani käe *maman'i* õlale.

[illegible] mu sõber?»

[illegible] [illegible] Karl Ivanõtš ja tõi [illegible]. Vankris on [illegible]. Nad on temaga harjunud ja tema on nendesse [illegible] [illegible] kinkinud; seitsesada rubla aastas ei

tähenda ju ka midagi, *et puis au fond c'est un très bon diable*[1].»

Ma ei saanud kuidagi aru, miks *papa* Karl Ivanõtšit sõimab.

«Mul on väga hea meel,» ütles *maman*, «laste pärast, tema pärast; ta on kena vanainimene.»

«Oleksid sa näinud, kuidas ta oli liigutatud, kui ma talle ütlesin, et ta jätaks need viissada rubla endale kingituseks... Kuid kõige naljakam on see arve, mille ta mulle tõi. Seda maksab vaadata,» lisas ta naeratades ja ulatas *maman*'ile Karl Ivanõtši käega kirjutatud sedeli. «Suurepärane!»

Selle sedeli sisu oli järgmine:

Lastele kaks õnged — 70 kopikad.
Wärwiline paber, kuldborde, kleep ja puupakk karbi jaoks, kingituseks — 6 rub. 55 kop.
Raamat ja wibu — kink lastele — 8 rub. 15 kop.
Püks Nikolaile — 4 rublad.
Peter Aleksantrowitschi poolt Moskwast 18...a. lubatud kulduur 140 rublade eest.
Kokku saada Karl Maueril peale palga — 159 rublad 79 kopikad.

Lugedes läbi selle sedeli, milles Karl Ivanõtš nõuab, et talle makstaks välja kogu summa, mis ta on kulutanud kingitusteks, ja tasutaks isegi temale lubatud kingituse eest, mõtleks igaüks, et Karl Ivanõtš pole muud midagi kui tundetu ja omakasupüüdlik egoist, — aga see oleks eksitus.

Astudes kabinetti, sedelid käes ja valmis kõne peas, kavatses ta *papa*'le pidulikult ette kanda kõik tema poolt meie majas kannatatud ülekohtu; kui ta aga hakkas rääkima sellesama liigutava häälega ja nendesamade tundeliste intonatsioonidega, millega ta meile tavaliselt dikteeris, mõjus see ilukõne kõige tugevamini temale endale; nii et kui ta jõudis selle kohani, kus ta ütles: «Kui kurb mul ka oleks lahkuda lastest,» takerdus ta hoopis, häal hakkas tal värisema ja ta oli sunnitud võtma taskust oma ruudulise rätiku.

«Jah, Pjotr Aleksandrõtš,» ütles ta läbi pisarate (seda

[1] ja pealegi on ta väga hea mehike. Sõna *diable* on prantsuse keeles otseses tähenduses «kurat». Sellest ongi tingitud järgmise lause mõte. *Tõlk.*

kohta ettevalmistatud kõnes üldse ei olnud), «olen lastega nii harjunud, et ma ei tea, mis ma ilma nendeta peale hakkan. Parem ma teenin teid ilma palgata,» lisas ta oma häält pisarate pärast pühkides ja teisega arve ulatades.

Et Karl Ivanõtš tookord nii hetkel siiralt, seda võin ma oidu kinnitada, sest ma tunnen tema head südant; aga kahtlen kõnekohastada seda arvet temin sõnadega, see jääb ... alla asjaolus ka.

«Kui teil on kurb, siis on minul veel kurvem teist lahkuda,» ütles ma ja pistsin talle õlale. «Ma mõtlesin ...»

... ütles ma ja pistsin talle õlale. «Ma mõtlesin ...»

... ühtäkki oma ohtupoodi kalt tuppa Grõša. Sellest ajast ... ale, kui ta meie majja ilmus, ohkas ja nuttis ta lakkamatult ... tuhatnal, lihtsalt meie majale mingisugust õnne... ... läheb homme hommikul edasi. Ma pilgutasin Volodjale silma ja läksin ühtepuhku välja.

«Mis?»

«Kui kahele mehe Grõša ahelaid, siis luhme üles meeste poolele -- Grõša magab teises toas; pööningukambris on hea istuda ja me mõtleme kõik.»

«Enne Cota alla, ma lähen kutsun tüdrukud.»

... tulid tüdrukud joostes ja me läksime üles. Vanduvad pimedad, kes läheb esimesena pimedasse pööninguhämaruse, võtame istet ja hakkame ootama.

XII peatükk

GRÕŠA

Meil kõigil oli pimedas jube; me surusime end ükstõisele vastu ega rääkinud midagi. Peagu meie kannul ... ... vaikselt sammul tuppa Grõša. Ühes käes hoidis ta ... ... saun, teises rasvaküünalt vasklühtris. Me pidasime ... kinni.

... Jeesus Kristusel Püha jumalaemal Isale, ... ja põhivalmule...» lausus ta õhku sisse tõm... ... ... intonatsioonide ja lühendustega,

mis on omased ainult nendele, kes neid sõnu sageli kordavad.

Palvesõnadega pani ta oma saua nurka, vaatas sängi ja hakkas ennast riidest lahti võtma. Ta päästis lahti vana musta vöö, tõmbas pikkamisi seljast räbaldunud puuvillase hame, pani selle hoolikalt kokku ja riputas toolikorjule. Ta nägu ei väljendanud nüüd nagu tavaliselt tõttamist ja nürimeelsust; vastupidi, ta oli rahulik, mõtlik, isegi ülev. Liigutused olid aeglased ja läbimõeldud.

Ta võttis end pesuväele, istus tasakesi voodile, lõi sellele igasse külge ristimärke ja kohendas ilmse pingutusega — sest ta krimpsutas nägu — särgi all ahelaid. Istunud pisut ja vaadanud murelikult mitmest kohast katkist pesu, tõusis ta püsti, tõstis palvetades küünla klaaskapi kõrgusele, milles olid mõned pühakujud, tegi nendele vaadates ristimärgi ja pööras küünla tulega allapoole. Küünal kustus särisedes.

Metsapoolseist akendest paistis sisse peaaegu täiskuu. Griša pikka kogu valgustasid ühelt poolt kuu kahvatud, hõbedased kiired, teisele poole langes must vari; koos aknaraamide varjudega langes see põrandale, seintele ja ulatus laeni. Õues tagus öövaht vastu malmlauda.

Hiigelkäed rinnal koos, pea longus ja lakkamatult raskesti ohates seisis Griša vaikselt ikoonide ees, laskus siis vaevaliselt põlvili ja hakkas palvetama.

Algul luges ta tasakesi tuntud palveid, rõhutades ainult mõningaid sõnu, siis kordas neid, kuid valjemini ja suurema innuga. Ta hakkas kõnelema oma sõnu, püüdes märgatava jõupingutusega väljenduda slaavi keeles. Tema sõnad olid kohmakad, ent liigutavad. Ta palvetas kõigi oma heategijate eest (nii nimetas ta neid, kes lasksid teda endi juures olla), sealhulgas ema eest, meie eest, palvetas enda eest, palus, et jumal annaks talle andeks tema rängad patud, kinnitas lõpuks: «Jumal, anna andeks minu vaenlastele!» — tõusis ikka ja jälle neidsamu sõnu korrates ägisedes püsti, langes kummuli maha ja tõusis uuesti, hoolimata ahelate raskusest, mis kolksusid terava helinaga naksatades vastu põrandat.

Volodja näpistas mind väga valusasti jalast, kuid ma ei liigutanudki end: hõõrusin ainult käega seda kohta

[illegible] jalgult edasi lapseliku imestuse, haleduse ja hardusega kõiki Griša liigutusi ja sõnu.

[illegible] ja nuusu asemel, mida ma lootsin pööningukambrisse minnes, tundsin vaimat ja südame tardumist.

[illegible] oli Griša veel sellises tuhinas ekstaasis ning improviseeris palveid. Ta kordas mitu korda järjest: [illegible] hulgata, kuid iga kord uue jõu ja väljendusega, nii tihti palle anna mulle andeks, [illegible] mida ma pean tegelikult [illegible] oli e looniga, nagu [illegible] jahmunud vastust oma sõnadele; siis oli kuulda [illegible] Ta ajas end põlvili, pani [illegible] ja jäi vait.

Ma pistsin ettevaatlikult pea ukse vahelt sisse ja [illegible] Griša ei liigutanud end; tema rinnal [illegible] põlvedel, tema pimeda silma ähmasele [illegible] valgustas kuu, oli jäänud peatuma pisar.

«Hoolitse oma lahtiste» hüüdis ta äkki kirjeldamata hoolega, langes otsmikuga vastu põrandat ja hakkas tuima tuju läbi.

[illegible] vett on sellest ajast saadik merre voolanud, [illegible] mälestustest on mulle oma tähenduse kaotanud [illegible] ähmastest ümbrustest, ja rändaja [illegible] on oma lõpetanud oma viimse rännaku, kuid mulje, mille ta jättis, ja lumm, mille ta äratas, ei kustu [illegible]

[illegible] ei saa [illegible] jutustada lähedust, sest armastus oli nii suur, et [illegible] meenutused vaibuvad su hinnalt — sa ei vanginud meid mõtetega. Ja kui kõrgeks kitsid sa suurt [illegible] kui sa seisid leidmata pisaratel kummuli [illegible] kaotusel . . .

Helduimustamine, millega ma Grišat kuulasin, ei saanud kesta kaua, esiteks sellepärast, et mu unidshimu oli rahuldatud, ja teiseks sellepärast, et mu jalad olid [illegible] ja ühineda [illegible] ja hüüdmisega, mida ma kuulsin enda [illegible] kinni ja [illegible] «Kelle käsi see on?» Ituumis oli täiesti pime, kuid ainult pimedusest ja hüüdest, mis sosistas pärit mu kõrvu juures, tundsin ma kohe ära Katenka.

Täiesti instinktiivselt võtsin ma tema lühikeses varrukas käe küünarnukist kinni ja liibusin huultega vastu tema käsivart. Katenka imestas vist selle teo üle ja tõmbas käe ära; selle liigutusega tõukas ta lagunenud tooli, mis kambris seisis. Griša tõstis pea, vaatas tasakesi ringi ja hakkas palveid lugedes igasse nurka ristimärke lööma. Me jooksime kolistades ja sosistades pööningukambrist minema.

XIII peatükk

NATALJA SAVIŠNA

Möödunud sajandi keskpaiku jooksis Habarovka küla peresid mööda ringi lihtsas seelikus paljajalgne, kuid lõbus, priske ja punasepõseline tüdruk Nataška. Tema isa, klarnetist Savva teenete pärast ja palve peale võttis mu vanaisa ta üles — vanaema naisteenijate hulka. Toatüdruk Nataška paistis selles ametis välja tasaduse ja püüdlikkuse poolest. Kui ema sündis ja oli tarvis lapsehoidjat, siis pandi see kohustus Nataškale. Ka sel uuel alal teenis ta kiitust ja tasu oma toimekuse, truuduse ja nooresse preilisse kiindumuse tõttu. Töö juures puutus ta sageli kokku noore reipa teenri Fokaga, kelle puuderdatud pea ja pannaldega sukad võlusid neiu lihtsa, kuid armastava südame. Ta otsustas koguni ise minna vanaisa juurde luba paluma Fokale mehele minna. Vanaisa pidas tema soovi tänamatuseks, vihastas ja saatis vaese Natalja karistuseks stepikülasse loomi talitama. Kuue kuu pärast aga, kuna keegi Nataljat asendada ei suutnud, toodi ta mõisa endisesse ametisse tagasi. Pagenduselt tulles ilmus ta vanaisa juurde, langes tema jalge ette maha ja palus jälle tema vastu armulıne ja lahke olla ning unustada see hull tuju, mis tema üle oli võimust võtnud ja mis, nagu ta tõotas, enam ei kordu. Ja ta pidas tõepoolest sõna.

Sellest ajast peale muutus Nataška Natalja Savišnaks ja pani tanu pähe; kogu armastuse tagavara, mis temas peitus, kandis ta oma preilile üle.

Kui [illegible] guvernant oma juures asendama hakkas, sai ta aida võimud, ning tema kätte anti pesu ja kõik toidu[illegible]. Neid uusi kohustusi tattis ta niisama suure innu ja armastusega. Ta elas alumisel hõrraste vara heaks, uuel kohtgus tainkumist, tikkumist ja varastamist ning pimdla kõigi valvamisega nelle vastu võidelda.

Kui [illegible] mehele läks, tahtis ta Natalja Savišnat [illegible] ootuse vaeva ja kindlumuse eest mil[illegible] ütlus Natalja enda juurde ja andis [illegible] tunnete sunnidega oma tänu ja armastust [illegible] bo, millele oli kirjutatud [illegible] hoolimata sel[illegible] ta peale muljas edasi teenib või mitte, hakkab [illegible] saama kolmanda rubla pensioni. Natalja [illegible] vaikides kuhi selle ära, võttis siis doku[illegible], vaatas enda vihaselt, pomises midagi [illegible] ja jookse toast välja, lõines ukse pau[illegible] Talpunuda mõnigune veidra kaitumise [illegible], leks mamma matuseo aja parast Natalja [illegible] tuppa. Too leitis nutetud silmadega kirstul, nagu[illegible] nurmerle vahel nunnatti ja vaatas üksisilmi [illegible] peremdal vedelevaid lohkukistud prilluskirja [illegible]

– Mis teeme on, kallis Natalja Savišna?» küsis *maman* ja [illegible] tal käest kinni.

– Ei midagi, kullake,» vastas ta, «küllap ma olen teile [illegible] vastumeelt, et te mind majast ära ajate... [illegible], eks nii see läheb.»

Tõmbas oma käe ära ja tahtis vaevaga pisaraid [illegible] hoides toast väljuda. *Maman* hoidis teda tagasi, [illegible], ja nad mõlemad hakkasid nutma.

[illegible] ajast, kui ma ennast mäletan, mäletan ma ka Natalja Savišnat, ta armastust ja õrnust; kuid alles [illegible] oskan ma seda hinnata, — siis ei tulnud mul mõt[illegible], nuusugune haruldane, suurepärane inimene see [illegible] oli. Ta ei rääkinud kunagi iseendast, ta vist isegi ei mõtelnud kunagi endale; kogu ta elu oli armastus ja [illegible] ohverdamine. Ma olin nii harjunud tema oma[illegible]mõistmatu, hella armastusega meie vastu, et ma ei [illegible], et see võiks olla teisiti, ei olnud talle [illegible] tänulik ega küsinud kunagi endalt: kas ta on ka [illegible], kas ta on rahul?

Juhtus, et ma hädalise asja ettekäändel jooksin tunnist ära tema tuppa, istusin ja hakkasin kuuldavalt unistama, tema juuresolu sugugi häbenemata. Alati oli ta millegagi tegevuses: kudus sukka või soris kirstudes, mida tema toas oli palju, või kirjutas pesu üles. Kuulates igasugust tühja-tähja, mida ma rääkisin, näiteks — «kui ma saan kindraliks, võtan imeilusa naise, ostan kõrvi hobuse, ehitan klaasmaja ja kutsun enda juurde Karl Ivanõtši sugulased Saksimaalt» jne., lausus ta: «Jah, kullake, jah.» Tavaliselt, kui ma püsti tõusin ja ära minema hakkasin, tegi ta helesinise kirstu lahti, mille kaane siseküljele — mäletan seda praegugi — oli kleebitud mingisuguse husaari värvitud kujutis, pilt pumatipurgilt ja Volodja joonistus, võttis sellest kirstust välja lõhnavat suitsetamiseainet, süütas selle ja sõnas seda edasi-tagasi viibutades:

«See, kullake, on veel Otšakovi viiruk. Kui teie vanaisa, kadunuke — rahu tema põrmule — türklasega sõdimas käis, siis sealt toodi. Ongi viimane tükike,» lisas ta ohates.

Kirstudes, millega tema tuba oli täidetud, oli kõike. Kui juhtus ükskõik mida vaja olema, siis öeldi ikka: «Tarvis küsida Natalja Savišnalt,» ja tõepoolest, sorinud pisut, leidis ta vajaliku eseme ja lausus: «Küll on hea, et kõrvale panin.» Tema kirstudes oli tuhandeid sääraseid esemeid, millest keegi majas peale tema ei teadnud ja mille eest keegi ei hoolitsenud.

Ükskord ma vihastasin tema peale. See oli nõnda. Lõunalauas pillasin ma endale kalja valades karahvini käest ja kali voolas laudlinale.

«Kutsuge Natalja Savišna, et ta oma lemmiku üle head meelt tunneks,» ütles *maman*.

Natalja Savišna tuli, ja nähes loiku, mille ma olin teinud, vangutas pead; siis ütles *maman* talle midagi kõrva sisse, ja ta läks välja, ähvardades mind sõrmega.

Kui ma pärast lõunasööki kõige rõõmsamas meeleolus hüpates saali läksin, kargas Natalja Savišna äkki ukse tagant välja, laudlina käes, püüdis mu kinni ja hakkas minu meeleheitlikust vastupanust hoolimata märja linaga mu nägu hõõruma, korrates: «Ära määri laudlina, ära määri laudlina!» Mind solvas see nii, et ma hakkasin viha pärast valjusti nutma.

«Kullake» rääkisin ma Iseendale, kõndides mööda [illegible] ja tihkudes. «Natalja Savišna, lihtsalt N a t a l j a, [illegible] ja kogunt läbi mulle märja linaga [illegible] mõnda teentijatapsele. Ei, see on hirm [illegible]

Kui Natalja Savišna nägi, et ma tõlnama hakkasin, tuhtus ta kohe nutmine, mina aga jätkasin kõndimist ja [illegible], kuidas juttumul N a t a l j a l e minu solvamine [illegible]

[illegible] ta [illegible] tapan, lahe- [illegible] ära kullake, ärge nutke... andke mulle [illegible] andeks [illegible] andke andeks, tuvi- [illegible]

Ja vottis talt all pumatist paberist tehtud korneti, [illegible] oli kaks kommi ill ja ulatas selle [illegible] kuigi nutta. Mul ei jätkunud jõudu heale [illegible] vaadata, võtsin nagu kõrvale pöörates [illegible], ja pinnasi hakkasid veelgi rohkem voo- [illegible], kuid mitte enam viha, vaid armastuse ja häbi [illegible]

XIV peatükk

LAHKUMINE

[illegible] pühapäeval pärast kirjeldatud sündmusi, pärast [illegible] ühtteist hommikul, seisid kaless ja britška trepi [illegible] Nikolai oli reisikohaselt riides — püksid olid pistetud saapasäärde ja vana kuub kõvasti vööga kinni tõmmatud. Ta seras britškas püsti ning pani sineleid ja patju jalge alla; kui iste tundus talle liiga kõrge, istus ta patjadele ja vajutas neid hüpates kokku.

«Aidake mind jumala pärast, Nikolai Dmitrits, kas ei saaks teie juurde panna härra kastikese,» ütles *papa* kommertsraat hingeldades ning kalessist välja vaadates, «see on pisike...»

«Te oleksite võinud varem ütelda, Mihhei Ivanõtš,» vastas Nikolai kähku ja tusaselt, visates kogu jõuga mingi kompsu britška põhja. «Jumala eest, pea käib

juba niigi ringi, ja teie veel oma kastidega,» lisas ta mütsi kergitades ja pühkis oma päevitunud otsmikult suuri higipiisku.

Mõisateenijad — mehed pikk-kuubedes, kaftanites, särkides, paljapäi, naised kirjudes puuvillastes kleitides, triibuliste rätikutega, lapsed süles, paljajalgsed lapsed seismas trepi lähedal — vaatasid tõldu ja räägisid omavahel. Üks postijaama kutsareist — küürus vanamees talvemütsiga ja armjakis — hoidis käes kalessi tiislit ning katsus sügavamõttelise näoga, kuidas see liigub; teine — kena välimusega noormees punasest kumatšist kaenlasuludega valges särgis, musta lambanahkse mütsiga, mida ta oma valgeid lokke sügades kord ühele, kord teisele kõrvale lükkas — pani oma armjaki pukile, viskas sinna ka ohjad, viibutas punutud kantsikut ja vaatas kord oma saapaid, kord kutsareid, kes britškat määrisid. Üks neist hoidis suure pingutusega kangi; teine oli kummardunud ratta kohale ning määris hoolikalt telge ja rattapussi, ja et määrdepulga külge jäänud tökat kaotsi ei läheks, määris isegi tervet ratast seestpoolt. Äraaetud postihobused, igaüks ise karva, seisid aia ääres ja peletasid sabaga kärbseid. Ühed neist, seades oma karvaseid tursunud jalgu, vidutasid silmi ja tukkusid; teised sügasid igavusest üksteist või napsasid trepi ääres kasvava kõva tumerohelise sõnajala lehti ja varsi. Mõned hurdad lebasid päikese käes ja lõõtsutasid, teised lonkisid kalessi ja britška all varjus ning lakkusid telgede juurest rasva. Õhus hõljus mingisugune tolmune vine, silmapiir oli lillakashall; kuid ainustki pilve polnud taevas. Tugev läänetuul tõstis teedelt ja põldudelt tolmusambaid, painutas kõrgete pärnade ja kaskede latvu aias ning kandis kaugele kollaseid langenud lehti. Ma istusin akna all ja ootasin kannatamatult ettevalmistuste lõppu.

Kui kõik olid kogunenud võõrastetuppa ümmarguse laua ümber, et viimast korda mõned minutid koos viibida, ei tulnud mulle pähegi, milline kurb hetk meil ees seisab. Kõige tühisemad mõtted luusisid mul peas. Ma küsisin endalt: «Missugune kutsar sõidab britškaga ja missugune kalessiga? Kes sõidab *papa*'ga, kes Karl Ivanõtšiga? Miks tahetakse mind tingimata mähkida salli ja vativammusesse?»

«Mis [illegible] minu ees olen? Ega ma ei külmeta. Kui [illegible] juba lopeks: istuks peale ja sõidaks.»

[illegible] kaalte laste pesu ümmarja anda?» pöördus [illegible] poole mulatud silmudega Natalja Savišna, kes [illegible]

«Andke Nikolai kätte ja tulge siia kohe lastega jumalaga jätma.»

[illegible] mulagi tahtis, kuid peatus ükki, kattis [illegible], läi kõrge ja läks toast välja. Mul tõmbus [illegible], kui seda ilgutust nägin; kuid [illegible] tundsin tugevam, ja ma kuulasin [illegible] ust ja oma jutte. Nad kõnelesid [illegible] kuuldagi ei huvitanud; mida tuleks [illegible] tahta tulla vastuma *Sophie*'le ja [illegible]? ja kas [illegible]?

[illegible] seitse [illegible], jäi kuue juurde peatuma ja teatas [illegible], milleks ta kandis otse «sook on [illegible]» Ma mäletasin, et *maman* ja [illegible] seda sõnumit kuuldes, nagu oleks [illegible] talle ootamatu

[illegible] käest kõik tema ümber mulgeda. Mulle tegi see [illegible], «justkui oleksid kõik end kellegi eest peit-

[illegible] ta seda oli teinud, kraaksus uks ja kõik [illegible] Natalja Savišna astus kähku tuppa ja [illegible] tõstmata ukse lähedale. Fokaga ühele [illegible] Praegugi on mul veel silmade ees Foka paljas [illegible] ja kurnatud lukumatu nägu ning küürus hea[illegible] Natalja Savišna kuju, tanu peas, mille alt [illegible] hallid juuksed. Nad istuvad kahekesi ühel [illegible], ja mõlemal on ebamugav.

[illegible] endiselt muretu ja kannatamatu. [illegible] sekundit, mis istuti suletud uste taga, paistis mulle terve tunnina. Viimaks tõusid kõik püsti, tegid [illegible] ja hakkasid jumalaga jätma. *Papa* kaelustas *maman*'i ja suudles teda mitu korda.

«Pole viga, sõbrake,» ütles *papa*, «me ei lahku ju [illegible]»

«Ikkagi on kurb,» ütles *maman* pisaraist väriseva [illegible]

Kui ma seda häält kuulsin, neid värisevaid huuli ja

pisarais silmi nägin, unustasin kõik ning mul hakkas nii kurb, valus ja õudne, et ma oleksin tahtnud pigem ära joosta kui emaga jumalaga jätta. Sel hetkel ma mõistsin, et isa kaelustades jättis ta juba meiega jumalaga.

Volodjat suudles ta ja tegi talle ristimärke nii mitu korda, et ma nihkusin ette, arvates, et ta pöördub nüüd minu poole, kuid ta õnnistas Volodjat ikka ja jälle ning surus teda rinnale. Lõpuks kaisutasin mina ema, nutsin, nutsin ja liibusin tema vastu, mõtlemata millelegi muule kui oma kurbusele.

Kui me välja läksime, hakkas esikus jumalaga jätma tüütu teenijarahvas. Nende «lubage käekest suudelda», matsuvad suudlused õlale ja rasva lehk peadest äratasid minus tunde, mis kergesti ärrituvatel inimestel on kõige lähemal meelehärmile. Selle tunde mõjul suudlesin ma väga jahedalt Natalja Savišna tanu, kui ta pisarsilmil minuga jumalaga jättis.

Imelik on see, et mul on praegugi silme ees kõik teenijate näod ja ma võiksin neid joonistada pisimate üksikasjadega, *maman*'i nägu ja asend libisevad aga mu kujutlusest sootuks — võib-olla sellepärast, et mul kogu see aeg ei jätkunud kordagi nii palju meelekindlust, et talle otsa vaadata. Mulle tundus, et kui ma seda oleksin teinud, oleks temal ja minul olnud täiesti võimatu meie kurbust taluda.

Mina hüppasin kõige enne kalessi ja istusin tagumisele kohale. Ülestõstetud katte tagant ei näinud ma midagi, kuid mingi vaist ütles mulle, et *maman* on veel siin.

«Kas vaadata teda veel kord või mitte? ... Noh olgu, viimane kord!» ütlesin endale ja vaatasin vankrist trepi poole. Just sel ajal lähenes *maman* sama mõttega kalessile teiselt poolt ja hüüdis mind nimepidi. Kuuldes tema häält oma selja taga, pöörasin end tema poole, kuid nii kiiresti, et meie pead kokku põrkasid; ta naeratas kurvalt ja suudles mind kõvasti-kõvasti viimast korda.

Kui me olime mõned süllad sõitnud, otsustasin teda veel kord vaadata. Tuul kergitas helesinist rätti, mis oli ta pea ümber seotud; pea maas, läks ta kätega nägu kattes aegamisi trepist üles. Foka toetas teda.

[illegible] mu kõrval ega rääkinud midagi, mina aga laususin pisaraist ja mäkl rõhus mul nii kurgus, et ma [illegible], et mul jääb hing kinni ... Suurele teele välja [illegible], nägime valget rändkut, millega keegi rõdult [illegible]. Ma [illegible], mure [illegible] ka lehvitama ja see liigutus rahustas minid pisut. Ma mõtsn edasi, ja mõte, et pisarad [illegible] mu tundelisust, pakkus mulle rahuldust ning leevendas mind.

[illegible] ühine vestlus minid võtnud, seadsin end mugavalt [illegible] ja hakkasin hoolsa tähelepanuga vaatama [illegible] ühinde [illegible] — mitme poolel jooksva prii- [illegible] tegelikku. Ma vaatasin, kuidas see kimmel [illegible] kuidas ta ei ühti jalga vastu teist, kuidas [illegible] pealpool jumalat pilte ja jalad hakkasid [illegible] ees, vaatasin, kuidas tema peal hüppas lei [illegible] ning vaatasin seda nii kaua, kuni lei [illegible] lahedal vahuga. Ma hakkasin vaatama [illegible] laia lavaid kõpse rukki välja, tumedat [illegible] ja pilvitu sulu, metsa ja kohune varjulisus [illegible], vaatasin tiegi pikki, et näha, missuguse [illegible] mulega sõidab; ja veel polnud mu nägu [illegible] kuivanud, kui mu mõtted väldtid juba kaugel [illegible] ma olin võib olla igavesks lahkunud. [illegible] mälestus võis minul mõtlele temast. Mulle tuli [illegible] see, mille ma eelmisel päeval kasealleelt leidsin [illegible] ja Katenka vaidlesid, [illegible] selle pealt kohtuma, tuli meelde, kuidas nad [illegible] jäänuksa jättes nutsid.

Kahju on neist! Nii kahju on Natalja Savišnast, kasellasest, Fokast! Isegi kurjast Mimist on kahju. Kõigest, [illegible] on kahju. Ja vaene *maman*! Ja jälle valgusid [illegible] silma; kuid mitte kauaks.

XV peatükk

LAPSEPÕLV

Õnnelik, õnnelik lapsepõlv, mis ei tule iial tagasi! Mälestusi temast on võimatu mitte armastada, mitte hellitada. Need mälestused värskendavad ja ülendavad mu hinge ning on mulle parimate naudingute allikaks.

Jooksnud isu täis, istud, nagu vahel juhtus, teelaua taga oma kõrgel toolil; on juba hilja, oled ammu joonud oma tassi piima suhkruga, uni kipub silma, kuid sa ei liigu paigast, istud ja kuulad. Ja miks ei peaks kuulama? *Maman* räägib kellegagi, ja ta hääleköla on nii meeldiv, nii lahke. Juba üksnes see kõla ütleb mu südamele nii palju! Tukkumisest uduste silmadega vaatan ainiti ta nägu, ja äkki muutub see väikeseks, väikeseks — nüüd on see juba nööbisuurune, kuid on mulle ikka niisama selgesti näha: näen, kuidas ta vaatab minu poole ja naeratab. Mulle meeldib teda näha nii tillukesena. Ma kissitan silmi veelgi rohkem, ja ta muutub nii pisikeseks nagu need poisid, kes paistavad silmaterades; kuid ma liigutan end, ja võlupilt on äkki kadunud; ma vidutan silmi, pööran end, püüan seda igati tagasi manada, kuid asjata.

Tõusen üles, tõmban jalad kerra ja heidan mugavalt tugitooli.

«Sa jääd jälle magama, Nikolenka,» ütleb *maman*. «Sa võiksid parem üles minna.»

«Ma ei taha magada, emake,» vastan ma ja ebaselged, kuid magusad unenäod võtavad mind oma võimusesse, kõva lapseuni suleb laud, ja minuti pärast uinud ning magad nii kaua, kuni äratatakse. Mõnikord tunned läbi une, et kellegi õrn käsi puudutab sind; ainsast puudutusest tunned selle ära ja veel läbi une haarad taht-matult selle käe ja surud kõvasti, kõvasti huulte vastu.

Kõik on juba ära läinud; üks küünal põleb võõrastetoas; *maman* oli öelnud, et ta äratab mu ise; tema istuski tugitooli servale, milles ma magan, silitas oma imekauni õrna käega mu juukseid, ja mu kõrva juures kõlab armas tuttav hääl:

«Tõuse üles, mu kullake: aeg on magama minna.»

Kellegi ükskõiksed pilgud pole teda segamas: ta ei karda mulle kogu oma õrnust ja armastust välja valada. Ma ei liiguta, kuid suudlen veel tugevamini ta kätt.

«Tõuse siis, mu ingel.»

Ta võtab mul teise käega kaelast kinni, ning ta sõrmed liiguvad kiiresti ja kõditavad mind. Toas on vaikne, hämar; mu närvid on erutatud kõdist ja äratamisest; emake istub päris minu juures; ta puudutab mind; ma tunnen tema lõhna ja kuulen ta häält. Kõik

[illegible] ajamb mind üles hüppama, haarama kätega ta kaela tuhert kinni, suruma pea talle vastu rinda ja hingeldades öelema

«Oh, kallis, kallis emake, kuidas ma sind armastan!»

Ta naeratab oma mõrral, hurmavat naeratust, võtab mu pea käte vahele, suudleb mind otsaesisele ja tõstab endale põlvedel

[illegible] Ja vaikib hetkeks ja ütleb siis: «Armasta mind alati, ära unusta kunagi. Kui [illegible] ei tõe, siis sa ei unusta teda? Ei unusta,

[illegible] suudleb mind veel hellemalt

«Aga nüüd mine, kallis oma, kullakene!» hüüan [illegible], suudlen ta pead, ja pisarad voolavad ojana mu [illegible] armastuse ja õndsast plaarad

[illegible] ees ja jään seisma ikoonide ette[illegible] ja mõtlen hetke tunne valdab[illegible], ema-[illegible] Korralen põlvedel, nõela mu lapsesuu esmakordselt armastatud ema juured sooritan, suudan armastus tema vastu ja armastus jumala vastu kuidagi imelikult üheks [illegible]

[illegible] põlvedumust keeran end teki sisse; süda on [illegible] ja rõõmus, õhed unelmad nõjavad teisi [illegible] mõtted nad on? Nad on tabamatud, aga [illegible] armastust ja lootust helgele õnnele. Vahel [illegible] on Karl Ivanõtš ja tema karm saatus — [illegible] kõneng, keda ma teadsin õnnetu olevat — ja [illegible] ei kahtle, armastan teda nii, et pisarad voola-[illegible], ja mõtlen: «Jumal, anna talle õnne, anna mulle võimalus teda aidata, kergendada ta muret; ma olen valmis kõik tema heaks ohverdama.» Siis pistan [illegible] portselanist mängukanni — jänese või koera-[illegible] sulepadja nurka ning rõõmustan, kui hea, soe ja mugav on tal seal lamada. Palvetan veel, et jumal annaks kõigile õnne, et kõik oleksid rahul ja et homme oleks ilus ilm jalutamiseks; pööran teise külje, mõtted ja unenäod vahelduvad, segunevad, ning ma uinun vaikselt, rahulikult, nägu pisaraist veel märg.

Kas tuleb veel kunagi tagasi see värskus, muretus, vajadus armastuse järele ja usu jõud, mida omatakse [illegible] jõudes? Milline aeg veel võib olla parem sellest,

kus kaks parimat voorust — süütu lõbusus ja piiritu vajadus armastuse järele — olid ainsaiks tõukejõududeks elus?

Kus on need palavad palved? Kus on parim and — need puhtad heldimuspisarad? Kaitseingel tuli lennates, kuivatas naeratades need pisarad ja laotas rikkumatule lapse mõttekujutusele magusad unenäod.

Kas tõesti on elu jätnud nii raskeid jälgi mu südamesse, et mulle on igaveseks kadunud need pisarad ja see ekstaas? Kas tõesti on jäänud ainult mälestused?

XVI peatükk

VÄRSID

Ligi kuu aega pärast seda, kui me olime Moskvasse kolinud, istusin ma vanaema maja ülemisel korrusel suure laua taga ja kirjutasin; minu vastas istus joonistusõpetaja ja viimistles musta pliiatsiga joonistatud mingisuguse türklase pead turbanis. Volodja seisis õpetaja taga, sirutas kaela ja vaatas üle tema õla. See pea oli Volodja esimene teos musta pliiatsiga ja täna, vanaema nimepäeval, pidi see temale kingitama.

«Kas te ei teeks siia veel varju?» ütles Volodja õpetajale, tõustes kikivarvule ja osutades türklase kaelale.

«Ei, rohkem pole vaja,» lausus õpetaja ning pani pliiatsid ja reisfeederi lükatava kaanega karpi, «nüüd on väga ilus, ja rohkem ärge teda puutuge. No aga teie, Nikolenka,» lisas ta püsti tõustes ja ikka veel poolviltu türklast vaadates, «rääkige lõpuks ära oma saladus — mis teie vanaemale kingite? Tõtt-öelda oleks joonistatud pea ikkagi kõige parem. Hüvasti, härrased,» ütles ta, võttis kübara ning pileti ja läks.

Sel hetkel mõtlesin minagi, et pea oleks parem kui see, mille kallal ma vaeva nägin. Kui meile teatavaks tehti, et varsti on vanaema nimepäev ja meil tuleb selleks päevaks kingitused valmis seada, tuli mul pähe mõte, et ma kirjutan talle seks puhuks luuletuse, ja ma seadsin otsemaid kaks riimis värsirida kokku, lootes ülejäänud osaga niisama kiiresti toime tulla. Ma ei

mäletan enam, kuidas mul lapse kohta nii veider mõte pähe tuli, kuid mäletan, et see meeldis mulle väga ja ... ma kõigile selleteemalistele küsimustele vastasin, et ma [illegible] vanaemale midagi kingin, kuid ei ütle kellelegi, mis asi see on.

Vastu õhtut selgus minule, et peale nende kahe värsi, mis mu kujutlusest välja mõtlesin, ei suuda ma kõigist [illegible] rohkem luuletada ... luuletuse lugemise luuletust, mis olid mulle raamatuis, ... [illegible] ei ühtlasi; vastu- ... [illegible] mul veel enam minu võimetuses. ... et Karl Ivanovit armastan luuletusi maha kirju- ... [illegible] sõrme ja ... [illegible] tõlge venekeelse, mis vis- ... [illegible]

... [illegible]
... [illegible]
... [illegible]

Tundus, et luuletus pole sugugi paha, kuid viimane rida lõikas mulle kuidagi imelikult kõrva.

«Ja armastame nii kui oma ema,» kordasin omaette. «Missuguse riimi võiks võtta e m a asemel? täna? vana? ... Äh, käib küll! Ikka parem kui Karl Ivanõtši oma!»

Ja ma kirjutasin paberile viimase rea. Siis lugesin magamistoas kõvasti kogu oma luuletuse läbi, tundmuse ja žestidega. Luuletuses oli hoopis ilma värsimõõduta ridu, kuid nende juures ma peatuma ei jäänud; viimane rida aga torkas mind veel tugevamini ja ebameeldivamalt. Ma istusin voodile ja jäin mõtlema ...

«Miks ma kirjutasin: n i i k u i o m a e m a? Teda ju siin ei ole ja teda poleks tarvis olnud nimetada; tõsi küll, ma armastan ja austan vanaema, kuid ta pole ikka see ... miks ma kirjutasin nõnda, miks ma valetasin? Olgugi et see on luuletus, kuid ikkagi poleks vaja olnud.»

Just sel ajal tuli rätsep ja tõi uue poolfraki.

«Noh, jäägu nii!» ütlesin ma kannatamatult, torkasin luuletuse tusaselt padja alla ja jooksin Moskva ülikonda selga proovima.

Moskva ülikond osutus suurepäraseks: pruun poolfrakk pronksnööpidega oli õmmeldud täiesti paras — mitte nii, nagu meile maal õmmeldi, kasvamise jaoks; mustad püksid, samuti kitsad, lasksid muskleid imehästi välja paista ja langesid saabaste peale.

«Lõpuks ometi on ka minul trippidega püksid, nagu peavad olema!» unistasin ma, rõõmu pärast meelest ära, ja vaatasin igast küljest oma jalgu. Ehkki mul oli uues ülikonnas väga kitsas ja ebamugav, varjasin ma seda kõigi eest, ütlesin koguni, et mul on väga lahe, ja kui ülikonnal midagi viga on, siis ainult see, et ta on pisut liiga avar. Pärast seda kammisin kaua aega peegli ees seistes oma ohtralt võitud pead; aga kuidas ma ka püüdsin, ei saanud ma kuidagi maha kammida püstiseisvat juuksetutti keset lagipead: niipea kui ma juuste sõnakuulmist proovides lakkasin neid harjaga silumast, tõusid nad püsti ja tolknesid igasse külge, andes mu näole väga naljaka ilme.

Karl Ivanõtš riietus teises toas, ja läbi klassitoa toodi

[illegible] frakk ja veel mingisugused valged riietusesemed. Alumisele korrusele viiva ukse juurest kostis [illegible] tuttavlikku häält, nii läksin välja, et vaadata, mis tal vaja on. Ta hoidis käes kõvaks tärgeldatud [illegible] ja ütles mulle, et ta tõi selle Karl Ivanõtši [illegible] et ta oli terve öö tilevõi, et manneki pesemisega [illegible]. Ma lubasin manniki üle anda [illegible] on üles toonud.

[illegible] hobevigu jooma, ja protopop[1] tuli. [illegible] läks ta meeletusega, vandates mu [illegible]

[illegible] mu pimedama, ma keerasin end [illegible] ja hüppasin, soovides [illegible] et ta veel ei teaks, kui kena poiss [illegible] on.

[illegible] Karl Ivanõtši kätte viinud, polnud tal [illegible] ja oli jäänud ette teise. Laual seisva [illegible] hakkasid lipsutehvid ja proovis, kas tema [illegible] saaks rinnal lõua sellest vabalt liikuda saab. Tõmmud [illegible] kuljest sirgeks meie kuued ja palunud [illegible]. Mulle teeb nalja, kui ma meenutan, [illegible] kuis kohe tugevasti pumati järele lõhnasime, kui [illegible] alla lakaime.

[illegible] oli kõhes omatehtud karbike, Volod- [illegible] luuletus; igaühel oli keelel [illegible], millega ta oma kingituse edasi annab. Sel hetkel Karl Ivanõtš saali ukse avas, pani vaimulik [illegible] rüüd selga ja kostsid palvuse esimesed [illegible].

Vanaema oli juba saalis; küürus ja toolileenile toetudes seisis ta seina ääres ja palvetas jumalakartlikult; papa seisis tema kõrval. *Papa* vaatas meie poole ja naeratas, märgates, kuidas meie kiiruga peitsime selja taha valmisseatud kingitusi ja jäime päris ukse alla seisma, püüdes jääda märkamatuks. Oli kaotsi läinud ootamatuse efekt, mida me lootsime saavutada.

Kui lakati risti suudlema, tundsin ma äkki, et olen [illegible], juhmiks tegeva häbelikkuse ränga mõju all.

[1] Protohierei, ülempreester.

Tundes, et mul üldse pole julgust oma kingitust üle anda, peitsin end Karl Ivanõtši selja taha, kes parajasti õnnitles vanaema kõige valitumais väljendustes, pani karbikese paremast käest vasakusse, andis selle nimepäevalapsele üle ja astus mõne sammu kõrvale, et anda aset Volodjale. Vanaema oli nähtavasti kuldääristega kanditud karbikesest vaimustatud ja avaldas kõige lahkema naeratusega tänu. Kuid oli märgata, et ta ei teadnud, kuhu karp asetada, ja küllap seepärast ta andiski selle *papa*'le vaadata, kui imeosavasti see on tehtud.

Kui *papa* oli oma uudishimu rahuldanud, andis ta karbi protopopi kätte, kellele see nähtavasti väga meeldis: ta kõigutas pead ja vaatas uudishimulikult kord karpi, kord meistrit, kes oli säärase suurepärase asja valmis teinud. Volodja andis üle oma türklase ja sai samuti väga meelitavate kiituste osaliseks. Järg jõudis minu kätte: vanaema pöördus heakskiitva naeratusega minu poole.

Need, kes on tundnud häbelikkust, teavad, et see tunne suureneb proportsionaalselt ajaga, julgus aga väheneb vastuproportsionaalselt, see on: mida kauem see seisund kestab, seda võimatumaks ta muutub ja seda vähemaks jääb julgus.

Viimane julguse ja meelekindluse kübe kadus mul siis, kui Karl Ivanõtš ja Volodja oma kingitusi üle andsid, ja mu häbelikkus jõudis viimase piirini: ma tundsin, kuidas veri lakkamatult voolab südamest pähe, kuidas näol üks värv vaheldub teisega ja kuidas otsmikule ja ninale tekivad suured higipiisad. Kõrvad õhetasid, ma tundsin üle kogu keha värinat ja kuumi jugasid, tammusin ühelt jalalt teisele ega liikunud paigast.

«Noh, näita siis, Nikolenka, mis sul on — karbike või joonistus?» ütles *papa*. Teha polnud midagi: väriseva käega ulatasin saatuslıku muljutud paberirulli, hääl aga ei kuulanud mul üldse sõna ja ma jäin vanaema ette vaikides seisma. Ma ei suutnud toibuda, mõeldes, et oodatava joonistuse asemel loetakse kõigi kuuldes ette mu luuletus, mis kuhugi ei kõlba, ja ka sõnad: n i i k u i o m a e m a, mis selgesti näitavad, et ma pole ema kunagi armastanud ja olen ta unustanud. Kuidas saaks edasi anda mu kannatusi neil hetkil, kui vanaema

[illegible] kuvatli lugema mu luuletust ja kui ta sõnu [illegible] jäi peatuma kohet vilessi, et naeratusega, [illegible] pealt pealtki pilkavana, vaadata *papa* peale, [illegible] ei lugenud nii, nagu mina oleksin tahtnud, ja kui [illegible] lugemise lõppu lugenud lugemata, andis paberi *papa* kätte ja palus teda lugeda algusest peale? Mulle [illegible] lugemast [illegible] ja kuvatli kui juhatud vilessi, ja selleks, [illegible] lugeda viimast rida, mis nii ilmselt [illegible]. Ma mõtlesin, et *papa* lööb mulle [illegible] vastu nina ja ütleb: «Vastik poiss, ära [illegible] selle asja peale mõtle» — kuid midagi [illegible], vastupidi, kui kõik oli loetud, [illegible] ja nimelles mind otsaette. [illegible] ühe hal sõrmikuga [illegible] tubakatoosi juurde väljatõmmamaks [illegible] tuntoolis, milles vanaema [illegible].

Vanaema vaatas ilmiselt «kandis ette üks kuhest [illegible] teemal, kes mõtteid alati vanaema tõlla [illegible].

Vanaema vaatas mõtteta portreed, mis oli raamitud [illegible] tubakatoosile, ega vastanud midagi.

«Kas keegi palub, teie hiilgus?» kordas teener.

XVII peatükk

VÜRSTINNA KORNAKOVA

«Palu minu astuda,» ütles vanaema ja istus sügavamale tugitooli.

Vürstinna oli umbes neljakümne viie aastane naine, väike, pudur, kuivetanud ja sapine, ebameeldivate halikasrohelıste pisikeste silmadega, mille ilme oli lausa vastuolus ebaloomulikult ja lembelt hoitud suukesega. Luualimmusulega sametkübara alt paistsid helepunakad [illegible] kulmud ja ripsmed näisid tema ebaterve näo-

[illegible]

jume tõttu veel heledamad ja punakamad. Sellest hoolimata, tänu nimelt tema sundimatutele liigutustele, tillukestele kätele ja erilisele kuivusele kõigis joontes, jättis ta üldiselt kuidagi õilsa ja energilise mulje.

Vurstinna räakis väga palju ja kuulus oma jutukuse tõttu selliste inimeste kilda, kes räägivad alati nõnda, nagu vaieldaks neile vastu, olgugi et keegi sõnagi ei lausu: kord tõstis ta häält, siis madaldas seda järk-järgult, seepeale hakkas äkki uue elavusega kõnelema ja vaatas juuresolijate poole, kes ei võtnud jutuajamisest osa, otsekui püüdes endale selle pilguga kinnitust saada.

Sellest hoolimata, et vürstinna suudles vanaema kätt ja nimetas teda lakkamatult *ma bonne tante*[1], märkasin ma, et vanaema ei olnud temaga rahul: ta kergitas kuidagi eriliselt kulme, kuulates vürstinna jutustust sellest, miks vürst Mihhailo ise ei saanud kuidagi vanaema õnnitlema tulla, kuigi ta seda kõige enam soovis; ja vürstinna prantsuskeelsele jutule vene keeles vastates ütles ta sõnu eriti venitades:

«Olen teile väga tänulik, kallis, teie tähelepanu eest; et aga vürst Mihhailo ei tulnud, mis sellest ikka rääkida ... tal on alati palju asjatalitusi; ja õieti öelda, mis lõbu talle pakukski vanaeidega istuda?»

Ja andmata vürstinnale aega öeldut ümber lükata, jätkas ta:

«Kuidas teie lapsed elavad, mu kallis?»

«Jumalale tänu, *ma tante*[2], kasvavad, õpivad, teevad vallatust ... eriti *Etienne* — vanem, muutub niisuguseks võrukaelaks, et lausa häda; see-eest on ta aga tark — *un garçon, qui promet*[3]. Kujutage endale ette, *mon cousin*[4],» jätkas ta, pöördudes ainult *papa* poole, sest vanaema, kes ei tundnud mingit huvi vürstinna laste vastu, vaid tahtis kiidelda oma lapselastega, võttis karbi alt hoolikalt välja mu luuletuse ja hakkas seda lahti keerama, «kujutage endale ette, *mon cousin*, mis ta neil päevil tegi ...»

Ja vürstinna kummardus *papa* poole ning hakkas talle midagi suure õhinaga jutustama. Lõpetanud jutu,

[1] mu hea tädi.
[2] tädi.
[3] lootusiandev poiss.
[4] mu tädipoeg (onupoeg).

[illegible] ma ei hinnanud, hakkan ta kohe naerma ja ütles [illegible] papa oma vanalinn.

[illegible] papa, mon cousin? Ta oli poksu ära teeninud [illegible] ja naljaka asja, et ma [illegible] pilgu vana-

[illegible] oma lapsi, mu kallis?» küsis [illegible] rõhkuli kolme kergitades, kusjuures [illegible]

[illegible] vastas võrratuna magusa hääpapa'le «Ma tean, mis teie [illegible] tahate mul sellest alnukesest [illegible] kui palju ma ka olen seda ja nüüd pühendud, on kogemused [illegible] tõele vastamiseks, et lastele on [illegible] midagi teha, selleks on vaja [illegible] nii, mon cousin? Ja mida, *je vous* [illegible] kordavad lapsed rohkem kui vitsa?» [illegible] ta kõrvalt mulle otsa, ja ma [illegible] tundsin, et mul hakkas sel hetkel kuidagi ebamugav.

[illegible] arvake, mis tahate, kuid poiss kuni kaheteistkümne [illegible] neljateistkümnenda eluaastani on ikka [illegible] tühi lapp — see on teine asi.»

[illegible] on nii,» mõtlesin ma, «et ma pole tema poeg.»

[illegible], see on suurepärane, mu kallis,» ütles vanaema, [illegible] luuletuse kokku ja pani selle karbi alla, nagu [illegible] ta vürstinnat pärast seda väärilisek niisugust [illegible] kuulama, «see on väga hea, ainult ütelge mulle, palun, tuleneguseid delikaatseid tundeid te võite pärast [illegible] oma lastelt nõuda?»

[illegible] seda argumenti ümberlükkamatuks, lisas vanaema, et juttu lõpetada:

«Minule, igaühel võib selle kohta olla oma arvamine.»

Vürstinna ei vastanud, ta ainult naeratas armulikult, [illegible] sellega, et ta andestab veidrad eelarvamused [illegible], kellest ta nii väga lugu peab.

«Ah jaa, tutvustage mind siis oma noormeestega,» ütles [illegible] meie poole vaadates ja lahkelt naeratades.

[illegible] küsin teilt.

Me tõusime püsti, vaatasime üksisilmi vürstinnale otsa ega teadnud, mis on vaja teha tutvumise kinnitamiseks.

«Suudelge ometi vürstinna kätt,» ütles *papa*.

«Palun armastada vana tädi,» rääkis vürstinna ja suudles Volodjat juustele. «Kuigi ma olen teile kauge sugulane, pean ma tähtsaks sõprussidemeid, mitte sugulusastmeid,» lisas ta, pöördudes peamiselt vanaema poole; kuid vanaema ei olnud endiselt temaga rahul ja vastas:

«Oh, mu kallis, kas siis nüüdsel ajal arvestatakse niisugust sugulust?»

«Sellest saab mul noor seltskonnainimene,» ütles *papa* Volodjale osutades. «See aga on luuletaja,» lisas ta sel ajal, kui mina vürstinna väikest kuivetunud kätt suudeldes kujutlesin äärmise selgusega selles käes vitsa, vitsa all pinki jne., jne.

«Kumb?» küsis vürstinna mul käest kinni hoides.

«See, väikene, juuksetutiga,» vastas *papa* lõbusalt naeratades.

«Mis mu juuksetutt talle tegi... kas siis muust rääkida ei ole?» mõtlesin ma ja läksin nurka.

Mul oli ilust väga veider ettekujutus — isegi Karl Ivanõtšit pidasin ma esimeseks iluduseks maailmas; kuid ma teadsin väga hästi, et mina ei ole ilus, ja selles ma ei eksinud sugugi; sellepärast solvas mind valusalt iga vihje minu välimusele.

Ma mäletan väga hästi, kuidas kord lõunalauas — olin siis kuueaastane — kõneldi mu välimusest, kuidas *maman* püüdis mu näos midagi head leida: ta ütles, et mul on targad silmad, meeldiv naeratus, ja lõpuks, alistudes *papa* argumentidele ja silmanähtavusele, oli sunnitud tunnistama, et ma olen inetu; pärast, kui ma teda lõuna eest tänasin, patsutas ta mind põsele ja ütles:

«Tea seda, Nikolenka, et sinu näo pärast ei hakka sind keegi armastama; seepärast pead sa püüdma olla tark ja hea poiss.»

Need sõnad veensid mind selles, et ma ei ole iludus, kuid ka selles, et minust saab tingimata hea ja tark poiss.

Sellele vaatamata oli mul sageli meeleheitehetki: ma kujutlesin, et maa peal ei ole õnne säärasele laia nina,

[illegible] ja võikate hallide silmadega inimesele [illegible], mis puhtam jumalat teha imet — muuta [illegible], ja kõik, mis mul oli olevikus, kõik, mis [illegible] tulevikus, oleksin ma ära andnud ilusa [illegible]

IVAN IVANÕTS

[illegible] kuulamud ja nende looja [illegible], nimetus vanaema pehme- [illegible] tõsise koolitunnikiri, lakkas [illegible] ei kuulnud, ja kutsus teda [illegible] kõrvalisena nõuntus, istus [illegible] ja läks ära.

[illegible] tuli oli palju külalisi vanaema õnnitlema, [illegible], oli terve hommiku vältel [illegible]

[illegible], *chère cousine*,[1] ütles üks külaline tuppa [illegible] vanaema kätt.

[illegible] seitsmeaastane pikka kasvu ja [illegible] mõõga mees, kes kandis uhkete epolettidega [illegible], mille krae alt paistis suur valge [illegible] tuule vabadus ja lihtsus panid mind [illegible] imetlema sellest, et tal oli ainult kuk- [illegible] rida hõredaid juukseid ja et ülemise huule [illegible] tõttu tundus hammaste puudumist, oli ta nägu [illegible] sümpaatselt ilus.

[illegible] Ivan Ivanõtš oli möödunud sajandi lõpul juba [illegible] noores eas teinud hiilgavat karjääri, ja seda [illegible] tänu oma õilsale iseloomule, ilusale välimusele, [illegible] sõpruslikule vaprusele, kuulsale ja tugevale sugu- [illegible] eriti aga õnnele. Ta teenis sõjaväes edasi, ja [illegible] oli tema auahnus sedavõrd rahuldatud, et tal ei [illegible] rohkem midagi soovida. Varajasest [illegible] peale oli ta kaitunud nõnda, nagu valmistuks [illegible] sellele hiilgavale kohale seltskonnas, millele

[illegible] kallis onutütar (täditütar).

saatus ta hiljem seadis; sellepärast, kuigi tema hiilgavas ja pisut auahnes elus esines nagu kõigil teistelgi ebaõnnestumisi, pettumusi ja kibedusi, oli ta jäänud ustavaks oma alati rahulikule iseloomule, ülevale mõttelaadile, usu ja kõlbluse põhireeglile ning omandanud üldise lugupidamise mitte niivõrd oma hiilgava seisundi, kuivõrd oma järjekindluse ja vankumatuse tõttu. Ta mõistus ei olnud eriti terav, kuid tänu niisugusele seisundile, mis tal võimaldas kõigile auahnusest tingitud rahmeldustele ülalt alla vaadata, oli ta mõttelaad ülev. Ta oli hea ja tundeline, kuid käitumises jahe ja pisut kõrk. See tuli sellest, et seatud niisugusesse olukorda, milles ta võis olla paljudele kasulik, püüdis ta oma jahedusega kaitsta end selliste inimeste lakkamatute palvete ja lipitsemise eest, kes tahtsid kasutada tema mõjuvõimu. Kuid seda jahedust pehmendas tema kui **väga kõrgest seltskonnast** inimese leebiv viisakus. Ta oli saanud hea hariduse ja ta oli palju lugenud, kuid haridus oli tal jäänud peatuma sellel, mis ta oli omandanud nooruses, see on möödunud sajandi lõpul. Ta oli läbi lugenud kõik, mida Prantsusmaa XVIII sajandil pakkus väljapaistvat filosoofia ja kõnekunsti alal, tundis põhjalikult kõiki paremaid prantsuse kirjanduse teoseid, nii et ta võis ja armastas sageli tsiteerida Racine'i, Corneille'd, Boileau'd, Molière'i, Montaigne'i, Fénéloni; tal olid hiilgavad teadmised mütoloogia alalt ja ta oli prantsuskeelses tõlkes kasuga lugenud antiikseid eepilise luule teoseid, omas küllaldasi teadmisi ajaloost, mis ta oli ammutanud Ségure'ilt; kuid tal ei olnud vähimatki aimu matemaatikast, mis ulatub kaugemale aritmeetikast, ei füüsikast ega kaasaegsest kirjandusest: ta võis vestluses kombekalt vaikida või öelda mõne üldise lause Goethest, Schillerist ja Byronist, kuid ei lugenud neid kunagi. Vaatamata sellele prantsuse klassikalisele haridusele, millel nüüd on juba nii vähe esindajaid jäänud, oli tema jutt lihtne, ja see lihtsus ühest küljest varjas tema teadmatust mõningates asjades ning teisest küljest ilmutas meeldivat tooni ja sallivust. Ta oli igasuguse originaalsuse vaenlane ja armastas öelda, et originaalsus on halva tooniga inimeste võte. Seltskond oli talle hädavajalik, ükskõik, kus ta ka elas; kas Moskvas või

vahemaal, ikka elas ta ühtviisi seltskondlikult ja teatavail päevil oli tema juures vastuvõtt kogu linnale. Tal oli linnas nimetu positsioon, et kutsekaart temalt võis olla sissepääsuloaks igasse salongi, et paljud noorukesed ja kenukesed daamid sendsid talle meeleldi ette oma roosasid pooki, mida ta sundles otsekui isalikku tundega, ja et mõned peaaegu väga tähtsad ja korralikud inimesed tundsid kirjeldamatut rõõmu, kui nad pääsesid vürsti seltskonda.

Nende oli vürstil juba vähe nimetuseid inimesi nagu vanaema juurde jäänud, kes olid temaga ühest ringkonnast, ühesuguse kasvatusega, ühesuguste vaadetega ja ühesugused, sellepärast pidas ta oma vanu sõprussuhteid vanaemaga eriti kalliks ja osutas talle alati suurt lugupidamist.

Ma ei jõudnud vürsti kõlalt imetleda: austus, mida talle kõik avaldasid, suured epoletid, eriline rõõm, mida vanaema tema nähes ilmutas, ja see, et ta oli nähtavasti ainus, kes vanaema ei kartnud, käitus temaga täiesti vabalt ja isegi julges teda nimetada *ma cousine*, sisendasid mulle vürsti vastu niisama suurt lugupidamist kui vanaema vastu, kui mitte suurematki. Kui talle mu viimse nõidati, kutsus ta mu enda juurde ja ütles:

«Kes teab, *ma cousine*, võib-olla saab temast teine [illegible]»

Seejuures näpistas ta mind põsest nii valusasti, et kui ma ei karjatanud, siis ainult sellepärast, et taipasin seda pidada õrnuseks.

Külalised olid lahkunud, *papa* ja Volodja välja läinud, võõrastetuppa jäid vürst, vanaema ja mina.

«Miks siis meie kallis Natalja Nikolajevna ei tulnud?» küsis äkki vürst Ivan Ivanõtš pärast hetkelist [illegible]

«*Ah! mon cher*,»[1] vastas vanaema häält tasandades ja pani käe tema mundri varrukale, «ta oleks kindlasti soovinud, kui tal oleks vabadus teha, mida tahab. Ta kirjutab mulle, et *Pierre* olevat talle teinud ettepaneku sõita, kuid ta ise loobus, sest neil ei olevat tänavu üldse olnud kuid olnud; ja kirjutab: «Pealegi pole mul minuil mõtet tänavu kogu perega Moskvasse kolida. Lju-

[1] Ah! mu kallis.

botška on veel liiga väike, poiste pärast aga, kes elavad teie juures, olen ma rahulikumgi, kui et nad minuga oleksid.» Kõik see on suurepärane!» jätkas vanaema niisuguse tooniga, mis selgesti näitas, et ta sugugi ei leia, et see on tõepoolest suurepärane. «Poisse oleks juba ammu aeg olnud siia saata, et nad oleksid saanud midagi õppida ja seltskonnaga harjuda; mis kasvatust neile saadi maal anda?... Vanem on ju varsti kolmeteistkümneaastane, teine aga üheteistkümńene... Te märkasite, *mon cousin*, nad on siin täiesti nagu metslased... tuppa tulla ei oska.»

«Aga ma ei saa aru,» vastas vürst, «millest tulevad need alatised kaebused halva majandusliku olukorra üle?... T e m a l on üsna suur varandus, ja Nataša Habarovkat, kus me teiega omal ajal teatrit mängisime, tunnen ma nagu oma viit sõrme — suurepärane mõis! Ja võib alati anda väga head sissetulekut.»

«Ma ütlen teile kui tõelisele sõbrale,» katkestas vanaema teda nukra ilmega, «mulle tundub, et kõik need on ainult ettekäänded selleks, et t e m a saaks siin elada üksi, hulkuda klubides ja lõunasöökidel ning jumal teab mis teha; naine aga ei aima midagi. Te teate ju, et Natalja on hea nagu ingel, — ta usub t e d a kõiges. Ta veenis naist, et lapsed on vaja viia Moskvasse, tema aga peab üksinda rumala guvernandiga maale jääma, ja Natalja uskuski. Kui ta oleks öelnud, et lapsi on tarvis peksta, nagu peksab omasid vürstinna Varvara Iljinišna, ta oleks vist ka sellega nõustunud,» ütles vanaema, pöörates end toolis täieliku põlguse ilmega. «Jah, mu sõber,» jätkas vanaema pärast hetkelist vaikimist ja võttis kätte ühe kahest rätikust, et pisarat kuivatada, «ma mõtlen sagedasti, et t e m a ei saa hinnata ega mõista Nataljat ja et vaatamata Natalja headusele, armastusele tema vastu ja püüdele oma muret varjata — ma tunnen seda väga hästi —, Natalja ei saa temaga olla õnnelik, ja tuletage meelde mu sõnu, kui ta ei...»

Vanaema kattis näo rätikuga.

«*Eh! ma bonne amie,*»[1] ütles vürst etteheitvalt, «ma näen, te pole sugugi mõistlikumaks muutunud — alati nukrutsete ja nutate kujuteldava mure pärast. Kas teil

[1] Oh! mu kallis sõber.

Lapsepõlv *XIV peatükk «Lahkumine»*

onett pole piinlik? Ma tunnen t e d a ammu ja tunnen teda tähelepaneliku, hea ja suurepärase abielumehena, ja mis peaasi — väga õilsa inimesena, *un parfait honnête homme*[1].»

Kuulnud tahtmatult juttuajamist, mida ma poleks tohtinud kuulda, hiilisin ma kiiksvarvul ja suures erutuses toast välja

XIX peatükk

IVINID

«Volodja! Volodja! Ivinid!» hüüdsin ma, nähes läbi akna kolme poissi sinistes piiberkraega pekeššides, kes noore guvernööri-keigari järel sammudes tulid üle tänava meie maja poole.

Ivinid olid meie sugulased ja meiega peaaegu ühevanused; me tutvusime nendega ja saime sõpradeks varsti pärast Moskvasse tulekut.

Teine Ivin — Serjoža — oli tõmmu lokkis peaga poiss, tugeva püstninaga, väga värskete punaste huultega, mis harva täielikult katsid pisut etteulatuvat valgete hammaste ülemist rida, tumesiniste ilusate silmadega ja haruldaselt ulja näoilmega. Ta ei naeratanud kunagi, vaid vaatas täiesti tõsiselt või siis naeris südamest oma heledat, selget ja äärmiselt kaasakiskuvat naeru. Tema originaalne ilu hämmastas mind esimesest pilgust. Ma tundsin tema vastu võitmatut poolehoidu. Tema nägemine tegi mind õnnelikuks; üksvahe olid kõik mu hinge jõud koondatud soovile teda näha saada; kui ma pidin kolm või neli päeva veetma teda nägemata, hakkasin igavust tundma ja ma olin pisaratemi kurb. Kõik mu unistused, unes ja ilmsi, olid seotud temaga: magama heites soovisin, et ma näeksin teda unes; silmi sulgedes nägin teda enda ees ja tundsin mõnu sellest ettekujutusest kui parimast naudingust. Mitte kellelegi maailmas ei oleks ma usaldanud seda

[1] täiesti korralik inimene.

tunnet, ma pidasin seda nii kalliks. Võib-olla sellepärast, et ta tüdines tundmast endal mu rahutuid, lakkamatult temale suunatud pilke, või lihtsalt sellepärast, et ta ei tundnud minu vastu mingit sümpaatiat, armastas ta märksa rohkem mängida ja rääkida Volodjaga kui minuga; kuid ma olin ikkagi rahul, ei soovinud midagi, ei nõudnud midagi ja olin tema heaks valmis kõike ohverdama. Peale kirgliku poolehoiu, mida ta minus tekitas, vallutas mind tema juuresolekul niisama suurel määral teine tunne — hirm teda kurvastada, solvata millegagi, talle mitte meeldida: võib-olla sellepärast, et ta näol oli kõrk ilme, või sellepärast, et ma oma välimust põlates hindasin teistes liialt ilu, või, mis on kõige tõenäolisem, sellepärast, et see on armastuse põhiline tunnus, tundsin ma tema suhtes niisama palju hirmu kui armastustki. Esimene kord, kui Serjoža minuga rääkima hakkas, kohmetusin ma sellest ootamatust õnnest nii, et kahvatasin, punastasin ega suutnud talle midagi vastata. Tal oli halb harjumus: kui ta mõtlema jäi, hakkasid ta silmad ühte punkti vaatama ja ta pilgutas neid vahetpidamata, kusjuures ta nina ja kulmud tõmblesid. Kõik leidsid, et see harjumus rikub teda väga, mina aga leidsin selle nii kena olevat, et harjusin tahtmatult tegema sedasama ja mõni päev pärast minu tutvumist temaga küsis vanaema, kas mul silmad valutavad, et ma neid pilgutan nagu öökull. Meie vahel ei räägitud kunagi ühtki sõna armastusest, kuid ta tundis oma võimu minu üle ja kasutas seda meie lapselikes suhetes ebateadlikult, kuid türanniseerivalt; mina aga, kuidas ma ka soovisin talle kõike välja öelda, mis mul hingel oli, kartsin teda liialt, et julgeda avameelne olla; püüdsin näida ükskõiksena ja alistusin talle nurisemata. Vahel tundus mulle tema mõju rõhuvana, otse talumatuna, kuid sellest pääsemine ei seisnud minu võimuses.

Mul on kurb meenutada seda omakasupüüdmatu ja jagamatu armastuse värsket ja kaunist tunnet, mis hääbuski nii, jäädes välja puistamata ja leidmata vastuarmastust.

On imelik, miks ma lapsena püüdsin sarnaneda suure inimesega, sellest ajast saadik aga, kui lakkasin olemast laps, soovisin sageli olla lapse sarnane. Kui mitu korda see soov — mitte olla nagu väike — peatas minu

suhetes Serjožaga tunde, mis oli valmis välja voolama, ja sundis silmakirjatsema. Vähe sellest, et ma ei julgenud teda suudelda, mida ma vahel väga oleksin tahtnud, ei julgenud ma tal käest kinni võtta, öelda, kui rõõmus ma olen teda nähes, — ma ei julgenud teda isegi Serjožaks nimetada, vaid ütlesin tingimata Sergei: nii oli meil juba välja kujunenud. Iga tundelisuse väljendus tõendas lapselikkust ja seda, et too, kes endale tundelisust lubas, oli veel p o l s i k e. Läbi tegemata veel neid kiiredalid katsumusi, mis teevad täiskasvanuid suhtlemises ettevaatlikuks ja jahedaks, jätsime end ilma õnn lapseliku kiindumuse puhtast naudingust paljult veidra soovi tõttu jäljendada s u u r i.

Ma võtsin Ivinid juba eeskojas vastu, teretasin neid ja tormasin ülepeakaela vanaema juurde; sellest, et Ivinid tulid, teatasin talle niisuguse näoga, nagu peaks see sõnum ta tõesti õnnelikuks tegema. Siis, pööramata Serjožalt silmi, järgnesin talle võõrastetuppa ja jälgisin iga tema liigutust. Sel ajal kui vanaema ütles, et Serjoža on tublisti kasvanud, ja suunas talle oma läbitungivad silmad, elasin ma läbi seda hirmu- ja lootusetunnet, mida peab tundma kunstnik, kui ta ootab lugupeetud asjatundjalt otsust oma teose kohta.

Ivinite noor guvernöör *Herr Frost* tuli vanaema loal mööda aeda, istus rohelisele pingile, seadis jalad maatilisse poosi, pani nende vahele pronkskäepidemega jalutuskepi ja hakkas suitsetama sigarit inimese näoga, kes on oma tegudega väga rahul.

Herr Frost oli sakslane, kuid hoopiski mitte seda laadi sakslane kui meie hea Karl Ivanõtš: esiteks, ta kõneles õigesti vene keelt ja ka prantsuse keelt, kuigi halvasti hääldades, ning tal oli üldse, eriti aga daamide hulgas, kõrgesti õpetatud inimese reputatsioon; teiseks, ta kandis punaseid vurre, suurt rubiinnõela mustas atlasskaelasidemes, mille otsad olid pistetud trakside alla, ja helesiniseid «varjundiga» riidest trippidega pükse; kolmandaks, ta oli noor, tal oli ilus enesega rahulolev välimus ja haruldaselt toredad musklilised jalad. Oli märgata, et ta hindas eriti seda viimast omadust: pükse selle toimet naissoost isikute suhtes vastupandamatuks ja nähtavasti sel eesmärgil püüdiski seada oma jalgu kõige nähtavamale kohale ning pusti seistes

või paigal istudes pani alati oma sääremarjad liikuma. See oli noore Venemaa-sakslase tüüp, kes tahab olla täitsamees ja naistekütt.

Aias oli väga lõbus. Röövlimäng läks toredasti; kuid üks asjaolu oleks peaaegu kõik ära rikkunud. Serjoža oli röövel: teekäijaid taga ajades komistas ta ja lõi täie jooksu pealt põlvega vastu puud nii kõvasti, et ma arvasin, et ta lendab puruks. Hoolimata sellest, et mina olin sandarm ja mu ülesanne seisis tema püüdmises, läksin ma tema juurde ja hakkasin osavõtlikult küsima, kas tal on valus. Serjoža vihastas minu peale, surus kaed rusikasse, lõi jalga vastu maad ja karjus minu peale häälega, mis selgelt tõendas, et ta oli saanud väga kõvasti haiget:

«Noh, mis see on? See pole nüüd enam kellegi mäng! Miks sa siis mind ei püüa? Miks sa ei püüa?» kordas ta mitu korda ning vaatas altkulmu Volodja ja vanema Ivini poole, kes teekäijaid kujutades jooksid hüplevalt mööda rada, kiunatas äkki ja sööstis valju naeruga neid püüdma.

Ma ei saa edasi anda, kuidas see kangelastegu mind hämmastas ja võlus: hirmsast valust hoolimata ei hakanud ta nutma; vähe sellest, ta ei teinud niisugust nägugi, et tal valus on, ega unustanud silmapilgukski mängu.

Varsti pärast seda, kui meiega ühines veel Ilenka Grap ja me enne lõunasööki üles läksime, oli Serjožal juhus mind veelgi enam võluda ja hämmastada oma imestamapaneva mehisuse ja iseloomukindlusega.

Ilenka Grap oli vaese välismaalase poeg. See mees oli kunagi elanud minu vanaisa juures, oli millegi eest temale tänu võlgu ja pidas nüüd oma tingimatuks kohuseks saata väga tihti meie juurde oma poega. Kui ta arvas, et tutvus meiega pakub tema pojale mingisugust au või lõbu, siis ta eksis selles väga, sest me ei olnud Ilenka vastu üldse sõbralikud ja pöörasime talle tähelepanu ainult siis, kui tahtsime tema üle nalja heita. Ilenka Grap oli umbes kolmeteistkümneaastane, poiss, kõhn, pikk, kahvatu, linnu näoga ja heatahtlikult alistuva ilmega. Ta oli väga kehvalt riides, see-eest aga alati nii rikkalikult võitud, et me rääkisime: päikese käes sulab pumat Grapi peas ja voolab krae vahele. Kui

ma nüüd teda meenutan, siis leian, et ta oli väga teenistusvalmis, vaikne ja hea poiss, tol ajal aga pidasin teda põlgusväärseks olendiks, keda ei maksa haletseda ja kellele ei maksa isegi mõtelda.

Kui röövlimäng lõppes, läksime üles, hakkasime m ú r a m a ja üksteise ees igasuguste võimlemisvigurtega kiitlema. Ilenka vaatas meid ara imetleva naeratusega, ja kui talle tehti ettepanek sedasama proovida, keeldus ta, öeldes, et tal pole sugugi jõudu. Serjoža oli haruldaselt kena; ta võttis kuue seljast — nägu õhetas tal ja silmad läikisid —, naeris lakkamatult ja mõtles välja uusi vigureid: hüppas üle kolme kõrvuti asetatud tooli, lõi üle toa hundiratast, kasvatas tiritamme Tatiščevi leksikonidel, mis ta pjedestaalina keset tuba oli asetanud, ja tegi sealjuures jalgadega nii naljakaid tukke, et oli võimatu naeru pidada. Pärast seda viimast vigurit jäi ta mõtlema, pilgutas silmi ja astus äkki tõsiselt tooni ning ütles Ilenka juurde: «Katsuge seda teha; tõsijutt, see pole raske.» Grap märkas, et üldine tähelepanu on pööratud temale, punastas ja kinnitas vaevalt kuuldava häälega, et ta kuidagi ei suuda seda teha.

«Mis asja! Miks ta midagi ei taha näidata? Ega ta plika ei ole... tarvis ta tingimata panna tiritamme kasvatama!»

Ja Serjoža haaras tal käest kinni.

«Tiritamme, tiritamme kasvatama!» hüüdsime meie koos Ilenka ümber rüseldes, kes sellest ilmselt kohkus ja kahvatas, võtsime tal käest kinni ja vedasime ta leksikonide juurde.

«Laske lahti, ma ise! Kuue kisute lõhki!» kisendas ohvriks langenu ohver. Kuid see meeleheitekisa innustas meid veelgi enam; me vingerdasime naerust; roheline kuub pagises kõigist õmblustest.

Volodja ja vanem Ivin painutasid ta pea alla ja seadsid selle leksikonide peale; mina ja Serjoža haarasime vaese poisi peenikestest jalgadest, millega ta vehkis igasse kulge, käärisime tal püksid põlvini tagasi ja vistasime valju naeruga ta jalad üles; noorem Ivin hoidis kedagi tasakaalus.

Juhtus nii, et pärast kärarikast naeru jäime äkki kõik vaikseks ja toas muutus nii vaikseks, et oli kuulda ainult onutu Grapi rasket hingamist. Sel hetkel ma ei olnud

enam päris kindel, et see kõik on väga naljakas ja lõbus

«Vaat nüüd oled tubli poiss,» ütles Serjoža ja andis talle kaega laksu.

Ilenka vaikis, püüdis lahti pääseda ja rabas jalgadega igasse külge. Ühe niisuguse meeleheitliku liigutusega tabas ta kontsaga Serjoža silma nii valusasti, et Serjoža laskis ta jalad lahti, haaras silmast kinni, millest voolasid tahtmatud pisarad, ja tõukas Ilenkat kõigest jõust. Ilenka, keda me enam kinni ei hoidnud, prantsatas kui elutu nott maha ja suutis läbi pisarate öelda ainult:

«Mispärast te mind türanniseerite?»

Vaese Ilenka hale kuju nutetud näo, sassis juuste ja üleskääritud pükstega, mille alt paistsid puhastamata saapasääred, hämmastas meid; me kõik vaikisime ja püüdsime sunnitult naeratada.

Esimesena kogus end Serjoža.

«Vaat kus eit, piripill,» ütles ta ja puudutas Ilenkat kergelt jalaga. «Temaga ei tohi nalja teha... Noh, aitab, tõuske üles.»

«Ma ütlen teile, et sa oled nurjatu poiss,» lausus Ilenka tigedalt, pöördus kõrvale ja hakkas valjusti nutma.

«Ahaa! Lööb kontsaga, ja veel sõimab ka!» kisendas Serjoža, haaras leksikoni ning hakkas sellega vehkima õnnetu pea kohal, kes ei mõtelnudki end kaitsta, vaid ainult kattis pea kätega.

«Säh sulle! Säh sulle!... Jätame ta sinnapaika, kui ta naljast aru ei saa... Lähme alla,» ütles Serjoža ebaloomulikult naerma hakates.

Ma vaatasin osavõtlikult vaesekest, kes lamas põrandal nägu leksikonidesse peites ja nuttis nii, et näis: natuke veel, ja ta sureb krampidesse, milles vappus kogu ta keha.

«Äh, Serjoža!» ütlesin ma, «miks sa seda tegid?»

«Ohoh!... Mina igatahes ei nutnud täna, kui ma endal jala peaaegu luuni katki lõin.»

«Jah, see on tõsi,» mõtlesin mina, «Ilenka pole muud midagi kui piripill, aga näe Serjoža — tema on vahva... on vast vahva poiss!...»

Ma ei saanud aru, et vaeseke ei nutnud tõenäoliselt

niivõrd füüsilise valu pärast, kuivõrd sellele mõeldes, et viis poissi, kes võib-olla talle meeldisidki, ilma igasuguse põhjuseta kõik ühel nõul teda vihkasid ja taga kiusasid.

Ma ei suuda endale kuidagi seletada oma teo julmust. Miks ma ei läinud tema juurde, ei kaitsnud ega lohutanud teda? Kuhu oli jäänud kaastunne, mis kunagi pani mind suure häälega nutma, kui nägin pesast väljakukkunud hakipoega või kutsikat, keda kavatseti aia taha visata, või kana, keda kokapoiss viis kööki supi jaoks?

Kas tõesti oli selle kauni tunde minus lämmatanud armastus Serjoža vastu ja soov näida tema ees samasuguse vahva poisina kui tema ise? Ei olnud kadestamisväärne see armastus ja see soov näida vahvana! Need jätsid mu lapsepõlvemälestuste lehekülgedele ainukesed mustad plekid.

XX peatükk

KÜLALISED KOGUNEVAD

Oluntades ühise askeldamise järgi, mida oli märgata puhvetitoas, heleda valgustuse järgi, mis andis mingi uue, pühaliku ilme kõigele mulle juba ammu tuttavale ümbruse võõrastetoas ja saalis, ning eriti selle järgi, et ega vanst Ivan Ivanõtš asjata oma muusikat saatnud, oli olnuke nodata rohkesti külalisi.

Ilu noodlaotava vankri müra peale jooksin ma akna alla, panin peopesad meelekohtadele ja vastu aknaklaasi ning vaatasin karsitu uudishimuga tänavale. Pimeduses, mis aknast vaadates varjas algul kõik esemed, hakkasid vahehaaval paistma: vastas ammu tuttav pood laternaga, poiki — suur maja kahe valgustatud aknaga alumisel korrusel, keset tänavat — mingisugune voorimees kahe sotjaga või tühi troska, mida hobune sammu minnes koju veab; siis aga sõitis treppi tõld, ja kindlas veendumuses, et need on Ivinid, kes lubasid varakult tulla, jooksin ma neid esikusse vastu võtma. Ivinite asemel ilmusid ukse avanud teenri käe tagant nähtavale kaks naissoost isikut: üks, suur, kandis sinist soob-

linahast kraega saloppi, teine, väike, oli üleni mähitud rohelisse salli, mille alt paistsid ainult väikesed jalad karusnahkseis botikuis. Pooramata minu esikusviibimisele vähematki tähelepanu, kuigi ma pidasin oma kohuseks nende isikute ilmumisel neile kummardada, astus väike vaikides suure juurde ja jäi tema ette seisma. Suur mähkis rätiku lahti, mis kattis väikesel tervet pead, võttis tal salopi seljast, ning kui livrees teener sai need asjad enda kätte hoiule ja võttis väikesel nahkbotikud jalast, selgus, et see kinnimähitud kogu oli imeilus kaheteistkümneaastane tütarlaps lühikeses lahtises musliinkleidis, valgetes püksikestes, tillukesed mustad kingad jalas. Valge kaela ümber oli tal must sametpael; pead katsid üleni tumepruunid lokid, mis nii hästi sobisid tema kauni näokesega eestpoolt ja paljaste õlgadega tagantpoolt, et ma poleks kedagi uskunud, isegi mitte Karl Ivanõtšit, kui see oleks öelnud, et need kiharduvad sellepärast, et neid keerati juba hommikul «Moskovskije Vedomosti»[1] tükkidesse ja kõrvetati seejärel tuliste raudtangidega. Tundus, et ta oli selle lokkis peaga sündinudki.

Hämmastavaks jooneks tema näos oli ettepoole tungivate poolsuletud silmade ebatavaline suurus, mis moodustasid tillukese suuga kummalise, kuid meeldiva kontrasti. Huuled olid kokku surutud ja silmad vaatasid nii tõsiselt, et tema näo üldilme oli niisugune, mis ei lase oodata naeratust, kuid mille naeratus on seda hurmavam.

Püüdes märkamatuks jääda, lipsasin ma saali uksest sisse ja pidasin vajalikuks käia edasi-tagasi, teeseldes, et olen mõttes ja ei teagi, et külalised on saabunud. Kui külalised olid jõudnud poolde saali, ma justkui märkasin, tegin kraapjalga ja teatasin neile, et vanaema on võõrastetoas. Pr. Valahhina, kelle nägu mulle eriti sellepärast väga meeldis, et ma leidsin selles suurt sarnasust tema tütre Sonetška näoga, noogutas mulle heatahtlikult peaga.

Vanaema näis olevat väga rõõmus Sonetškat nähes, kutsus ta endale lähemale, kohendas ta peas üht otsaesisele langevat lokki ja ütles talle teraselt näkku vaa-

[1] «Moskva Sõnumid» — tolleaegne ajaleht. *Tõlk.*

dates: «*Quelle charmante enfant!*»[1] Sonetška naeratas, punastas ja muutus nii kenaks, et ka mina teda vaadates punastasin.

«Loodan, et sul minu juures igav ei hakka, sõbrake,» ütles vanaema ja kergitas ta nägu lõuast. «Palun lõbutseda ja tantsida võimalikult rohkem. — Juba ongi üks daam ja kaks kavaleri,» lisas ta pr. Valahhina poole pöördudes ning puudutas mind käega.

See tutvustamine oli mulle nii meeldiv, et pani veel kord punastama.

Tundes, et mu häbelikkus suureneb, ja kuuldes veel ühe ettesõitva vankri müra, pidasin vajalikuks eemalduda. Esikus leidsin eest vürstinna Kornakova pojaga ja uskumatu arvu tütardega. Tütred olid kõik ühte nägu — vürstinna sarnased ja inetud; sellepärast ei äratanud ükski neist tähelepanu. Saloppe ja karusnahku ära võttes rääkisid nad kõik korraga peene häälega, sagisid ja naersid millegi üle — vist selle üle, et neid on nii palju. Etienne oli umbes viieteistkümneaastane poiss, pikk, lihav, verevaese näo, sisselangenud silmade, siniste silmaaluste ning oma vanuse kohta liiga suurte käte ja jalgadega; ta oli kohmakas, hääl oli tal ebameeldiv ja tasakaalutu, kuid ta paistis endaga väga rahul olevat ja oli tõpselt niisugune, missugune võis minu arusaamise järgi olla poiss, keda pekstakse vitstega.

Me selsime võrdlemisi kaua vastamisi ja vaatlesime teineteist sõnalausumata tähelepanelikult; siis astusime lähemale ja tuhtsime vist suudelda, kuid vaatasime veel teineteisele silma ja mõtlesime millegipärast ümber. Kui kõigi tema õdede kleidid olid meist mööda kahisenud, küsisin, et millegagi juttu alustada, kas neil oli tõllas kitsas.

«Ma ei tea,» vastas ta hooletult, «ma ei sõida ju kunagi tõllas, sest niipea kui ma sinna istun, läheb mul kohe süda pahaks, ja mamma teab seda. Kui me kuhugi õhtul sõidame, istun ma alati pukki — see on palju lõbusam: kõike on näha, Filipp laseb mind hobuseid juhtida, vahel võtan isegi piitsa. Möödasõitjate tarvis, teate, nii vahel,» lisas ta väljendusrikka žestiga, «suurepärane!»

[1] **Milline võluv laps!**

«Teie hiilgus,» ütles teener esikusse astudes, «Filipp küsib: kuhu te arvasite heaks piitsa panna?»

«Kuidas kuhu? Ma andsin tema kätte.»

«Ta ütleb, et ei andnud.»

«Noh, siis riputasin laterna otsa.»

«Filipp räägib, et laterna otsas ka ei ole, teie aga ütelge parem, et võtsite ja kaotasite ära, Filipp peab ju teie koeruse eest oma rahaga vastutama,» jätkas pahaseks saanud teener järjest rohkem hoogu sattudes.

Teener, pealtnäha auväärne ja sünge mees, oli nähtavasti tuliselt Filipi eest väljas ja kavatses maksku mis maksab selle asja välja selgitada. Tahtmatust delikaatsusetundest, nagu poleks ma midagi märganud, astusin kõrvale; juuresolevad teenrid talitasid aga hoopis teisiti: nad astusid lähemale ja vaatasid heakskiitvalt vana teenrit.

«Noh, kaotasin, siis kaotasin,» ütles Etienne edasistest seletustest kõrvale põigeldes. «Ma maksan talle selle piitsa välja. Küll on naljakas!» lisas ta, astus minu poole ja tahtis koos minuga võõrastetuppa minna.

«Ei, lubage, härra, millega te maksate? Ma tean, kuidas te maksate: Marja Vassiljevnale on teil kaheksa kuud kakskümmend kopikat maksmata, minule ka juba vist teist aastat. Petruškale . . .»

«Kas sa jääd vait!» karjus noor vürst vihast kahvatades. «Küll ma ütlen kõik ära.»

«Ütlen ära, ütlen ära!» pomises teener. «Ei ole hea see asi, teie hiilgus!» lisas ta eriti väljendusrikkalt sel ajal, kui me saali astusime, ja läks saloppidega kirstu poole.

«Vaat nii, nii!» kostis meie taga kellegi heakskiitev hääl esikust.

Vanaemal oli eriline anne teatava tooniga ning teatavatel juhtudel asesõna teist isikut kas mitmuses või ainsuses kasutades väljendada oma arvamust inimeste kohta. Kuigi ta tarvitas t e i e ja s i n a vastupidiselt üldtunnustatud tavale, omandasid need varjundid tema suus hoopis teise tähenduse. Kui noor vürst tema ette astus, ütles ta sellele mõne sõna, nimetades teda t e i e, ja vaatas talle niisuguse põlglıku ilmega otsa, et kui mina oleksin tema asemel olnud, oleksin ma täiesti segadusse sattunud; Etienne aga polnud nähtavasti niisugust laadi poiss; ta ei pööranud mingisugust tähelepanu ei sellele vastuvõtule, mis talle vanaema poolt osaks sai, ega ka kogu tema isikule: ta kummardas kogu seltskonnale kui mitte just osavasti, siis igatahes täiesti vabalt. Sonetška köitis kogu mu tähelepanu: ma mäletan, et kui Volodja, Etienne ja mina vestlesime saalis niisuguses kohas, kust oli näha Sonetškat ning tema võis meid näha ja kuulda, kõnelesin ma hea meelega; kui mul läks korda, minu arusaamise järgi, naljakat või täitsamehelikku sõna öelda, siis ütlesin seda valjemini ja vaatasin võõrastetuppa viiva ukse poole; kui me aga teise kohta läksime, kust meid ei olnud võimalik võõrastetoast näha ega kuulda, vaikisin ma ega leidnud jutuajamisest enam mingit mõnu.

Võõrastetuba ja saal täitusid vähehaaval külalistega; nende hulgas, nagu laste-õhtutel alati, olid mitmed suured lapsed, kes ei tahtnud mööda lasta juhust lõbutseda ja tantsida otsekui ainult selleks, et majaperenaisele head meelt teha.

Kui Ivinid saabusid, tundsin ma hea meele asemel, mida ma Serjožaga kohtumisel tavaliselt tundsin, mingit veidrat tuska tema pärast selle tõttu, et ta näeb Sonetškat ja Sonetška teda.

XXI peatükk

ENNE MASURKAT

«Eheei Teil saab nähtavasti tantsida,» ütles Serjoža võõrastetoast väljudes ja võttis taskust paari uusi glasseekindaid, «tarvis kindad kätte panna.»

«Mis nüüd saab? Meil ei ole ju kindaid,» mõtlesin mina, «vaja üles minna ja otsida.»

Ehkki ma kõik kummutid läbi sorisin, leidsin ühest ainult meie rohelised reisilabakud ja teisest ühe glasseekinda, mis mulle kuidagi ei võinud sobida — esiteks sellepärast, et ta oli väga vana ja määrdunud, teiseks sellepärast, et ta oli mulle liiga suur, peaasjalikult aga sellepärast, et tal puudus keskmine sõrm, mille vist Karl Ivanõtš juba väga ammu oli haige käe jaoks ära

lõiganud. Ma panin selle kindarıisme ikkagi kätte ja vaatasın hoolikalt seda kohta keskmisel sõrmel, mis oli alati tindiga määritud.

«Kui siin praegu oleks Natalja Savišna, leiduksid temal kindlasti kindadkı. Niimoodi alla minna ei saa, sest kui mult küsitakse, mıks ma ei tantsi, mis ma siis utlen? Ja siia jääda ka ei või, sest minu puudumist kindlasti märgatakse. Mis teha?» ütlesin ma kätega vehkides.

«Mis sa siin teed?» küsis tuppa jooksnud Volodja «Mine palu mõni daam tantsıma ... kohe algab »

«Volodja,» ütlesin ma talle häälega, mis oli lähedal meeleheitele, ja näitasin kätt, mille kaks sõrme olid määrdunud kindasse torgatud, «Volodja, kas sa selle peale pole mõelnud?»

«Mille peale?» küsis ta kannatamatult. «Ah kinnastele,» lisas ta täiesti ükskõikselt, märgates mu kätt. «Tõepoolest mitte; tarvis küsida vanaemalt... mis tema arvab,» ja jooksis pikalt mõtlemata alla.

Külmaverelisus, millega ta suhtus mulle nii tähtsana paistvasse asjaolusse, rahustas mind, ja ma tõttasin võõrastetuppa, unustades vasakus käes oleva katkise kinda täielikult.

Lähenesin ettevaatlikult vanaema tugitoolile, puudutasin kergelt tema keepi ja ütlesin sosinal:

«Vanaema! Mis me peame tegema? Meil pole kindaid!»

«Mis on, mu sõber?»

«Meil pole kindaid,» kordasin ma ennast ikka lähemale ja lahemale nihutades ning panin mõlemad käed tooli käsitoele.

«Aga mis see on?» ütles ta ja võttis äkki mu vasaku käe. «*Voyez, ma chère,*»[1] jätkas ta pr. Valahhina poole pöördudes, «*voyez, comme ce jeune homme s'est fait élégant pour danser avec votre fille.*»[2]

Vanaema hoidis mu käest kõvasti kinni ja vaatas tõsiselt ning küsivalt juuresolijate poole nii kaua, kuni kõigi külaliste uudishimu oli rahuldatud ja naer üldiseks muutunud.

[1] Vaadake, mu kallis.

[2] vaadake, kui elegantseks on teinud ennast see noormees, et tantsida teie tütrega.

Ma oleksin olnud väga kurb, kui Serjoža oleks mind näinud sel ajal, kui ma häbi pärast kulmu kortsutades püüdsin asjata oma kätt lahti päästa, kuid Sonetška ees, kes naeris nii, et pisarad silma tulid ja kõik kiharad ta punetama löönud näo ümber hüplesid, ei olnud mul sugugi piinlik. Ma mõistsin, et tema naer oli liiga vali ja loomulik, et olla pilkav; vastupidi, see, et me koos naersime ja teineteisele otsa vaatasime, justkui lähendas mind temale. Episood kindaga, kuigi see oleks võinud halvasti lõppeda, oli mulle selle poolest kasulik, et ma tundsin nüüd ennast vabalt keskkonnas, mis paistis mulle alati kõige hirmsamana, — võõrastetoa keskkonnas; ma ei tundnud saalis enam vähimatki häbelikkust.

Häbelike inimeste kannatus tuleneb teadmatusest arvamuse suhtes, mis neist on tekkinud; niipea kui see arvamus on selgelt väljendatud — ükskõik missugune see ka oleks —, lõpeb kannatus.

Kui kena oli Sonetška Valahhina, kui ta kohmaka noore vürstiga minu vastas prantsuse kadrilli tantsis! Kui armsalt ta naeratas, kui ta *chaîne*'is[1] mulle käe andis! Kui kenasti taktis hüplesid ruuged lokid ta peas ja kui naiivselt tegi ta *jeté-assemblé*[1] oma tillukeste jalgadega! Viiendas figuuris, kui mu daam minu juurest teisele poole jooksis ja kui ma takti oodates valmistusin soolot tegema, surus Sonetška huuled tõsiselt kokku ja hakkas kõrvale vaatama. Kuid asjata kartis ta minu pärast: ma tegin julgelt *chassé en avant*'i[1], *chassé en arrière*'i[1], *glissade*'i[1], ja sel ajal kui ma temale lähenesin, näitasin talle mängleva liigutusega kinnast kahe tolkneva sõrmega. Ta hakkas hirmsasti naerma ja sibas veel kenamalt parketil. Mäletan ka, kuidas ta siis, kui me ringi tegime ja kõik üksteisel käest kinni võtsime, pead painutas, ja ilma et ta oma kätt minu omast ära oleks võtnud, oma kindaga nina sügas. Kõik see on mul veel praegu silmade ees ja ma kuulen nüüdki veel kadrilli «Doonau neitsist», mille helide saatel see kõik toimus.

Jõudis kätte ka teine kadrill, mida ma tantsisin Sonetškaga. Istunud tema kõrvale, tundsin ma äärmist kohmetust ega teadnud sugugi, millest temaga rääkida.

[1] Tantsufiguuride nimetused.

Kui mu vaikimine oli kestnud juba liiga kaua, hakkasin kartma, et ta peab mind lolliks, ja otsustasin, saagu mis saab, teda niisugusest eksiarvamusest välja viia. «*Vous êtes une habitante de Moscou?*»[1] ütlesin talle ja jatkasin pärast jaatavat vastust: «*Et moi, je n'ai encore jamais fréquenté la capitale,*»[2] lootes teha erilist efekti sõnaga «*fréquenter*»[3]. Kuid ma tundsin, et ehkki see algus oli väga hiilgav ja tõestas täielikult mu suuri teadmisi prantsuse keeles, ei suuda ma selles vaimus vestlust jätkata. Meie kord tantsida ei tulnud veel niipea, kuid jälle tekkis vaikus; ma vaatasin talle rahutusega otsa, soovides teada, missuguse mulje ma jätsin, ja ootasin temalt abi. «Kust te leidsite niisuguse kolenaljaka kinda?» küsis ta mult äkki, ning see küsimus valmistas mulle suurt meelehead ja kergendust. Ma seletasin, et kinnas kuulus Karl Ivanõtšile, rääkisin pikalt ja laialt, isegi pisut irooniliselt, Karl Ivanõtši isikust, sellest, kui naljakas ta on, kui ta võtab peast punase mütsikese, ja sellest, kuidas ta rohelises pekešis kord hobuse seljast maha kukkus — otse lompi, jne. Kadrill möödus märkamatult. Kõik see oli väga hea; kuid miks ma rääkisin pilkavalt Karl Ivanõtšist? Kas ma tõesti oleksin kaotanud Sonetška hea arvamuse, kui ma oleksin teda kirjeldanud selle armastuse ja lugupidamisega, mida ma tema vastu tundsin?

Kui kadrill lõppes, ütles Sonetška mulle «*merci*»[4] niisuguse armsa tooniga, nagu oleksin tõepoolest pälvinud tema tänu. Ma olin vaimustuses, olin rõõmu pärast meelest ära ega tundnud enam iseennast: kust ma võtsin vapruse, kindluse ja isegi hulljulguse? «Ei ole asja, mis võiks mind segadusse ajada!» mõtlesin ma, kõndides muretult saalis ringi, «ma olen kõigeks valmis!»

Serjoža tegi mulle ettepaneku olla temaga *vis-à-vis*. «Hea küll,» ütlesin ma, «kuigi mul pole daami, — aga ma leian.» Ma heitsin otsustava pilgu üle saali ja märkasin, et kõik daamid olid võetud, välja arvatud üks suur näitsik, kes seisis võõrastetoa ukse juures. Temale lähenes parajasti keegi pikk noormees selleks, nagu ma

[1] Kas elate alaliselt Moskvas?
[2] Mina pole veel kunagi pealinna külastanud.
[3] külastama
[4] tänan

arvasin, et teda tantsima paluda; noormees oli temast paari sammu kaugusel, mina aga saali teises otsas. Silmapilkselt, libisedes graatsiliselt mööda parketti, lendasin ma ära mind temast eraldava vahemaa, tegin kraapjalga ja kutsusin teda kindlal häälel tantsima. Suur näitsik andis mulle armulikult naeratades käe, ja noormees jäi daamist ilma.

Mul oli niisugune teadmine oma jõust, et ma ei pööranud noormehe meelehärmile üldse tähelepanu; pärast aga sain teada, et see noormees oli küsinud, kes on too turris juustega poiss, kes temast mööda kargas ja ta nina alt daami ära võttis.

XXII peatükk

MASURKA

Noormees, kellelt ma daami üle lõin, tantsis masurkat esimeses paaris. Ta hüppas oma kohalt, hoides daami käest, ja selle asemel et teha *pas de Basques*'i[1], mida meile Mimi oli õpetanud, jooksis ta lihtsalt edasi; joudnud nurgani, ta peatus, ajas jalad laiali, lõi kontsaga vastu maad, pöördus ümber ja jooksis hüpeldes edasi.

Kuna mul masurkaks daami ei olnud, istusin vanaema kõrge tugitooli taga ja vaatasin pealt.

«Mis ta ja ta teeb?» arutasin ma omaette. «See pole ju hoopiski see, mida meile Mimi õpetas: tema kinnitas, et masurkat tantsivad kõik kikivarvul, sujuvalt ja ringikujuliselt jalgu liigutades; tuleb aga välja, et tantsitakse hoopis teisiti. Näe, Ivinid ja Etienne ja kõik tantsivad, kuid *pas de Basques*'i ei tee; meie Volodjagi on uue kombe üle võtnud. Ei ole paha!... Ja kui kena on Sonetška! Näe, seal ta lähebki...» Mul oli väga lõbus.

Masurka hakkas lõpule jõudma; mõned elatanud mehed ja daamid tulid vanaemaga hüvasti jätma ja läksid ära; teenrid kandsid ettevaatlikult nõusid tagumistesse tubadesse, hoidudes tantsijaist eemale; vana-

[1] Vanaaegne masurkasamm.

ema oli märgatavalt väsinud, ta rääkis justkui vastu tahtmist ja väga aeglaselt; orkestrandid alustasid kolmekümnendat korda laisalt üht ja sedasama motiivi. Suur näitsik, kellega ma olin figuuri tehes tantsinud, märkas mind ja tõi reeturliku naeratusega — vist soovides vanaemale meeldida — minu juurde Sonetška ja ühe arvututest vürstitaridest. «*Rose ou hortie*?»[1] küsis ta minult.

«Ah sina oled siin!» ütles vanaema ja pööras end tugitoolis. «Mine, mu sõbrake, mine.»

Ehkki ma sel hetkel oleksin rohkem tahtnud end peadpidi vanaema tooli alla peita kui selle tagant välja tulla, siiski — kuidas oleksin ma võinud ära öelda? Ma tõusin püsti, ütlesin «*rose*» ja vaatasin aralt Sonetška otsa. Ma ei jõudnud veel toibudagi, kui kellegi valges kindas käsi oli minu omas, ja vürstitar läks kõige meeldivama naeratusega ees, aimamata, et ma hoopiski ei teadnud, mida teha oma jalgadega.

Ma teadsin, et *pas de Basques* ei sobi, on ebaviisakas ja võib mind hoopis häbisse saata, kuid masurka tuttavad helid, mõjudes mu kuulmisele, andsid akustilistele närvidele teatud suuna ja need omakorda andsid selle edasi jalgadele ning need viimased hakkasid täiesti tahtmatult ja kõigi vaatajate imestuseks tegema fataalseid, ümmargusi ja sujuvaid paasid kikivarvul. Kuni me liikusime otse, läks asi veel kuidagi, kuid pöördel ma märkasin, et kui ma ei võta tarvitusele oma abinõusid, jõuan tingimata ette. Niisuguse ebameeldivuse vältimiseks jäin seisma kavatsusega teha sedasama v i g u r i t, mida noormees esimeses paaris nii ilusasti oli teinud. Kuid samal hetkel, kui ma jalad harki ajasin ja tahtsin juba hüpet teha, vaatas vürstitar, tehes tõtates sööri minu ümber, nürimeelse uudishimu ja imestusega mu jalgadele. See vaade tappis mu. Ma sattusin niivõrd segadusse, et tammusin tantsimise asemel ilma taktita ühel kohal väga veidral ja mitte millegagi sarnaneval kombel ning jäin lõpuks hoopis seisma. Kõik vaatasid minu poole: kes imestusega, kes uudishimuga, kes pilkavalt, kes kaastundega; ainult vanaema vaatas täiesti ükskõikselt.

[1] Roos või nõges.

«*Il ne fallait pas danser, si vous ne savez pas!*»[1] ütles *papa* pahane hääl mu kõrva juures; ta tõukas mu kergelt eemale, võttis mu daami käe, tegi tuuri vanaaegse kombe järgi vaatajate valju heakskiidu saatel ja viis daami kohale. Masurka lõppeski kohe.

«Issand! Mille eest sa mind nii hirmsasti karistad?»

. . . . . .

Kõik põlgavad mind, põlgavad igavesti! Mulle on suletud kõik teed· tee sõprusele, armastusele, lugupidamisele . . . kõik on kadunud! Miks Volodja tegi mulle marke, mida kõik nagid ja mis ei saanud mind aidata? Miks see vastik vürstitar vahtis nõnda mu jalgu? Miks Sonetška . . . ta on armsakene; kuid miks ta naeratas sel ajal? Miks *papa* punastas ja mul käest kinni haaras? Kas isegi temal oli häbi minu pärast? Oo, see on kole! Oleks emake siin olnud, tema poleks oma Nikolenka pärast punastanud . . . Ja mu mõttekujutus kandus kaugele selle armsa kuju juurde. Mulle tuli meelde aas maja ees, aia kõrged parnad, puhas tiik, mille kohal lendlevad päasukesed, sinine taevas, millele on jäänud peatuma valged läbipaistvad pilved, lõhnavad värske heina suod, ja veel palju rahulikke rõõmsaid mälestusi kerkis mu häiritud mõttekujutusse.

XXIII peatükk

PÄRAST MASURKAT

Õhtusöögi ajal istus noormees, kes oli tantsinud esimeses paaris, meie, laste lauda ja pööras minule erilist tähelepanu, mis mu enesearmastust oleks suuresti tõstnud, kui ma pärast minuga asetleidnud õnnetust oleksin suutnud midagi tunda. Kuid noormees, nagu näha, tahtis maksku mis maksab mind lõbusaks teha: ta meelitas mind, nimetas täitsameheks, ja kui keegi

[1] Ei ole vaja tantsima minna, kui ei oska!

suurtest meie poole ei vaadanud, valas mu klaasi mitmesugustest pudelitest veini ja sundis tingimata ära jooma. Õhtusöögi lõpul, kui teener valas mulle ainult veerand klaasi šampanjat salvrätti mähitud pudelist ja kui noormees nõudis, et ta valaks mu klaasi täis, ja sundis mind selle korraga ära jooma, tundsin ma meeldivat soojust kogu kehas, erilist poolehoidu oma lõbusa soosija vastu ja hakkasin millegi üle väga valjusti naerma.

Äkki kostsid saalist *grossvater*'i[1] helid ja hakati lauast üles tõusma. Meie sõprus noormehega lõppeski samas: ta läks suurte juurde, mina aga, julgemata temale järgneda, läksin uudishimulikult pealt kuulama, mida räägib Valahhina tütrega.

«Veel pool tunnikest,» rääkis Sonetška veenda püüdes.

«Tõepoolest ei või, mu ingel.»

«Palun, minu pärast,» ütles Sonetška meelitavalt.

«Kas sul on siis hea, kui ma homme haige olen?» küsis pr. Valahhina, ja tal oli ettevaatamatust naeratada.

«Ahaa, lubasid! Jääme?» hüüdis Sonetška rõõmu pärast hüpates.

«Mis sinuga ikka teha! Mine siis, tantsi... siin ongi sulle kavaler,» ütles ta minu peale näidates.

Sonetška ulatas mulle käe ja me jooksime saali.

Joodud vein, Sonetška juuresolek ja tema lõbusus panid mu täiesti unustama masurka ajal asetleidnud õnnetu seikluse. Ma tegin jalgadega ülinaljakaid tükke: kord jooksin hobust jäljendades väikest traavi, tõstes uhkelt jalgu, kord tammusin nendega paigal nagu oinas, kes on vihane koera peale, naersin sealjuures südamest ega tundnud sugugi muret selle üle, missuguse mulje ma vaatajaile jätan. Sonjake samuti ei lakanud naermast: ta naeris seda, et me keerlesime, teineteisel käest kinni, naeris valjusti, vaadates üht vanahärrat, kes tõstis pikkamisi jalgu, astudes üle rätiku ning tehes näo, nagu oleks tal väga raske seda teha, ja oli suremas naeru kätte, kui ma hüppasin peaaegu lakke, et näidata oma osavust.

[1] Teatav tants. *Tõlk.*

Kui läksin läbi vanaema kabineti, vaatasin ennast peeglist: nägu oli higine, pea salkus, juuksetutid tolknesid rohkem kui kunagi varem, kuid näo üldilme oli nii lõbus, hea ja terve, et ma ise endale meeldisin.

«Kui ma oleksin alati niisugune nagu praegu,» mõtlesin ma, «võiksin koguni meeldida.»

Kui ma aga pilgu jalle oma daami kaunile näokesele heitsin, märkasin selles peale lõbususe, tervise ja muretuse, mis mulle minu omas meeldis, nii palju peent ja õrna ilu, et mul tekkis tusk enda pärast, ma mõistsin, kui rumal on m i n u l loota niisuguse imeilusa olendi tähelepanu endale tõmmata.

Ma ei võinud loota, et leian vastutunnet, ega mõtelnudki sellele: mu hing oli niigi õnnest üle voolamas. Ma ei mõistnud, et armastustunde eest, mis mu hinge rõõmuga täitis, oleks võinud nõuda veel suuremat õnne ja soovida midagi peale selle, et see tunne kunagi ei lakkaks. Mul oli niigi hea. Süda peksis nagu tuvi, veri tulvas temasse lakkamatult, ja mul tuli tahtmine nutta.

Kui me läbi koridori läksime ja pimedast trepialusest sahvrist möödusime, vaatasin ma seda ja mõtlesin: «Küll oleks õnn, kui saaks igavesti temaga selles pimedas ruumis elada! Ja et keegi ei teaks, et me seal elame!»

«Eks ole õige, et tänа on väga lõbus?» ütlesin ma vaikse väriseva häälega ja lisasin sammu, kartes mitte niivõrd seda, mis ma olin ütelnud, kuivõrd seda, mida ma kavatsesin öelda.

«Jah... väga!» vastas ta ja pööras minu poole pea niisuguse avameelse ja hea ilmega, et ma lakkasin kartmast.

«Eriti pärast õhtusööki... Kui te aga teaksite, kuidas mul on kahju (ma tahtsin öelda, et ma olen kurb, kuid ei julgenud), et te varsti ära lähete ja me enam teineteist ei näe.»

«Mispärast ei näe?» ütles ta, vaadates ainiti oma kinganinasid ja vedades sõrmega mööda sirmivõresid, millest me mööda läksime. «Iga teisipäev ja reede sõidame emaga Tverskajale. Kas teie siis ei käi jalutamas?»

«Tingimata palume teisipäeval minna, ja kui mind ei lasta, jooksen üksinda — ilma mütsita. Ma tunnen teed.»

«Teate, mis?» ütles Sonetška äkki. «Nende poistega, kes meie juures käivad, räägin ma alati s i n a; hakkame teiega ka rääkima s i n a. Tahad?» lisas ta, raputas korraks pead ja vaatas mulle otse silma.

Sel ajal me astusime saali, kus parajasti algas *grossvater*'i teine, elavam osa.

«Luba . . . ge,» ütlesin ma sel ajal, kui muusika ja kära võisid lämmatada mu sõnu.

«Luba, s i n a, mitte lubage,» parandas Sonetška ja naeris.

Grossvater lõppes, mina aga ei jõudnud öelda ühtki lauset, kus oleks esinenud s i n a, kuigi ma ei lakanud välja mõtlemast niisuguseid, kus see asesõna esineks mitu korda. Mul ei jätkunud selleks julgust. «Tahad?», «luba, sina» kostsid mu kõrvus ja tekitasid mingi joobumuse: ma ei näinud midagi ega kedagi peale Sonetška. Ma nägin, kuidas ta kiharad seati kõrvade taha ning avanes osa laubast ja meelekohtadest, mida ma polnud veel näinud; nägin, kuidas ta üleni rohelisse salli mähiti, nii et jäi paistma ainult ninaotsake; märkasin, et kui ta poleks oma roosade sõrmekestega teinud väikest avaust suu juurde, oleks ta tingimata lämbunud, ja nägin, kuidas ta oma ema järel trepist alla minnes kiiresti meie poole pöördus, peaga noogutas ja ukse taha kadus.

Meie kõik — Volodja, Ivinid, noor vürst, mina — olime armunud Sonetškasse ja saatsime teda trepil seistes silmadega. Kellele ta just pead noogutas, ma ei tea, kuid sel hetkel olin ma kindlalt veendunud, et minule.

Ivinitega hüvasti jättes rääkisin ma väga vabalt, isegi pisut jahedalt Serjožaga ja surusin ta kätt. Kui ta mõistis, et ta tänasest päevast oli kaotanud minu armastuse ja oma võimu minu üle, oli tal kindlasti sellest kahju, kuigi ta püüdis näida täiesti ükskõiksena.

Esimest korda elus murdsin ma armastuses truudust ja esimest korda tajusin selle tunde magusust. Mul oli heameel vahetada harjunud, kulunud ustavustunne värske armastustunde vastu, mis oli täis saladuslikkust ja teadmatust. Pealegi ühel ja samal ajal lakata armastamast ja armuda tähendab armastada kaks korda tugevamini kui varem.

XXIV peatükk

VOODIS

«Kuidas ma võisin nii kirglikult ja nii kaua armastada Serjožat?» mõtlesin ma voodis lamades. «Ei! Mitte kunagi ta ei mõistnud ega osanud hinnata mu armastust ega väärinud seda . . . aga Sonetška? Kui kena ta on! «Tahad?», «sina hakkad».»

Ma hüppasin neljakäpakile, kujutasin endale elavalt tema nägu ette, katsin pea tekiga, pöörasin selle endale igalt poolt alla, ja kui kuhugi enam ava ei jäänud, heitsin pikali ning vajusin meeldivat soojust tundes magusatesse unistustesse ja mälestustesse. Suunates liikumatu pilgu tepitud teki voodrile, nägin teda niisama selgesti kui tund aega tagasi; ma rääkisin temaga vaimus, ja see jutt, kuigi sel polnud mingisugust mõtet, pakkus mulle ütlemata suurt naudingut, sest s i n a, s i n u l e, s i n u g a, s i n u esinesid selles lakkamatult.

Need unistused olid nii selged, et ma ei saanud magusa erutuse tõttu uinuda ja tahtsin kellegagi oma õnne ülekülllust jagada.

«Kallikene!» ütlesin ma peaaegu kuuldavalt, pöörates järsult teisele küljele. «Volodja! Kas sa magad?»

«Ei,» vastas ta mulle unise häälega. «Mis on?»

«Ma olen armunud, Volodja! Täiesti armunud Sonetškasse.»

«Noh, mis siis?» vastas ta mulle ja sirutas ennast.

«Ah, Volodja! Sa ei oska endale ette kujutada, mis minuga sünnib . . . Näe, praegu lamasin üleni teki all, ja nii selgelt, nii selgelt nägin teda ja rääkisin temaga, et see on lihtsalt imelik. Ja tead veel, mis? Kui ma laman ja tema peale mõtlen, hakkab jumal teab miks nõnda kurb, ja tahaks hirmsasti nutta.»

Volodja liigutas ennast.

«Ma sooviksin ainult üht,» jätkasin ma. «Olla alati temaga, alati teda näha, ja muud mitte midagi. Kas sina oled ka armunud? Ütle ausalt, Volodja.»

Imelik küll, kuid ma tahtsin, et kõik oleksid armunud Sonetškasse ja et kõik sellest räägiksid.

«Mis see sinu asi on?» ütles Volodja ja pöördus näoga minu poole. «Võib-olla.»

«Sa ei taha magada, sa teesklesid!» hüüdsin ma, märgates tema läikivatest silmadest, et ta sugugi magamisele ei mõelnud, ja lükkasin teki ära. «Hakkame parem temast rääkima. Eks ta ole kena? ... Nii kena, et kui ta mulle ütleks: «Nikolaša! Hüppa aknast välja või karga tulle,» siis, ausõna, ma vastaksin: kohe hüppan, ja rõõmuga. Ah, kui kena ta on!» lisasin ma, kujutledes teda elavana enda ees, ja et seda kuju paremini nautida, pöörasin järsult teise külje ja pistsin pea padja alla. «Kangesti tahaks nutta, Volodja.»

«Tola!» ütles Volodja naeratades ja vaikis siis natuke aega. «Mina ei teeks sugugi nii nagu sina: ma arvan, et kui oleks võimalik, siis ma tahaksin alguses istuda tema kõrval ja juttu ajada ...»

«Ahah! Sina oled siis ka armunud?» katkestasin teda.

«Siis,» jätkas Volodja õrnalt naeratades, «siis suudleksin ta sõrmekesi, silmi, huuli, ninakest, jalakesi — kõike ...»

«Rumalus!» hüüdsin ma padja alt.

«Sa ei saa millestki aru,» ütles Volodja põlglikult.

«Ei, mina saan aru, aga sina ei saa aru ja räägid rumalusi,» ütlesin ma läbi pisarate.

«Nutta aga nüüd küll ei maksa. Täitsa plika!»

XXV peatükk

KIRI

16. aprillil, peaaegu kuus kuud pärast minu poolt kirjeldatud päeva, tuli isa tunni ajal meie juurde üles ja teatas, et täna öösel me sõidame temaga maale. Seda sõnumit kuuldes tõmbus miski mul südames kokku ja mõte lendas kohe ema juurde.

Selle ootamatu ärasõidu põhjuseks oli järgmine kiri:

Petrovskoje, 12. aprillil.

«Just praegu, kell kümme õhtul, sain sinu kena kirja 3. aprillist ja vastan oma alalise harjumuse järgi kohe. Fjodor tõi selle juba eile õhtul linnast, kuid et oli hilja, andis ta kirja Mimi kätte täna hommikul. Mimi aga, sel

ettekäändel, et ma polnud terve ja olin halvas meeleolus, ei andnud mulle kirja üle terve päeva jooksul. Mul oli tõepoolest väike palavik, ja kui sulle tõtt tunnistada, pole ma päris terve juba neljandat päeva ja laman voodis.

Palun ära karda, kallis sõber: ma tunnen end võrdlemisi hästi, ja kui Ivan Vassiljevitš lubab, siis kavatsen juba homme üles tõusta.

Möödunud reedel käisin lastega sõitmas; kuid natuke maad enne suurele teele jõudmist, selle väikese silla lähedal, mis mulle alati hirmu peale ajab, jäid hobused porri kinni. Ilm oli väga ilus ja ma otsustasin minna jala suure teeni, niikaua kui vankrit välja tõmmatakse. Kabeli juurde jõudes olin väga väsinud ja istusin maha puhkama, kuid vahepeal, kuni inimesi koguti, et vanker välja tõmmata, möödus umbes pool tundi, mul hakkas külm, eriti jalgadel, sest mul olid õhukese tallaga kingad, ja need said märjaks. Pärast lõunat tundsin külmavärinaid ja palavikku, kuid sisseseatud korra järgi olin üleval ja hakkasin pärast teejoomist Ljubotškaga neljal käel klaverit mängima. (Sa ei tunne teda ära: milliseid edusamme ta on teinud!) Aga kujutle mu imestust, kui märkasin, et ma ei suuda lugeda takti. Mitu korda püüdsin lugeda, kuid mul laks peas kõik segamini ja ma tundsin kõrvus kummalist kohinat. Ma lugesin: üks, kaks, kolm, siis äkki: kaheksa, viisteist, ja mis peasi — nägin, et valetan, ja kuidagi ei suutnud ennast korrale kutsuda. Lõpuks tuli Mimi mulle appi ja viis mu peaaegu vägisi voodisse. See on, mu sõber, üksikasjaline aruanne sellest, kuidas ma haigeks jäin ja kuidas ma ise selles süüdi olen. Järgmisel päeval oli mul võrdlemisi kõrge palavik ja siis sõitis siia meie hea vana Ivan Vassiljitš, kes elab seniajani meie juures ja kes nüüd lubab mul varsti üles tõusta. Suurepärane vanake on see Ivan Vassiljitš! Kui mul oli palavik ja ma sonisin, istus ta terve öö silma kinni panemata mu voodi ääres; praegu aga, kuna ta teab, et ma kirjutan, istub ta tudrukutega sohvatoas ja ma kuulen magamistuppa, kuidas ta neile saksa muinasjutte jutustab ja kuidas lapsed teda kuulates südamest naeravad.

La belle Flamande[1], nagu sina teda nimetad, on meil

[1] Ilus flaamlanna.

külas juba teist nädalat, sest ta ema on sõitnud kuhugi külla, — ja näitab oma hoolitsemisega kõige siiramat kiindumust. Ta usaldab mulle kõik oma südamesaladused. Ta ilusa näo, hea südame ja nooruse juures võiks temast saada igas suhtes suurepärane neiu, kui ta oleks heades kätes; kuid tema jutu järgi otsustades hukkub ta täiesti selles seltskonnas, kus ta elab. Mulle tuli mõttesse, et kui mul ei oleks nii palju oma lapsi, teeksin ma heateo — võtaksin ta enda juurde.

Ljubotška tahtis sulle ise kirjutada, kuid kiskus juba kolmanda paberilehe lõhki ja ütles: «Ma tean, missugune pilkaja on *papa:* kui teed kas või ühe vea, näitab ta seda kõigile.» Katenka on ikka endiselt kena, Mimi endiselt hea ja igav.

Nüüd räägime tõsisest asjast: sa kirjutad mulle, et su asjad lähevad sel talvel halvasti ja sul on vaja võtta Habarovka raha. Mulle tundub koguni imelikuna, et sa selleks minu nõusolekut küsid. Kas see, mis kuulub mulle, ei kuulu niisama hästi sulle?

Sa oled nii hea, kallis sõber, et kardad mind kurvastada ja varjad oma asjade tõelist olukorda; kuid ma aiman, et sa oled vist väga palju kaotanud, ja see, vannun sulle, ei kurvasta mind sugugi; sellepärast, kui ainult seda asja saab parandada, palun ära selle üle palju mõtle ja ära ennast asjata piina. Ma ei ole kunagi laste jaoks arvesse võtnud sinu võite ega ka, vabanda, kogu sinu varandust. Mind rõõmustab sinu võit niisama vähe kui kurvastab kaotus; mind kurvastab ainult su õnnetu mängukirg, mis võtab minult ära osa sinu õrnast kiindumusest ja sunnib sulle ütlema niisuguseid kibedaid tõdesid nagu praegu — üksnes jumal teab, kui valus see mulle on! Ma ei lakka temalt palumast üht — et ta päästaks meid... mitte vaesusest (mis tähendab vaesus?), vaid sellest hirmsast olukorrast, kus laste huvid, mida ma pean kaitsma, satuvad vastuollu meie omadega. Siiamaani on issand mu palvet täitnud: sa ei ole ületanud seda piiri, millal me peame kas ohverdama oma varanduse, mis ei kuulu enam meile, vaid meie lastele, või... mõteldagi on hirmus, kuid see kole õnnetus ähvardab meid alati. Jah, see on raske rist, mis issand on meile mõlemale kanda andnud!

Sa kirjutad mulle veel lastest ja tuled tagasi meie

ammuse vaidluse juurde: palud mind nõustuda sellega, et nad kooli pandaks. Sa tead minu seisukohta niisuguse kasvatusviisi suhtes....

Ma ei tea, kallis sõber, kas sa minuga nõustud, kuid igal juhul palun sind armastusest minu vastu anda mulle lubadus, et niikaua kui ma elan ja pärast minu surma, kui jumal võtab nõuks meid lahutada, — seda kunagi ei juhtu.

Sa kirjutad mulle, et sul on vaja meie asjus sõita Peterburi. Jumal sinuga, mu sõbrake, sõida ja tule varsti tagasi. Meil kõigil on ilma sinuta nii igav! Kevad on imeilus: veranda uks on juba avatud, kasvuhoone juurde viiv teerada oli neli päeva tagasi täiesti kuiv, virsikud on üleni õites, ainult üksikutes kohtades on veel lund, pääsukesed on saabunud, ja täna tõi Ljubotška mulle esimesi kevadlilli. Doktor ütleb, et ma olen umbes kolme päeva pärast päris terve, võin hingata värsket õhku ja soojendada end aprillipäikese käes. Hüvasti siis, armas sõber, palun ära ole mures mu haiguse ega oma kaotuse pärast; lõpeta kiiresti oma asjatalitused ja sõida lastega terveks suveks meie juurde. Ma teen imeilusaid plaane selle kohta, kuidas me suve veedame, puudud ainult sina, et need plaanid tooks sauksid.»

Järgmine osa kirjast oli kirjutatud teisele paberitükile prantsuse keeles, ühtesulava ja ebaühtlase käekirjaga. Ma tõlgin selle sõna-sõnalt:

«Ära usu seda, mis ma sulle oma haigusest kirjutasin; keegi ei aima, kuivõrd tõsine see on. Ma tean ainult üht — et ma voodist enam ei tõuse. Ära kaota ainsatki hetke, sõida kohe ja võta lapsed kaasa. Võib-olla jõuan sind veel kord kaelustada ja neid õnnistada: see on mu ainus viimne soov. Ma tean, missuguse hirmsa hoobi ma sulle annan; kuid varem või hiljem oleksid sa ikkagi selle saanud kas minult või teistelt; püüdkem taluda seda õnnetust kindluse ja lootusega jumala halastusele. Sündigu tema tahtmine.

Ära arva, et see, mida ma kirjutan, on haiglase ettekujutuse vili; vastupidi, mu mõtted on praegusel hetkel äärmiselt selged ja ma olen täiesti rahulik. Ära lohuta end asjatu lootusega, et need on kartliku hinge väärad, ebaselged eelaimused. Ei, ma tunnen ja tean — ja tean

sellepärast, et jumal arvas heaks seda mulle ilmutada, — mul on jäänud elada väga vähe aega.

Kas lõpeb koos eluga minu armastus sinu ja laste vastu? Ma olen jõudnud arusaamisele, et see on võimatu. Mu veendumus on liialt tugev sel hetkel ja ma ei suuda uskuda, et see tunne, milleta ma olemasolu ei kujutle, võiks millalgi hävida. Mu hing ei saa elada ilma armastuseta teie vastu, ja et see elab igavesti, seda tean juba üksnes sellepärast, et niisugune tunne nagu minu armastus ei oleks saanud üldse tekkida, kui ta peaks kunagi lõppema.

Varsti ei ole mind enam teiega, kuid ma olen kindlalt veendunud, et mu armastus ei lahku teist iialgi, ja see mõte rõõmustab mu südant nii, et ma olen rahulik ja ootan kartmatult oma lähenevat surma.

Ma olen rahulik, ja jumal teab, et ma olen alati vaadanud surmale kui üleminekule paremasse ellu; kuid miks lämmatavad mind pisarad?... Miks võetakse lastelt nende armastatud ema? Miks antakse sulle niisugune ränk ja ootamatu hoop? Miks pean m i n a surema, kui teie armastus on teinud mu elu piiritult õnnelikuks?

Kuid tema püha tahtmine sündigu.

Ma ei saa pisarate tõttu enam kirjutada. Võib-olla ei näe ma sind enam. Tänan sind, mu kallis sõber, kogu õnne eest, millega sa mind selles elus ümbritsesid; ma palun seal jumalat, et ta tasuks sulle. Jumalaga, armas sõber; pea meeles, et kui mind ei ole, ei lahku mu armastus sinust kuskil ega kunagi. Jumalaga, Volodja, jumalaga, mu ingel, jumalaga, Benjamin — mu Nikolenka.

Kas nad tõesti unustavad kord minu?!»

Sellele kirjale oli lisatud Mimi poolt kirjutatud prantsuskeelne leheke järgmise sisuga:

«Kurbi eelaimusi, millest ta teile räägib, kinnitavad kahjuks täielikult ka arsti sõnad. Eile öösel käskis ta selle kirja kohe postiga ära saata. Arvates, et ta ütles seda mitte täie teadvuse juures, ootasin täna hommikuni, ja otsustasin kirja lahti võtta. Olin jõudnud just kirja lahti võtta, kui Natalja Nikolajevna minult küsis, mis ma kirjaga tegin, ja käskis mind see põletada, kui ta on veel ära saatmata. Ta aina kõneleb sellest ja ütleb,

et see kiri tapab teid. Ärge viivitage oma ärasõiduga, kui te tahate veel seda inglit näha, kuni ta ei ole meie juurest lahkunud. Vabandage seda kritseldust. Ma ei ole juba kolm ööd maganud. Te teate, kuidas ma teda armastan!»

Natalja Savišna, kes kogu 11. aprilli öö oli ema magamistoas viibinud, rääkis mulle hiljem, et kui *maman* oli kirja esimese osa valmis kirjutanud, pannud ta selle enda kõrvale lauale ja heitnud puhkama.

«Mina ise,» rääkis Natalja Savišna, «pean tunnistama, jäin tugitoolis tukkuma ja sukk kukkus mul käest. Äkki kuulen läbi une — umbes kella ühe paiku —, et ta justkui räägib; teen silmad lahti, vaatan: tema, tuvikene, istub voodis, käed vaat niiviisi, endal pisarad aina voolavad. «Niisiis kõik on lõppenud?» — Ainult seda ta ütleski ja kattis näo kätega.

Ma hüppasin püsti ja hakkasin pärima: «Mis teiega on?»

«Ah, Natalja Savišna, kui te teaksite, keda ma praegu nägin.»

Kui palju ma ka küsisin, ei öelnud ta mulle midagi rohkem, käskis ainult tuua lauakese ja kirjutas veel midagi; siis käskis tema juuresolekul kirja kinni panna ja kohe ära saata. Selle järel läks tal aina halvemaks ja halvemaks.»

XXVI peatükk

MIS MEID MAAL EES OOTAS

Kaheksateistkümnendal aprillil astusime Petrovskoje maja trepi juures vankrilt maha. Moskvast välja sõites oli *papa* mõtlik, ja kui Volodja temalt küsis, kas *maman* on haige, vaatas ta kurvalt poja otsa ja noogutas vaikides pead. Teekonna kestel rahunes ta marksa, kuid sedamööda kuidas me kodule lähenesime, võttis ta nägu üha kurvema ilme, ja kui ta vankrilt maha tulles küsis juurdejooksnud hingeldavalt Fokalt: «Kus on Natalja Nikolajevna?» — oli ta hääl ebakindel ja ta silmis olid pisarad. Hea vanake Foka vaatas vilksamisi meie peale,

loi silmad maha ning utles esiku ust avades ja kõrvale poördudes:

«Juba kuuendat päeva ei tule magamistoast välja.»

Miika, kes, nagu ma pärast kuulsin, oli sellest päevast peale, kui *maman* haigeks jäi, aina kaeblikult ulgunud, söostis rõõmsalt isa juurde, hüppas tema vastu, kiljus, lakkus käsi; kuid isa tõukas koera eemale ja läks võõrastetuppa, sealt sohvatuppa, kust uks viis otse magamistuppa. Mida lähemale ta sellele toale jõudis, seda rohkem oli keha liigutuste järgi märgata tema rahutust; sohvatuppa astudes kõndis ta kikivarvul, hoidis hinge kinni ja lõi risti ette, enne kui söandas suletud ukse lingist kinni haarata. Sel hetkel jooksis koridorist kammimata peaga ja nutetud silmadega Mimi. «Ah! Pjotr Aleksandrõtš!» ütles ta sosinal, tõelise meeleheitega, ja siis, märgates, et *papa* vajutab linki, lisas vaevaltkuuldavalt: «Siit ei saa läbi, sissekäik on teenijatetoast.»

Oo, kui rängalt see kõik mõjus mu lapselikule mõttekujutusele, mis aimas hirmsat õnnetust.

Me läksime teenijatetuppa; koridoris tuli meile vastu lollike Akim, kelle grimassid meid varemalt alati lõbustasid, sel hetkel aga ei tundunud ta mulle sugugi naljakas, vähe sellest, ükski asi ei hämmastanud mind nii valusalt kui tema mõttetult ükskõikne ilme. Teenijatetoas tõusid kaks tüdrukut, kes parajasti istusid mingi töö kallal, meid teretades püsti niisuguse kurva ilmega, et mul hakkas jube. Läbinud veel Mimi toa, avas *papa* magamistoa ukse, ja me astusime sisse. Uksest paremal oli kaks rätikutega kaetud akent: ühe akna all istus Natalja Savišna, prillid ninal, ja kudus sukka. Ta ei hakanud meid suudlema, nagu ta seda tavaliselt tegi, vaid tõusis ainult püsti, vaatas meid läbi prillide, ja pisarad voolasid tal ojana. Mulle ei meeldinud sugugi, et kõik, niipea kui meid näevad, hakkavad nutma, kuigi nad enne seda olid täiesti rahulikud.

Uksest vasakul asetses sirm, sirmi taga voodi, laud, kapike, mille peale olid asetatud arstirohud, ja suur tugitool, kus tukkus arst; voodi kõrval seisis noor, väga blond, silmapaistvalt ilus neiu valges hommikukuues, mille käised olid pisut üles kääritud, ja hoidis jääd *maman*'i laubal, keda ma sel hetkel ei näinud.

See neiu oli *la belle Flamande*, kellest *maman* oli kirjutanud ja kes hiljem kogu meie perekonna elus etendas tähtsat osa. Niipea kui me sisse astusime, võttis ta ühe käe *maman*'i pea juurest, kohendas rinnal oma kuue volte ja ütles siis sosinal: «Meelemärkuseta.»

Tundsin sel hetkel sügavat valu, kuid panin tahtmatult tähele kõiki pisiasju. Toas oli peaaegu pime, palav ja oli tunda piparmündi, kölni vee, kummeli ja hoffmanni tilkade lõhna. See lõhn jäi mulle nii meelde, et kui ma seda kuskil tunnen või see mulle ainult meenub, kandub mu mõttekujutus otsemaid sellesse süngesse, umbsesse tuppa ja mu silme ette kerkivad hirmsa hetke pisimadki üksikasjad.

Maman'i silmad olid avatud, kuid ta ei näinud midagi ... Oo, iialgi ei unusta ma seda kohutavat pilku! See väljendas nii palju kannatust! ...

Meid viidi ära.

Kui ma hiljem Natalja Savišnalt pärisin emakese viimaste minutite järele, jutustas ta mulle:

«Kui teid ära viidi, viskles ta veel kaua, mu tuvike, otsekui oleks vaat just siin kohal teda miski rõhunud; siis laskis pea padjalt alla ja jäi magama, nii vaikselt, rahulikult nagu taevaingel. Läksin korraks vaatama, miks juua ei tooda; tulen tagasi — juba on tema, mu südamekene, enda ümber kõik laiali pildunud ja kutsub käega teie papat. Isa kummardus tema kohale, kuid omal vist ei olnud enam jõudu öelda, mida ta tahtis: avas ainult huuled ja hakkas jälle ohkima: «Issand jumal! Kus on lapsed?» Ma tahtsin teie järele joosta, kuid Ivan Vassiljitš ei lasknud, ütles: «See erutab teda veel rohkem, parem ei maksa.» Pärast seda ta ainult tõstis käe ja laskis jälle langeda. Ja mis ta sellega mõtles, jumal seda teab. Ma arvan, et ta õnnistas teid vaimus; ei lasknud teda issand enne surma enam oma lapsukesi näha. Siis tõusis ta istukile, mu tuvikene, pani käed vaat niiviisi ja hakkas äkki rääkima, ja veel niisuguse häälega, et mul on valus isegi meelde tuletada: «Jumalaema, ära jäta neid maha! ...» Siis lõi talle valu päris südame alla, silmadest oli näha, et vaeseke väga vaevles; langes patjadele, haaras hammastega linast kinni, ja pisarad, mu kullake, aina voolasid.»

«Noh, ja siis?» küsisin ma.

Natalja Savišna ei suutnud enam rääkida: ta pöördus ära ja puhkes kibedasti nutma.

Maman suri hirmsates piinades.

XXVII peatükk

LEIN

Järgmise päeva hilisõhtul tahtsin ma teda veel kord vaadata: saanud võitu tahtmatust hirmutundest, avasin vaikselt ukse ja astusin kikivarvul saali.

Keset tuba seisis laual kirst, selle ümber pikaks põlenud tahiga küünlad kõrgetes hõbelühtrites; kaugemas nurgas istus köster ja luges vaikse ühetoonilise häälega psaltrit.

Ma jäin ukse juurde seisma ja hakkasin vaatama, kuid mu silmad olid nii ära nutetud ja närvid nii pingul, et ma ei saanud millestki aru; kõik sulas kuidagi imelikult ühte: valgus, brokaat, samet, suured lühtrid, roosa pitsidega ääristatud padi, pärg otsaesisel, lintidega tanu ja veel miski läbipaistev, vahakarvaline. Ma astusin tooli peale, et vaadata ta nägu, kuid näo asemel nägin jälle sedasama kahvatukollakat läbipaistvat eset. Ma ei suutnud uskuda, et see on ta nägu. Hakkasin seda hoolikamalt silmitsema ja tundsin vähehaaval ära tuttavad, armsad jooned. Ma võpatasin õudusest, kui veendusin, et see oli tema; kuid miks on suletud silmad nii sisse langenud? Millest see hirmus kahvatus ja ühel põsel mustjas laik läbipaistva naha all? Miks on kogu näoilme nii range ja külm? Miks on huuled nii kahvatud ja nende lõige nii kaunis, nii ülev ja väljendab niisugust ebamaist rahu, et külm värin jookseb mul üle selja ja läbi juuste, kui ma teda vaatan? . . .

Ma vaatasin ja tundsin, et mingi mõistmatu, ületamatu jõud tõmbab mu silmi selle elutu näo poole. Ma ei pööranud temalt pilku ning kujutlusvõime joonistas mulle pilte, mis olid täis õitsvat elu ja õnne. Ma unustasin, et surnukeha, mis mu ees lamas ja mida ma mõttetult vaatasin kui eset, millel ei ole midagi ühist mu mälestustega, oli t e m a. Ma kujutlesin teda kord ühes, kord teises olukorras: elavana, lõbusana, naeratavana; siis äkki hämmastas mind mingi joon kahvatus näos, millel mu silmad peatusid: mulle meenus kohutav tegelikkus, ma võpatasin, kuid ei lakanud vaatamast. Ja jälle asendasid unistused tegelikkuse, ja uuesti purustas tegelikkuse tunnetamine unistused. Lõpuks kujutlusvõime väsis, lakkas mind petmast; tegelikkuse tunnetamine kadus samuti, ja mu mõtted ei töötanud üldse enam. Ma ei tea, kui kaua ma selles seisundis viibisin, ei tea, milles see seisis; tean ainult seda, et ajutiseks kaotasin teadvuse oma olemasolust ja tundsin mingit ülevat, seletamatult meeldivat ja kurba naudingut.

Võib-olla vaatas tema kaunis hing paremasse maailma lennates kurbusega sellele maailmale tagasi, kuhu ta meid maha oli jätnud; tal hakkas mu leina nahes kahju ja taevaliku kaastundenaeratusega laskus ta armastuse tiibadel maa peale, et mind lohutada ja õnnistada.

Uks kriuksus ja tuppa astus teine köster, et esimest välja vahetada. See heli äratas mu, ja esimene mõte, mis mulle pähe tuli, oli see, et kuna ma ei nuta ja seisan toolil poosis, milles ei ole midagi liigutavat, võib köster pidada mind tundetuks poisiks, kes haledusest või uudishimust actuna on toolile roninud; ma lõin risti otse, kummardusin ja puhkesin nutma.

Meenutades nüüd oma muljeid, leian ma, et ainult see eneseunustuse hetk oli tõeline lein. Enne ja pärast matust ei lakanud ma nutmast ja olin kurb, kuid seda kurbust on mul piinlik meenutada, sest sellega segunes alati mingi eneseармastuslik tunne: kord soov näidata, et ma olen kurvem kui kõik teised, kord mure mulje pärast, mis ma teistele jätan, kord sihitu uudishimu, mis pani tegema tähelepanekuid Mimi tanu ja juuresolijate nägude suhtes. Ma põlgasin ennast sellepärast, et ma ei tunne ainuüksi leina, ja püüdsin varjata kõiki muid tundeid; selle tõttu oli mu kurbus ebasiiras ja ebaloomulik. Peale selle tundsin mingit naudingut, teades, et ma olen õnnetu, püüdsin äratada teadlikku õnnetustunnet, ja see egoistlik tunne lämmatas minus tõelist leina kõige rohkem.

Maganud selle öö sügavalt ja rahulikult, nagu see pärast ränka kurvastust on tavaline, ärkasin kuivanud pisarate ja rahunenud närvidega. Kell kümme kutsuti

meid matusetalitusele, mis korraldati enne surnu majast väljaviimist. Tuba oli tais teenijaid ja talupoegi, kes kõik olid tulnud pisarsilmil oma prouaga jumalaga jätma. Jumalateenistuse ajal nutsin ma viisakalt, lõin ristı ette ja kummardusin maani, kuid südames ma ei palvetanud ja olin võrdlemisi külmavereline; muretsesin selle pärast, et mulle selga pandud uus poolfrakk kaenla alt väga pigistas, mõtlesin sellele, et ma põlvili olles pükse mitte liiga ära ei määriks, ja vaatlesin vargsi kõiki kohalolijaid. Isa seisis kirstu peatsis, oli kahvatu nagu lina ja hoidis märgatava vaevaga pisaraid tagasi. Ta pikk kogu mustas frakis, kaame väljendusrikas nägu ja, nagu alati, graatsilised ja kindlad liigutused olid väga efektsed, kui ta risti ette lõi, kummardus, käega maad puudutades, vaimuliku käest küünla võttis või kirstule lähenes; kuid teadmata, miks, ei meeldinud mulle temas just see, et ta sel hetkel võis olla nii efektne. Mimi seisis vastu seina toetudes ja püsis nähtavasti vaevalt jalul; kleit oli tal kortsus ja suline, tanu ühe külje peal viltu; paistes silmad olid punased, pea värises; ta ei lakanud südantlõhestava häälega nutmast ning kattis vahetpidamata nägu rätiku ja kätega. Mulle paistis, et ta tegi seda selleks, et kätega pealtvaatajate eest nägu kattes teeseldud nutmisest hetkeks puhata. Mulle tuli meelde, kuidas ta eelmisel päeval isale rääkis, et *maman*'i surm on talle niisuguseks hirmsaks hoobiks, millest ta kuidagi vist ei toibu, et ta on nüüd kõigest ilma jäänud, et see ingel (nii nimetas ta *maman*'i) teda enne surma ei unustanud ja avaldas soovi kindlustada alatiseks tema ja Katenka tulevik. Seda rääkides valas ta kibedaid pisaraid, ning võib-olla ta kurbus oli tõeline, kuid see ei saanud olla puhas ja ainult surmast tingitud. Ljubotška, must leinapoortidega ääristatud kleit seljas, pisaraist üleni märg, seisis noruspäi, vaadates taoti kirstu, ja ta nägu väljendas sealjuures ainult lapselikku hirmu. Katenka seisis oma ema kõrval ja oli pikaks veninud näost hoolimata niisama roosa nagu alati. Volodja aval loomus oli avameelne ka kurbuses: kord seisis ta mõtlikult, vaadates liikumatu pilguga mõnd eset, kord hakkas tal suu äkki kõverduma ning ta lõi kiiresti risti ette ja kummardus. Kõik kõrvalised matuselised olid mulle väljakannatamatud. Lohutavad sõnad, mida nad isale rääkisid — et emal seal olevat parem, et ta ei olnud sünnist maailma jaoks — ärritasid minus mingit tundlikku tundet.

Mis õigus oli neil temast rääkida ja teda taga nutta? Mõned nendest nimetasid meid o r b u d e k s. Justkui ilma nendeta ei teaks, et sõnata lapsi nii nimetatakse! Neile vist meeldis, et nad meile seda esimestena ütlevad, täpselt nii, nagu tavaliselt tõtatakse ära ja meheldimust pelgus esimest korda *madame* öelda.

Uudt kummas nurgas, peaaegu peidus puhvetikapi [illegible] seisis Nikolai Ivanuška. Tal olid pead rinnale ja silmad taeva poole tõstetud, kuid ta ei nutnud, vaid palvetas. Tema hing pöördis jumala poole, ta palus ühendada oma hinge sellega, keda ta maailmas üle kõige armastas, ja lootis kindlalt, et see varsti sünnib.

«Issand on see, kes oma teelolelt armastusel» mõtlesin mina, ja mul hakkas taeanda pärast hirmu.

Matusetalitus lõppes; surnu nägu oli kaetud ja kõik kohalolijad, meie välja arvatud, astusid üksteise järel kirstu juurde ja sundisid lahkumat.

Viimasele hulgas läks surnuga jumalaga jätma üks tahumatu, kena viieaastane tüdar süles, kelle ta jumal teab miks oli siia kaasa toonud. Sel ajal pillasin ma kogemata oma mütsi ja tuukurdtuku maha ja tahtsin seda üles võtta, kuid vaevalt jõudsin ma kummarduda, kui mind ehmatas hirmus, lahtilõkav karjatus, mis oli täis ülimuud õudust, et ma ka siis, kui ma saja-aastaseks peaksin elama, seda ilmgi ei unusta, ja kui see mulle meelde tuleb, jookseb alati külm värin üle keha. Ma leidsin pea — taburetil, kirstu kõrval, seisis seesama tahumatu ja hoidis vaevaga tüdrukut süles, kes vehkis kätega, vaatas pungissilmi hirmunult surnu näkku ja kisendas õudse, pöörase häälega. Ma karjatasin arvatavasti veelgi kohutavama häälega, kui oli see, mis mind ehmatas, ja jooksin toast välja.

Alles sel hetkel taipasin ma, millest tuli see tugev, raske hõng, mis viirukilõhnaga segunedes tuba täitis; ja mõte, et see nägu, mis mõne päeva eest oli täis ilu ja õrnust, selle nägu, keda ma maailmas üle kõige armastasin, võis äratada õudust, otsekui näitas mulle esimest korda kibedat tõde ja täitis hinge meeleheitega.

XXVIII peatükk

VIIMASED KURVAD MÄLESTUSED

Maman'i ei olnud enam, kuid meie elu läks vana rada: heitsime magama ja tõusime üles samadel tundidel ja samades tubades; hommikusöök, õhtune tee, lõuna ja õhtueine — kõik oli tavalisel ajal; lauad ja tooli seisid samadel kohtadel; majas ja meie elulaadis ei olnud midagi muutunud, ainult teda ei olnud . . .

Mulle tundus, et pärast niisugust õnnetust oleks kõik pidanud muutuma; meie tavaline elulaad tundus mulle tema mälestuse rüvetamisena ja meenutas liiga elavalt tema puudumist.

Matuste eelpäeval, pärast lõunat, tahtsin ma magada ja läksin Natalja Savišna tuppa, lootes heita tema voodisse pehmele sulgkotile sooja vatiteki alla. Kui ma sisse astusin, lamas Natalja Savišna voodis ja vististi magas; mu samme kuuldes tõusis ta üles, lükkas villase rätiku tagasi, millega ta pea oli kärbeste eest kaetud, kohendas tanu ja istus voodi servale.

Kuna juba varemal ajal juhtus üsna sageli, et ma pärast lõunat tema toas magamas käisin, mõistis ta, milleks ma olin tulnud, ja ütles voodilt tõustes:

«Vist tulite puhkama, tuvike? Heitke aga voodisse.»

«Mis te nüüd, Natalja Savišna,» vastasin ma ja võtsin tal käest kinni, «ma ei tulnud sugugi selleks . . . Ma niisama . . . Te olete ju ise väsinud, heitke parem teie.»

«Ei, kullake, ma olen juba välja maganud,» ütles ta mulle (ma teadsin, et ta ei olnud kolm ööd maganud). «Ja ega nüüd tahagi magada,» lisas ta sügava ohkega.

Ma soovisin Natalja Savišnaga meie õnnetusest kõnelda; ma teadsin tema siirust ja armastust ning sellepärast oleks mulle lohutuseks olnud temaga koos nutta

«Natalja Savišna,» ütlesin ma, vaikisin pisut ja istusin voodile, «kas te aimasite seda?»

Vanake vaatas mulle arusaamatuses ja uudishimuga otsa, ta vist ei mõistnud, milleks ma talt seda küsin.

«Kes võis seda aimata?» kordasin ma.

«Ah, mu kallike,» ütles ta ja heitis mulle pilgu, mis oli tulvil kõige õrnemat kaastunnet, «mis seal aimamist rääkida, ma ei saa seda isegi veel praegu uskuda. Minul, vanainimesel, oleks juba ammu aeg vanu konte pidada, aga vaat mida ma kõike nägema pean: vanaisa — teie vanaisa, vürst Nikolai Mihhailovitši, rahu tema põrmule, kaks venda, õde Annuška — kõik olen matnud, ja nad kõik olid minust nooremad, mu kullake, aga nüüd, kõigi nii paljude pärast, tuli temagi surm ... Jah, tahtmine on pühal Sellepärast jumal ... ei ta seda väärt oli, jumalal on häid ka ...

... nüüd ja ma nihutasin end Natalja Savišna lähemale. Ta pani käed rinnale ja vaatas tähelepanelikult oma armsajumud mustad silmad välja ... Ta lootis kindlalt, et jumal ei ole teda kaua lahutanud sellest, kellele nii palju aastaid oli kõndlatud kogu tema armastuse jõud.

«Jah, kallike, aimuke see oli, kui ma teda suusutasin ja kosutasin ja tema minu Našaka hõlmas. Tuleb joostes minu juurde, võtab kleidiservast õrnalt kinni ja hakkab musitama ja rääkima

«Našak, kallikene, kullakene, sa mu kalkunikene.»

Mina jälle teen nalja, ütlen:

«Pole teal, armuke, ei te mind armasta ühti; kasvate armuke, läheta meheks ja unustategi oma Naša.» Tema aga naeratama: «Ei, parem ma mehele ei lähegi, kui näen ei saa kaasa võtta; Našat ei jäta ma kunagi.» Aga näe, jättis ikkagi, ei oodanud ära. Kuidas ta kadunuke mind armastas! Ja tõtt-öelda, keda ta ei armastanud! Jah, kallike, oma emakest te ei tohi unustada; ta polnud inimene, vaid taevaingel. Kui ta hing taevariiki jõuab, armastab ta ka seal teid ja tunneb seal teie üle rõõmu.»

«Miks te ütlete, Natalja Savišna, et kui ta taevariiki jõuab?» küsisin mina. «Ma arvan, et ta juba ongi seal.»

«Ei, kullake,» ütles Natalja Savišna häält tasandades ja istus voodil mulle lähemale. «Praegu on tema hing siin.»

Ja ta näitas ülespoole. Ta räägis peaaegu sosinal ja ärevuse tundmuse ja veendumusega, et ma tahtmatult tõstsin silmad üles, vaatasin karniisile ja otsisin midagi.

«Enne kui õndsa hing paradiisi läheb, teeb ta veel

nelikümmend vaeva läbi, mu kullake, nelikümmend päeva võib ta veel oma kodus olla . . .»

Kaua rääkis ta veel samas vaimus ja kõneles niisuguse lihtsuse ja veendumusega, nagu kõneleks ta kõige tavalisematest asjadest, mida ta ise on näinud ja mille suhtes kellelegi vähimatki kahtlust pähe ei või tulla. Ma kuulasin teda hinge kinni pidades, ja kuigi ma hästi aru ei saanud, mis ta rääkis, uskusin teda täielikult.

«Jah, kullake, praegu on ta siin, vaatab meie peale, võib-olla kuulab, mis me räägime,» lõpetas Natalja Savišna.

Ta laskis pea norgu ja vaikis. Tal oli vaja rätikut, et kuivatada veerevaid pisaraid; ta tõusis püsti, vaatas mulle otse näkku ja ütles erutusest väriseva häälega:

«Mitu trepiastet tõstis mind issand sellega endale lähemale. Mis mulle siin veel on jäänud? Kelle jaoks elada? Keda armastada?»

«Aga kas te meid ei armasta?» küsisin ma etteheitvalt, pisaraid vaevalt tagasi hoides.

«Jumal teab, kuidas ma teid armastan, oma tuvikesi, aga nõnda, nagu ma teda armastasin, pole ma kedagi armastanud ega suudagi armastada.»

Ta ei saanud edasi rääkida, pöördus minust ära ja hakkas valjusti nutma.

Ma ei mõtelnudki enam magamisele; me istusime vaikides teineteise vastas ja nutsime.

Tuppa tuli Foka, märkas meie olukorda, ja kuna ta nähtavasti ei tahtnud meid segada, jäi ta vaikides ja aralt vaadates ukse juurde seisma.

«Mis sul oli, Fokaša?» küsis Natalja Savišna pisaraid kuivatades.

«Rosinaid poolteist, suhkrut neli naela ja saratseeni hirssi[1] kolm naela kutjaa[2] jaoks.»

«Kohe, kohe, kullake,» ütles Natalja Savišna, nuusutas kiiresti tubakat ja läks kärmel sammul kirstu juurde. Meie jutuajamisest tekkinud kurbuse viimased jäljed kadusid, kui ta asus täitma oma kohustust, mida ta pidas väga tähtsaks.

«Misjaoks neli naela?» küsis ta torisevalt, võttes ja

[1] riisi.
[2] matusetoit õigeusulistel. *Tõlk.*

kaaludes margapuuga suhkrut. «Kolmest ja poolest piisab küll.»

Ja ta võttis kaalult mõned suhkrutükid ära.

«Seda ei kõlba ju kuhugi — alles eile andsin kaheksa naela hirssi, jälle küsivad! Olgu siis on, Foka Demidotš, aga hirssi ma ei anna. Mel Vankal on hea meel, et sinul on ninjan segadus mõttes, et ehk ei panda tähele. Ei oma harjumuste vana juttama hakka. Noh, kas on niisugust asja mõistust kahekesa naela?»

«Issandas sulg sandi! Ta ütleb, et kõik on otsas.»

«Ütle, sõit, vot ei ole sandi!»

Minul hääletuses tookord see ülemineku liigutavalt tundumusi, mis tal enne nimetuga rõõkides oli, torisemiselu ja pisaraiga arvestamisele. Kui ma hiljem selle üle järele mõtlesin, mõistsin ma, et hoolimata sellest, mis tal hinges toimus, jätkus tal meeleskindlust tegelda oma tööga, ning harjumuse jõud tõmbas teda oma toimingute juurde. Ta leib oli tal nõgav, et ta ei pidanud vajalikuks varjata oma võimet kõrvaliste asjadega tegelda, ta poleks mõistnudki, kuidas niisugune mõte võib pähe tulla.

Auahnusel ei ole midagi ühist tõelise kurbusega, kuid sellel ajal on see tunne inimese loomuses nii tugev, et [illegible] ta peletab. Auahnus [illegible] ajal väljendub soovis paista kurvastatuna, omadusi või kindlana; ja need madalad soovid, mida me endale tunnistada ei taha, kuid mis peaaegu kõigil — hetgi kõige rängema kurbuse ajal — meid mahu ei jäta, võtavad kurbuselt jõu, väärikuse ja siiruse. Natalja Savišna aga oli nii löödud oma õnnetusest, et tema hinge ei olnud jäänud ühtki soovi ja ta elus ainult harjumusest.

Andnud nõutud toiduained ja tuletanud meelde pirukat, mis tuleb vaimulike kostitamiseks küpsetada, laskis ta Fokal minna, võttis suka ja istus jälle minu kõrvale.

Jutt algas sellestsamast ning me nutsime veel kord ja kuivatasime veel kord pisaraid.

Me ajasime Natalja Savišnaga iga päev juttu; tema vaiksed pisarad ja rahulik jumalakartlik jutt pakkusid mulle lohutust ja kergendust.

Kuid varsti meid lahutati: kolm päeva pärast matu-

seid kolisime kogu perega Moskvasse ja ma ei saanud teda enam kunagi näha.

Vanaema sai hirmsa sõnumi alles meie tagasitulekul, ja ta kurbus oli ärarääkimata suur. Meid tema juurde ei lastud, sest ta oli terve nädala meelemõistuseta, arstid kartsid ta elu pärast, seda enam, et ta ei tahtnud ühtki rohtu võtta, vähe sellest — ta ei rääkinud kellegagi, ei maganud ega võtnud mingisugust toitu vastu. Vahel, kui ta istus üksinda toas oma tugitoolis, häkkas ta äkki naerma, siis ilma pisarateta nuuksuma; algasid krambid ja ta kisendas pöörase häälega mõttetuid või hirmsaid sõnu. See oli esimene suur õnnetus, mis teda tabas, ja see õnnetus viis ta meeleheitele. Tal oli vaja kedagi oma õnnetuses süüdistada, ja ta rääkis hirmsaid sõnu, ähvardades kedagi, hüppas ebatavalise jõuga tugitoolist püsti, kõndis toas pikkade kiirete sammudega ja langes siis meelemärkusetult maha.

Ükskord läksin ma tema tuppa; ta istus nagu harilikult oma toolis ja oli pealtnäha rahulik; kuid mind hämmastas ta pilk. Silmad olid tal hoopis pärani, aga pilk ähmane ja tuim: ta vaatas otse minu peale, kuid vististi ei näinud mind. Huuled hakkasid tal pikkamisi naeratama ja ta ütles liigutava, õrna häälega: «Tule siia, mu sõbrake, tule mu ingel.» Ma arvasin, et ta ütleb seda mulle, ja läksin lähemale, kuid ta ei vaadanud mind. «Ah, kui sa teaksid, mu hingeke, kuidas ma kannatasin ja kui rõõmus ma olen, et sa tulid . . .» Ma sain aru, et ta arvab nägevat *maman*'i, ja jäin seisma. «Mulle aga öeldi, et sind ei ole,» jätkas ta kulmu kortsutades, «küll on rumalus! Kas sina võid siis enne mind surra?» — ja ta hakkas hirmsa hüsteerilise häälega naerma.

Ainult need inimesed, kes suudavad tugevasti armastada, võivad tunda ka suurt kurbust; kuid see vajadus armastada on neile kurbuse vastutoimeks ja tervendab neid. Selle tõttu on inimese moraalne loomus veel elujõulisem kui füüsiline. Lein ei ole kunagi surmav.

Nädala pärast suutis vanaema nutta ja tal hakkas parem. Kui ta mõistusele tuli, olime tema esimeseks mõtteks meie, ja ta armastus meie vastu suurenes. Me ei lahkunud tema tugitooli juurest; ta nuttis vaikselt, kõneles *maman*'ist ja paitas meid õrnalt.

Vanaema kurbust nähes ei võinud kellelegi pähe tulla, et ta sellega hiialdab, ning ta kurbuse väljendusvormid olid tugevad ja liigutavad; kuid ma ei tea, miks, aga ma tundsin rohkem kaasa Natalja Savišnale ning olen alatiseni veendunud, et mitte keegi ei armastanud *maman*'i nii aitrali ja puhtalt ega kurvastanud tema pärast nii kui see lihtsameelne ja armastav olend.

Pärast surmaga lõppes mu õnnelik lapsepõlv ja algas mu ajajärk . . . pärast aga, et nga mälestused Natalja Savišnast, keda ma enam ei nimmid ja kellel oli nii . . . v ja hea mõju mulu iseloomu kujunemisele ja tund- . . . ese arendamisele, kuuluvad ostmesse ajajärku, siis . . . veel mõne sõna temast ja ta surmast.

Pärast meie ärasõitu, mulu maale jäänud inimesed mulle hiljem jutustasid, oli ta tundnud suurt igavust te[illegible] pärast. Kogu kõik kaetud olid endiselt . . . ja ta ei lahkunud peis sealtsamt, asju ja toidu- . . . ed ümber laotamast, õie kaalumast ja telsitl panemast, pundus tal hommikuseks elevus ja askeldus, millega ta lapsed ainult oli harjunud. Lein, eluvlisi muutumine ja tegevuse puudumine arendasid temas kiiresti vanadusnõrkust, milleks tal oli kalduvus. Tõpselt aasta pärast enda surma algas tal veaitobi ja ta heitis sängi.

Ma arvan, et Natalja Savišnal oli raske elada ja veel raskem surra üksinda suures tühjas Petrovskoje majas, ilma sugulasta ja sõpradeta. Kõik majas armastasid ja austasid Natalja Savišnat, kuid temal ei olnud kellegagi lähemat sõprust ning ta oli sellele uhke. Ta arvas, et tema on majapidaja, keda härrased usaldavad ja kelle kaes on nii palju kirste igasuguse varaga, ja et seepärast viiks tema sõprus kellegagi tingimata erapoolikuse ja kurltegeliku soosimiseni; seepärast, või ehk ka selle tõttu, et tal ei olnud midagi ühist teiste teenijatega, hoidis ta kõigist eemale ja rääkis, et tal pole majas ei ristilapsi ega vadereid ja et härraste vara ta juba kellelegi ei anna.

Usaldades jumalale palavates palvetes oma tundeid, ta otsis ja leidis lohutust; kuid vahel, nõrkushetkedel, mida meil kõigil on, kui inimesele parimaks trööstiks on pisarad ja elava olendi osavõtt, pani ta enda juurde voodisse oma mopskoerakese (kes lakkus ta käsi ja vaatas talle oma kollaste silmadega otsa), rääkis temaga,

silitas teda ja nuttis vaikselt. Kui mops hakkas kaeblikult ulguma, püüdis ta teda rahustada ja ütles: «Aitab, ma tean ilma sinutagi, et ma varsti suren.»

Kuu aega enne surma võttis ta kirstust valget kalinguri, valget muslıini ja roosasid linte; oma tüdruku abil õmbles ta endale valge kleidi ja tanu ning tegi pisimate üksikasjadeni korraldusi kõige suhtes, mis tema matusteks vaja oli. Ta vaatas ka härraste kirstud üle ja andis nende sisu suurima üksikasjalisusega nimekirja järgi üle opmaninaisele; võttis siis välja kaks siidkleiti, vanaaegse salli, mille talle vanaema kunagi oli kinkinud, ja vanaisa kullaga tikitud sõjaväemundri, mis oli samuti tema täielikuks omandiks antud. Tänu tema hoolele olid õmblused ja kardpaelad mundril nagu uued ja koid polnud kalevit puudutanud.

Enne surma avaldas ta soovi, et üks tema kleite — roosa — antaks Volodjale hommikukuueks või bešmetiks, teine — ruuduline — minule samaks otstarbeks, sall — Ljubotškale. Mundri pärandas ta sellele meist, kes enne ohvitseriks saab. Kogu oma muu vara ja raha, välja arvatud nelikümmend rubla, mille ta pani kõrvale matusteks ja hingepalveteks, jättis ta oma vennale. Ta vend, kes oli juba ammu priiks lastud, elas kuskil kauges kubermangus ja oli liiderlike elukommetega; sellepärast polnud tal eluajal temaga mingit läbikäimist.

Kui Natalja Savišna vend päranduse järele ilmus ja surnu kogu varanduseks osutus kakskümmend viis rubla paberraha, ei tahtnud ta seda uskuda ja ütles, et ei või olla, et eidel, kes oli kuuskümmend aastat elanud rikkas majas varahoidjana, kes kogu eluaja oli kitsilt elanud ja iga räbala pärast värisenud, — polnud midagi järele jäänud. Kuid see oli tõepoolest nii.

Natalja Savišna kannatas kaks kuud oma haiguse käes ja talus seda tõeliselt kristliku kannatlikkusega: ei nurisenud, ei kaevanud, vaid tuletas ainult oma harjumuse järgi lakkamatult jumalat meelde. Tund aega enne surma pihtis ta vaikse rõõmuga, sai armulauda ja viimse võidmise.

Kogu majarahvalt palus ta andeks ülekohtu eest, mida ta võis neile teinud olla, ja palus oma pihiisa Vassilit meile kõigile edasi anda, et ta ei tea, kuidas meid meie armulikkuse eest tänada, ja palub meid talle

unuleks anda, kui ta oma rumalusest kedagi kurvastas, ekstd varas pole ma kunagi olnud ja võin öelda, et [illegible] ei ole võtnud nii[illegible]stakestki». See oli omaduse, mida ta endas hindas.

Tammud valmisseatud kapott selga ja tanu pähe ning [illegible] kummardakse patjadele, ei lakanud ta kuni oma lapsi valmistlevaga rääkimast, meenutas, et ta pole midagi vaestele jätnud, võttis kõhmo rubla ja palus selle kogudusse välja jagada; siis lõi risti ette, [illegible] pehalt ja oleks viimast korda, nimetades rõõmsa [illegible] surma ja võttis selle vastu kui [illegible]. Hoda ranglakse sageli, aga kui [illegible] esimest seda [illegible] Natalja Savišna ei [illegible] surma karta, sest ta astus vankumatu usuga, nii[illegible] elanud oskuste [illegible] järgi. Kogu ta elu oli [illegible], tundmusimpulsitumatu armastus ja enesesalga-[illegible].

Mis sellest, et ta tahtmised olekuid võinud olla ülevamad ja ta elu suunatud kõrgema eesmärgi poole, — kas see sellepärast nee puhas hing on vähem armastust ja õnnistust väärt?

Ta sai lahkuma parimas ja suurimas teoga selles elus — sest kahetsuseta ja hirmuta.

Ta nägi [illegible] kahnelt emakese haual seisva kabeli lahedalt. Nõgestesse ja takjatesse kasvanud künnak, mille all ta puhkab, on piiratud musta raudaiaga, ja ma ei tmunta kunagi kabelist selle aia juurde minemast ja maast kummardamast.

Vahel jään ma kabeli ja raudaia vahel vaikides peatuma. Mu hinge tõusevad äkki rasked mälestused. Mulle tuleb mõte: kas saatus ainult selleks viiski mind nende kahe olendiga kokku, et panna mind igavesti neid tõga kahetsema?...

POISI-IGA

I peatükk

[illegible] I HOBUSTEEGA

[illegible] ukse ees; üks [illegible] Mimi, Katenka, Ljuba [illegible], pukis; teine on [illegible] Volodjaga ja hiljuti [illegible]

[illegible] samuti Moskva [illegible] nimi teeb ristimärgi [illegible]

[illegible] Jukov ja kutsar [illegible] võtavad mütsi peast ja [illegible] Hoo, noo, nukaku Jumal!» Tõld ja [illegible] hüplema ja suure allee [illegible] mööda. Ma pole [illegible] pole valmus pooratud mitte selle [illegible], vaid selle poole, mis mind [illegible] me eemaldume esemeist, [illegible] mõttekujutust täitnud raskete [illegible] need mälestused oma jõu ja [illegible] elu rõomsa tunnetamisega, mis on [illegible], võrakust ja lootust.

Hiiva olen ma veetnud mitu päeva — ma ei ütle [illegible]: südametunnistus ei lubanud mind veel kuidagi lubu tunda — nii meeldivalt, hästi, nagu meie teekonna neli päeva. Mul ei olnud silmade ees emakese toa suletud ust, millest ma ei saanud värinata mööduda, ei kinnipandud klaverit, mille juurde keegi ei läinud ja mida koguni mingi kartusega vaadati, ei leinarõivaid (meil kongil olid seljas lihtsad reisiriided), ei kõiki neid asju, mis asendamatut kaotust elavalt meenutades sundisid mind hoiduma igasugusest eluavaldusest kartuse tõttu kuidagi t e m a mälestust solvata. Siin seevastu

peatavad ja köidavad üha uued kaunid kohad ja esemed mu tähelepanu ning kevadine loodus toob hinge rõõmsaid tundeid — rahulolu olevikuga ja helge lootuse tulevikku.

Vara, vara hommikul tõmbab halastamatu ja — nagu alati inimesed uues ametis — liiga agar Vassili mul teki pealt ja kinnitab, et on aeg sõita ja kõik on juba valmis. Kuidas sa end ka kõverasse kisud, kavaldad ja pahandad, et kas või veerand tunnikski magusat hommikust und pikendada, näed Vassili otsustavast näost, et ta on järeleandmatu ja valmis veel kakskümmend korda tekki ära tõmbama, huppad püsti ja jooksed õuele pesema.

Vööruses on juba üles pandud samovar, mida puhub ratsakutsar Mitka, näost punane nagu vähk. Õuel on niiske ja udune, otsekui tõuseks aur lõhnavalt sõnnikult; päike valgustab rõõmsalt ja eredalt taeva idakaart ja õue ümbritsevate avarate kuuride õlgkatuseid, mis läigivad neid katvast kastest. Kuuri alt paistavad meie hobused sõimede juures ja on kuulda nende ühtlast krompsutamist. Karvane karjakrants, kes enne koitu oli teinud kuivanud sõnnikuhunnikul uinaku, sirutab end laisalt ja traavib sabaga vehkides õue teise otsa. Askeldav perenaine avab kriiksuva värava, ajab mõtlikud lehmad tänavale, kust kuuldub juba karja sammumüdinat, ammumist ja määgimist, ning vahetab sõnakese unise naabrinaisega. Särgikäised üles kääritud, tõmbab Filipp sügavast rattaga kaevust puuämbri välja, loksutab üle serva selget vett, valab vee tammepuust künasse, mille juures lombis lobistavad ärganud pardid; ja ma vaatan hea meelega Filipi tähtsat täishabemega nägu ning jämedaid sooni ja lihaseid, mis ta paljastel tugevatel kätel teravalt esile tõusevad, kui ta mingi jõupingutuse teeb.

Teisel pool vaheseina, kus magab Mimi tüdrukutega ja mille tagant me õhtul üksteisega rääkisime, on kuulda liikumist. Maša jookseb ikka sagedamini meist mööda mitmesuguste esemetega, mida ta püüab kleidiga meie uudishimu eest varjata; lõpuks avaneb uks ja meid kutsutakse teed jooma.

Vassili jookseb ülemäärase agaruse tuhinas ühtelugu tuppa, viib kord ühe, kord teise asja välja, pilgutab

meile silma ja palub igati Marja Ivanovnat varem välja sõita. Hobused on rakkes ja ihnutavad kannatamatust, tõmmates tuoti kuljuseid; summadanid, kohvrid, kastid ja kastikesed laotakse jalle vankrisse ning me istume kohtadele. Kuid iga kord leiame britškas istme asemel mõne uue asunda kuidagi mõõta, kuidas see kõik eelmisel [illegible] pagasi ja Dunjaša me mind istuda saanud, eriti üks pikkapeenar teekast kolmnurkse kaanega, mis asetatakse meile britškasse ja pannakse minu alla, valmistab meile suurt meelepaha. Kuid Vassili rahustab, et see vajub alla, ja ma olen sunnitud teda [illegible].

Aitab on ära tunnud lõkkaart katvate tihedate valgete pilvede kohale ja loodab kogu ümbrusele rahutõotavat valgust. Kõik on nii kummis mu ümber, nii hing on nii kerge ja tahtlik . . . Tee singleb ees laia kuristiku lõunanõlval kõrvuti kõrtspoldude ja kastest hiilgavate talivilja maade vahel, siin seal tee ääres kasvab sõnnikuga või noor kask väikeste pikkade lehtedega ja heidab pika liikumatu varju kuivanud savistele roobastele ja madalale haljale rohule teel . . . Hobuste ja kuljuste ühetoonilise mürin ja helin ei lõpmata lõdvestele lauta, kes tõttavad päris tee lähedal. Kohtest sõidud kalevi, tolmu ja meie britškale omase [illegible] aab võttu hommiku lõhn, ja ma tunnen hinges rõõmsat rahutust, soovi midagi teha . . . teadma mõnu tunnus.

Õnnetuhuovis ma ei jõudnud palvetada: kuna ma olin kordamisi olin marganud, et sel päeval, kui ma mõnuainuste asjaolude tõttu unustan selle kombe täitmata, juhtub minuga mingi õnnetus, püüan parandada oma viga: võtan mütsi peast, tõmbun britška nurka, loen palveid ja löön kuue all risti ette, nii et seda keegi ei näe. Kuid tuhanded mitmesugused asjad viivad mu tähelepanu kõrvale ja ma kordan mitu korda järjest hajameelsuses ühtesid ja samu palvesõnu.

Jalgrajal, mis lookleb tee lähedal, on näha mingisuguseid aeglaselt liikuvaid kujusid: need on palvelaadajad, naised. Pea on neil kaetud määrdunud rätikuga, seljas on neil kasetohust märss, jalgade ümber mähitud räpased, katkised jalanartsud ja jalas rasked viisud. Ühtlaselt keppidega vehkides ja ainult korraks

meie poole vaadates liiguvad nad aeglaselt, raskel sammul üksteise järel edasi, ja mul tekivad küsimused: kuhu ja miks nad lähevad? Kui kaua kestab nende teekond ja kas varsti ühinevad pikad varjud, mida nad teele heidavad, remmelga varjuga, millest nad peavad mööda minema. Meile liigub kiiresti vastu vanker, neli posthobust ees. Kaks sekundit, ja näod, mis kahe arssina kauguselt lahkelt ja uudishimulikult meid vaatasid, on juba mööda vilksatanud ning tundub kuidagi imelikuna, et neil nägudel pole minuga midagi ühist ja et ma neid võib-olla kunagi enam ei näe.

Tee serval jookseb kaks higist hatuse karvaga hobust, kaelas rangid, trengid leide külge sõlme pandud, ja taga, suurtes saabastes pikad jalad rippu hobuse mõlemal küljel, kelle turjal on look ja vahel vaevalt kuuldavalt heliseb kelluke, sõidab noor postipoiss, kes on lambanahkse mütsi ühele kõrvale lükanud ja jorutab mingit venivat laulu. Ta nägu ja poos väljendavad nii palju laiska, muretut rahulolu, et mulle tundub ülima õnnena olla postipoiss, sõita tagasiteed ja laulda nukraid laule. Kaugel uuraku taga, helesinise taeva taustal on näha külakirik rohelise katusega; paistab küla, härrastemaja punane katus ja roheline aed. Kes elab selles majas? Kas seal on lapsed, isa, ema, õpetaja? Miks me ei võiks sõita selle maja juurde ja tutvuda pererahvaga? Ees liigub pikk voor tohutute koormatega, mida veavad jämedate jalgadega rammusate hobuste troikad. Me peame voorist kõrvalt mööda sõitma. «Mida veate?» küsib Vassili esimeselt hobusemehelt, kes on oma hiiglasuured jalad vankriredelitelt rippu lasknud, vehib piitsaga, vaatab kaua mõttetu pilguga meile üksisilmi järele ning vastab alles siis, kui teda on võimatu kuulda. «Mis kaubaga sõidate?» pöördub Vassili teise koorma poole, kus vahega eraldatud esiosas lamab uue roguski all teine hobusemees. Ruuge pea punase näo ja punaka habemega tuleb hetkeks roguski alt välja, vaatab ükskõikse ja põlglıku pilguga meie britškat ja kaob uuesti, ning mulle tuleb mõte, et need hobusemehed vist ei tea, kes me oleme ning kust ja kuhu me sõidame...

Teen oma poolteist tundi hoolikalt mitmesuguseid tähelepanekuid ega vaata verstapostidel olevaid viltusi

arvusid. Pükе aga hakkab kummemalt kõrvetama mu pead ja selga, tee muutub tolmusemaks, teekasti kolmnurkne kaas hakkab mind tugevasti häirima, ma muudan mitu korda asendit; mul hakkab palav, ebamugav [illegible] koon mu tahab [illegible] verstapostidele ja mendel olevatele numbritele; nii teen mitmesuguseid mõttemänge arvestusi aja suhtes, millal me postijaamani [illegible] on kolmandik tähelepanu kuuest. Läbelatt on nelikümmend üks, mõtlesin ma oleme sõitnud ühe kolmandiku, ja kui palju veel jne

...mult,» ütlen ma, kui märkan, et ta hakkab pukis kaela pöörama, «lase mind pukki, kullake.» Vassili on nõus. Ma tahtsaime kohad ta hakkab jalamaid norskama ja vajub nii kõrmuudi, et britškas ei jää enam tellitud rutuul, mitu see mu avanud sellest kõrgusest, [illegible] on nõus, võtab meelsasti pilt meie neli hobust — Gromboi, Kooter, Vaoshäärmine ja Apteeker, keda ma tahtsi kõrt pronnide tähelepanujadeni ja omanduste varjunimest olen tundnud õppimist.

«Miks Kooter on tema paremale poole rakendatud ja mitte vasakule, Filipp?» küsin ma pisut aralt.

[illegible]

«Ja Gromboi tõbine ei vea,» ütlen ma.

«Kooterit ei saa vasakule rakendada,» vastab Filipp, mitte viimasele märkusele tähelepanu pööramata. «Ta ei ole sihuke hobune, et teda vasakule saaks rakendada. Vasakule on vaja nimelgust hobust, et ühe sõnaga — oleks hobune, tema aga pole sihuke hobune.»

Pendle sõnadega kallutab Filipp end paremale poole, tõmbab kõigest jõust ohje ja hakkab piitsutama vaest Kooterit mööda saba ja jalgu, kuidagi erilisel viisil, alt, ning hoolimata sellest, et Köster püüab kõigest väest ja veab üksinda kogu britškat, lõpetab Filipp selle manoovri alles siis, kui tunneb vajadust puhata ja nihutada teadmata milleks oma kübar ühele küljele, kulgi see enne seda väga hästi ja kindlalt tal peas istus. Ma kasutan seda õnnelikku hetke ja palun Filippi lubada mind **juhtida**. Filipp annab mulle esiteks ühed ohjad, siis teised; lõpuks tulevad kõik kuus ohja ja piits minu kätte, ning ma olen täiesti õnnelik. Ma püüan igati Filippi järele aimata, küsin temalt, kas on

hea. Kuid tavaliselt lõpeb asi sellega, et ta pole minuga rahul: ütleb, et see hobune veab liiga palju, too ei vea üldse, sirutab küünarnuki minu rinna ette ja võtab mult ohjad ära. Kuumus läheb aina suuremaks, pilved hakkavad paisuma nagu seebimullid, tõusevad ikka kõrgemale ja kõrgemale, jooksevad kokku ja võtavad tumesinise varjundi. Tõlla aknast ilmub käsi pudeli ja kompsuga; Vassili hüppab imesteldava osavusega sõidu peal pukist ning toob meile korpe ja kalja.

Järsul kallakul tuleme kõik vankrist maha ja jookseme vahel võidu sillani, kuna Vassili ja Jakov pidurdavad rattaid ning toetavad mõlemalt poolt tõlda, nagu suudaksid nad seda hoida, kui see ümber vajuks. Siis lähen mina või Volodja Mimi loal tõlda, kuna Ljubotška või Katenka istub britškasse. Need ümberistumised pakuvad tüdrukutele suurt mõnu, sest nad leiavad täie õigusega, et britškas on hoopis lõbusam. Vahel jääme palavaga metsasalust läbi sõites tõllast maha, murrame rohelisi oksi ja teeme britškasse lehtla. Liikuv lehtla kihutab täie hooga tõllale järele ja Ljubotška kilkab sealjuures läbilõikava häälega, mida ta kunagi ei unusta tegemast igal talle suurt lõbu pakkuval juhul.

Olemegi külas, kus me kavatseme lõunatada ja puhata. Juba on tundagi küla lõhnu — suitsu, tõrva, barankade lõhna, kostab rääkimist, samme ja rattakolinat; kuljused ei helise enam nõnda nagu lagedal väljal ja mõlemalt poolt vilksatavad mööda õlgkatusega tarad, laudadest, nikerdatud trepikodadega ning väikeste akendega, millel on punased ja rohelised raamid ning millest siin-seal mõni uudishimulik naine pea välja pistab. Küla poisid ja tüdrukud seisavad liikumatult särgiväel, silmad pärani ja käed õieli, või sibavad kiiresti tolmus paljaste jalakestega ja jooksevad Filipi ähvardavatest žestidest hoolimata sõidukite järel ja püüavad ronida taha seotud kohvritele. Punakate juustega sissesõiduhoovi-pidajad jooksevad mõlemalt poolt sõidukite juurde ja püüavad sissesõitnuid lahkete sõnade ja žestidega ükstеise võidu enda juurde meelitada. Tpruu! Väravad krigisevad, trengipuud põrkavad vastu väravasambaid ja me sõidame hoovi. Neli tundi puhkust ja vabadust!

II peatükk

ÄIKE

Õhtu kaldus lõunale ja kõrvetas palavate längu lantsetata kiirtega väljakannatamatult mu kuela ja põski: võimatu oli puudutada hõlbata kuumakskõetud servi; puhus tuhku tõusis teelt ja tõttis ohkes. Ei olnud vähimatki tuuletõli, mis oleks selle ära kandnud. Meie ees [illegible] kaugusest kõrge [illegible] tõusid [illegible], mille tagant paistis vahel juba sellega kaetud vahkla, tema kübar ja Jakovi mütsi. Ma ei teadnud, mis peale hakata: ei minu kõrval rahulik Volodja tolmust midagi, ei Filipi selja liikumine ega meie hõlbata pihk vari, mis viltuse nurga all meie järel jookses, ei pakkunud mulle meelelahutust. Kogu mu tähelepanu oli pööratud veeranpostidele, mida [illegible] varem olid tahtli laevaservad, mööda aga olid lähmud kurjakuulutavalt mustaks ja kogunesid ühteks suureks sõngeks pilveks. Laeti hõõgus kaugel kõuemürinat. See viimane asjaolu summutas kõige rohkem mu kannatamatut ootust kiiremini sissesõiduhoovi jõuda. Äike tekitas minus äratundmatult raskel tunda ja hirmu.

Lähema kuhani on jäänud veel kümmekond versta, suur tumedilla pilv aga, mis on ilmunud teab kust, liigub vääramatult tuuleta kiiresti meie poole. Pilv ei varja veel päikest ja see valgustab heledalt tema sünget kuju ja hulle võõte, mis ulatuvad temast kuni silmapiirini välja. Vahel harva sähvab kaugel välk ja on kuulda nõrka kõminat; see tugevneb järk-järgult, tuleb ligemale ja muutub katkendlikuks mürinaks, mis valgub üle kogu taevalaotuse. Vassili tõuseb pukis püsti ja tõmbab britška katte üles; kutsarid panevad armjaki selga ning võtavad iga kõuekärgatuse ajal mütsi peast ja löövad risti ette; hobused teritavad kõrvu, ajavad sõõrmed laiali, nagu nuusutaksid nad värsket õhku, mida lähenevast pilvest hoovab, ja britška hakkab tolmusel teel rutem veerema. Mul hakkab jube ja ma tunnen, kuidas veri soontes kiiremini voolab. Eesmised pilved hakkavad päikest katma, juba ta vaatabki viimast korda, valgustab hetkeks hirmuäratavalt sün-

get silmapiiri ja kaob. Kogu ümbrus muutub äkki ja võtab sünge ilme. Lööb värisema haavik; lehtede värv muutub kuidagi valkjas-ähmaseks; nad eralduvad selgesti pilve lillal taustal ning kahisevad ja pöörlevad; suurte kaskede ladvad hakkavad kõikuma ja kuivanud rohu tuustid lendavad üle tee. Valge rinnaga pääsukesed tiirlevad britška ümber, nagu kavatseksid nad meid peatada, ja lendavad otse hobuste rinna alt läbi; sorakil tiibadega hakid lendavad kuidagi küljetsi allatuult; meie jalgu katva nahast vankripõlle ääred hakkavad kerkima, lastes meie juurde niiske tuule puhanguid, ja peksavad plagisedes vastu vankrikere serva. Välk sähvatab justkui päris britška sees, pimestab silmi ja valgustab üheks hetkeks halli kalevit, poorti ja end nurka surunud Volodja kogu. Samal silmapilgul kostab otse pea kohal võimas mürin, mis nagu tõuseb aina kõrgemale ja kõrgemale, levib tohutut spiraali mööda laiemale ja laiemale, tugevneb järk-järgult ning läheb üle kõrvulukustavaks kärgatuseks, pannes tahtmatult värisema ja hinge kinni pidama. Jumala viha! Kui palju poeesiat on selles lihtrahva kujutelmas!

Rattad veerevad üha kiiremini ja kiiremini; Vassili ning ohjadega kannatamatult vehkiva Filipi selja järgi märkan, et ka nemad kardavad. Britška veereb kiiresti allamäge ja kõmiseb laudkattega sillal; ma kardan end liigutada ja ootan iga minut meie kõigi hukku.

Tpruu! Trengipuu on lahti tulnud ja me oleme sunnitud peatuma sillal, hoolimata kõrvulukustavatest kärgatustest.

Nõjatan pea britška äärele ja vaatan hingematva südamevärinaga lootusetult Filipi jämedaid musti sõrmi, kes pikkamisi tõmbab sõlme ja seab trenge ühepikkuseks, tõugates külgmist hobust peopesa ja piitsavarrega.

Ärev tusa- ja hirmutunne suureneb minus koos äikese tugevnemisega, ent kui saabub ülev vaikusehetk, mis tavaliselt eelneb kõuekärgatusele, siis jõuavad need tunded niisuguse astmeni, et kui see seisund kestaks veel veerand tundi, siis olen veendunud, et ma erutusest sureksin. Just sel ajal ilmub äkki silla alt musta katkise särgi väel inimolend, punsunud mõttetu näoga, tudiseva katmata põetud peaga, kõverate lihasteta jal-

gadega, mingisuguse punase läikiva köndiga käe asemel, mille ta torkab otse britškasse

«Ilte-ral Andke vae-sele Jumala ni-mel,» kostab lahtine hääl, ja kerjus lööb iga sõna juures risti ette ning kummardub voorl

Ma ei suuda väljendada kohma õudusetunnet, mis valdab mu hinge sel hetkel. Värin käib läbi mu juustest, silmad on mõttetu hirmuga suunatud kerjuse [illegible]

[illegible] kes jutub teel armastab, õpetab parajasti [illegible] trengipuud kummutama. Alles siis, kui kõik juba [illegible] on ja Filipp ohjo kerjuse pukki ronib, võtab ta mõlemat kaljetasandit. Kord tõstes kui me liikuma hakkame, sumib pimestav välk, mis tuleb silmapilkselt [illegible] hoop nii, hüüdnud peatuma, ja vähe- [illegible] kahe sajaja käte sellega hiiuse nilsugune kõrvu- [illegible] tundub meie [illegible] ühes hingevat. Tuul kiveneb veelgi: hobuste [illegible] ei ja sabad, Vassili ninal ja vankripõlle serv võtavad [illegible] ning lehvivad meeletellikult pööraste [illegible] hões. Hüüdes mõlkkattele langeb raskelt [illegible] tolmu, kolmas, neljas, ja äkki hakkab [illegible] kohal kergt nagu trummeldama ja ümberkaudu kostub vihmanõelu tuhtlast kohinat. Vassili küü- [illegible] ta [illegible] et ta saab rahakoti tahtt kerjus, kes ikka veel rusti otte loöb ja kummardab, jooksu pärit rahaste kõrval, nii et on peaaegu vankri alla jäämas. «Anna jumala nimel.» Lõpuks lendab vaeskerss meist mööda ning haletsemisväärne olend lahkumisgaides, kõhna ihu ümber liibunud närudes jääb arusaamatuses tuule käes kõikudes keset teed seisma ja knob mu silmist.

Tugeva tuule tõttu längu sadavat vihma valab nagu onvarrest; Vassili friisriidest sinelilt voolab vesi sogasesse loiku, mis on tekkinud vankripõllele. Alguses rulli loodud tolm on muutunud vedelaks poriks, mida sõtkuvad rattad, tõuked on muutunud väiksemaks ja naviseid roopaid mööda voolavad sogased ojad. Välk sähvib laiemalt ja kahvatumalt ning kõuekärgatused pole enam nii järsud ühtlases vihmakohinas.

Sadu jääb vähemaks: pilv hakkab hajuma lainelisteks ugarateks, lööb helendama sellel kohal, kus peab

olema päike, ja hallikasvalgete pilveservade vahelt on näha lapikest selget taevasina. Minuti pärast särab juba arglik päikesekiir teelompides, justkui läbi sõela tulvava peene otse langeva vihma vöötides ja teeäärsel puhtakspestud läikival rohul. Must pilv katab nüüd niisama ähvardavalt taevavõlvi vastaspoolt, kuid ma ei karda teda enam. Mind valdab väljendamatult rõõmustav elulootus, mis asendab minus kiiresti ränga hirmutunde. Mu hing naeratab samuti nagu värskenenud, lõbusaks muutunud looduski. Vassili keerab sinelikrae alla, võtab mütsi peast ja raputab seda; Volodja lükkab vankripõlle kõrvale; mina pistan pea britškast välja ja tõmban endasse ahnelt värsket aromaatset õhku. Läikiv, puhtakspestud tõllakere kohvrite ja sumadanidega rappub meie ees, hobuste seljad, leid, ohjad, rattarehvid — kõik on märjad ja läigivad päikese käes, nagu oleksid nad lakiga kaetud. Ühel pool teed on ääretu taliviljapõld, mida siin-seal lõhestavad madalad uurakud; märg maa ja oras säravad ning väli ulatub varjulise vaibana silmapiirini; teisel pool seisab sarapuu- ja toomingapõõsastest läbikasvanud haavik otsekui õnnekülluses, ei liigata ja pillab pikkamisi oma pestud okstelt heledaid vihmapiisku kuivadele mullustele lehtedele. Igast küljest tõusevad rõõmsa lauluga õhku ja langevad kiiresti alla tuttlõokesed; märgades põõsastes on kuulda väikeste linnukeste sagimist ja salu keskelt kostab selgesti käo kukkumist. Nii köitev on see metsa suurepärane hõng pärast kevadist äikest, kaskede, kannikeste, kõdunenud lehtede, mürklite ja toomingate lõhn, et ma ei saa istuda britškas, hüppan maha, jooksen põõsaste juurde ja murran mulle pealerabisevatest vihmatilkadest hoolimata märgi õitsvaid toomingaoksi, peksan nendega vastu nägu ja naudin nende imehead lõhna. Pööramata tähelepanu isegi sellele, et mu saabaste külge jäävad suured porikamakad ja mu sukad on juba ammu märjad, jooksen läbi pori rubjates tõlla akna juurde.

«Ljubotška! Katenka!» hüüan ma ja ulatan sinna mõned toomingaoksad, «vaata, kui tore!»

Tüdrukud kilkavad ja imetlevad; Mimi hüüab, et ma ära läheksin, muidu jäävat ma kindlasti rataste alla.

«Nuusuta ka, kuidas lõhnab!» hüüan ma.

III peatükk

UUS VAADE

Katenka istus minu kõrval britškas, hoidis oma kena [illegible] ja silmitses mõtlikult rataste all [illegible]. Ma [illegible] ja tema vaikides ja [illegible] nõlle vaatamisega nukra ilme üle, mida [illegible] ta sooval mõnikord mõnin esmakordselt.

«Vaata jumalagi Moskvasse,» ütlesin ma. «Kuidas sa [illegible], mõnegagune ta on?»

«Ei [illegible]» ütles ta vaatu tähelepanu.

«Aga kuidas sa ikkagi arvad: kas on Serpuhhovist [illegible] või nii?»

«Mis?»

[illegible]

Kuid nõlle mõtlikkuse hinge järgi, mis võimaldab alati juhuslikel tõsta mõtted ainuüla ja mis on jutuajamise katkestamisega mõlkes, mõistis Katenka, et tema ükskõiksus tõde mulle valu: ta tõstis pea ja pöördus minu poole.

«Kas papa rääkis sulle, et me hakkame elama vanaema juures?»

«Jaakov kõll, vanaema tahab jääda meiega päriselt koos elama.»

«Ja kuik hakkame seal elama?»

«Mudugi, meie hakkame elama ülemisel korral ühel [illegible], teie teisel poolel ja *papa* majatiivas; lõunal [illegible] kõik koos, all vanaema juures.»

«Mamma räägib, et vanaema olevat uhke ja kuri?»

«Oh ei! See paistab ainult esialgu nii. Ta on uhke, kuid sugugi mitte kuri; vastupidi, ta on väga hea ja lõbus. Kui sa oleksid näinud, missugune ball oli tema nimepäeval!»

«Ikkagi ma kardan teda; jah, muuseas, jumal teab, kas meie hakkame...»

Katenka vaikis äkki ja jäi jälle mõttesse.

«Mi-is?» küsisin ma rahutusega.

«Ei midagi, ma niisama.»

«Ei, sa ütlesid midagi: «jumal teab»...»

«Sa hakkasid rääkima, missugune ball vanaema juures oli.»

«Jah, kahju, et teid ei olnud; külalisi oli kole palju, tuhat inimest, muusika, kindralid, ja mina tantsisin... Katenka!» ütlesin ma, peatudes äkki keset balli kirjeldust. «Sa ei kuulagi?»

«Ei, kuulan; sa ütlesid, et sa tantsisid.»

«Miks sa oled niisugune nukker?»

«Ega siis alati saa lõbus olla.»

«Ei, sa oled sellest ajast väga muutunud, kui me Moskvast tagasi tulime. Ütle õigust,» lisasin ma otsustava näoga tema poole päärdudes, «miks sa oled niisuguseks imelikuks muutunud?»

«Kas ma olen siis imelik?» vastas Katenka õhinal, mis tõestas, et mu märkus teda huvitas, «ma pole sugugi imelik.»

«Ei, sa pole enam niisugune nagu varem,» jätkasin ma. «Enne oli näha, et sa oled meiega igas asjas ühel nõul, et sa pead meid oma inimesteks ja armastad meid nii nagu meie sind, nüüd aga oled sa muutunud niisuguseks tõsiseks, hoiad meist eemale...»

«Sugugi mitte...»

«Ei, las ma räägin lõpuni,» katkestasin ma teda, hakates juba tundma ninas kerget kõdi, mis eelneb pisaratele; need valgusid mul alati silma, kui ma ütlesin välja ammu varjul olnud sisima mõtte. «Sa hoiad meist eemale, räägid ainult Mimiga ja justkui ei tahakski meid tunda.»

«Ei saa ju alati ühesuguseks jääda, peab ju kunagi ka muutuma,» vastas Katenka, kellel oli harjumus seletada kõike mingisuguse fatalistliku paratamatusega, kui ta ei teadnud, mida öelda.

Ma mäletan, et korra, kui ta Ljubotškaga tülli läks, kes nimetas teda r u m a l a k s t ü d r u k u k s, vastas ta: «Ega kõik ei saa targad olla, peab ju ka rumalaid olema»; kuid mind ei rahuldanud vastus, et peab kunagi ka muutuma, ja ma pärisin edasi:

«Milleks siis seda vaja on?»

«Me ei jää ju igaveseks ühte elama,» vastas Katenka, kergelt punastades ja üksisilmi Filipi selga vaadates. «Mamma võis elada teie surnud ema juures, kes oli tema sõber; aga jumal teab, kas nad sobivad kokku krahvinnaga, kes olevat kuri. Ja peale selle, me läheme ikka kunagi lahku: teie olete rikkad — teil on Pet-

rovskoje, meie aga oleme vaesed — mammal pole midagi.»

Tolo oleto rikkad — meie vaesed: need sõnad ja nendega seotud mõtted paistsid mulle ebatavaliselt veidrana. Vaesed võisid minu tollasuguse arusaamise järgi olla ainult kerjused ja tulupõljad, ja seda vaesuse mõistet ei suutnud ma oma kujutluses kuidagi ühendada Katenkaga, kelle kaljuga. Mulle tundus, et nii nagu ei, olevat Mimi ja Katenka ka edaspidi alati meiega [illegible] koos veedelt. Tõsiti ei võinudki ma hakkatud nii peas keerlema tuhanded [illegible] mõtted meie tükaldase olemasolu [illegible] nii paljik meie rikkuse ja nende vaesuse pärast et [illegible] põhjenud Katenkale oleo vastata.

«Mis sest et me oleme rikkad, meiud aga vaesed?» [illegible] ja kuidas sellest veab tulemeda vajadus [illegible]? Miks sa ei võiks seda võrdselt jagada, [illegible]?» kuid ma mõtlesin, et Katenkaga ei kõlba sellest rääkida, ja mingi praktilise valmi, vastuknaluks meiele loogilistele mõttekäikudele, ütles mulle, et temal on õigus ja et oleks soovimatu temale oma mõtet seletada.

«Kas sa tõesti mõtled meie juurest ära?» ütlesin ma. «[illegible] ma siis lahus elama hakkame?»

«Mis teha, mul on endalgi valus; aga kui see peaks juhtuma, siis ma teen, mis ma teen...»

«Hakkad nattejaks... oo oleks rumalus!» ütlesin ma [illegible] teades, et nattejaks saamine oli alati tema lemmikunistus.

«Ei, seda ma raakisin siis, kui väike olin...»

«Mida sa siis teed?»

«Lähen kloostrisse ja hakkan seal elama, käin musta kleidiga ja panen sametmütsi pahe.»

Katenka puhkes nutma.

Kas on teiega, lugeja, juhtunud, et teatavas elueas äkki märkate oma vaadete täielikku muutumist, otsekui kõik esemed, mida te seni olete näinud, pööraksid äkki teie poole teise, senitundmata külje? Seda laadi moraalne muutus toimus minuga esimest korda meie teekonna ajal, mida ma pean oma poisiea alguseks.

Mul tuli esimest korda pähe selge mõte, et mitte meie üksi, see tähendab meie perekond, ei ela maailmas, et mitte kõik huvid ei keerle meie ümber, vaid et on olemas ka teine elu inimestel, kellel ei ole meiega midagi uhist, kes ei tunne muret meie pärast ja kel pole meie olemasolust aimugi. Kahtlemata teadsin ma seda kõike ka enne, kuid nii, nagu ma seda nüüd teada sain, ma varem ei teadnud, ei tundnud.

Mõte läheb üle veendumuseks ainult üht teatavat teed kaudu, mis on sageli täiesti ootamatu ja erinev teedest, mille käivad läbi teised pead, et jõuda samale veendumusele. Jutuajamine Katenkaga, mis mind tugevasti puudutas ja sundis tema tulevase olukorra üle järele mõtlema, oli minule selleks teeks. Kui ma vaatasin külasid ja linnu, millest me läbi sõitsime, kus igas majas elas vähemalt samasugune perekond kui meie oma, nägin naisi ja lapsi, kes hetkelise uudishimuga vankrit vaatasid ning igaveseks silmist kadusid, kaupmehi, talupoegi, kes meile ei kummardanud, nagu ma seda Petrovskojes olin harjunud nägema, ja ei pööranud isegi pilku meie poole, tuli mul esimest korda pähe küsimus: millega nad võiksid tegelda, et nad meie vastu sugugi huvi ei tunne? Ja sellest küsimusest tekkisid teised: kuidas ja millest nad elavad, kuidas nad kasvatavad oma lapsi, kas nad õpetavad neid, lasevad mängima, kuidas karistavad jne.

IV peatükk

MOSKVAS

Moskvasse saabudes andsid mu muutunud vaated esemeile ja isikuile ning mu suhtumine neisse endast veelgi rohkem tunda.

Esimesel kohtumisel vanaemaga, kui ma nägin tema kõhna kortsus nägu ja tuhmunud silmi, asendus alandliku austuse ja hirmu tunne tema suhtes kaastundega; kui ta aga surus näo vastu Ljubotška pead ja hakkas nii nutma, nagu oleks tema silmade ees tema armastatud tütre laip, asendus kaastunne minus koguni armas–

[illegible] Mul oli piinlik näha tema kurbust meiega kohtumisel, ma tundsin, et meie omaette ei ole tema silmis midagi, et me oleme talle kallid ainult mälestusena, ma tundsin, et igas naeratuses, millega ta mu põski katt[illegible], valitseb tõke mõte: teda ei ole, ta on surnud, ma ei näe teda enam!

[illegible] kes Moskvas meiega peaaegu üldse ei tegelnud [illegible] tuli alati murelikku nägu, nuuskas pikk-kuues või [illegible] ainult lõunaks mõte juurde, kaotas koos oma [illegible], hommikukuuega, [illegible] [illegible] [illegible]

pörke ajal temaga. Ta oli minust igas suhtes kõrgemal: vallatustes, õppimises, tülitsemises, oskuses käituda, ja kõik see eemaldas mind temast ning sundis tundma minule arusaamatuid hingepiinu. Kui ma siis, kui Volodjale tehti esimest korda hollandi särgid voltidega, oleksin räakinud otsekoheselt oma kahjutundest, et minul neid ei ole, ma olen veendunud, et mul oleks läinud kergemaks ja ma poleks arvanud iga kord, kui ta kraed kohendas, et ta teeb seda ainult minu solvamiseks.

Mind piinas kõige rohkem see, et Volodja, nagu mulle vahel paistis, mõistis mind, kuid püüdis seda varjata.

Kes poleks märganud neid saladuslikke sõnatuid suhteid, mis avalduvad märkamatus naeratuses, liigutuses või pilgus inimeste vahel, kes pidevalt koos elavad: vendade, sõprade, mehe ja naise, isanda ja teenri vahel, eriti kui need inimesed pole kõiges omavahel avameelsed? Kui palju lõpuni ütlemata jäänud soove, mõtteid ja hirmu — et sind läbi nähakse — väljendub uhesainsas juhuslikus pilgus, kui teie silmad arglikult ja kõhklevalt kohtuvad!

Kuid võib-olla pettis mind ses suhtes mu liigne vastuvõtlikkus ja kalduvus analüüsile; võib-olla Volodja ei tundnudki päriselt sedasama mis mina. Ta oli ägeda loomuga, avameelne ja oma harrastustes püsimatu. Innustudes väga erinevaist asjadest, andus ta neile kogu hingega.

Nii tekkis tal äkki kirg piltide vastu: ta joonistas neid ise, ostis neid kogu oma raha eest, nurus neid endale joonistusõpetajalt, *papa*'lt ja vanaemalt; või jälle kirg asjade vastu, millega ta kaunistas oma lauda, kogudes neid tervest majast, või kirg romaanide lugemise vastu, mida ta tasapisi hankis ning luges ööd ja päevad läbi... Mind haarasid tema kired tahtmatult kaasa; kuid ma olin liialt uhke, et tema jälgedes minna, ning liialt noor ja iseseisvusetu, et teist teed valida. Kuid midagi ei kadestanud ma nii teravalt kui Volodja õnnelikku, õilsat, avameelset iseloomu, mis eriti selgesti avaldus meie vahel ettetulnud tülides. Ma tundsin, et ta talitab hästi, kuid ei saanud teda' jäljendada.

Korra, kui tal oli parajasti kõige tugevam kirepuhang

[illegible] vastu, läksin ma tema laua juurde ja tegin kogemata ühe tühja mitmevärvilise pudelikese katki.

«Kes sind palus minu asju puutuda?» ütles tuppa astunud Volodja, kui ta märkas segadust, mida ma ta laua mitmesuguste kunstituste sümmeetrias olin tekitanud. «Aga kus on pudel? Muidugi sina...»

[illegible]

[illegible]

[illegible]

«Palun ära kannatada,» vastasin mina. «Tegin ise [illegible]»

Ta ei teeskelnud, kuigi ma sugugi naeratada ei tahtnud.

«Jah, sinul pole midagi, kuid minul on k ü l l,» jätkas [illegible], lugudes [illegible]

«Mina olen jumpsikas, aga sina oled suur ja rumal.»

«Ma ei kavatse sinuga sõnelema hakata,» ütles Volodja minul hoogelt tõugates. «Kust minema.»

«Ära tõuka!»

[illegible]

[illegible]

Ja lõpuks nad käed kinni ja tahtis mind lauast eemale tõmmata, kuid ma olin juba viimase piirini [illegible] käed kinni ja tõukasin selle [illegible] «Hoia mõõdu!», ja kõik portselanist ja kristallist [illegible] kildudel klirinal põrandale.

«Vastik jumpsikas!...» kisendas Volodja, katsudes kukkuvaid asju püüda.

«Noh, nüüd on meie vahel kõik lõppenud,» mõtlesin ma toast väljudes, «oleme igavesti tülis.»

Me ei rääkinud teineteisega kuni õhtuni — tundsin end südmusena, kartsin talle otsa vaadata ega saanud terve päev millegagi tegelda; Volodja aga seevastu õppis hästi ning pärast lõunat rääkis ja naeris tüdrukutega nagu alati.

Nupeal kui õpetaja tunnid lõpetas, läksin ma toast välja: mul oli hirmus, ebamugav ja piinlik jääda vennaga kahekesi. Pärast õhtust ajalootundi võtsin vihikud

ja laksin ukse poole. Sellest hoolimata, et ma tahtsin Volodja juurde minna ja àra leppida, põrnitsesin ma temast mööda des ja püüdsin teha vihast nägu. Volodja tõstis just sel hetkel pea ja vaatas vaevalt märgatava, heatahtlikult pilkliku naeratusega mulle julgelt otsa. Meie silmad kohtusid ja ma mõistsin, et ta saab minust aru ja taipab ka seda, et ma mõistan, et ta minust aru saab; kuid mingisugune võitmatu tunne sundis mind siiski ära pöörduma.

«Nikolenka!» ütles ta mulle kõige lihtsama, sugugi mitte pateetilise häälega. «Aitab vihapidamisest. Vabanda mind, kui ma sind solvasin.»

Ja ta sirutas mulle käe.

Otsekui järjest kõrgemale tõustes hakkas mu rinnas miski äkki rõhuma ja hinge matma; kuid see kestis ainult ühe sekundi: pisarad tulid mul silma ning mul hakkas kergem.

«Anna mul... le an... deks, Vol... dja!» ütlesin ma tema kätt surudes.

Kuid Volodja vaatas minu otsa nii, nagu ei suudaks ta kuidagi mõista, miks mul on pisarad silmis...

VI peatükk

MAŠA

Eńt ükski muutustest, mis toimusid mu vaadetes, ei hämmastanud mind ennast niivõrd kui see, mille tagajärjel ma ühes meie toatüdrukus lakkasin nägemast naissoost teenijat ja hakkasin nägema n a i s t, kellest võis mõningal määral sõltuda mu rahu ja õnn.

Sellest ajast, kui ma ennast mäletan, mäletan ma ka Mašat meie majas, ja kunagi enne seda juhtumit, mis täielikult muutis mu vaated temale ja millest ma nüüd jutustan, ei pööranud ma talle vähimatki tähelepanu. Maša oli umbes kahekümne viie aastane, kui mina olin neljateistkümnene; ta oli väga kena; kuid ma kardan kirjeldada teda, kardan, et mu mõttekujutus loob uuesti võluva ja petliku kuju, millise ta mulle lõi mu kire ajal. Et mitte eksida, ütlen ainult, et ta oli haruldaselt valge

[illegible] nõtuta, lopsakate vormidega ja oli naine; mina aga olin [illegible]

Ühel neist hetkedest, kui ma jalutasin mööda tuba, oppetaks käes, pandes natuke aimult põrandalaudade-vahelistele pragudele, või lasketn mond ebamäärast viisi või mõnetsm tiuti lauamäede või kordusin ilma igaasugese mõtteta mõnd konekõnndu — lühidalt, ühel neist hetkedest, kus monstse lakkab töötamast ja kujut- [illegible] ma [illegible] tiem igasugune eesmärgita alla

[illegible] aden tuppi teist kõõnakut mööda [illegible] ma teada, kes see on, kuid äkki [illegible] kuulsin Maša hüüdi: «Jätke, mis [illegible] asja Ivanovna tuleb — kas siis

[illegible] ütles Volodja hoal seemal, ja seejarel liigutas uksa. Volodja tahtmud teda tagasi

«Nah kuhu te kael ajate? Häbematul!» — ja Maša, [illegible] vihin, mille all justiis vulge täidlane kael, [illegible] punud nuudu

[illegible] ei oskn väljendada, millisel määral see avastus [illegible] hämmastas, kuid hämmastustunne andis varsti [illegible] tundmisele Volodja teole: mind ei hämmastanud [illegible] tema tegu ise, vaid see, missugusel viisil ta [illegible] ta, ei mul on meeldiv toimida. Ja mul [illegible] tundub soov talle järele teha.

[illegible] vahel tundide kaupa esikus ilma midagi [illegible] tegeta, kuulates pingelise tähelepanuga vähimatki [illegible] mõnel, mis kostis ülalt; kunagi aga ei saanud ma [illegible] suudda Volodjale järele tegema, hoolimata sellest, et ma oleksin seda tahtnud kõige rohkem maailmas. Vahel peitsin end ukse taha ja kuulasin ränga kadedus- ja kiivustundega rabelemist naisteenijatega, ja mulle tuli mõte: missugune oleks minu olukord, kui ma laheksin üles ja püüaksin nagu Volodja Mašat [illegible] meeldida? Mis mina oma laia nina ja salkus juustega otteksin, kui Maša mult küsiks, mis mul vaja on? Vahel [illegible] kuulsin, kuidas Maša ütles Volodjale: «Küll on nohtlus! Mis te tahate minust, minge ära, üleannetu [illegible] nimugune... kuidas Nikolai Petrovitš kunagi siia ei tule

ja rumalusi ei tee...» Ta ei teadnud, et Nikolai Petrovitš istus sel hetkel trepi all ja oli valmis kõik maailmas ära andma, et ainult olla üleannetu Volodja asemel.

Ma olin loomult häbelik, kuid mu häbelikkust suurendas veelgi veendumus, et ma olen inetu. Ja ma olen kindel, et millelgi ei ole nii suurt mõju inimese loomuse väljakujunemisele kui tema välimusel, täpsemini — mitte niivõrd välimusel kui veendumusel selle meeldivuses või ebameeldivuses.

Mul oli liiga palju enesearmastust, et oma olukorraga harjuda, ma lohutasin end nagu rebane, öeldes, et viinamarjad on alles hapud, s. o. püüdsin põlata kõiki lõbusid, mida annab meeldiv välimus ja mida mu silmade all Volodja kasutas ning mida ma hinges kadestasin, ja ma pingutasin kogu oma mõistuse ning kujutlusvõime jõudu, et leida naudingut uhkes üksinduses.

VII peatükk

HAAVLID

«Issand jumal, püssirohi!...» hüüdis Mimi erutusest lämbuva häälega. «Mis te teete? Te tahate maja põlema panna, meid kõiki hukka saata...»

Ja kirjeldamatu meelekindlusega käskis Mimi kõigil eemale minna ja läks suurte otsustavate sammudega laialipudenenud haavlite juurde; trotsides hädaohtu, mis võiks tuleneda ootamatust plahvatusest, hakkas ta neid jalgadega tallama. Kui oht tema arvates juba möödas oli, kutsus ta Mihhei ning käskis visata kogu selle p ü s s i r o h u kuhugi kaugemale või, mis veel parem, vette, ja läks uhkelt tanu raputades võõrastetuppa. «Väga hästi vaadatakse nende järele, pole midagi öelda,» torises ta.

Kui *papa* tubhoonest tuli ja me koos temaga vanaema juurde läksime, istus tema toas akna all juba Mimi ja vaatas mingi saladuslikult ametliku ilmega ähvardavalt uksest mööda. Käes oli tal mitmesse paberisse keeratud ese. Ma taipasin, et need on haavlid ja vanaemal on juba kõik teada.

Poisi-iga *X peatükk «Järg»*

Peale Mimi oli vanaema toas veel toatüdruk Gaša, kes, nagu tema vihasest, punetavast näost võis märgata, oli väga ärritatud, ja doktor Blumenthal, väike rõugearmiline mehike, [illegible] pidi [illegible] rahustada, [illegible] ja ponga salapäraseid lepitavaid [illegible]

[illegible] ja lubas pasjanssi [illegible] halba meeleolu.

[illegible] Kas magasite [illegible] [illegible] ütlete, et ma olen [illegible] [illegible] ja [illegible] ütsate mulle lõpuks [illegible] [illegible] pöördudes.

[illegible] [illegible] lumival- [illegible] [illegible] [illegible]

«Ei, tanan teid: sellepärast ta ongi nii jäme, kuna teab, et keegi peale tema ei oska nii tubakat hõõruda, nagu mina armastan. Kas te teate, mu kallis,» jätkas vanaema pärast hetkelist vaikimist, «et teie lapsed oleksid täna peaaegu maja põlema pannud?»

Papa vaatas aupakliku uudishimuga vanaemale otsa.

«Jah, vaadake, millega nad mängivad. Näidake neile,» ütles ta Mimi poole pöördudes.

Isa võttis haavlid kätte ja pidi tahtmatult naeratama.

«Need on ju haavlid, *maman*,» ütles ta, «need pole ju sugugi ohtlikud.»

«Olen teile väga tänulik, mu kallis, et te mind õpetate, kuid ma olen juba liiga vana...»

«Närvid, närvid!» sosistas arst.

Ja *papa* pöördus otsekohe meie poole:

«Kust te need saite? Ja kuidas te tohite mängida niisuguste asjadega?»

«Nendelt pole midagi küsida, vaid tuleb küsida nende d j a d k a l t,» ütles vanaema, eriti põlglikult lausudes sõna d j a d k a. «Mida siis tema vaatab?»

«Voldemar ütles, et Karl Ivanõtš ise andis talle selle p ü s s i r o h u,» lausus Mimi vahele.

«Näete nüüd, missugune ta on,» jätkas vanaema, «ja kus ta on, see d j a d k a, mis ta nimi oligi? Saatke ta siia.»

«Ma lubasin teda külla minna,» ütles *papa*.

«See ei tähenda midagi; ta peab alati siin olema. Lapsed ei ole minu, vaid teie omad ja mul pole õigust teile nõu anda, sest teie olete minust targem,» jätkas vanaema, «kuid tundub, et oleks aeg palgata neile guvernöör, mitte aga pidada d j a d k a t, harimatut sakslast. Jah, rumalat matsi, kes ei oska neile midagi õpetada peale halbade kommete ja tirooli laulude. Kas on väga vaja, ma küsin teilt, et lapsed oskaksid laulda tirooli laule? Muuseas, n ü ü d pole kedagi, kes sellele mõtleks, ja te võite teha, nagu tahate.»

Sõna «nüüd» tähendas: kui neil pole ema, ja tekitas kurbi mälestusi vanaema südames — ta vaatas tubakatoosil olevat portreed ja jäi mõttesse.

«Ma olen juba ammu sellele mõelnud,» tõttas *papa* ütlema, «ja tahtsin teiega nõu pidada, *maman*: kas ei

[illegible] mulle St.-Jérôme'l, kes käib praegu neile

[illegible] kõrval [illegible] ütles vanaema juba [illegible] mulle tähtsalematu häälega, millega ta [illegible] on vahemaal *gouverneur*, [illegible] kasvatada *des enfants de* [illegible] lihtne mees, d j a d k a, kes [illegible] elulaama viia»

[illegible] ütles *papa*

[illegible] pärast seda jutuajamist [illegible] kolm noorele prantslasest

[illegible] XII.

[illegible] kui Karl Ivanotš pidi [illegible] väärilnud kumb sel- [illegible] vaadi aares, kummardus [illegible] hoolikalt oma asju.

[illegible] õhtuse ajal kuidagi eriti [illegible] sõbralikult meiega. [illegible] papa nõusolu, saatis ta mulle alt- [illegible] enesti oma töö juurde. Ma heitsin [illegible] Karl Ivanõtš, kes varem seda [illegible] ei öelnud mulle midagi, ja mõte, et ta [illegible] enam ei solma, ei keela, et tal pole nüüd [illegible] tegemist, meenutas mulle elavalt eel- [illegible] lahkumist. Ma jäin nukraks, et ta meid enam ei [illegible] ta, ja tahtsin talle seda tunnet väljendada.

«Lubage, ma aitan teid, Karl Ivanõtš,» ütlesin ma ja [illegible] tema juurde.

[illegible] Ivanotš vaatas mulle otsa ja poordus jalle ära, [illegible] pogeras mulle heidetud pilgus ei märganud ma tõekõlksust, millega ma seletasin tema külmust, vaid nõrgast, keskendatud kurbust.

«Jumal näeb kõike ja teab kõik, ja kõik sünnib tema

[illegible] heast perekonnast lapsi.

p.iha tahtmise järgi,» ütles ta, ajas end täiesti sirgu ja ohkas raskelt. «Jah, Nikolenka,» jätkas ta, kui märkas teesklematut osavõtlikkust, millega ma teda vaatasin, «minu saatuseks on olla õnnetu maast-madalast kuni haua ääreni. Mulle on alati tasutud kurjaga hea eest, mida ma olen inimestele teinud, ja mu tasu pole siin, vaid seal,» ütles ta taeva poole näidates. «Kui te teaksite minu elukäiku ja kõike, mida ma selles elus olen kannatama pidanud!... Ma olin kingsepp, ma olin sõdur, ma olin d e s e r t ö ö r, ma olin tööl vabrikandi juures, ma olin õpetaja, ja nüüd olen ma null! Ja minul nagu jumala pojal pole kuhugi oma pead panna,» lõpetas ta, sulges silmad ja laskus oma tugitooli.

Märgates, et Karl Ivanõtš on tundelises meeleolus, milles ta tavaliselt väljendas kuulajaile tähelepanu pööramata iseendale oma sisimaid mõtteid, tõusin ma vaikides ja silmi ta healt näolt pööramata voodis istukile.

«Te pole laps, te suudate aru saada. Ma räägin teile oma elulugu ja kõike, mis ma selles elus olen kannatanud. Millalgi te tuletate vana sõpra meelde, kes teid väga armastas, lapsed!...»

Karl Ivanõtš toetus küünarnukiga kõrval seisvale lauale, nuusutas tubakat, pööras silmad taeva poole ja alustas oma jutustust selle erilise, ühetoonilise kurguhäälega, millega ta tavaliselt meile dikteeris.

«Ma ollin õnnetu juba oma ema ihu sees. Das Unglück verfolgte mich schon im Schosse meiner Mutter!» kordas ta veel tundelisemalt.

Kuna Karl Ivanõtš korduvalt, ühesuguses järjekorras, ühtede ja samade sõnadega ja alati muutumatu intonatsiooniga mulle ka hiljem oma elulugu jutustas, loodan ma seda edasi anda peaaegu sõna-sõnalt, välja arvatud muidugi keelekonarused, mille üle lugeja võib otsustada esimese lause järgi. Kas see oli tõepoolest tema elulugu või fantaasia looming, mis oli sündinud tema üksildase elu ajal meie majas ja mida ta ka ise sagedase kordamise tõttu uskuma hakkas, või ta ainult ilustas fantastiliste faktidega oma elu tõelisi sündmusi — seda pole ma seniajani lahendanud. Ühest küljest — ta jutustas oma lugu liigą elava tundega ja metoodilise järjekindlusega, mis moodustavad tõepära-

[illegible] lummuse, nii et oli võimatu teda mitte [illegible] Teiselt küljelt oli tema loos liiga palju poeeti- [illegible] kahtlust. [illegible] voolab kraivide von Sonnerblatide [illegible] *la mehnen Adern fließt das edle Blut Grafen* [illegible] (mis kuus nädalat pärast [illegible] mind nimetasin teda papaks) oli [illegible] rõõmust juures. Ta ei suutnud [illegible] tunnud mind. Mul oli [illegible] olo, aga ma olin võõras [illegible] *war ein Fremder in meiner* [illegible] lohutuseks tegi nimaluisi, ütles papa: [illegible] *la mal nimalitka rahul*», mind [illegible] ei mõnevõrd tülli lükkid, ütles [illegible] kunagi sõnakuulelikku poissi!», [illegible] Annuli oma hea mammake [illegible] ütles ta mulle: «Karl! [illegible] mind salukesi. [illegible] sind ei armasta, [illegible]. Ühi asja palub [illegible] ta mulle, «ära lähi ja ole [illegible] ka jumal sind mahul *Trachte* [illegible] *en werden — sagte sie —* [illegible] *h nicht verlassen!*» Ja ma [illegible] oma noljalelstkümneaastaga, ütles mu mamma papale: [illegible] Gustav; mis me temaga [illegible] «Ma [illegible] Siis ütles mamma: [illegible] Herrn Schulzi juurde, las temast saab [illegible] ütles: «Hea küll,» *und mein Vater* [illegible] aastat ja seitse kuud elasin ma linnas [illegible] juures ja peremees armastas mind. Ta [illegible] «Karl on tubli töömees ja varsti saab temast [illegible] *Gesellen*»[1], kuid... inimene mõtleb, aga jumal [illegible] 1706. aastal määrati *Conscription*[2], ja kõik, kes [illegible] teenida, kaheksateistkümnest kuni kahekümne [illegible] eluaastani, pidid kogunema linna.

Papa ja vend Johann tulid linna ja me läksime koos [illegible] *Loos*[3], kellest peab saama *Soldat* ja kellest ei

[illegible]
[1] sell
[2] rekruti- võtmine.
[illegible]

pea saama *Soldat*. Johann tõmbas välja halva numbri — temast pidi saama *Soldat*, mina tõmbasin hea numbri — minust ei pidanud saama *Soldat*. Ja papa ütles: «Mul oli üksainus poeg ja sellest pean ma lahkuma! *Ich hatte einen einzigen Sohn und von diesem muss ich mich trennen!*»

Ma võtsin tal käest kinni ja ütlesin: «Miks te ütlesite nii, papa? Läki minuga, ma ütlen teile midagi.» Ja papa tuli. Papa tuli, ja me istusime trahteris väikese laua taha. «Andke meile paar *Bierkrug*,»[1] ütlesin mina, ja meile toodi. Me jõime kumbki klaasikese, ja vend Johann jõi ka.

«Papa,» ütlesin mina. «Ärge ütelge nõnda, et «teil oli üksainus poeg, ja te peate temast lahkuma», mul tahab süda v ä l j a h ü p a t a, kui ma s e d a kuulen. Vend Johann ei lähe teenima — minust saab *Soldat!*... Karli pole siin kellelegi vaja, ja Karlist saab *Soldat*.»

«Te olete aus inimene, Karl Ivanõtš!» ütles papa ja suudles mind. «*Du bist ein braver Bursch!*» — *sagte mir mein Vater und küsste mich.*

Ja ma olin *Soldat*!»

IX peatükk

EELMISE JÄRG

«Siis oli hirmus aeg, Nikolenka,» jätkas Karl Ivanõtš, «siis oli Napoleon. Ta tahtis vallutada Saksamaad ja me kaitsesime oma isamaad viimse veretilgani! *Und wir vertheidigten unser Vaterland bis auf den letzten Tropfen Blut!*

Ma olin Ulmi all, ma olin Austerlitzi all! Ma olin Wagrami all! *Ich war bei Wagram!*»

«Kas te tõepoolest sõdisite?» küsisin ma, vaadates teda imestusega. «Kas tõesti ka teie tapsite inimesi?»

Karl Ivanõtš rahustas mind ses suhtes kohe.

«Ükskord jäi prantsuse *Grenadir* omadest maha ja kukkus teele. Ma jooksin püssiga juurde ja tahtsin ta

[1] kannu õlut.

...mich» brüllte, aber der Franzose warf sein Gewehr

...ul ajas Napoleon meid sunrele ja pilras nii
...el olnud minult pausi. Kolm päeva polnud meil
...vees. Kui jutegi ja Napo-
...ud meid lahtil. *Und*
...*nun nicht gefangen*
...*n!*
...tõu, vangi ja
...d, hoost kalevist
...ur — minu papa
...võtta minult kõik ära.
...t, mis mamma oli mulle
...lahutud koegil
...jaada ja otsustasin
...ütlesin ma seer-
...Härra seersant, täna
...pidulik õhtu meile,
...koos
...oli
...olime klaasi joonud,
...Härra seersant,
...«Oh, härra
...ütlen ma, «pole
...ega tea, kas ma olen elus
...mulla all. Oo, härra seer-
...mis olid mu kampsuni all,
...lahti. Olge mu heategijaks,
...teie eest kõigevägevamat

...ja klaasi madeirat ja ütles: «Härra Mauer,
...austan teid väga ja mul on teist kahju, kuid teie
...vaim, mina aga olen *Soldat*!» Ma surusin tal kätt
...ütlesin: «Härra seersant!» *Ich drückte ihm die Hand
...«Herr Sergeant!»*
...ant ütles: «Te olete vaene inimene ja ma ei
...ahu, aga aitan teid. Kui ma lähen magama,
...ang viina sõduritele, ja nad jäävad magama. Ma
...teid peale.»
...on hea inimene. Ma ostsin pange viina, ja kui

[1] kuid prantslane viskas püssi maha ja palus armu.

Soldat olid purjus, panin ma saapad jalga, vana sineli selga ja laksın tasakesi uksest välja. Ma läksin vallile ja tahtsin hüpata, kuid seal oli vesi, ja ma ei tahtnud rikkuda viimaseid riideid; ma läksin väravа juurde.

Tunnimees käis püssiga *auf und ab*[1] ja vaatas minu peale. «*Qui vive?» sagte er auf einmal,*[2] ja mina vaikisin. «*Qui vive?» sagte er zum zweiten Mal,*[3] ja mina vaikisin. «*Qui vive?» sagte er zum dritten Mal,*[4] ja mina jooksin. Ma hüppasin vette, ronisin teisele poole ja pistsin jooksu. *Ich sprang ins Wasser, kletterte auf die andere Seite und machte mich aus dem Staube.*

Terve öö jooksin ma teed mööda, aga kui valgeks läks, kartsin ma, et mind ära tuntakse, ja peitsin end kõrgesse rukkisse. Seal lasksin ma põlvili, panin käed kokku, tänasin taevaisa mu päästmise eest ja jäin rahulise tundega magama. *Ich dankte dem allmächtigen Gott für seine Barmherzigkeit und mit beruhigtem Gefühl schlief ich ein.*

Ma ärkasin õhtul ja läksin edasi. Äkki jõudis mulle järele suur saksa plaanvanker, kaks musta hobust ees. Vankris istus hästi riietatud mees, suitsetas piipu ja vaatas mind. Ma läksin vähehaaval, et vanker minust mööda sõidaks, kuid mina läksin vähehaaval, ja vanker sõitis vähehaaval, ja mees vaatas mind; mina läksin kiiremini, ja vanker sõitis kiiremini, ja mees vaatas mind. Ma istusin tee äärde; mees peatas oma hobused ja vaatas mind. «Noormees,» ütles ta, «kuhu te nii hilja lähete?» Ma ütlesin: «Ma lähen Frankfurti.» — «Istuge minu vankrisse, ruumi on, ma viin teid kohale ... Miks pole teil midagi kaasas, habe on teil ajamata ja teie riided on porised?» ütles ta mulle, kui ma tema kõrvale istusin. «Ma olen vaene inimene,» ütlesin ma, «tahan kuhugi vabrikusse tööle minna; ja riided on mul porised sellepärast, et ma teel maha kukkusin.»

«Teie ei räägi õigust, noormees,» ütles ta, «tee on praegu kuiv.»

Ja ma jäin vait.

«Rääkige mulle tõtt,» ütles see hea mees mulle, «kes

[1] edasi-tagasi.
[2] «Kes tuleb?» ütles ta akki.
[3] «Kes tuleb?» ütles ta teist korda.
[4] «Kes tuleb?» ütles ta kolmandat korda.

[illegible] lähete? Teie nägu meeldib mulle, ja [illegible] inimene, aitan teid.»
[illegible] talle kõik. Ta ütles: «Hea küll, noor[illegible] lähme minu kõrvale. Ma annan teile tööd, [illegible] ja te lähete edasi minu juures.»
[illegible] «Hea küll.»
[illegible] ja see hea mees ütles
[illegible] mees, kes vottes oma isa-
[illegible], tal ei ole kodu ega rideid
[illegible] minu juures. Andke talle
[illegible] ja ma, pere-
[illegible] ma, et ei tahtnud ära
[illegible] see hea mees, ma olin
[illegible] end, tooma ninа ... ja
[illegible] tema nime), minu pere-
[illegible] hoolsuse eest. Ja ta
[illegible] «Härra Mauer, kuidas
[illegible]
[illegible] tulge minu kõrvale.»
[illegible] ja ta ütles: «Karlchen! Suu-
[illegible]
[illegible] ütles: «Karlchen! Ma armas-
[illegible] minu kummutada,» ja ta hak-
[illegible]
[illegible] pausi, pööritas oma
[illegible] kergelt pead ja naeratas
[illegible] mõnesed meeldivate mälestuste
[illegible]
[illegible] alustas ta uuesti, kohendas end toolis ja lõi
[illegible] mõnikord vaheliti, «palju olen ma oma elus
[illegible] saanud head ja halba; tema on mulle tunnista-
[illegible],» ütles ta, osutades kanvaal väljaõmmeldud lunas-
[illegible] pildile, mis ta voodi kohal rippus, «keegi ei saa
[illegible], et Karl Ivanõtš oli autu inimene! Ma ei tahtnud
[illegible] tänamatusega tasuda hea eest, mida mulle oli
[illegible] hr. L..., ja ma otsustasin tema juurest põge-
[illegible] õhtul, kui kõik olid magama läinud, kirjutasin
[illegible] kirja ja panin selle oma tuppa lauale, võt-
[illegible] riided, kolm taalrit raha ja läksin tasakesi tanavale. Keegi ei näinud mind, ja ma asusin teele.»

X peatükk

JÄRG

«Ma ei olnud üheksa aastat näinud oma mammat ega teadnud, kas ta on elus või lebavad tema luud juba mullas. Ma läksin oma kodukohta. Kui ma jõudsin linna, küsisin, kus elab Gustav Mauer, kes oli rentnikuks krahv Sommerblati juures. Ja mulle öeldi: «Krahv Sommerblat on surnud ja Gustav Mauer elab nüüd suures tänavas ja peab likööripoodi.» Ma panin selga oma uue vesti, hea kuue — vabrikandi kingituse, kammisin juuksed siledaks ja läksin oma papa likööripoodi. Õde Mariechen istus poes ja küsis, mis mul vaja on. Ma ütlesin: «Kas võib juua klaasikese likööri?» ja tema ütles: «*Vater!* Noormees palub klaasikest likööri.» Ja papa ütles: «Anna noormehele klaasike likööri.» Ma istusin laua äärde, jõin oma klaasikese likööri, suitsetasin piipu ja vaatasin papat, Mariechenit ja Johanni, kes tuli ka poodi. Jutu sees ütles papa mulle: «Te vist teate, noormees, kus seisab nüüd meie armee.» Ma ütlesin: «Ma ise tulen armeest, ja ta seisab Viini lähedal.» — «Meie poeg,» ütles papa, «oli *Soldat*, ja juba üheksa aastat pole ta meile kirjutanud ja me ei tea, kas ta on elus või surnud. Mu naine nutab teda kogu aeg taga . . .» Ma suitsetasin oma piipu ja ütlesin: «Kuidas oli teie poja nimi ja kus ta teenis? Võib-olla ma tunnen teda . . .» — «Tema nimi oli Karl Mauer ja ta teenis Austria jäägrina,» ütles mu papa. «Ta oli pikka kasvu ja ilus mees nagu teie,» ütles õde Mariechen. Mina ütlesin: «Ma tunnen teie Karli.» — «Amalie!» *sagte auf einmal mein Vater,*[1] «tulge siia, siin on noormees, ta tunneb meie Karli.» Ja mu kallis mamma tuli tagauksest. Ma tundsin ta kohe ära. «Teie tunnete meie Karli,» ütles ta mind vaadates ja oli üleni valge ning vä . . . ri . . . ses! «Jah, ma nägin teda,» ütlesin mina ja ei julgenud tõsta silmi tema peale, süda tahtis mul välja hüpata. «Mu Karl on elus!» ütles mamma, «tänu jumalale. Kus ta on, mu kallis Karl? Ma võiksin rahulikult surra, kui ma veel kord saaksin teda näha, oma

[1] ütles äkki mu isa.

[illegible] kuid jumal ei tahа seda,» ja ta hakkas [illegible] Ma ei kannatanud välja . . . «Mammake!» [illegible] «mina olen teie Karl!» Ja ta langes mu [illegible] »

[illegible] ta huuled värisesid.
[illegible] *ihr Sohn, ich bin ihr*
[illegible] *Tante,*« kordas ta, kui
[illegible] suurt jõuarnud, mis tal
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

ütlesin: «Sa oled spioon, kaitse ennast! *Du bist ein Spion, vertheidige dich!» Ich gab ein Hieb*[1] paremale, *ein Hieb* vasakule ja üks pähe. Spioon kukkus maha! Ma haarasin kohvri ja raha ja hüppasin aknast välja. *Ich nahm meinen Mantelsack und Beutel und sprang zum Fenster hinaus. Ich kam nach Ems,*[2] seal tutvusin ma *jeneral* Sazinıga. Ta hakkas mind armastama, muretses saadıkult passi ja võttis mu endaga Venemaale kaasa lapsi õpetama. Kui *jeneral* Sazin'suri, kutsus teie mamma mind enda juurde. Ta ütles: «Karl Ivanõtš! Annan teie kätte oma lapsed, armastage neid, ja ma ei saa teid kunagi maha jätma, ma saan kindlustama teile rahulik vanaduspõlv.» Nüüd ei ole teda enam, ja kõik on unustatud. Oma kahekümneaastase teenistuse eest pean ma nüüd vanas eas minema tanavale otsima tükıkest musta leiba... Jumal näeb kõik ja teab kõik ja kõık sünnib tema püha tahtmise järgi, ainult teist on mul kahju, lapsed!» lõpetas Karl Ivanõtš, tõmbas mind kättpidi enda juurde ja suudles pähe.

XI peatükk

ÜKS

Kui aastane lein oli lõppenud, toibus vanaema pisut oma kurbusest, mis teda oli tabanud, ja ta hakkas vahetevahel külalisi vastu võtma, eriti lapsi — meievanuseid poisse ja tüdrukuid.

Ljubotška sünnipäeval, 13. detsembril, tulıd meile juba enne lõunat vürstinna Kornakova tütardega, Valahhina Sonetškaga, Ilenka Grap ja Ivinite kaks nooremat venda.

Räakimist, naeru ja jooksmist kostis meie juurde alt, kuhu oli kogunenud terve see seltskond, meie aga ei päästnud nende juurde enne hommikuste tundide lõppemist. Klassis rippuval tabelil oli märgitud: *Lundi, de 2 à 3, Máitre d'Histoire et de Géographie*[3] ja selle

[1] Sa oled spioon, kaitse ennast! Ma andsin ühe hoobi.
[2] Ma tulin Emsi.
[3] Esmaspäeval 2-st 3-ni ajaloo ja maateaduse õpetaja.

[illegible] Histoire'i ma pidimegi enne vabakssaamist ära [illegible] ja kuulama ja ära seletama. Oli juba kakskümmend minutit kohe pead, kuid ajalooõpetajat polnud [illegible] ühe tuba ega tunnel, mida mööda ta pidi tulema ja kohut ma vanaema palava armuviga teda mitte [illegible]

[illegible] tule,» ütles Volodja, tõs[illegible] naeratult, mille järgi ta

[illegible] ma ei tea ju mitte [illegible] ma kurva häälega.

[illegible] tuude

[illegible] Härra,» ütles ta. [illegible] läks ta ringutades ja [illegible] ta seda invaliselt [illegible] Kui ta ka poole [illegible] ida tõi deromo'ile, et me

[illegible] kõik,» ütlesin mina samuti [illegible] [illegible] [illegible]

lauale, lukkas mõlema käega oma frakihõlmad laiali (nagu oleks seda väga vaja olnud) ja istus lõõtsutades oma kohale.

«Noh, härrad,» ütles ta oma higiseid käsi hõõrudes, «võtame esmalt läbi selle, mis oli öeldud eelmises tunnis, ja siis püüan ma teid tutvustada edasiste sündmustega keskajal.»

See tähendas: vastake tundi.

Sel ajal kui Volodja vastas talle vabalt ja kindlalt, nagu see on omane inimesele, kes ainet hästi teab, läksin ma ilma igasuguse eesmärgita trepile, ja kuna ma alla ei tohtinud minna, oli üsna loomulik, et jõudsin endale märkamatult trepikotta. Aga niipea kui ma tahtsin asuda oma tavalisele vaatluspaigale — ukse taha, tabas mind äkki Mimi, kes oli alati mu õnnetuse põhjuseks. «Te olete siin?» ütles ta ja vaatas ähvardavalt minu otsa, siis teenijatetoa ukse poole ja siis jälle minu poole.

Ma tundsin end igapidi süüdlasena selle pärast, et ma polnud klassis, ja selle pärast, et ma olin niisuguses ebatavalises kohas; seetõttu vaikisin noruspäi ja kujutasin endast kõige liigutavamat kahetsuse kehastust.

«Ei, see ei kõlba mitte kuhugi!» ütles Mimi. «Mis te siin tegite?» — Ma vaikisin. — «Ei, nii see asi ei jää,» kordas ta ja koputas sõrmenukkidega trepi käsipuule, «ma räägin kõik krahvinnale ära.»

Oli juba viie minuti pärast kolm, kui ma klassi tagasi läksin. Õpetaja seletas Volodjale järgmist tundi, nagu poleks ta minu äraolekut ja tagasitulekut märganudki. Kui ta pärast oma seletuste lõpetamist hakkas vihikuid kokku panema ja Volodja läks teise tuppa, et piletit tuua, tuli mulle rõõmustav mõte, et kõik on lõppenud ja mind unustatakse.

Kuid äkki pöördus õpetaja roimarliku poolmuigega minu poole.

«Ma loodan, et te olete oma tunni ära õppinud,» ütles ta käsi hõõrudes.

«Õppisin,» vastasin ma.

«Võtke siis vaevaks rääkida mulle midagi Louis Püha ristisõjast,» ütles ta toolil kiikudes ja vaatas mõtlikult jalgade ette. «Alguses rääkige mulle põhjustest, mis sundisid Prantsuse kuningat risti kätte võtma,» ütles

[illegible] ütles [illegible] tindipotile, «siis [illegible] ütles [illegible] iseloomulikke [illegible] niisuguse liigutusega, mõeldes tahtmist [illegible] ja lõpuks [illegible] ütles ta [illegible] Prantsuse [illegible], kohatasin, laksin [illegible] helava sule, hak- [illegible] [illegible] õpetaja ja sirutas käe. [illegible] oli [illegible] oli . . . hea ja [illegible] [illegible] [illegible]

Volodja andis talle vihiku ja pani pileti ettevaatlikult selle kõrvale.

Õpetaja tegi vihiku lahti, kastis hoolikalt sulge ja kirjutas Volodjale edasijõudmise ja käitumise lahtrisse ilusa käekirjaga viis. Siis peatas ta sule lahtri kohal, kuhu märgiti minu numbreid, vaatas mulle otsa, raputas tinti vähemaks ja jäi mõtlema.

Äkki tegi ta käsi vaevaltmärgatava liigutuse, ja lahtrisse ilmusid ilusasti joonistatud üks ja punkt; teine liigutus, ja käitumise lahtris olid teine üks ja punkt.

Õpetaja pani numbrite vihiku hoolikalt kokku, tõusis püsti ja läks ukse juurde, nagu poleks ta märganudki minu pilku, milles väljendusid ahastus, palve ja ettepanek.

«Mihhail Larionovitš,» ütlesin ma.

«Ei,» vastas ta, mõistes juba, mis ma talle öelda tahtsin, «nii õppida ei tohi. Ma ei taha ei millegi eest raha võtta.»

Õpetaja pani kalossid jalga, kamlotist sineli selga ja sidus hoolikalt salli kaela. Nagu oleks võinud veel millegi eest hoolitseda pärast seda, mis oli minuga juhtunud! Temale oli see suleliigutus, minule aga suurim õnnetus.

«Kas tunnid on lõppenud?» küsis St.-Jérôme tuppa tulles.

«Jah.»

«Kas õpetaja on teiega rahul?»

«Jah,» vastas Volodja.

«Kui palju te saite?»

«Viis.»

«Aga *Nicolas*?»

Ma vaikisin.

«Vist neli,» ütles Volodja.

Ta sai aru, et mind on vaja päästa, kas või tänaseks päevaks. Las karistavad, ainult mitte täna, kui meil on külalised.

«Voyons, Messieurs[1] (St.-Jérôme'il oli kombeks iga sõna juurde öelda: *voyons*)! *Faites votre toilette et descendons.»*[2]

[1] Noh, härrad.
[2] Riietuge, ja lähme alla.

[illegible] kõigi kuulsusi teretada, [illegible] oli väga lõbus (ta oli [illegible] kalo kalli hõbeser- [illegible] on tiibhoonesse [illegible] Coco, ütles [illegible] mõttekaaslus, tead? . . . [illegible] võimuga lahti teine [illegible] kompvekid

[illegible] teades, et ta alati [illegible] et ei puutuks» hüüdis

[illegible] kohast, tahtsin ma juba [illegible] proovi teada saada, mida [illegible] oleks tähtsuke võti.

[illegible] mõtlemisaega asja hulgas garnituur- [illegible] väljaõmmeldud portfell ripplukuga ja [illegible] vahin, kas võtme võti sellele sobib. Katse [illegible] eduga, portfell tuli lahti ja ma leidsin [illegible] kuhja papereid. Uudishimu andis mulle [illegible] võimega nõu uurida, mis paberid need [illegible] mulmud südametunnistuse häält ja hakka- [illegible] seda, mis portfellis on . . .

. . . . . .

[illegible] ilk absoluutse lugupidamise tunne kõigi vane- [illegible] tõmmeste, eriti aga *papa* vastu oli minus nii tugev, [illegible] mõistus alateadlikult keeldus tegemast igasugu- [illegible] järeldusi sellest, mis ma nägin. Ma tundsin, et *papa* [illegible] täiesti erilises, kaunis ning minule kättesaamatus [illegible] tunnetamatus sfääris ning et püüe tungida tema elu [illegible] hindesse oleks minu poolt midagi pühaduse teota- [illegible] moodi.

Hoolimata sellest ei jätnud avastused, mis ma *papa* portfellis peaaegu kogemata tegin, mulle mingisugust selget

arusaamist peale ähmase teadmise, et ma talitasin halvasti. Mul oli häbi ja piinlik.

Selle tunde mõjul tahtsin ma võimalikult kiiremini portfelli sulgeda, kuid mulle oli sel mälestusväärsel päeval nähtavasti määratud kõik võimalikud õnnetused läbi teha: pannes võtme lukuauku, pöörasin ma seda valele poole; arvates, et lukk on kinni, tõmbasin ma võtme välja ja — oo õudust! — mul oli käes ainult võtme pea. Asjata püüdsin seda ühendada luku sisse jäänud poolega ja mingi nõiduse abil viimast sealt välja võtta; lõpuks tuli harjuda koleda mõttega, et olen toime pannud uue kuriteo, mis veel täna, kui *papa* tuleb kabinetti, pidi avalikuks saama.

Mimi kaebus, üks vihikus ja võti! Midagi veel halvemat ei oleks saanud minuga juhtuda. Vanaema — Mimi kaebuse pärast, St.-Jérôme — ühe pärast, *papa* — võtme pärast... ja see kõik langeb minu pea peale kõige hiljem juba täna õhtul.

«Mis minust saab?! O-o-oh! Mis ma tegin?!» kaebasin ma valjusti, kõndides kabineti pehmet vaipa mööda «Äh!» ütlesin iseendale, võttes kompvekid ja sigarid, «m i s t u l e m a p e a b, s e e t u l e m a t a e i j ä ä...» Ja jooksin majja tagasi.

See fatalistlik kõnekäänd, mida ma lapsepõlves Nikolailt kuulsin, avaldas kõigil mu elu rasketel hetkedel mulle heategevat, ajutiselt rahustavat mõju. Saali astudes olin ma natuke ärritatud ja ebaloomulikus, kuid väga lõbusas meeleolus.

XIII peatükk

TRUUDUSEMURDJA

Pärast lõunat algasid *petits jeux*[1], ja ma võtsin neist väga elavalt osa «Kassi ja hiirt» mängides jooksin kuidagi kohmakalt Kornakovide guvernandi otsa, kes mängis koos meiega, astusin talle kleidi peale ja kiskusin selle lõhki. Markasin, et kõigile tüdrukutele ja

[1] tubased mangud.

[illegible] kuulsin, kuidas guvernant läks mööduvat ilmega teenijatetuppa oma kleiti [illegible], ja mis olemuslikum, nõudis seda lõbu veel [illegible]. Nimetatud arusaamatuvõitluse kavatsusega [illegible] tagasi tuli, [illegible] seda tegevust [illegible] temaga [illegible] ja [illegible] [illegible] [illegible]

üldse olemas. Ma ei tea, mis alusel ma teda mõttes t r u u d u s e m u r d j a k s nimetasin, sest ta ei olnud mulle kunagi lubadust andnud valida mind, mitte aga Serjožat; kuid ma olin kindlalt veendunud, et ta talitas minuga kõige nurjatumal kombel.

Pärast mängu märkasin, et t r u u d u s e m u r d j a, keda ma põlgasin, kuid kellelt ma ei saanud silmi ära pöörata, läks koos Serjoža ja Katenkaga nurka ning et nad omavahel millestki saladuslikult rääkisid. Piilusin klaveri tagant, et nende saladust teada saada, ja nägin järgmist: Katenka hoidis kahest otsast batisträtikut sirmina, varjates sellega Serjoža ja Sonetška pead. «Ei, kaotasite, nüüd lunastage!» ütles Serjoža. Sonetška seisis, käed rippu, tema ees nagu süüdlane ja ütles punastades: «Ei, ma ei kaotanud, eks ole tõsi, *m-lle Catherine*?» — «Ma armastan tõtt,» vastas Katenka, «kaotasite kihlveo, *ma chère*.»

Vaevalt jõudis Katenka need sõnad lausuda, kui Serjoža kummardus ja suudles Sonetškat. Nii otse suudleski tema roosasid huuli. Ja Sonetška hakkas naerma, nagu poleks sellest midagi, nagu oleks see väga lõbus. Hirmus!!! O o, s a l a k a v a l t r u u d u s e m u r d j a!

XIV peatükk

PIMESTUS

Ma tundsin äkki põlgust kogu naissoo vastu üldse ja Sonetška vastu eriti; hakkasin ennast veenma, et midagi lõbusat nendes mängudes ei ole, et nad kõlbavad ainult p l i k a d e l e, ja ma tahtsin väga koerust teha, teha mingi niisuguse vahva tembu, mille üle kõik imestaksid. Varsti avaneski selleks sobiv juhus.

St.-Jérôme rääkis millestki Mimiga, ja läks toast välja; tema sammud kostsid algul trepilt ja siis meie kohalt klassi poolt. Mulle tuli mõte, et Mimi ütles talle, kus ta nägi mind tunni ajal, ja et kasvataja läks päevaraamatut vaatama. Ma arvasin sel ajal, et St.-Jérôme'il polegi muud eesmärki elus kui soov mind karistada. Ma olin lugenud kuskilt, et lapsed kaheteist-

[illegible] kuni [illegible]-aastase vanuses, s. o. üle[illegible]kuues, kaldunud eriti [illegible]tamisele ja isegi tap[illegible]. Mõeldes oma [illegible] ja eriti seda hingelist [illegible], mõtlen ma alati sel [illegible] õnnetul päeval, [illegible] ma vaga selgesti, et kogu hirmsamat kuritegu [illegible] [illegible] ilma peamõtteta, ilma soovita [illegible] [illegible] [illegible] mõtlemata, ebnteadlikult [illegible] tulevik paistab [illegible] kaudab selle poole [illegible] [illegible] endas tähelkult [illegible] vormi, et tulevikku [illegible] [illegible]. Ma mõtlen, et nii[illegible] [illegible] tahte iga otsust ja [illegible] [illegible] instinktid, [illegible] kaldub niisugu[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

juba mitu korda lubanud teid karistada, millest aga teie vanaema tahab teid hoida; aga nüüd ma näen, et teid millegi muuga ei saa sõna kuulma panna kui vitsaga, ja täna olete vitsad täielikult ära teeninud.»

Ta ütles seda nii kõvasti, et kõik tema sõnu kuulsid. Veri valgus mul ebatavalise jõuga südamesse; ma tundsin, kui tugevasti süda peksis, kuidas värv mu näolt kadus ja mu huuled tahtmatult värisema hakkasid. Sel hetkel pidin ma olema kohutav, sest St.-Jérôme tuli mu pilku vältides kiiresti minu juurde ja haaras mul käest kinni; kuid niipea kui ma tema käe puudutust tundsin, hakkas mul nii halb, et kiskusin vihast meeletuna käe lahti ja kogu oma lapsejõuga lõin teda.

«Mis sinuga on?» ütles juurde astunud Volodja, kes õuduse ja imestusega oli mu tegu pealt vaadanud.

«Jäta mind rahule!» karjusin ma tema peale läbi pisarate. «Teie keegi ei armasta mind ega saa aru, kui õnnetu ma olen! Te olete kõik koledad, vastikud,» lisasin ma mingisuguses hullustuses kogu seltskonna poole pöördudes.

Kuid sel hetkel tuli St.-Jérôme otsustava kahvatu näoga uuesti minu juurde, ja ma ei jõudnud veel kaitseks valmistuda, kui ta haaras tugeva liigutusega nagu tangidega mu mõlemast käest kinni ja hakkas mind kuhugi tirima. Mu pea käis ärritusest ringi; mäletan ainult, et peksin meeleheitlikult pea ja põlvedega niikaua, kui mul jõudu oli; mäletan, et mu nina põrkas mitu korda kellegi kintsude vastu, et mulle sattus suhu kellegi kuub, et ma kuulsin igal pool enda ümber kellegi jalgade olemasolu, tundsin tolmu ja *violette*'i[1] lõhna, millega St.-Jérôme end lõhnastas.

Viie minuti pärast pandi minu järel kolikambri uks kinni.

«Vassil!» ütles t e m a vastiku, võidutseva häälega, «too vitsad.»

. . . . . .

[1] kannikese.

XV peatükk

UNISTUSED

[illegible] ma tol ajal oleksin tõesti võinud mõelda, et [illegible] kogu minul tulnud õnnetusi jään ellu ja tuleb [illegible] tol ma neid tahtlikult meenutan? . . .

[illegible] seda, mis ma olin teinud, ei suut- [illegible] seda, mis minust saab; kuid ma aimasin [illegible] meenutult kadunud.

[illegible] ümbrikandu täielik vaikus, või [illegible] tõusev sisemisest [illegible] kõikuma mitme- [illegible] hetkis aknale mingi- [illegible] ja vaikus end kastile [illegible] vait hääl (küllap ta [illegible] nüüd lapse hääl, aias mängu, jooksmist, ja [illegible] pärast algas mujas endine liikumine, nagu [illegible] kogu tundus, et ma tolm pimedas kolt- [illegible], aga mõtelmatki sellele.

[illegible] mõtted, kuid mäkk rasket usl oli nagu kivi mul [illegible] Mõtted ja kujutlused lahusid suure kiirusega [illegible] ajju, — kuid millestus mind tabanud õnne- [illegible] äkitselt lakkamatult nende kummalist ahelat [illegible] sattusin ikka ja jalle väljapääsmatusse labü- [illegible] mille oli teadmata mu saatus, mind valdas meele- [illegible] hirm.

[illegible] tuleb mulle pähe, et peab olema mingi tead- [illegible] ja need mind ei sallita ja isegi vihatakse. [illegible] ühe ma kindlal veendumusel, et kõik, alates [illegible] ast ja lõpetades kutsar Filipiga, vihkavad mind [illegible] tõsivõtt naudingut minu kannatustes.) «Ma ei ole [illegible] oma ema ja oma isa poeg, ei ole Volodja vend, [illegible] õnnetu orb, leidlaps, kes on majja võetud armu [illegible] pealt,» kõnelen ma iseendale, ning see absurdne mõte [illegible] mulle mingit kurba lohutust ja paistab isegi [illegible] toimioline. Mulle pakub rõõmu mõelda, et ma [illegible] õnnetu sellepärast, et olen süüdi, vaid sellepärast, [illegible] nii nõrgune on mu saatus sündimisest peale ja saatus [illegible] õnnetu Karl Ivanõtši saatusega

«Kuid milleks kauem varjata seda saladust, kui ma juba ise olen suutnud sellesse tungida?» ütlen ma ise-

endale. «Kohe hommepäev lähen *papa* juurde ja ütlen talle: «*Papa!* Asjata varjad sa minu eest mu sündimise saladust; ma tean seda.» Tema ütleb: «Mis teha, mu sõber, varem või hiljem oleksid sa seda niikuinii teada saanud — sa ei ole minu poeg, ma lapsendasin sinu, ja kui sa oled mu armastuse väärilne, siis ei jäta ma sind kunagi,» ja mina ütlen talle: «*Papa*, kuigi mul pole õigust sind selle nimega nimetada, teen seda praegu viimast korda; ma olen sind alati armastanud ja armastan ka edaspidi, ei unusta kunagi, et sa oled mu heategija, kuid ma ei saa enam jääda sinu majja. Siin mind keegi ei armasta, St.-Jérôme aga on tõotanud mind hukka saata. Tema või mina peame sinu majast lahkuma, sest ma ei vastuta enda eest, ma vihkan seda inimest nii, et olen valmis kõigeks. Ma tapan ta,» nii ma ütlengi: «*Papa!* Ma tapan ta.» *Papa* hakkab mind paluma, kuid mina löön käega ja ütlen talle: «Ei, mu sõber, mu heategija, me ei saa koos elada, lase mind minna,» ja kaelustan teda ja ütlen talle, millegipärast prantsuse keeles: «*Oh mon père, oh mon bienfaiteur, donne moi pour la dernière fois ta bénédiction et que la volonté de Dieu soit faite!*»[1] Ja ma istun kirstul pimedas kolikambris ning nutan kibedasti selle mõtte juures. Kuid äkki tuleb mulle meelde mind ootav häbistav karistus, ma kujutlen tegelikkust tõelises valguses, ja unistused haihtuvad silmapilkselt.

Siis jälle kujutlen, et olen juba vabaduses, väljaspool meie maja. Ma hakkan husaariks ja lähen sõtta. Igast küljest ründavad mind vaenlased, ma vehin mõõgaga ja tapan ühe, teine hoop — tapan teise, kolmanda. Lõpuks nõrken haavadest ja väsimusest, langen maha ning hüüan: «Võit!» Kindral sõidab minu juurde ja küsib. «Kus ta on — meie päästja?» Talle näidatakse mind, ta langeb mulle kaela ja hüüab, rõõmupisarad silmis: «Võit!» Ma saan terveks ja jalutan Tverskaja puiesteel, käsi musta sidemega kaelas. Ma olen kindral! Keiser kohtab mind ja küsib, kes on see haavatud noormees. Talle öeldakse, et see on tuntud kangelane Nikolai. Keiser tuleb minu juurde ja ütleb: «Tänan sind. Ma teen kõik, mis sa minult iganes palud.» Ma kummardan

[1] Oo mu isa, oo mu heategija, anna mulle viimast korda oma õnnistus, ja sündigu jumala tahtmine!

[illegible] ja lausun mõõgale toetudes: «Olen õnnelik, [illegible] et sain valada verd oma isamaa eest, ja olen valmis temа eest ka surema; kui sa aga oled nii [illegible], et lubad mul sind paluda, siis palun üht — [illegible] mul hävitada mu vaenlane, välismaalane St.-Jérôme. Ma tahaksin hävitada oma vaenlase St.-Jérôme'i.» Ma jään ähvardavalt seisma St.-Jérôme'i ees ja ütlen talle: «Nüüd teend mu õnnetuks, *à genoux*!»[1] kuid äkki [illegible] mulle meele, et ükski minut võib sisse tulla tõeline [illegible] ja ma näen end jälle — mitte [illegible] pimedab tuba, vaid kõige armetuma, [illegible] ümbritsema ülemlina.

[illegible] tõde meie juurdest, ja ma küsin temalt jultu- [illegible] Ma ei ole ju unustanud [illegible] hommikust ja ööst, mis eest pean ma siis [illegible] Vana kindlalt öelda, et esimese [illegible] kaitsete pealt, mis mind poisieas [illegible] ümber on juba nõud, mitte sellepärast, et [illegible] peab nõud nurjuma ja usku kaotama, vaid [illegible] tead, et meie jumalaku ettenägemise ebaõiglusest, [illegible] mulle pähe sul tuelliku vanuse meeltesegaduse [illegible] ülemineku ajal, hakkas nagu pärast vihma [illegible] mulda langenud halb seeme kiiresti kasvama [illegible] ajama. Kord kujutlesin, et ma tingimata suren, [illegible] oleval oma silmade ees, kuidas St.-Jérôme [illegible] koos [illegible] ambris minu asemel elutu keha. [illegible] Natalja Savišna jutustusi sellest, et surnu [illegible] hakkab neljakümne päeva jooksul kodust, liigun [illegible] pärast surma nähtamatuna kõigis vanaema maja [illegible] ja tahan Ljubotška siiraid pisaraid, kuulen [illegible] kahetsust ja *papa* jutuajamist Avgust Anto- [illegible] «Ta oli tubli poiss,» ütleb *papa*, pisarad silmis. «Jah,» ütleb St.-Jérôme, «kuid suur võrukael.» — «Te [illegible] surnuid austama,» lausub *papa*, «teie olite [illegible] põhjuseks, teie hirmutasite teda, ta ei [illegible] taluda alandusi, mis teie temale valmistasite... [illegible], kurjategija!»

Ja St.-Jérôme langeb põlvili, nutab ja palub andes- [illegible] neljakumnendat päeva lendab mu hing [illegible]; ma näen seal midagi hämmastavalt kaunist,

[illegible] põlvili!

valget, läbipaistvat, pikka ja tunnen, et see on mu ema. See m.ski valge ümbritseb mind, paitab; kuid mind valdab rahutus ja ma otsekui ei tunneks teda ära. «Kui see oled tõesti sina,» ütlen ma, «siis näita ennast mulle paremini, et ma saaksin sind kallistada.» Ja tema hääl vastab mulle: «Siin me oleme kõik niisugused, ma ei saa sind paremini kallistada. Kas sul siis nii pole hea?» — «Ei, mul on väga hea, kuid sa ei saa mind kõdistada ja ma ei saa suudelda su käsi...» — «Seda ei ole vaja, siin on niigi kaunis,» ütleb ta ja ma tunnen, et on tõesti kaunis, ning me lendame temaga koos ikka kõrgemale ja kõrgemale. Nüüd ma otsekui ärkan ja leian end jälle pimedas kolikambris kastil pisaraist märgade põskedega, ning ma kordan ilma igasuguse mõtteta sõnu: **ja me lendame ikka kõrgemale ja kõrgemale.** Kaua aega teen igasuguseid jõupingutusi, et saada selgust oma olukorra kohta, kuid mu vaimusilma ees on olevikus ainult hirmus sünge, läbitungimatu kaugus. Ma püüan uuesti tagasi minna nendesse rõõmsatesse, õnnelikesse unistustesse, mille katkestas teadmine tegelikkusest, kuid oma hämmastuseks näen, et niipea kui ma asun endiste unistuste roobastesse, on nende jätkamine võimatu ja, mis kõige imelikum, ei paku mulle enam mingisugust rahuldust.

XVI peatükk

AEG ANNAB ARUTUST

Ma ööbisin kolikambris, ja keegi ei tulnud minu juurde; alles jargmisel päeval, see on pühapäeval, viidi mind väikesesse tuppa, mis asus klassitoa kõrval, ja pandi uuesti luku taha. Mul tekkis lootus, et mu karistus piirdub vangistusega, ja mu mõtted hakkasid magusa, kosutava une, akna jäälilledel mängleva heleda päikese ja tänavalt kostva tavalise päevase kära mõjul rahunema. Kuid üksindus oli ikkagi väga raske: ma tahtsin liikuda, rääkida kellelegi kõigest, mis mu hinge oli kogunenud, ent mu läheduses ei olnud elavat olendit.

[illegible] eriti selle tõttu, et nii vastik [illegible] tundus, olin sunnitud kuulma, kuidas [illegible] kondides täiesti rahulikult vilistas [illegible] lobusaid viise. Ma olin täiesti veendunud, et ta üldse ei tahtnud vilistada ja tegi seda ainult [illegible], et mind pilnata.

[illegible] hoiu lükkel St.-Jérôme ja Volodja alla ning [illegible] tal mulle lõunat. Kui ma tegin temaga juttu [illegible] ta ei olin hakkama saanud ja mis mind

[illegible] ootamisega, aeg annab arutust.»

[illegible] ütlemist, mis ka hiljem korduvalt mu [illegible] mind pisut lohutas, siis just see [illegible] andis tal paljast leiba ja vett, vaid [illegible] aeglast, pani mind tõsiselt järele [illegible] mulle pakkus andestust unustoitu, siis [illegible] mind ei mind karistatakse ainult van- [illegible] ei tule välja, et mind pole veel karis- [illegible] mult tõsisest eemaldatud kui kah- [illegible] ei ütlenud on alles ees. Sel ajal kui ma [illegible] selle küsimuse lahendamisse, pöördus [illegible] kambrist lukumaagus võti ja St.-Jérôme astus [illegible] oma ametliku näoga tuppa.

[illegible] vanaema juurde,» ütles ta mulle otsa vaata-

[illegible] tööd väljumist tahtsin ma puhastada kuue- [illegible] ei, mis olid kriidiga määritud, kuid St.-Jérôme [illegible] mulle, et see on täiesti kasutu, nagu oleksin ma [illegible] oli vähemas moraalses seisundis, et oma välimuse [illegible] rohkem enam hoolitseda.

[illegible] Ljubotška ja Volodja vaatasid mind sel ajal [illegible] St.-Jérôme mind kättpidi läbi saali talutas, nii- [illegible] ilmega, millega me tavaliselt vaatasime pakus [illegible] vange, keda esmaspäeviti meie akende alt [illegible] Kui ma astusin vanaema tugitooli juurde [illegible] ilmega tema kätt suudelda, pööras ta end minust [illegible] kõrvale ja kukkus kõbi alla.

[illegible] on, mu kallis,» ütles ta pärast võrdlemisi pikka vai- [illegible] mulle. Kestel ta vaatles mind pealaest jalatallani [illegible] pilguga, et ma ei teadnud, kuhu oma silmi ja käsi panna, «võin öelda, et te hindate mu armastust [illegible] ja pakute mulle tõelist lohutust. *Monsieur*

St.-Jérôme, kes minu palvel,» lisas ta iga sõna venitades, «hakkas teid kasvatama, ei taha nüüd enam minu majja jääda. Miks? Teie pärast, mu kallis. Ma lootsin, et te olete tänulik,» jätkas ta pärast hetkelist vaikimist ja niisuguse tooniga, mis tõendas, et ta kõne oli ette valmistatud, «tema hoolitsuse ja vaeva eest, et te oskate hinnata tema teeneid, teie aga, piimahabe, poisike, julgesite tema vastu kätt tõsta Väga hea! Suurepärane! Ka mina hakkan mõtlema, et te pole võimeline õilsat kohtlemist mõistma, et teie jaoks on vaja teisi, madalaid vahendeid... Palu otsekohe andeks,» lisas ta valjult käskiva tooniga, osutades St.-Jérôme'ile, «kuuled?»

Ma vaatasin vanaema käe suunas, nägin St.-Jérôme'i kuube, pöördusin ära ega liikunud paigast, tundes uuesti südame tardumist.

«Kuidas? Kas te ei kuulnud, mis ma teile ütlesin?»

Ma värisesin kogu kehast, kuid ei liikunud paigast.

«Coco!» ütles vanaema, vististi märgates mu sisemist kannatust. «Coco,» ütles ta mitte enam niivõrd käskiva, kuivõrd õrna häälega, «kas see oled sina?»

«Vanaema! Ma ei palu temalt andeks mitte mingi hinna eest...» ütlesin ja peatusin äkki, kuna tundsin, et kui ma lausun veel üheainsagi sõna, siis ei suuda ma enam tagasi hoida pisaraid, mis mind rõhusid.

«Ma käsin sind, ma palun sind. Mis sa siis veel mõtled?»

«Ma... ma... ei... taha... ma ei saa,» pomisesin ma, ja mu rinnas paisunud nutt paiskas äkki tõkke eest, mis oli teda tagasi hoidnud, ja pääses meeleheitliku vooluna valla.

«*C'est ainsi que vous obéissez à votre seconde mère, c'est ainsi que vous reconnaissez ses bontés,*» ütles St.-Jérôme traagilise häälega, «*à genoux!*»[1]

«Issand jumal, kui su ema seda näeks!» ütles vanaema minust ära pöördudes ja pisaraid pühkides. «Kui ta seda näeks... kes teab, mis millekski hea on. Jah, ta ei oleks suutnud seda muret taluda, ei oleks suutnud.»

Ja vanaema nuttis aina ahastavamalt. Mina nutsin samuti, kuid ei mõtelnudki andeks paluda.

[1] Kas te niiviisi kuulate oma teise ema sõna, kas te niiviisi tasute tema headuse eest? Põlvili!

«*I implore you au nom du ciel, Madame la com-*
Jérôme.
ei kuulanud teda enam, ta kattis näo
nutt laks varsti üle luksumiseks ja
Tuppa jooksid hirmunud näoga Mimi ja
lohmaka mängisuguse piirituse järele ning
jooksmine ja sosistamine.
oma kafetööst,» ütles St.-Jé-
tõesti! Missugune hirmus
ma.
oleksin oma tuppa, ja
ma, andmata
tänavale vii-
ei saanud aru pooltesõnadest. Ma ei osanud midagi peale hakata ega end
mõtlemagi, et ma katsin
ning jooksin treppi
Kuhu sa jooksed?» kuulsin mulli ütlevat kuskil.
Ma ei pööranud sellele tähelepanu.
Ma pidin ju jooksma, kuni papa haaras mul kaest
Ei tulnud
Issake, issake! Kuidas sa tohtisid
mu kabinetis,» ütles ta, viies mu
söömatuppa. «Mis? Miks sa ei vasta?
ja võttis mul kõrvast kinni.
ütlesin ma, «ma isegi ei tea, mis mul
mul hakkas, ei tea, ei tea, ei
ma ta, iga sõna juures mind kõrvast sakuta-
topid veel oma nina sinna, kuhu pole vaja,
mul veel, kui topid veel?»
Ilmselt sellest, et ma tundsin väga suurt valu kõr-
ei mõtnud, vaid tundsin meeldivat moraalset
dust. Niipea kui papa mu kõrva lahti laskis, võtsin
kinni ja hakkasin seda pisarsilmil suudlema.
mind veel,» ütlesin ma läbi pisarate, «kõvemini,
ma olen paha, alatu, õnnetu inimene!»
kinnga on?» küsis ta ja tõukas mu kergelt

Jumalüke taeva nimel, krahvinna.

«Ei, mingi hinna eest ei lähe,» ütlesin ma ja haarasin ta kuuest kinni. «Kõik vihkavad mind, ma tean seda, kuid jumala pärast, kuula sina mind ära, kaitse mind või kihuta majast välja. Ma ei saa temaga elada, t e m a püüab mind igal viisil alandada, käsib põlvitada enda ees, tahab mind läbi peksta. Ma ei saa seda teha, ma pole väikene, ma ei kannata seda välja, ma suren, tapan enda ära. T e m a ütles vanaemale, et ma olen nurjatu; nüüd on vanaema haige, sureb minu pärast, mina... temaga... jumala pärast, peksa... miks... piinatakse!»

Pisarad lämmatasid mind, ma istusin diivanile, suutmata edasi rääkida, langesin nuttes peaga tema põlvedele ja mulle tundus, et ma suren siinsamas

«Mis sa raägid, põngerjas?» ütles *papa* osavõtlikult ja kummardus minu kohale.

«T e m a on minu türann... piinaja... suren... keegi mind ei armasta!» suutsin ma vaevalt öelda, ja mul algasid krambid.

Papa võttis mu sulle ja kandis magamistuppa. Jäin magama.

Kui ma ärkasin, oli juba väga hilja, mu voodi kõrval põles küünal ning toas istusid meie majaarst, Mimi ja Ljubotška. Nende näost oli näha, et kardeti mu tervise pärast. Minul aga oli nii hea ja kerge pärast kaheteistkümnetunnist magamist, et oleksin võinud kohe voodist välja karata, kuid ma ei tahtnud kõigutada nende veendumust selles, et ma olen väga haige.

XVII peatükk

VIHKAMINE

Jah, see oli tõeline vihkamine, mitte niisugune, millest ainult kirjutatakse romaanides ja mida ma ei usu, mitte niisugune, mis leidvat naudingut inimesele kurja tegemises, — see oli niisugune vihkamine, mis sisendab teile võitmatu vastikustunde inimese vastu, kes peaks väärima teie lugupidamist, teeb teile vastikuks ta juuksed, kaela, kõnnaku, hääle, kõla, kõik ta ihuliikmed, kõik ta liigutused ja ühtlasi mingi arusaamatu jõuga tõmbab

[illegible] ema poole ja sunnib rahutu tähelepanuga jälgima [illegible] vähimatki tegusid. Ma tundsin seda St.-Jérôme'i [illegible]

[illegible] Jérôme oli meil elanud juba poolteist aastat. [illegible] ühtaegu selle inimese ule jarele, [illegible] prantslane, kuid — prantslane ülimal [illegible] hind rumal, oli võrdlemisi hästi õpetatud [illegible] ameelselt oma kohustust, kuid [illegible] maalastele omased ning vene [illegible] jooned — kergemeelne [illegible] rumal eneseki ndlus. Kõik [illegible] On enesestmõistetav, [illegible] arvamuse keha- [illegible] mind luua; kuid [illegible] mind, vitstega [illegible] vastikult [illegible] peks-

[illegible] pärast, [illegible] ema saanud, kuid paljas [illegible] ma, [illegible] mitte

[illegible] mihtles Karl Ivanõtš [illegible] rahaedega; kuid ma mce- [illegible] pidada. Isegi tol ajal, millest [illegible] ja [illegible] kümneaastane), kui [illegible] mind peksma, oleksin ma [illegible] kohe kulmuvereliselt ära kannatanud. Karl [illegible] armastasin, maletasin teda sellest ajast kui [illegible] olin harjunud teda pidama oma [illegible] St.-Jérôme oli uhke, enesega [illegible] tolle suhtes ma ei tundnud midagi [illegible], mida mulle sisendasid kõik [illegible] Ivanõtš oli kentsakas vanataat- [illegible] maadamest armastasin, kuid keda ma [illegible] armeeamises seadsin ühiskondliku sei- [illegible] sinski madalamale.

[illegible] vastu oli haritud ilus noor keigar, kes [illegible] võrdseks kõigiga. Karl Ivanõtš riidles [illegible] tas meid alati kulmavereliselt, oli naha,

[illegible] pehmus

et ta pidas seda küll vajalikuks, kuid ebameeldivaks kohustuseks. St.-Jérôme seevastu armastas etendada kasvataja osa; oli näha, et ta meid karistades tegi seda rohkem iseenda lõbuks kui meie kasuks. Ta imetles oma suurust. Ta ülespuhutud prantsuskeelsed fraasid, mida ta lausus tugevate rõhkudega viimasel silbil, *accent circonflex*'idega, olid mulle ärarääkimatult vastikud. Kui Karl Ivanõtš vihastas, ütles ta «nukukomöödia, koer poiss, šampanjakärbes»[1]. St.-Jérôme nimetas meid *«mauvais sujet, vilain, garnement»*[2] ja selletaoliste nimedega, mis solvasid mu enesearmastust.

Karl Ivanõtš pani meid põlvili nurka, näoga seina poole, ja karistus seisis füüsilises valus, mida niisugune asend tekitas; St.-Jérôme hüüdis rinda ette ajades ja majesteetlikku žesti tehes traagilise häälega: *«A genoux, mauvais sujet!»*, käskis laskuda põlvili, näoga tema poole, ja andeks paluda. Karistus seisis alandamises.

Mind ei karistatud ja keegi ei tuletanud mulle isegi meelde seda, mis oli juhtunud, kuid ma ei suutnud unustada, mida ma nende kahe päeva jooksul olin tundnud: meeleheidet, häbi, hirmu ja vihkamist. Hoolimata sellest, et sest ajast St.-Jérôme lõi nähtavasti minu peale käega ning peaaegu ei tegelnudki minuga, ei suutnud ma harjuda temale ükskõikselt vaatama. Iga kord, kui meie pilgud juhuslikult kohtusid, paistis mulle, et ta silmavaates väljendub liialt ilmne vaen, ja ma tõttasin tegema ükskõikset nägu; kuid siis tundus mulle, et ta saab mu teesklemisest aru, ma punastasin ja pöördusin temast üldse ära.

Ühesõnaga, mul oli ärarääkimatult raske pidada temaga ükskõik missuguseid suhteid.

---

[1] Karl Ivanõtš ütleb «шампанская мушка», selle asemel et öelda «испанская мушка» (hispaania karbes).

[2] nurjatu, lurjus.

Poisi-iga XX *peatükk «Volodja»*

XVIII peatükk

NAISTEENIJATE TUBA

[illegible] tundsin end üha enam üksikuna ning mu peamis- [illegible] teks olid üksildased mõtisklused ja vaat- [illegible] mulle üle ma mõtisklesin, jutustan ma [illegible] mu vaatluste areeniks aga oli pea- [illegible] naiste tuba, kus arenes mulle huvitav [illegible] Selle romaani kangelannaks oli [illegible] oli armunud Vassilisse, kes [illegible] kui ta veel priina elas, ja kes [illegible] saaks võtta. Saatus, mis [illegible] lendas nad uuesti vana- [illegible] vaatajatikusele armastu- [illegible] ni) nüüd, kes ei taht- [illegible] lehest Vassiliga, keda [illegible] tuttavaks.

[illegible] Nekljudovi [illegible] akki Mašasse, [illegible] armsaks tundeks [illegible] ta võttis juus-

[illegible] [illegible] arvatused olid [illegible] [illegible] at kohates püü- [illegible] [illegible], loi peopesaga või [illegible] [illegible] al jäi hing kinni), [illegible] [illegible], mida tõestas juba see, et [illegible] [illegible] Nikolai otsustavalt keeldus [illegible] [illegible] ootamast, hakkas Vassili kurbusest [illegible] [illegible] hulkuma, mürgeldama, ühesõnaga [illegible] [illegible] avastt, et sai korduvalt politseijaoskonnas [illegible] [illegible] ustuse osaliseks. Kuid need teod ja nende [illegible] [illegible] olid nähtavasti Maša silmis teeneks ja suu- [illegible] [illegible] veelgi tema armastust Vassili vastu. Kui [illegible] [illegible] jaoskonnas kinni, olid Mašal paevade viisi [illegible] [illegible] mõrjad, ta kaebas oma kibedat saatust Gašale [illegible] [illegible] võttis õnnetute armastajate asjust elavalt osa) ja [illegible] [illegible] lamahti onu sõimu ja peksu kartmata polit- [illegible] [illegible] sopra külastama ja lohutama.

[illegible] [illegible] põlake ära, lugeja, seda seltskonda, millesse ma [illegible] [illegible] n. Kui teis ei ole lõtvunud armastuse ja osavõt-

likkuse hingekeeled, siis leidub ka teenijatetoas helisid, millele need vastu kõlavad. Kas teile meeldib mulle järgneda või mitte, lähen ma siiski trepikotta, kust on näha kõik, mis teenijatetoas sünnib. Seal on lavats, millel seisavad triikrauad, papist nukk purunenud ninaga, pali, kätepesunõu; aken, millel korratuses vedelevad tükike musta vaha, kera siidi, hammustatud värske kurk ja kompvekikarp; seal on suur punane laud, millel alustatud õmblustöö peale on pandud sitsriidesse õmmeldud telliskivi ja mille taga istub t e m a minu armsas roosas linases kleidis ja sinise pearätiga, mis mu tähelepanu eriti köidab. T e m a õmbleb ja peatub vahetevahel, et kratsida nõelaga pead või kohendada küünlatuld, mina aga vaatan ja mõtlen: «Miks ta pole sündinud prouaks oma helesiniste silmadega, suure ruuge patsi ja kõrge rinnaga? Kuidas talle sobiks istuda võõrastetoas, roosade lintidega tanu peas ja vaarikavärvi siidkapott seljas, mitte niisugune kui Mimil, vaid säärane, mida ma nägin Tverskaja puiesteel. Ta tikiks käsitööraamil, mina aga vaataksin teda peeglist ja teeksin tema jaoks kõik, mida ta ainult tahaks: ulataksin talle salopi, serveeriksin ise talle toite . . .»

Ja missugune joodiku nägu ja vastik kuju on sellel Vassilil kitsas kuues, mille all on pükste peale tõmmatud määrdunud roosa särk! Igas ta kehaliigutuses, kogu ta hoiakus näen ma teda tabanud vastiku karistuse vaieldamatuid tunnuseid . . .

«Noh, Vasja? Kas jälle,» ütles Maša nõela padjasse torgates ega tõstnud pead sisseastuva Vassili poole.

«Kuidas siis? Egas t e m a l t ole head oodata,» vastas Vassili, «otsustaks siis juba asjad ühele poole; muidu ma lähen hukka asja ees, teist taga, ja kõik t e m a pärast.»

«Kas teed joote?» küsis Nadežda, teine toatüdruk.

«Tänan alandlikult. Ja mispärast ta mind vihkab, see varganägu, see sinu onu? Kas sellepärast, et mul on viisakad riided seljas, minu peene oleku, minu kõnnaku pärast. Ühesõnaga — äh!» lõpetas Vassili ja lõi käega.

«Tuleb alandlik olla,» ütles Maša niiti hammustades, «teie aga aina . . .»

«Jaksu pole mul enam, vaat mis!»

Hol nJal kostis vanaema toast ukse sulgemist ja Gaša
[illegible] mis lähenes treppi moöda.
[illegible] tee tema meele jargi, kui ta isegi ei tea,
[illegible] ja ta tahab . . . äraneetud elu, sunnitöö! Oleks et
[illegible] asjugi . . . andku mulle jumal andeks,» pomi-
[illegible]
«Minu lugupidamine Agafja Mihhailovnale,» ütles
[illegible] talle vastu minnes.
[illegible] mul aeja, seda sinu lugupidamist,» vas-
[illegible] talle ühvardavalt otsa. «Mis sul siin
[illegible] Kas meesterahval on õige tegu tüdru-
[illegible]
[illegible] tee ise tule järele pärida,» ütles Vassili
[illegible]
[illegible] vaeti, nimagune on mu tervis,»
[illegible] Tallinna veel vihasemalt ja nii
[illegible]
[illegible]
[illegible] on oodanud, ja kui ma juba ütlen, et
[illegible] [illegible] Tema, madand, kuh tahab
[illegible] [illegible], mama, kui minemal»
[illegible] [illegible] laks jalgu kõvasti vastu maad
[illegible] [illegible] ukse nii kõvasti kinni, et
[illegible]
[illegible] veel kuulda, kuidas ta kõike ja
[illegible] [illegible] põhjutes asju loopis ja oma
[illegible] [illegible] tükkis; lõpuks löödi uks lahti ja
[illegible] [illegible] abipidi visatud kass, kes haledalt
[illegible]

Nähtavasti tuleb teine kord teed jooma tulla,» ütles
[illegible] [illegible], ilusat jallenägemist.»
[illegible] midagi,» ütles Nadežda silma pilgutades, «ma
[illegible] [illegible] samovari »
«Teen oige ühe selge otsa sellele asjale,» jätkas Vas-
[illegible] [illegible] Mašale lahemale, niipea kui Nadežda oli
[illegible] [illegible] lamud. «Kas lahen otse krahvinna juurde,
ütlen: «nii ja naa on lood», või . . . jätan kõik ja jooksen
muulma otsa, jumala eest.»
«Aga kuidas mina jään . . .»
«Ainult sinust ongi kahju, muidu oleksin juba
[illegible] prii[illegible]ses, jumala eest, jumala eest.»
«Miks sa, Vasja, mulle oma särke pesta ei too,» ütles

Maša pärast minutilist vaikust, «näe, kui must ta sul on,» lisas ta Vassili särgikraed puudutades.

Sel ajal kuuldus alt vanaema kella helinat, ja Gaša tuli oma toast välja.

«Mis sa, alatu inimene, temast tahad?» ütles ta Vassilit uksest välja tõugates, kes oli Gašat nähes kähku üles tõusnud. «Sai tüdruku niikaugele, ja ajab veel ligi, küllap sul tarikal on vist hea tema pisaraid näha. Käi välja. Et su hõngugi siin ei oleks. Ja mis head sa temas leiad?» jätkas ta Maša poole pöördudes. «Kas sa täna onult tema pärast vähe tappa said? Ei, muudkui ajab oma joru: mitte kellelegi teisele ei lähe kui Vassili Gruskovile. Loll!»

«Ja ei lähegi mitte kellelegi, ei armasta mitte kedagi, löö mind tema pärast või surnuks,» ütles Maša ja puhkes äkki nutma.

Kaua vaatasin ma Mašat, kes kirstul lamades pearätiga pisaraid pühkis, ja tahtsin, püüdes kõigiti oma vaadet Vassili suhtes muuta, leida seda seisukohta, millelt ta võiks Mašale paista nii meeldivana. Kuid hoolimata sellest, et ma tema kurbusele siiralt kaasa tundsin, ei suutnud ma kuidagi aru saada, kuidas võis niisugune võluv olend, nagu seda Maša minu silmis oli, armastada Vassilit.

«Kui ma suureks saan,» arutasin ma endamisi, minnes üles oma tuppa, «saab Petrovskoje mulle, ning siis on Vassili ja Maša minu pärisorjad. Ma istun kabinetis ja tõmban piipu. Maša läheb triikrauaga kööki. Mina ütlen: «Kutsuge Maša minu juurde.» Ta tuleb, ja toas pole kedagi teist... Äkki tuleb sisse Vassili, ja kui näeb Mašat, ütleb: «Olen omadega läbi!», ja Maša hakkab ka nutma, mina aga ütlen: «Vassili! Ma tean, et sa armastad teda ja tema armastab sind, säh võta tuhat rubla, abiellu temaga, ja andku jumal sulle õnne,» ise aga lähen sohvatuppa.» Arutu hulga mõtete ja unistuste seas, mis ilma igasuguse jäljeta läbivad mõistuse ja kujutelu, on niisuguseid, mis jätavad sinna sügava vao, nii et sageli, unustanud juba mõtte sisu, mäletad, et oli midagi head peas, tunned mõtte jälge ja püüad teda uuesti tagasi kutsuda. Seda laadi sügava jälje jättis mu hinge mõte, et ma ohverdan oma tunde Maša õnne heaks, mida ta võiks leida ainult abielus Vassiliga.

XIX peatükk

POISI-IGA

Vaevalt usutakse mind, kui ma ütlen, missugused olid [illegible] ja alahsemad mõttemõlgutused poisi- [illegible]lvon, — nii ebakohased olid nad mu vanusele ja [illegible]. Kuid minu arvates on ebakõla inimese sei- [illegible] moraalse tegevuse vahel kõige kindla- [illegible]

[illegible] millal ma elasin üksildast, iseendasse- [illegible]du, kerkisid mul juba esile kõik [illegible] inimese kutsumusest, tulevasest [illegible] mõtisest, ja mu väeti lapsemõistus [illegible] mõtisest tingitud innuga selgitada neid [illegible] elusaadumine moodustab ülima astme, [illegible] inimese mõistus, kuid mille [illegible]

[illegible] teeb inimmõistus [illegible], millele ta läbi teeb ka tervetes [illegible] nuud nutmesuguste [illegible] lahutamatud [illegible] või vähem selgelt [illegible] filosoofiliste teoo- [illegible]

[illegible] tekkinud mul niisuguse selguse ja hämmastuse [illegible] ma pooleln neid isegi ellu rakendada, [illegible] ennustena avastanud niisugu- [illegible]d ja kaudsed teed.

[illegible] mul meie, et onn ei olene välistest põhjustest [illegible] meie suhtumisest neisse põhjustesse, et inimene, kes on hakanud taluma kannatusi, ei saa olla [illegible]ndel, ja et harjutada end vaeva nägema, hoidsin ma [illegible]mast valust hoolimata viis minutit väljasirutatud [illegible] Tatištševi leksikone või läksin kolikambrisse ja [illegible]tusin nööriga oma paljast selga nii valusasti, et [illegible] lahutamatult silma tulid.

[illegible] korra, meenutades äkki, et surm ootab mind iga [illegible] nimut, otsustasin ma — aru saamata, kuidas [illegible] seda sõna pole mõistnud —, et inimene saab [illegible]ult siis olla õnnelik, kui ta kasutab olevikku ega [illegible] tulevikule, ja ma jätsin selle mõtte mõjul kol-

meks päevaks õppimise ning tegelesin ainult sellega, et nautisin voodis lamades mõne romaani lugemist ja prääniku te söömist Kroni mõduga, mida ma viimase raha eest ostsin.

Kord, kui seisin jälle tahvli ees ja joonistasin sellele kriidiga mitmesuguseid vigureid, hämmastas mind äkki mõte: miks sümmeetria on silmale meeldiv? Mis on sümmeetria? See on kaasasündinud tunne, vastasin ma iseendale. Millele see on rajatud? Kas kõigis asjades elus on sümmeetria? Vastupidi, siin on elu — ja ma joonistasin tahvlile ovaali. — Pärast elu läheb hing igavikku; see on igavik — ja ma vedasin ovaali ühelt poolelt joone tahvli ääreni. Miks teisel pool ei ole samasugust joont? Ja tõepoolest, kuidas saab olla igavik ainult ühelt poolt, me arvatavasti olime olemas ka enne seda elu, kuigi me seda ei mäleta.

See arutlus, mis paistis mulle väga uudse ja selgena ja mille seost ma nüüd vaevaga tabada suudan, meeldis mulle hirmsasti ja ma võtsin paberilehe, kavatsedes seda kirja panna; kuid sealjuures tekkis mul peas äkki niisugune tohutu hulk mõtteid, et ma olin sunnitud püsti tõusma ja toas kõndima. Kui ma akna juurde läksin, äratas mu tähelepanu veevedaja hobune, keda kutsar parajasti ette rakendas, ja mu mõtted koondusid küsimuse lahendamisele: missugusesse looma või inimesse läheb selle hobuse hing, kui ta sureb? Sel ajal läks Volodja läbi toa ja naeratas, märgates, et ma millegi üle järele mõtlen, ning sellest naeratusest piisas mulle mõistmiseks, et kõik see, mille üle ma mõtlesin, on pöörane mõttetus.

Ma rääkisin tollest mulle millegipärast meeldejäänud juhtumist ainult sellepärast, et anda lugejale mõista, mis laadi mu targutused olid.

Kuid ükski filosoofilistest vooludest ei köitnud mind nii kui skeptitsism, mis üksvahe viis mind peaaegu hullumeelsuseni. Ma kujutasin ette, et peale minu pole maailmas olemas kedagi ega midagi, et asjad ei ole asjad, vaid kujutused, mis ilmuvad ainult siis, kui ma neile tähelepanu pööran, ja et niipea kui ma lakkan nendele mõtlemast, kaovad ka kujutused. Ühesõnaga, ma olin Schellingiga ühel arvamusel, et ei eksisteeri mitte asjad, vaid eksisteerib minu suhtumine nendesse.

[illegible] k l n l a l d e e mõjul läksin sää- [illegible] meeldetuletuseni, et vahel vaatasin kiiresti teisele poole, [illegible] (*mõnat*) eral, kus mind [illegible]

[illegible] tähtsus, tühine normaalse tegevuse vedru [illegible] inidetuse!

[illegible] mõtlesin ei suutnud tabada tabamatut ja üle [illegible] ja el veen- [illegible] elu oma huvides poleks kunagi [illegible]

[illegible] normaalsest vaevunägemisest [illegible] mind kui mõistuse leidlikkus, [illegible] tendu, ning harjumus alaliselt [illegible], mis hävitas tunnete [illegible]

[illegible] tänu inimese võimele [illegible] andit ja [illegible] Mu kalduvus abstraktsetele [illegible] nimus nii ebaloomulikul määral [illegible], kui ma hakkasin mõtlema kõige [illegible] suhtusin oma mõtete analüüsimise [illegible], millega ma [illegible] Ma mõtlen, et ma [illegible] Mõttekäik läks [illegible]

[illegible] avastused, mida ma tegin, tõstsid [illegible] ma kujutlesin end sageli [illegible] kes avastab kogu inimkonna hüvan- [illegible] ja vaatasin uhke väärikustundega [illegible] Kuid [illegible]melik asi — põrgates kokku [illegible] olin ma arglik, ja mida kõrgemale ma [illegible] meeles seadsin, seda vähem olin ma suute- [illegible] ees näitama oma väärikust, veel enam — ma [illegible] häbenesin iga oma kõige lihtsamat sõna ja lii- [illegible].

XX peatükk

VOLODJA

Jah, mida kaugemale ma oma elu selle ajajärgu kirjeldamisega jõuan, seda rängemaks ja raskemaks see mulle muutub. Harva, harva leian ma sellest ajast pärit mälestuste hulgas tõeliselt sooja tunde hetki, mis nii eredalt ja pidevalt valgustasid mu elu algaastaid. Tahtmatult soovin ma poisiea kõrbest kiiremini läbi joosta ja sellesse õnnelikku aega jõuda, millal jälle tõeliselt õrn ja õilis sõprustunne valgustas heleda tulena selle vanusejärgu lõppu ning pani alguse uuele ajajärgule — noorusaastatele, mis on täis võlu ja poeesiat.

Ma ei hakka tund tunni haaval oma mälestusi jälgima, vaid heidan kiire pilgu tähtsamaile neist, alates sellest ajast, milleni ma olen oma jutustuses jõudnud, ning lõpetades minu lahenemisega haruldasele inimesele, kellel oli otsustav ja heategev mõju mu iseloomule ja arenemisele.

Volodja astub lähemail päevil ülikooli, õpetajad käivad juba eraldi tema juures ja mina kuulen kadeduse ning tahtmatu lugupidamisega, kuidas tema koputab reipalt kriidiga tahvlile ja raägib funktsioonidest, siinustest, koordinaatidest jne., mis tunduvad mulle saavutamatu tarkuse väljendustena. Ja ühel puhapäeval pärast lõunat kogunevad vanaema tuppa kõik õpetajad ja kaks professorit ning teevad *papa* ja mõne külalise juuresolekul ülikooli-eksami proovi, kus Volodja ilmutab vanaema suureks rõõmuks väga suuri teadmisi Ka mulle esitatakse küsimusi mõnedes ainetes, kuid ma osutun üsna nõrgaks ja professorid püüavad ilmselt vanaema eest varjata mu teadmiste vähesust, mis mind veel enam segadusse viib. Muide, mulle pööratakse napilt tähelepanu: olen kõigest viieteistkümneaastane, järelikult jääb eksamini veel aasta aega. Volodja tuleb alla ainult lõunasöögiks ja veedab terved päevad ning koguni õhtud ülal õppides, ja seda mitte sunniviisiliselt, vaid omal soovil. Ta on erakordselt auahne ning ei taha sooritada eksamit keskpäraselt, vaid väga hästi.

Ongi käes esimese eksami päev: Volodja paneb selga sinise pronksnööpidega fraki, taskusse kulduuri ja jalga

lakkudest saapad; trepi ette sõidab *papa* faeton, Nikolai [illegible] vankripõlle tagasi, ja Volodja sõidab [illegible] ülikooli. Tüdrukud, eriti Katenka, vaatavad [illegible] nõmsate, vaimustatud nägudega vankri [illegible] Volodja saledat kogu, *papa* utleb: «Annaks [illegible], annaks jumal», ja vanaema, kes on samuti akna [illegible] komberdanud, sosistab midagi ning teeb pisar[illegible] Volodja poole ristimärke, kui faeton tänavanurga [illegible]

[illegible]dja tuleb tagasi. Kõik küsivad kannatamatult: [illegible] palju?», kuid juba tema [illegible] on näha, et tal läks hästi. Volodja sai [illegible] päeval saadetakse teda samasuguste eduka[illegible] ning võetakse vastu samamoodi ja toimuga. Nii kestab see [illegible] pärastlõunal päeval on viimane, kõige [illegible] tähtsam, kõik seisavad akna juures [illegible] ja veel suurema kannatamatusega. [illegible] kuulata, kuid Volodjat ei ole.

[illegible] ilmub! Helde tuevad!!! Nemad!!! Nemad!!!» [illegible] ja surub end vastu klaasi.

[illegible] tuleb St.-Jerôme'i kõrval [illegible] ja halli mütsiga, [illegible] krae ja kullatud mõõk [illegible]

[illegible] kui mina oleksid veel elus!» hüüab vanaema [illegible] ja langeb minestusse.

[illegible] esikusse, suudleb ja [illegible]. Mimit ja Katenkat, kes [illegible] Volodja on rõõmu pärast [illegible]. Ja kui kena on ta selles mundris! Kui [illegible] kõik sale piht ja üllas rüht tal on! Sel [illegible] pärastlõunal päeval lõunatavad kõik vanaema toas, [illegible] sarab room, ja magussöögi ajal toob viie[illegible] ühtlase oleku ja ühtlasi lõbusa näoga tee[illegible] keeratud šampanjapudeli. Vanaema joob [illegible] pärast *maman*'i surma šampanjat, joob [illegible] klaasi, õnnitleb Volodjat ja nutab temale [illegible] uuesti rõõmu pärast. Volodja sõidab juba [illegible] oma sõidukis välja, võtab enda juures

vastu o m a tuttavaid, suitsetab tubakat, käib ballidel, ning ma nägin oma silmaga, kuidas ta oma toas jõi tuttavatega ära kaks pudelit šampanjat ja kuidas nad iga klaasitaie joid mingisuguste saladuslike isikute terviseks ning vaidlesid selle üle, kellele jääb *le fond de la bouteille*[1]. Siiski lõunatab ta järjekindlalt kodus ning istub pärast lõunat endiselt sohvatoas ja vestleb saladuslikult millestki Katenkaga; kuid nii palju kui mina nende jutuajamistest kõrvalseisjana aru saan, räägivad nad ainult loetud romaanide kangelastest ja kangelannadest, armukadedusest, armastusest, ning ma ei suuda kuidagi mõista, mida huvitavat nad leiavad niisugustes jutuajamistes ja miks nad nii peenelt naeratavad ja ägedalt vaidlevad.

Üldse märkan ma, et Katenka ja Volodja vahel on peale lapsepõlveseltsilistele omase arusaadava sõpruse mingisugused kummalised suhted, mis neid meist eraldavad ja omavahel saladuslikult seovad.

XXI peatükk

KATENKA JA LJUBOTŠKA

Katenka on kuueteistkumneaastane; ta on pikaks kasvanud; nurgelised vormid, häbelikkus ja kohmakad liigutused, mis on omased tütarlapsele üleminekueas, on andnud aset äsja puhkenud õie harmoonilisele värskusele ja graatsiale; kuid muutunud ta ei ole. Needsamad helesinised silmad ja naeratav pilk, seesama otsmikuga peaaegu üht joont moodustav sirge nina tugevate sõõrmetega ja helge naeratusega suu, needsamad tillukesed lohud roosades läbipaistvates põskedes, needsamad valged käekesed... ja endiselt millegipärast sobib talle väga p u h t a k e s e tutarlapse nimetus. Uus on temas ainult paks ruuge pats, mida ta kannab nagu suured, ja noor rind, mille ilmumine teda märgatavalt rõõmustab ja häbenema paneb.

[1] pudeli põhi.

Hoolimata sellest, et Ljubotška on kogu aeg temaga [illegible] ja kasvatust saanud, on ta igas suhtes [illegible] tütarlaps.

Ljubotška on vaikest kasvu, inglise haiguse tagajärjel [illegible] ja talje metu. [illegible] väljendusvõimeses ainult silmad, ja silmad on tal [illegible] suured, mustad ja niisuguse seletamatult meeldiva, tahtsa ja naiivse ilmega, et nad tinginud [illegible] Ljubotška on kõiges lihtne [illegible] aga otsekui tahaks kellegagi [illegible] Ljubotška vaatab alati otse ja vahel suunab [illegible] mõnitatu suured mustad silmad ega [illegible] et temaga sellepärast tõrelema [illegible] et see pole kombeline; Katenka seemnel alla, kissitab silmi ja väidab, et ta [illegible], kuid ma tean väga hästi, et ta näeb [illegible] Ljubotška ei armasta teeselda kõrvaliste [illegible] ja kui keegi kuhugilgi juuresolekul teda [illegible], saab ta puhanuks ja ütleb, et ta ei salli [illegible] seevastu muutub kõik ümber juures- [illegible] ema tab kõnelda [illegible] tütarlapsega koolastikku. Ljubotška meel- [illegible] naeru- [illegible] teeselda seevastu [illegible] nii rõõmu või kõlega. Ljubotška [illegible] kommib, kuni rippu; Katenka hoiab [illegible] Ljubotška on [illegible] ei salli ümbrustub kõnelda täis- [illegible] ja teab, et ta tingimata abiellub [illegible] ja teab, et kõik mehed on talle [illegible] ei lahe, ja muutub hoopis [illegible] kadaks ta midagi, kui mõni mees [illegible] Ljubotška on alati pahane Mimi peale, [illegible] ja kõik ettidega nii kokku tõmmatakse, et «hin- [illegible], ja armastab süüa; Katenka seevastu paneb [illegible] talje teraviku alla ja näitab meile, kui lai [illegible], ja soob äärmiselt vahe. Ljubotškale meel- [illegible] tada päid, Katenka aga joonistab ainult lilli [illegible]. Ljubotška mängib vaga korralikult Fieldi [illegible] ja mõningaid Beethoveni sonaate; Katenka mängib variatsioone ja valsse, venitab tempot, taob, [illegible] lakkamatult pedaalile, ja enne kui midagi män-

gima hakkab, võtab tundeliselt kolm akordi *arpeggio* ...

Kuid minu tolleaegse arvamuse järgi sarnanes Katenka suurte inimestega enam ja meeldis mulle seepärast palju rohkem.

XXII peatükk

PAPA

Papa on eriti lõbus sellest ajast peale, kui Volodja ülikooli astus, ja tuleb sagedamini kui tavaliselt vanaema juurde lõunatama. Muide, tema lõbususe põhjus, nagu ma Nikolailt teada sain, seisab selles, et ta on viimasel ajal väga palju võitnud. Juhtub isegi, et ta tuleb õhtul enne klubisse minekut meie juurde, istub klaveri taha, kogub meid enda ümber, lööb oma pehmete saabastega takti (ta ei salli kontsi ega kanna kunagi kontsadega saapaid) ning laulab mustlaslaule. Ja siis maksab vaadata tema lemmiku Ljubotška naljakat vaimustust, kes omakorda teda jumaldab. Vahel tuleb ta klassituppa ja kuulab range näoga, kuidas ma õppetükke vastan, kuid mõnede sõnade järgi, millega ta tahab mind parandada, märkan ma, et ta teab halvasti seda, mida mulle õpetatakse. Vahel pilgutab ta salamahti silma ja teeb meile märke, kui vanaema hakkab kõigiga ilma igasuguse põhjuseta torisema ja pahandama. «Noh, nüüd m e saime, lapsed,» ütleb ta pärast. Üldse langeb ta minu silmis vähehaaval madalamale sellelt kättesaamatult kõrguselt, kuhu oli tema seadnud lapse kujutlus. Ma suudlen samasuguse siira armastuse ja lugupidamise tundega tema suurt valget kätt, kuid luban juba endale mõtelda temast, arutada tema tegusid ja mulle tulevad temast tahtmatult niisugused mõtted, mis mind hirmutavad. Kunagi ei unusta ma juhtumit, mis sisendas mulle palju niisuguseid mõtteid ja tekitas mulle rohkesti moraalseid kannatusi.

Kord hilja õhtul läks ta, must frakk ja valge vest seljas, võõrastetuppa, et võtta endaga ballile kaasa Volodja, kes sel ajal ennast oma toas riietas. Vanaema

[illegible] magamistoas, et Volodja tuleks tema juurest läbi. [illegible] oli kombeks kutsuda ta iga kord enne balli enda [illegible]ende, et onnistust anda, vaadata teda igast küljest ja [illegible] opetusi) Saalis, mida valgustas ainult uks lamp, [illegible] edasi-tagasi Mimi ja Katenka, Ljubotška aga [illegible] klaveri taga ja tuupis Fieldi teist kontserti, [illegible] lemmikpala.

[illegible] pole ma iiheski perekonnas näinud niisugust [illegible] [illegible] oli oe ja ema vahel. See sarnasus ei [illegible] mitte naos ega kehaehituses, vaid milleski [illegible] [illegible] kõlmise viisis, eriti hääles ja mõnin- [illegible] [illegible] Kui Ljubotška pahandas ja ütles: [illegible] [illegible] [illegible] oma «elulmaski», mida [illegible] [illegible] [illegible]

«Kas oli hea?», võttis isa vaikides ta pea käte vahele ja hakkas suudlema ta laupa ja silmi sellise õrnusega, mida ma tema juures veel kunagi polnud näinud.

«Ah, mu jumal! Sa nutad!» ütles Ljubotška äkki, laskis *papa* uuriketi käest lahti ja vaatas talle oma suurte imestavate silmadega otsa. «Anna andeks, kallis *papa*, ma unustasin hoopis, et see on e m a k o n t s e r t.»

«Ei, mu sõber, mängi sagedamini,» ütles *papa* erutusest väriseva häälega, «kui sa teaksid, kui hea on mul sinuga nutta . . .»

Papa suudles teda veel kord, ja püüdes jagu saada sisemisest erutusest, läks õlga liigutades ukse poole, mis viis koridori kaudu Volodja tuppa.

«Voldemar? Kas sa varsti tuled?» hüüdis ta, jäädes keset koridori peatuma. Sel ajal läks sealt mööda toatüdruk Maša, kes lõi härrat nähes silmad maha ja tahtis temast mööda minna. *Papa* peatas teda.

«Sina aga lähed aina ilusamaks,» ütles ta ja kummardus Maša poole.

Maša punastas ja laskis pea veel madalamale.

«Lubage,» sosistas ta.

«Voldemar, kuidas on, kas sa varsti tuled?» kordas *papa*, liigutades õlga ja köhatades, kui Maša oli mööda läinud ja kui ta oli mind märganud . . .

Ma armastan isa, kuid inimese mõistus elab südamest sõltumata ja temas tekib sageli tunnet solvavaid mõtteid, mis on talle arusaamatud ja julmad. Ja niisugused mõtted, ehkki ma püüan neid eemale tõrjuda, tulevad mulle . . .

XXIII peatükk

VANAEMA

Vanaema jääb päev-päevalt jõuetumaks; tema kella, toriseva Gaša häält ja uste paugutamist on tema toast sagedamini kuulda ja ta ei võta meid vastu enam kabinetis, voltääri tugitoolis, vaid magamistoas, pitsiga ääristatud patjadega kõrges voodis. Teda teretades

[illegible] ma ta käel kahvatukollast läikivat paistetust [illegible] on raske hõng, mida ma viis aastat tagasi tundsin [illegible] toas. Arst käib tema juures kolm korda paevas, [illegible] juba on olnud mitu konsultatsiooni. Kuid ta iseloom, [illegible] kodu[illegible], eriti aga *papa* uhke ja tseremoniaalne [illegible]ellemine ei ole sugugi muutunud; ta venitab sõnu [illegible]apeet samuti, tõstab kulme ja ütleb: «mu kallis».

Meid ei lasta tema juurde juba mitmendat päeva, ja [illegible] hommikul, tunni ajal, teeb St.-Jérôme mulle ettepaneku minna Ljubotška ja Katenkaga sõitma. Kuigi ma saani istudes märkan vanaema akende ees tänavale [illegible]mahatoetud olgi ja meie värava juures mingisuguseid [illegible] sinistes vammustes, ei saa ma kuidagi aru, miks [illegible] sõidetakse sõitma mingisugusel ebatavalisel ajal. Sel [illegible] oleme Ljubotškaga sõidu ajal millegipärast eriti [illegible] meeleolus, millal iga lihtne juhtum, iga sõna, [illegible] ajab naerma.

[illegible]sõitkaubatsepa jookseb kandelauda hoides traavis [illegible], ja me naerame. Rabalais voorimees vehib ohjadega ja ajab galopis meie saanile järele, meie aga [illegible] hoogu. Filipil jääb piits saani jalase taha [illegible] ütleb ümber pöördudes «Äh hullu», ja me [illegible] Minut ütleb pahase näoga, et [illegible] tulevad ilma põhjuseta, ja Ljubotška [illegible] tunnet, et naeru tagasi hoida, [illegible] poole. Meie pilgud kohtuvad ja [illegible] ühtäkki naerma, et pisarad tulevad [illegible] ei suuda tagasi hoida naeruhooge, mis [illegible] tavalised. Vaevalt oleme natuke rahunenud, [illegible] Ljubotškale otsa ja utlen salasõna, mis meil on juba mõnda aega moes ja paneb alati naerma, ning me lõkerdame jälle.

Jõudes meie maja juurde tagasi, avan suu, et teha Ljubotškale surnupärast grimassi, kui mulle hakkab [illegible] must kirstukaas, mis on pandud vastu meie eesuks[illegible] jaabki moondunud asendisse.

«*Votre grande-mère est morte!*»[1] ütleb St.-Jérôme kahvatu näoga meile vastu tulles.

[illegible]eg, kui vanaema surnukeha on majas, olen [illegible] tunde, surmakartuse mõju all, sest laip

[1] Teie vanaema on surnud.

meenutab mulle elavalt ja ebameeldivalt seda, et ka mina pean kunagi surema. Seda tunnet on millegipärast harjutud ära segama kurbusega. Mul ei ole vanaemast kahju ja vaevalt leidub kedagi, kellel temast siiralt kahju oleks. Hoolimata sellest, et maja on täis leinavisiidi tegijaid, ei kurvasta keegi tema surma üle, välja arvatud üks inimene, kelle pöörane lein mind äraräägimatult hämmastab. See inimene on toatüdruk Gaša. Ta läheb pööningule, lukustab end sinna, nutab lakkamatult, neab iseennast, katkub endal juukseid, ei taha kuulda mingeid nõuandeid ja ütleb, et pärast armastatud proua kaotamist on surm talle ainsaks lohutuseks.

Kordan jälle, et ebatõepärasus tunnete vallas on tõe kõige kindlamaks tunnuseks.

Vanaema enam ei ole, kuid meie majas elavad ikka veel mälestused ja liiguvad mitmesugused jutud temast. Need jutud puudutavad peamiselt testamenti, mis ta enne surma tegi, ja keegi peale tema testamenditäitja vürst Ivan Ivanõtši ei tea selle sisu. Vanaema teenijate hulgas märkan ma mõningat erutust, sageli on kuulda arutlusi selle üle, kes kellelegi saab, ja ma pean tunnistama, et ma tahtmatult ja rõõmuga mõtlen päranduse saamisest.

Kui kuus nädalat on möödas, jutustab mulle Nikolai, meie maja alaline ajaleht, et vanaema on jätnud kogu varanduse Ljubotškale, pannes kuni tema abiellumiseni hoolduse mitte *papa*, vaid vürst Ivan Ivanõtši peale.

XXIV peatükk

MINA

Ülikooli astumiseni jääb mul veel ainult mõni kuu. Ma õpin hästi. Mul pole õpetajaid oodates mingit hirmu, vähe sellest, ma tunnen tunnis olemisest isegi mõningat rahuldust.

Ma tunnen lõbu, kui vastan selgesti ja täpselt äraõpitud tundi. Ma valmistun astuma matemaatikateaduskonda, ja selle valiku tegin ma õigust öelda ainult selle-

pärast, et sõnad: siinused, tangensid, diferentsiaalid, integraalid jne. mulle väga meeldivad.

Olen Volodjast palju väiksema kasvuga, laiaõlgne ja tihav, endiselt inetu ja piinlen endiselt selle pärast. Ma [illegible] näida originaalsena. Ainult uks asi lohutab mind: see, et *papa* ütles kord minu kohta, et mul olevat t a r k m o l u, ja ma usun seda täiesti.

St.-Jérôme on minuga rahul, kiidab mind ja ma ei vihka teda enam, vaid, kui ta vahel ütleb, et m i n u v õ i m e t e, m i n u m õ i s t u s e j u u r e s on häbi seda või seda mitte teha, paistab mulle isegi, et ma teda armastan.

Mu vaatlused naisteenijate toas on juba ammu lõppenud, mul on piinlik ennast ukse taha peita, ja pealegi pean tunnistama, et veendumus Maša armastuses Vassili vastu on mind pisut jahedamaks teinud. Lõplikult tervendab mind sellest õnnetust kirest Vassili abiellumine, milleks ma just Vassili palvel *papa*'lt luba küsin.

[illegible] noorpaar tuleb, kompvekid kandikul, *papa* [illegible] tema tänama ja kui Maša, siniste lintidega tanu [illegible] mulle[illegible] ent meid kõiki tänab, suudeldes [illegible] tunnen ma ainult tema juustest tulevat [illegible] [illegible] mitte vähimatki erutust.

[illegible] [illegible] [illegible] [

kuid sugugi mitte inetu ja alati lõbus. Ta oli üks neid piiratud mõistusega inimesi, kes on eriti sümpaatsed just oma piiratuse tõttu, kes ei suuda asju näha mitmest küljest ja kes lasevad end alati millestki kaasa kiskuda. Nende inimeste seisukohad on ühekülgsed ja ekslikud, kuid alati puhtsüdamlikud ja meeldivad. Isegi nende kitsas egoism tundub millegipärast andestatav ja kena. Peale selle meeldis Dubkov Volodjale ja minule kahe asja pärast — sõjaka välimuse ja, mis peaasi, vanuse pärast, mille noored mehed millegipärast sageli ära segavad korralikkuse (*comme il faut*) mõistega, omadusega, mida selles eas väga kõrgelt hinnatakse. Muide, Dubkov oli ka tõepoolest see, keda nimetatakse «*un homme comme il faut*». Üks asi aga oli mulle ebameeldiv — see, et Volodja otsekui häbenes vahel tema ees minu kõige süütumategi tegude pärast, kõige rohkem aga mu nooruse pärast.

Nehljudov oli üsnagi inetu: väikesi halle silmi, madalat kumerat otsaesist, ebaproportsionaalselt pikki käsi ja jalgu ei saanud nimetada ilusaks. Head olid temas ainult ebatavaliselt pikk kasv, õrn näojume ja suurepärased hambad. Kuid kitsad säravad silmad ja muutlik, kord karm, kord lapselikult ebamäärane naeratus andsid ta näole nii originaalse ja energilise ilme, et seda nägu ei saanud tähele panemata jätta.

Ta paistis olevat väga häbelik, sest iga väiksemgi asi pani teda kõrvuni punastama; kuid tema häbelikkus ei sarnanenud minu omaga. Mida rohkem ta punastas, seda rohkem otsusekindlust väljendas ta nägu, nagu oleks ta oma nõrkuse pärast iseenda peale pahane.

Hoolimata sellest, et ta näis Dubkovi ja Volodjaga väga sõbrustavat, oli märgata, et ainult juhus oli teda nendega kokku viinud. Nende meelelaad oli hoopis erinev: Volodja ja Dubkov otsekui kartsid kõike, mis oli seotud tõsise arutluse ja tundlikkusega, Nehljudov seevastu oli ülimal määral entusiast ja laskus sageli, pilgetest hoolimata, arutlustesse filosoofiliste küsimuste ja tunnete üle. Volodja ja Dubkov armastasid rääkida oma armastuse objektidest (nad olid armunud korraga mitmesse ning mõlemad ühtedesse ja samadesse); Nehljudov seevastu vihastas alati, tõsiselt, kui vihjati tema armastusele mingisuguse **p u n a p e a** vastu.

Volodja ja Dubkov lubasid endale sageli sõbralikult nalja heita oma sugulaste üle, Nehljudovi võis seevastu väest roopast välja viia, kui vihjati ebasoodsast küljest tema tädile, keda ta kuidagi erilise vaimustusega jumaldas. Volodja ja Dubkov sõitsid vahel pärast õhtusööki kuhugi ilma Nehljudovita ja nimetasid teda s ü ü t u k s **n e i t s i k s** ...

Vürst Nehljudov hämmastas mind juba esimesel korral nii oma jutu kui ka välimusega. Kuid vaatamata sellele, et ma leidsin tema meelelaadis palju ühist minu [illegible] või ehk just sellepärast —, ei olnud tunne, mida ta minus äratas, kui ma teda esimest korda nägin, kaugeltki sõbralik.

Mulle ei meeldinud tema kiire pilk, kindel hääl, uhke ilme, kõige vähem meeldis mulle aga täielik ükskõiksus, millega ta minusse suhtus. Vestluse ajal tahtsin talle sageli hirmsasti vastu vaielda; karistuseks tema ükskõikse eest tahtsin temast vaidluses võitu saada, tõestada talle, et ma olen tark, olgugi et ta ei taha minule mingit tähelepanu pöörata.

Kuid lähelikkus hoidis mind tagasi.

XXVI peatükk

ARUTLUSED

[illegible] istudes diivanil ja [illegible] romaani, kui ma pärast [illegible] tunde oma harjumuse kohaselt tema tuppa astusin. Ta tõstis hetkeks pea, et minule pilku heita, ja hakkas siis lugema. See oli kõige lihtsam ja loomulikum tegutsus, kuid pani mind punastama. Mulle paistis, et tema pilgus väljendus küsimus, miks ma siia tulin, ja ilma käres allalaskmises soov minu eest selle pilgu tähendust varjata. See kalduvus kõige lihtsamale liigutusele tähendust omistada oli tolles eas mulle iseloomulikuks jooneks. Ma läksin laua juurde ja võtsin ka raamatu kätte; kuid enne kui ma seda lugema hakkasin, tundsin, et mulle mõttesse, et on kuidagi veider, et meie, kes me pole teineteist terve päeva näinud, midagi omavahel ei räägi.

«Kas sa jääd täna õhtul koju?»

«Ei tea, mis siis?»

«Niisama,» ütlesin ma, ning märgates, et jutt ei edene, võtsin raamatu ja hakkasin lugema.

Imelik, et me Volodjaga kahekesi koos olles vaikisime tervete tundide viisi, aga niipea kui keegi kolmas juures viibis, isegi siis, kui see kolmas sõnagi ei lausunud, arenes meil väga huvitav ja mitmekesine vestlus. Me mõistsime, et tunneme teineteist liiga hästi. Aga liiga põhjalik, samuti kui liiga vähenegi teineteise tundmine takistavad lähenemist.

«Kas Volodja on kodus?» kostis esikust Dubkovi hääl.

«Kodus,» vastas Volodja, tõstis jalad diivanilt maha ja pani raamatu lauale.

Dubkov ja Nehljudov, sinel seljas ja kübar peas, astusid tuppa.

«Kuidas on, kas lähme teatrisse, Volodja?»

«Ei, mul pole aega,» vastas Volodja punastades.

«Vaat kus jutt! Palun, lähme!»

«Piletit mul ka ei ole.»

«Sissekäigu juures saab pileteid niipalju kui tahad.»

«Oota, ma tulen kohe,» vastas Volodja põiklevalt ja läks õlga liigutades toast välja.

Ma teadsin, et Volodja tahtis väga teatrisse minna, kuhu teda Dubkov kutsus, et ta keeldus ainult sellepärast, et tal polnud raha, ja et ta läks toast välja selleks, et võtta teenrilt kuni rahasaamiseni viis rubla laenuks.

«Tere, d i p l o m a a t!» ütles Dubkov ja ulatas mulle käe.

Volodja sõbrad nimetasid mind d i p l o m a a d i k s, sest kord pärast lõunasööki kadunud vanaema juures ütles viimane nende juuresolekul meie tulevikust rääkides, et Volodjast saab sõjaväelane, mind aga loodab ta näha d i p l o m a a d i n a, mustas frakis ja soenguga *à la coq*, mis oli tema arvates diplomaadiameti üheks vältimatuks tingimuseks.

«Kuhu see Volodja läks?» küsis Nehljudov minult.

«Ei tea,» vastasin ma ja punastasin mõtte juures, et nad arvatavasti taipavad, miks Volodja välja läks.

«Tal pole vist raha! Eks ole tõsi? Oo, d i p l o m a a t!»

[illegible] ta kinnitavalt, mõistes mu naeratust. «Minul ka ei ole raha, kas sul on, Dubkov?»

«Vaatame,» ütles Dubkov, võttis rahakoti välja ja katsus selles väga hoolikalt oma lühikeste näppudega mõned väikest münti. «Viiekopikaline, kahekümnekopikaline ja — hü-hüü!» ütles ta ja tegi käega koomilise žesti.

Sel hetkel astus tuppa Volodja.

«Noh, kas lähme?»

«Ei.»

«Kull sa oled naljakas!» ütles Nehljudov. «Miks sa ei [illegible] mul pole raha. Võta minu pilet, kui tahad.»

«Aga kuidas sina lähed?»

«Ta läheb onutütarde juurde looži,» vastas Dubkov.

«Ei, ma ei lähe üldse.»

«Miks?»

«Sellepärast et, sa tead ju, mulle ei meeldi loožis [illegible]

[illegible]

[illegible] meeldi, mul on ebamugav.»

[illegible] tõtt! Ma ei saa aru, miks sul on seal [illegible] mul tuimuga vastu võtavad. See *chez* [illegible]

[illegible] *timide*! Ma olen kindel, et sa [illegible] [illegible] mind, mina aga teen seda [illegible] [illegible] [illegible] ajude parast!» ütles ta ja [illegible] [illegible] ajul

«*Serez-vous d'un pleut votre timidité? ... d'un excès d'amour propre, mon cher,*»[3] sõnas Dubkov õpetliku tooniga

«*Mis excès d'amour propre!*» vastas Nehljudov, keda [illegible] [illegible] [illegible] kohast. «Vastupidi, ma olen [illegible] sellepärast, et mul on liiga vähe *amour propre*'it; mulle tundub kogu aeg, vastupidi, et minuga [illegible] on ebameeldiv, igav ... sellest ...»

«Pane siis riidesse, Volodja!» ütles Dubkov, haaras ta [illegible] ja tõmbas tal kuue maha. «Ignat, too härra [illegible]!»

[illegible]

[1] Mu kallis.

[2] kui ma olen habelik.

[3] Kas te teate, millest tuleb teie häbelikkus? ... ülemäärasest enesearmastusest, mu kallis.

«Sellest on mul sageli...» jätkas Nehljudov.

Kuid Dubkov ei kuulanud teda enam. «Trala-la, tara-ra-la-la,» laulis ta mingisugust motiivi.

«Sa pole minust veel lahti saanud,» ütles Nehljudov, «ma tõestan sulle, et häbelikkus ei tulene sugugi enesearmastusest.»

«Siis tõestad, kui meiega kaasa tuled.»

«Ma ütlesin, et ma ei tule.»

«Noh, siis jää siia ja tõesta diplomaadile; kui me tagasi tuleme, siis ta räägib meile.»

«Ja tõestangi,» vastas Nehljudov lapseliku isemeelsusega. «Ainult tulge rutem tagasi.»

«Mis te arvate: kas ma olen enesearmastaja?» küsis ta ja istus minu juurde.

Kuigi mul oli selle kohta oma arvamus, lõin ma tema ootamatust küsimusest nii araks, et võttis aega, kuni ma talle vastata suutsin.

«Ma arvan, et jah,» ütlesin ma, tundes, kuidas mu hääl väriseb ja puna tõuseb näkku mõtte juures, et on saabunud aeg tõestada talle, et ma olen tark. «Ma arvan, et iga inimene on enesearmastaja, ja kõik, mis inimene teeb, kõik tuleb enesearmastusest.»

«Mis on siis teie arvates enesearmastus?» küsis Nehljudov ja naeratas pisut põlglikult, nagu mulle näis.

«Enesearmastus,» laususin mina, «on veendumus, et mina olen parem ja targem kui kõik teised inimesed.»

«Aga kuidas siis kõik võivad olla selles veendunud?»

«Ma ei tea, kas see on õige või mitte, igatahes keegi peale minu seda avalikult ei tunnista; ma olen veendunud, et ma olen kõige targem maailmas, ja olen veendunud, et ka teie olete enda suhtes samuti selles veendunud.»

«Ei, mina ütlen enda kohta otsemaid, et olen kohanud inimesi, keda ma pean enesest targemaks,» ütles Nehljudov.

«Ei või olla,» vastasin ma kindlalt.

«Kas te tõepoolest mõtlete nii?» küsis Nehljudov ja vaatas mulle teraselt otsa.

«Tõsiselt,» vastasin ma.

Ja siis tuli mul äkki mõte, mille ma kohe välja ütlesin.

«Ma tõestan seda teile. Miks me armastame iseendid

rohkem kui teisi?... Sellepärast, et me peame endid teistest paremaks, oleme rohkem armastust väärt. Kui me leiaksime, et teised on meist paremad, siis me ka armastaksime neid rohkem kui iseendid, seda aga kunagi ei juhtu. Ja kui juhtubki, siis on mul ikkagi õigus,» lisasin ma tahtmatu naeratusega ja enesega rahul olles.

Nehljudov vaikis hetke.

«Ma ei oleks kuidagi arvanud, et te nii tark olete!» ütles ta mulle niisuguse heasüdamliku, armsa naeratusega, et mulle äkki paistis, nagu oleksin ma väga õnnelik.

Kutus mõjub võimsalt mitte ainult inimese tunnetele, vaid ka mõistusele, ja selle kiituse meeldiva mõju tõttu tundus mulle, et ma olen muutunud palju targemaks ning mu mõtted kogunesid üksteise järel pähe ebatavalise kiirusega. Enesearmastuselt läksime märkamatult üle armastusele, ja see kõneaine paistis olevat meeldinud. Hoolimata sellest, et meie arutlused [illegible] kuulajale paista taibuka [illegible] olid nad ühekülgsed —, [illegible] Meie hinged olid nii [illegible] et ühe mingisuguse [illegible] vahekorra tõttu. [illegible] erinäo puudutasime. [illegible] nägu, et valjenduvad mõtted, mis esile kippusid.

XXVII peatükk

SÕPRUSE ALGUS

Hellest ajast peale kujunesid minu ja Dmitri Nehljudovi vahel vestlemisi kummalised, kuid väga meeldivad suhted. Teiste juuresolekul ei pööranud ta minule [illegible] mingisugust tähelepanu; niipea aga kui me olukorrast kahekesi olema, istusime mugavasse nurgatuppa, hakkasime arutlema ja unustasime kõik ega märganudki, kuidas aeg lendab.

Me rääkisime tulevasest elust, kunstist, teenistusest, naisevõtmisest ja lastekasvatamisest ning kunagi ei tulnud meile pähegi, et kõik see, mida me räägime, on hirmus narrus. See ei tulnud meile pähe sellepärast, et rumalus, mida me rääkisime, oli tark ja meeldiv narrus, nooruses aga veel hinnatakse mõistust ja usutakse sellesse. Nooruses on kogu hingejõud suunatud tulevikku ja see tulevik omandab niisugused mitmekülgsed, elavad ja võluvad vormid lootuse mõjul, mis ei ole rajatud mineviku kogemustele, vaid kujutletavale õnnevõimalusele, et üksnes juba arusaadud ja jagatud unistused tulevasest õnnest moodustavad selle eluea tõelise õnne. Metafüüsilistes küsimustes, mis olid meie jutuajamiste peamiseks aineks, armastasin ma seda hetke, kus mõtted aina kiiremini järgnevad üksteisele ja lähevad üha abstraktsemaks muutudes lõpuks nii uduseks, et ei näe enam võimalust nende väljendamiseks, ja arvates, et ütled seda, mida mõtled, kõneled hoopis midagi muud. Ma armastasin seda hetke, kus aina kõrgemale mõttevalda tõustes tunnetad äkki selle ääretust ja tunned, et kaugemale minna ei ole võimalik.

Kord võinädala ajal oli Nehljudov nii tegevuses mitmesuguste lõbustustega, et ta, kuigi käis mitu korda päevas meie juures, ei kõnelnud minuga kordagi, ja see solvas mind nii, et ta tundus mulle jälle uhke ja ebameeldiva inimesena. Ma ootasin ainult juhust, et talle näidata, et ma ei pea tema seltskonda sugugi kalliks ja mul pole tema vastu mingit erilist kiindumust.

Esimesel korral, kui ta pärast võinädalat tahtis jalle minuga juttu ajada, ütlesin ma, et mul on vaja tunde ette valmistada, ja läksin üles; kuid veerand tunni pärast avas keegi klassitoa ukse ja Nehljudov tuli minu juurde.

«Kas ma segan teid?» küsis ta.

«Ei,» vastasin ma, kuigi mul oli tahtmine öelda, et mul on tõepoolest tegemist.

«Miks te Volodja juurest ära läksite? Ma pole juba ammu teiega juttu ajanud. Mina olen aga sellega juba nii harjunud, et mul oleks justkui millestki puudu.»

Mu meelehärm oli korrapealt kadunud ja Dmitri muutus minu silmis endiseks heaks ja armsaks inimeseks.

«Te vist teate, miks ma ära läksin?» ütlesin ma.

«Võib-olla,» vastas ta mu kõrvale istudes. «Aga kui mu ei aimagi, siis ei saa ma öelda, miks; teie aga saate küll,» ütles ta

«Ja ma ütlengi. Ma läksin ära sellepärast, et olin teie [illegible] pahane ... mitte pahane, vaid te valmistasite mulle tuska. Lihtsalt, ma kardan alati, et te põlgate mind minu nooruse pärast.»

«Teate, miks me teiega nii lähedaseks oleme saanud,» ütles ta, vastates mu ülestunnistusele heasüdamliku ja targa pilguga, «miks ma teid armastan rohkem kui neid inimesi, kellega ma olen rohkem tuttav ja kellega mul on rohkem ühist? Praegu jõudsin ma selles selgusele. Teil on imestamisväärne, haruldane omadus — [illegible]»

«Jah, ma räägin alati just neid asju, mida mul on hästi tunnistada,» kinnitasin ma, «kuid ainult nendele, kellest ma olen kindel.»

«Jah, kuid et inimesest kindel olla, tuleb olla temaga tõesti sõber, meie teiega aga ei ole veel sõbrad, *Nicolas*, muletate, me räkkame sõprusest: et olla tõelised sõbrad, tuleb olla teineteisest kindel.»

«[illegible] sellest, et seda, mis ma teile ütlen, te [illegible]» laususin ma. «Ja kõige tähtsamad [illegible] tavainud mõtted on just need, mida me [illegible] et rääkigi.»

[illegible] mõttest. Niisugused alatud mõtted, et keegi ei tohiks, et peame neid üles tunnistama, [illegible] maailmas pähe tulla. Teate, mis meie mul tuli, *Nicolas*,» lisas ta toolilt tõustes, naeratas [illegible] kindl. «T e e m e seda, ja te näete, kui kasulik [illegible] on meile mõlemale: anname endale sõna kõik teineteisele üles tunnistada. Siis me tunneme teineteist ja meil pole piinlik; selleks aga, et mitte teisi inimesi kohata, anname endale sõna m i t t e k u n a g i m i t t e k e l l e l e g i m i d a g i teineteisest rääkida. Teeme [illegible]»

«Teeme,» ütlesin ma.

Ja me tõepoolest t e g i m e seda. Mis sellest välja tuli, seda jutustan hiljem.

Carr ütleb, et igas kiindumuses on kaks külge: üks armastab, teine lubab ennast armastada, üks suudleb,

teine seab põse ette. See on täiesti õige; ja meie sõpruses mina suudlesin ning Dmitri seadis põse ette; kuid ka tema oli valmis mind suudlema. Me armastasime ühevõrdselt, sest et me vastastikku teineteist tundsime ja hindasime; kuid see ei takistanud teda minule mõju avaldamast ja mind temale alistumast.

On enesestmõistetav, et ma Nehljudovi mõjul omandasin tahtmatult ka tema mõttelaadi, mille olemus seisis vooruse ideaali vaimustatud kummardamises ja veendumuses, et inimese kutsumuseks on ennast alaliselt täiustada. Parandada kogu inimkonda, hävitada kõik pahed ja inimlikud õnnetused paistis siis kergesti teostatava asjana, — väga kerge ja lihtne paistis olevat parandada iseennast, omandada kõik voorused ja olla õnnelik...

Aga muide, jumal teab, kas need nooruse õilsad unistused olidki naeruväärsed ja kes on süüdi selles, et nad ei täitunud?...

NOORUS

I peatükk

MIDA MA PEAN NOORUSAASTATE ALGUSEKS

Ma ütlesin, et mu sõprus Dmitriga avas mulle uue vaate elule, selle eesmärgile ja suhetele. Selle vaate olemus seisis veendumuses, et inimese kutsumuseks on pidid enast kõlblalt täiustada ja et see täiustamine on [illegible] ige, võimalik ja püsiv. Kuid seni ma nautisin ainult [illegible] mõtete avastamist, mis tulenesid sellest veendu- [illegible]st, ja kõlbla tegevusrohke tuleviku hiilgavate [illegible] tammest; mu elu aga oli endiselt tühine, [illegible]

[illegible] mõtted, mida me arutasime vest- [illegible] Dmitrigu, s u u r e- [illegible] ma tean tõde tõsi olles vabel [illegible] ühtsuse ühenes mu mõistu- [illegible] Kuid sambus aeg, millal need [illegible] mõtlesse avastuse niisuguse [illegible] mõeldes, kui palju aega [illegible] tanud, ja otsemaid, samal hetkel [illegible] endada need mõtted ellu kindla kavat- [illegible] nutte kunagi enam truudust murda.

[illegible] nega ma peangi oma **n o o r u s a a s t a t e** algusega.

Sel ajal olin ma ligi kuueteistkümneaastane. Õpeta- [illegible] kunid ikka veel minu juures, St.-Jérôme valvas mu [illegible] järele, ja sunnitult ning vastu tahtmist valmis- [illegible] ma tulikooli astuma. Väljaspool õppetööd seisis mu tegevus järgmises: üksildases unistamises ja mõtisklemises, ilma et neil unistustel ja mõtisklustel mingit seost oleks olnud; võimlemises — selleks, et [illegible] eesmeseks jõumeheks maailmas; ilma igasuguse [illegible] eesmärgi ja mõtteta hulkumises kõigis tubades,

eriti aga naisteenijate toa koridoris, ning enda vaatamises peeglist, mille juurest ma muide alati eemaldusin raske tusatunde ja isegi vastikusega. Ma veendusin, et mu välimus on inetu, ja ma isegi ei leidnud endale troosti niisugusel juhul tavalistest lohutustest. Ma ei saanud öelda, et mul on väljendusrikas, tark või õilis nägu. Väljendusrikast polnud midagi — kõige tavalisemad, jämedad ja inetud jooned; väikesed hallid silmad olid pigem rumalad kui targad, eriti sel ajal, kui ma peeglisse vaatasin. Mehist oli veel vähem: hoolimata sellest, et ma polnud väikest kasvu ja olin oma aastate kohta väga tugev, olid kõik näojooned pehmed, lõdvad, ebamäärased. Isegi õlsat polnud midagi; vastupidi, mu nägu oli niisugune nagu lihtsal maamehel, mul olid samasugused suured jalad ja käed, ning see paistis mulle tol ajal väga häbiväärne.

II peatükk

KEVAD

Sel aastal, kui ma ülikooli astusin, olid lihavõtted hilja, aprillikuu lõpus, nii et eksamid olid määratud pühadejärgsele nädalale; vaiksel nädalal pidin ma paastuma ja armulaual käima ning ühtlasi juba lõplikult ette valmistuma.

Oli sadanud märga lund, mida Karl Ivanõtš tavaliselt nimetas «*poeg tuli isa jarele*», ja nüüd oli juba kolm päeva vaikne, soe ja selge. Tänavail polnud naha lumeraasugi, porine taigen oli asendunud marja, läikiva sillutise ja kiirete ojakestega. Päikese käes sulasid katustel juba viimased jääpurikad, aias puudel paisusid pungad, teerada õues oli kuiv, talli juures, külmunud sõnnikuhunniku korval ja trepi lähedal kivide vahel haljendas samblane rohi. Oli see eriline kevadperiood, mis mõjub kõige tugevamini inimese hingele: ere, igal asjal satendav, kuid mitte kuum päike, veenired ja paljas maa, lõhnav värske õhk ja õrnsinine taevas pikkade läbipaistvate pilvedega. Ma ei tea, miks, kuid mulle tundub, et suures linnas on see kevade sündimise

[illegible] periood veel tajutavam ja tugevama mõjuga hingele — vähem näed, kuid rohkem aimad. Ma seisin akna lahedal ja lahendasin tahvlil mingit pikka algebravõrrandit. Hommikune päike heitis tolmuseid kiiri läbi kahekordsete klaaside mind väljakannatamatult [illegible] klassitoa põrandale. Ühes käes hoidsin [illegible] pehmet Frankeri «Algebrat», teises väikest [illegible]tükki, millega ma olin juba kokku määrinud [illegible] mõlemad käed, nägu ja poolfraki küünarnuki. Põll ees, [illegible] ülesse kääritud, lõi Nikolai tangidega lahti kitti [illegible] pumpas naelu aiapoolsel aknal. Tema tegevus ja [illegible] juhtisid mu tahelepanu kõrvale. Sealjuures [illegible] ma oige halvas, rahulolematus meeleolus. Miski ei [illegible] mul õnnestuda, tegin vea arvutamise alguses, [illegible] oli vaja kogu otsast peale alustada, kriidi pillasin [illegible] korda maha, tundsin, et mu nägu ja käed on määrdunud, [illegible] oli kuhugi kadunud, Nikolai toksimine [illegible] kuidagi valusalt mu närve. Ma tahtsin pahandada kellegagi ja toriseda, jätsin kriidi ja «Algebra» [illegible] ning hakkasin mööda tuba kõndima. Kuid [illegible] meenus, et täna on vaikne kesknädal, et täna me [illegible] pühima ja järelikult tuleb hoiduda kõigest hal- [illegible] [illegible] [illegible]

kaugusel ja raam oleks olnud kaks korda raskem, oleksin ma ometi olnud väga rahul. Ma tahtsin end vaevata, osutades Nikolaile teenet. Kui ma tuppa tagasi tulin, olid telliskivid ja soolapüramiidid juba aknalauale pandud ning Nikolai pühkis tiivaga liiva ja uniseid kärbseid avatud aknast välja. Värske lõhnav õhk oli juba tuppa tunginud ja selle täitnud. Aknast kostis linnamüra ja varblaste siristamist aias.

Kõik esemed olid heledasti valgustatud, tuba oli rõõmsamaks muutunud, kerge kevadine tuul liigutas mu «Algebra» lehti ja juukseid Nikolai peas. Ma läksin akna juurde, istusin aknalauale, kallutasin keha välja aeda ja jäin mõtlema.

Mingisugune mulle uus, väga tugev ja meeldiv tunne tekkis äkki mu hinges. Märjal maal siin-seal väljailmunud kollaste vartega erkrohelised rohukõrred, päikese käes läikivad veenired, milles ujusid mullatükikesed ja laastud, päris akna all kõikuvad sireli paisunud pungadega punetama löönud oksad, linnukeste käbe siristamine, kes selles pöösas askeldasid, mustjas, sulavast lumest märg tara, ning mis peaasi, see lõhnav niiske õhk ja rõõmus päike kõnelesid mulle arusaadavalt, selgelt millestki uuest ja kaunist, mida — kuigi ma seda ei saa edasi anda nii, nagu see mulle avaldus — ma püüan edasi anda nõnda, nagu ma seda tajusin — kõik kõneles mulle ilust, õnnest ja voorusest, rääkis, et nii üks kui teine on mulle kerge ja võimalik, et üht ei saa olla ilma teiseta ning isegi ilu, õnn ja voorus on üks ja sama. «Kuidas võisin ma seda mitte mõista, kui halb ma olin varem, kuidas ma võiksin ning võin olla hea ja õnnelik tulevikus!» ütlesin ma iseendale. «Tuleb kiiresti, kiiresti, otsekohe saada teiseks inimeseks ja hakata elama teisiti.» Sellest hoolimata istusin ma unistades veel kaua aknal, ilma et ma midagi oleksin teinud. Kas te olete kunagi suvel sompus vihmasel päeval magama heitnud ja päikese loojangul ärgates avanud silmad ning akna nelinurgast, linase eesriide vahelt, mis tuulest kumeraks paisudes vastu aknalauda peksleb, näinud pärnaallee vihmast märga varjulist lillakat poolt ja niisket aiateed, mida valgustavad eredad viltused kiired, kas olete kuulnud lindude rõõmsat sagimist aias ja nainud putukaid, kes suruvad aknaavas

Noorus *VII peatükk «Sõit kloostrisse»*

ja helendavad päikese käes, tundnud vihmajärgse õhu aroomi ja mõelnud: «Kuidas mul polnud habi niisugust ohtut maha magada,» ning karanud kiiresti üles, et minna aeda elust rõõmu tundma? Kui teiega on seda juhtunud, siis on teil näide sellest tugevast tundest, mida ma sel ajal läbi elasin.

III peatükk

UNISTUSED

«Täna ma pihin, saan puhtaks kõigist pattudest,» mõtlesin ma, «ja kunagi enam ei... (siin ma meenutasin patte, mis mind kõige rohkem piinasid). Hakkan igal puhapäeval tingimata kirikus käima ja pärast veel terve tund evangeeliumi lugema, siis igast kahekümne viie rublalisest, mis ma iga kuu hakkan saama, kui ülikooli astun, annan tingimata kaks ja pool rubla (uhe kümnendiku) vaestele, ja nii, et keegi ei teaks, ja mitte kerjustele, vaid otsin üles niisugused vaesed, orvud või vanakesed, kellest keegi ei ten.

Ma saan oma tuu (vist St.-Jerôme't oma), hakkan ise [illegible] ja hoian hämmastavalt puhta, teenrit [illegible] juuks midagi teha. Tema on ju sama- [illegible] mina. Ülikoolis hakkan iga päev [illegible] (kui mulle aga antakse troska, müün selle maha ja raha annetan ka vaeste heaks) ning täidan täpselt kõik (mis oli see «kõik», ei saanud ma tookord kuidagi aelda, kuid ma mõistsin ja tundsin elavalt selle «kõige» all mõistlikku, kõlblat, laitmatut elu). Hakkan üles kirjutama loenguid ja aineid isegi ette läbi võtma, nii et ma esimesel kursusel olen esimene ja kirjutan dissertatsiooni; teisel kursusel tean juba ette kõike, ja mind võidakse üle viia otse kolmandale kursusele, nii et ma kaheksateistkümneaastaselt lõpetan kursuse esimese kandidaadina kahe kuldmedaliga, siis sooritan magistrieksami, saan doktoriks ja kõige väljapaistvamaks teadlaseks Venemaal... isegi Euroopas võin ma olla kõige väljapaistvam õpetlane. Ja siis?» küsisin ma iseendalt, kuid samas tuli mul meelde, et need unistu-

sed on uhkus, patt, millest juba täna õhtul tuleb rääkida pihiisale, ja pöördusin mõttekäigu algusse tagasi. «Loenguid käin ette valmistamas Varblasemägedel; lähen sinna jala, valin seal endale kohakese puu all ja hakkan lugema loenguid; vahel võtan endale midagi süüa kaasa: juustu või piruka Pedotti juurest, või midagi muud. Puhkan ja hakkan siis lugema mõnd head raamatut või joonistan vaateid või mängin mingisugust pilli (tingimata õpin mängima flööti). Siis hakkab t e m a ka käima jalutamas Varblasemägedel, tuleb kunagi minu juurde ja küsib, kes ma olen. Ma vaatan talle nii kurblikult otsa ja ütlen, et ma olen ühe vaimuliku poeg ning olen õnnelik ainult siis, kui olen ihuüksi. Ta ulatab mulle käe, ütleb midagi ja istub mu kõrvale. Nii hakkame siin käima iga päev, saame sõpradeks ja ma suudlen teda... Ei, see ei ole hea. Vastupidi, tänasest päevast alates ma ei vaata üldse enam naisi. Iialgi, mitte iialgi ei lähe ma enam teenijatetuppa, püüan isegi sealt mitte mööda käia; kolme aasta pärast aga saan hoolduse alt vabaks ja abiellun tingimata. Hakkan meelega tegema võimalikult rohkem liigutusi, võimlen iga päev, nii et kui ma olen kahekümne viie aastane, olen tugevam kui Rappo. Esimesel päeval hoian «väljasirutatud käega» pool puuda viis minutit, teisel päeval kakskümmend üks naela, kolmandal kakskümmend kaks naela ja nii edasi, kuni lõpuks on neli puuda kummaski käes, ja nii, et ma olen majas kõigist tugevam; ja kui keegi solvab mind või ei räägi küllalt aupaklikult t e m a s t, võtan tal lihtsalt rinnust kinni, tõstan ta ühe käega kahe arssina kõrgusele maast ning ainult hoian, et ta tunneks mu jõudu; kuid ka see ei ole ikkagi hea, — aga siiski, pole midagi, ma ei tee ju talle kurja, ainult tõestan, et ma...»

Ärgu heidetagu mulle ette, et mu noorusaastate unistused on niisama lapsikud kui lapsepõlve ja poisiea unistused. Ma olen veendunud, et kui mulle on määratud elada kõrge vanaduseni ja mu jutustus mu vanusele järele jõuab, unistan ma seitsmekümneaastase vanakesena täpselt niisama võimatuseni lapsikult kui praegugi. Unistan mõnest hurmavast Mariast, kes hakkab mind, hambutut vanameest, armastama, nagu ta hakkas armastama Mazepat, sellest, kuidas mu vähese

aruga poeg saab äkki ministriks mingi ebatavalise juhuse tõttu, või sellest, kuidas ma äkitselt saan mustuhat miljonit raha. Olen veendunud, et ei ole inimolendit ega vanust, kellel puuduks see heategev, lohutav unistamise võime. Kuid, välja arvatud ühine joon — võimatus, mis annabki unistustele võlu, on iga inimese unistustel igas vanuses oma eriline iseloom. Tol perioodil, mida ma pean poisiea lõpuks ja nooruse alguseks, oli mu unistuste aluseks neli tundmust: armastus t e m a vastu, ettekujutatava naise vastu, kellest ma alati ühes ja samas mõttes unistasin ja keda ma iga hetk lootsin kuskil kohata. See t e m a oli pisut Sonetška, pisut Maša, Vassili naine, sel ajal kui ta künas pesu peseb, ja pisut naine pärlikeega valgel kaelal, keda ma väga ammu nägin teatris meie kõrval loožis. Teine tundmus oli armastuse armastamine. Ma tahtsin, et kõik mind tunneksid ja armastaksid. Ma tahtsin öelda oma nime: Nikolai Irtenjev, ja et kõik oleksid rabatud sellest teatest, koguneksid minu ümber ja tänaksid millegi eest. Kolmas tundmus oli lootus ebatavalisele, suurele õnnele, ja see lootus oli nii tugev ja kindel, et [illegible] hullutuseks. Ma olin nii veendunud, et saan [illegible] tõttu äkki kõige rikkamaks ja kõige kuulsamaks inimeseks maailmas, ja olin nõudlik lakkamatult millegi nõidushiku ja õnneliku imeva ootuses. Mina aina ootasin, et nüüd a l g a b ja ma saavutan kõik, mida inimene võib soovida, ja tõttasin alati kõikjale, arvates, et see juba a l g a b seal, kus mind ei ole. Neljas ning peamine tundmus oli vastikus iseenda vastu ja kahetsus, kuid see kahetsus oli niisugusel määral ühte sulanud õnnelootusega, et temas ei olnud midagi kurvastavat. Mulle tundus nii kergena ja loomulikuna lahti öelda kõigest möödunust, ümber teha, ära unustada kõik, mis oli olnud, ja alustada oma elu kõigi tema suhetega täiesti uuesti, et minevik ei rusunud, ei sidunud mind. Ma isegi nautisin vastikust mineviku vastu ja püüdsin näha teda süngemana, kui ta oli. Mida mustem oli minevikumälestuste ring, seda puhtamana ja helgemana eraldus sellest oleviku helge ja puhas viir, sirendasid tuleviku rõõmsad värvid. Selle kahetsuse ja kirgliku täiustumissoovi hääl oligi peamiseks uueks sisemiseks tajuks sellel mu arenemise aja-

järgul, ja see'p see panigi uued alused mu vaatele enda, inimeste ja jumala maailma suhtes. Heategev, südantrõõmustav hääl, kui palju kordi sellest ajast peale, nendel süngetel aegadel, kui hing vaikides alistus elu vale ja kõlvatuse võimule, tõusis ta äkki julgelt igasuguse ülekohtu vastu, paljastas vihaselt minevikku, näitas oleviku helget viiru, pannes teda armastama, ning tõotas hüvet ja õnne tulevikus, — heategev, südantrõõmustav hääl! Kas sa tõesti kunagi lakkad kõlamast?

IV peatükk

MEIE PEREKONNARING

Papa viibis sel kevadel harva kodus. See-eest oli ta aga siis, kui juhtus kodus olema, väga lõbus, klimberdas klaveril oma armsaid palu, pilgutas kelmikalt silmi ning mõtles meist kõigist ja Mimist nalju välja, näiteks seda, et Gruusia kuningapoeg nägi Mimid sõitmas ja armus nii, et andis sinodisse lahutuspalve; et mind määratakse Viini saadiku abiks — ja teatas meile neid uudiseid tõsise näoga; hirmutas Katenkat ämblikkudega, keda too kartis; oli väga lahke meie sõprade Dubkoyi ja Nehljudovi vastu ning jutustas lakkamatult meile ja külalistele oma kavatsustest tulevaks aastaks. Kuigi need kavatsused peaaegu iga päev muutusid ja olid üksteisele vastukäivad, olid nad nii kaasakiskuvad, et me kuulasime põnevusega, ja Ljubotška vaatas silmi pilgutamata *papa*'le otse suhu, et mitte ühtki sõna lasta kaotsi minna. Kord seisis kavatsus selles, et jätta meid Moskvasse ülikooli ja ise Ljubotškaga sõita kaheks aastaks Itaaliasse, kord selles, et osta mõis Krimmi lõunakaldale ja sõita sinna igal suvel, kord selles, et kolida kogu perekonnaga Peterburi, jne. Kuid peale erilise lõbususe oli *papa*'s viimasel ajal toimunud veel üks muutus, mis pani mind väga imestama. Ta laskis endale õmmelda moodsa ülikonna — oliivrohelise fraki, moodsad püksid trippidega ja pika* pekeši, mis talle väga sobis, ja sageli hoovas temast suurepärast lõhna, kui

ta külla läks, eriti aga ühe daami juurde, kellest Mimi ei rääkinud teisiti kui ohates ja niisuguse näoga, millelt lausa loed sõnu: «Vaesed orvud! Õnnetu kirg! Hea, et t e d a enam ei ole» jne. Ma sain teada Nikolailt, sest *papa* ise ei rääkinud meile midagi oma kaardimänguasjadest, et sel talvel oli tal olnud mängus eriti õnne; ta võitis kohutavalt palju, pani raha intressi kandma ja kevadel ei tahtnud enam mängida. Vist sellepärast, ilmselt kartes, et ta ei suuda vastu pidada, tahtiski ta nii kiiresti maale sõita. Ta isegi otsustas minu ülikooli astumist ära ootamata kohe pärast lihavõtteid sõita tüdrukutega Petrovskojesse, kuhu me Volodjaga pidime hiljem järele sõitma.

Volodja oli kogu selle talve kuni kevadeni Dubkoviga lahutamatu (Dmitriga aga hakkas nende vahekord jahedaks muutuma). Nende peamine meelelahutus, niipalju kui ma võisin otsustada jutuajamiste järgi, mida ma kuulsin, seisis pidevalt selles, et nad jõid lakkamatult šampanjat, sõitsid saaniga ühe preili akna alla, kellesse nad nähtavasti mõlemad olid armunud, ja tantsisid *vis-à-vis* mitte enam laste-, vaid tõelistel ballidel. See viimane asjaolu, kuigi me Volodjaga teineteist armastasime, eraldas meid teineteisest väga. Me ei julgenud teineteisele rääkida oma mõtteid, sest tundsime, et meie vahel on liiga suur vahe: üks oli poiss, kelle juures käivad õpetajad, teine aga inimene, kes tantsib suurtel ballidel. Katenka oli juba päris täiskasvanud, lugeb väga palju romaane, ja mõte, et ta varsti võib mehele minna, ei paistnud mulle enam naljana; kuid hoolimata sellest, et kõ Volodja oli täiskasvanud, ei sobinud nad omavahel ja vististi isegi põlgasid teineteist. Üldse, kui Katenka oli üksinda kodus, ei köitnud teda miski peale romaanide ja ta tundis enamasti igavust; kui aga meil oli võõraid mehi külas, siis muutus ta väga elavaks ja armastusväärseks ning tegi silmadega seda, millest ma enam kuidagi aru ei saanud, mis ta sellega tahtis väljendada. Alles siis, kui ma jutuajamisel temalt kuulsin, et tütarlastele on lubatud ainult üks koketeerimisviis — koketeerimine silmadega, võisin ma endale seletada neid veidraid ebaloomulikke grimasse silmadega, mis teisi, nagu näha, üldse imestama ei pannud. Ljubotška hakkas ka juba kandma

peaaegu pikka kleiti, nii et tema pardijalgu ei olnud suuremat nähagi, kuid ta oli samasugune piripill nagu enne. Nüud ei unistanud ta enam meheleminekust husaarile, vaid lauljale või muusikule ja tegeles seepärast innukalt muusikaga. St.-Jérôme, teades, et ta jääb meie majja ainult minu eksamite lõpuni, võttis endale koha mingisuguse krahvi juurde ja vaatas sellest ajast meie koduste peale kuidagi põlglikult. Ta oli harva kodus, hakkas paberosse suitsetama, mis tol ajal oli suureks uhkuseks, ja vilistas lakkamatult läbi kaardi mingisuguseid lõbusaid viise. Mimi muutus iga päevaga järjest kurvameelsemaks ja nähtavasti sellest ajast peale, kui me kõik hakkasime suureks kasvama, ei oodanud ta kelleltki ega millestki midagi head

Kui ma lõunale tulin, leidsin söögitoast ainult Mimi, Katenka, Ljubotška ja St.-Jérôme'i; *papa*'d ei olnud kodus, Volodja valmistus koos sõpradega eksamiks oma toas ja nõudis lõuna sinna. Üldse oli viimasel ajal laua taga esimesel kohal enamasti Mimi, keda meist keegi ei austanud, ja lõuna kaotas palju oma võlust. Lõuna ei olnud enam nagu *maman*'i või vanaema ajal mingi rituaal, mis teatud tunnil ühendas kogu perekonna ja jaotas päeva kaheks pooleks. Me lubasime endile hiljaks jääda, tulla teise roa ajaks, juua veini teeklaasist (milleks andis eeskuju St.-Jérôme ise), istuda toolil läntsakil, tõusta söömist lõpetamata lauast ja muid sääraseid vabadusi. Sellest ajast lakkas lõuna olemast perekonna igapäevane rõõmus pidustus, nagu ta seda varem oli. Sootuks teisiti oli Petrovskojes, kus kell kaks kõik, pestud, lõunaks riietatud, istuvad lõbusalt vesteldes võõrastetoas ja ootavad kindlaksmääratud söögiaega. Just sel ajal, kui kell lauateenrite toas kähiseb, et lüüa kaks, tuleb vaiksel sammul sisse Foka, salvrätt käel, väärika ja pisut range näoga. «Söök on valmis!» kuulutab ta valju ja veniva häälega ning kõik lähevad rõõmsate, rahulolevate nägudega, vanemad ees, nooremad taga, tärgeldatud undrukute sahisedes, saabaste ja kingade kriuksudes söögituppa ning istuvad tasakesi uksteisega rääkides oma kohtadele. Sootuks teisiti oli ka Moskvas, kui kõik vaikselt juteldes seisavad kaetud laua ees saalis ja ootavad vanaema, kellele Gavrilo on

läinud juba ette kandma, et toit on valmis, — äkki avaneb uks, on kuulda kleidi kahinat, jalgade kiipamist, ja vanaema, mingisugune ebatavalise lilla lehviga tanu peas, külg ees, naeratades või süngelt põrnitsedes (olenevalt tervislikust seisukorrast), ilmub oma toast välja. Gavrilo sööstab tema tugitooli juurde, toolid kolisevad, ja tundes, kuidas mööda selga jookseb külm juga — isu ettekuulutaja, võtad niiskevõitu tärgeldatud salvrätiku, sööd ära leivakoorukese ning vaatad kannatamatu ja rõõmsa aplusega laua all käsi hõõrudes auravaid supitaldrikuid, mida teener täidab järjekorras, vastavalt igaühe auväärsusele, aastatele ja vanaema tähelepanule.

Nüüd ei tundnud ma lõunale tulles enam mingit rõõmu ega erutust.

Mimi, St.-Jérôme'i ja tüdrukute lobisemine sellest, missuguseid hirmsaid saapaid kannab vene keele õpetaja, kuidas vürstitaridel Kornakovadel on kleidid volangidega jne. — nende lobisemine, mis enne äratas minus siirast polastust, mida ma, eriti Ljubotška ja Katenka suhtes, ei püüdnudki varjata, ei viinud mind välja mu tuest heast vooruslikust hingeseisundist. Ma olin ebatavaliselt tasane, kuulasin neid naeratades ja [illegible] pahameelikult, palusin aupaklikult ulatada [illegible] ja nonšalsin St.-Jérôme'iga, kes parandas [illegible] *je puis*[1] kui *je peux*. Kuid pean tunnistama, et mulle oli natuke ebameeldiv see, et keegi ei pööranud erilist tähelepanu mu tasadusele ja vooruslikkusele. Ljubotška näitas mulle pärast lõunat paberilehte, millele ta oli kirjutanud kõik oma patud; ma leidsin, et see on väga hea, kuid on veel parem kõik patud kirja panna oma hinges ja et «kõik see pole ikka see».

«Noh, ka see on hea; sa ei saa minust niikuinii aru.» Ja ma läksin üles oma tuppa, öeldes St.-Jérôme'ile, et hakkan õppima, kuid tegelikult selleks, et enne pihtimist, milleni oli jäänud umbes poolteist tundi, kirjutada endale kogu eluks oma kohustuste ja toimingute kava, panna paberile oma elu eesmärk ja reeglid, mille järgi ma alati kõrvalekaldumatult hakkan talitama

[1] ma võin.

V peatükk

REEGLID

Võtsin lehe paberit ning tahtsin hakata eelkõige kirja panema oma kohustusi ja toiminguid järgmiseks aastaks. Paber oli vaja lineerida. Kuna mul parajasti joonlauda ei olnud, kasutasin sellena ladina keele sõnaraamatut. Peale selle, et ma sulega piki sõnaraamatu äärt tõmmates ja seejärel raamatut eemale nihutades joone asemel tegin paberile pikliku tindipleki, ei jätkunud raamatut kogu paberi pikkuselt ja joon paindus raamatu pehme nurga järgi kõveraks. Võtsin teise paberi ja lineerisin sõnaraamatut edasi nihutades selle kuidagi ära. Jaotanud oma kohustused kolme liiki: kohustused enese, ligimeste ja jumala vastu, hakkasin üles kirjutama esimesi, kuid neid osutus nii palju ja nendel tuli nii palju liike ja alaliike, et oli vaja enne kirjutada «Elu Reeglid» ja siis alles asuda kava koostama. Võtsin kuus lehte paberit, õmblesin vihiku ja kirjutasin ülemisele servale: «Elu Reeglid». Need kaks sõna olid kirjutatud nii viltu ja ebaühtlaselt, et ma tükk aega mõtlesin, kas ei peaks uuesti ümber kirjutama, ning piinlesin kaua, vaadates lõhkikistud kava ja seda inetut pealkirja. Miks on kõik mu hinges nii kaunis ja selge ja tuleb nii kole välja paberil ning üldse elus, kui ma tahan seal rakendada midagi sellest, mida mõtlen? . . .

«Pihiisa tuli, palutakse alla jumalasõna kuulama,» tuli Nikolai mulle ette kandma.

Peitsin vihiku lauasahtlisse, vaatasin peeglisse, kammisin juuksed ülespoole, mis mulle minu veendumuse järgi andis mõtliku ilme, ja läksin sohvatuppa, kus seisis juba laud ikooni ja põlevate vahaküünaldega. *Papa* tuli minuga ühel ajal tuppa teisest uksest. Pihiisa, hall munk range vanakesenäoga, õnnistas *papa*'d. *Papa* suudles tema väikest laia kuivetanud kätt; mina tegin sedasama.

«Kutsuge Voldemar,» ütles *papa*. «Kus ta on? Õigus, ta pihib ju ülikoolis.»

«Ta õpib vürstiga,» ütles Katenka ja vaatas Ljubotška otsa. Ljubotška millegipärast punastas äkki, kortsutas kulmu, teeskles, et tal miski valutab, ja läks

toast välja. Ma läksin tema järel. Ta jäi võõrastetuppa seisma ja kirjutas jälle pliiatsiga midagi paberile.

«Mis, kas tegid veel uue patu?» küsisin ma.

«Ei, ma niisama,» vastas ta punastades.

Sel ajal kostis esikust Dmitri hääl, kes Volodjaga hüvasti jättis.

«Vaata, seal ongi sulle kiusatus,» ütles Katenka tuppa tulles ja Ljubotška poole pöördudes.

Ma ei suutnud aru saada, mis õega toimus: ta oli niisuguses hämmelduses, et tal tulid pisarad silma ja ta kohmetus jõudis äärmise piirini ning läks üle pahameeleks enda ja Katenka peale, kes teda nähtavasti nokkis.

«Kohe näha, et oled v ä l i s m a a l a n e (miski polnud Katenkale solvavam kui välismaalase nimetus; selle tõttu Ljubotška seda kasutaski), enne niisugust sakramenti,» jätkas ta tähtsa häälega, «rikud sa meelega mu tuju . . . sa peaksid aru saama . . . See pole hoopiski nali . . .»

«Tead, Nikolenka, mis ta kirjutas?» ütles v ä l i s m a a l a s e nimetusest solvunud Katenka, «ta kirjutas . . .»

«Ma poleks arvanud, et sa oled nii tige,» ütles Ljubotška [illegible] ja [illegible] nägu kiuste meelitab kõik patule. Mina ei nõrd sinu tunnete ja kannatuste kallal.»

VI peatükk

PIHTIMINE

Niisuguste ja taoliste hajameelsete mõtetega läksin ma tagasi sohvatuppa, kui kõik olid juba sinna kogunenud ja kui pihiisa pihtimiseelset palvet lugema valmistudes püsti tõusis. Aga niipea kui üldises vaikuses kostis mungo väljendusrikas, karm hääl, kes luges palvet, ja eriti kui ta ütles meile sõnu: t e h k e a v a l i k u k s k õ i k o m a p a t u d i l m a h ä b e n e m a t a, v a r j a m a t a j a õ i g u s t a m a t a j a t e i e h i n g s a a b

puhtaks jumala ees, aga kui te varjate midagi, jääb suur patt teie hinge peale,— tuli mulle tagasi harras värin, mida ma tundsin hommikul, kui ma eelseisvale sakramendile mõtlesin. Ma leidsin isegi naudingut selle seisundi tunnetamises ja tegin katset seda säilitada; peatasin kõik mõtted, mis mulle pähe tulid, ja püüdsin midagi karta.

Esimesena läks pihtima *papa*. Ta oli väga kaua vanaema toas ja kogu selle aja me sohvatoas vaikisime või rääkisime sosinal sellest, kes läheb enne. Lõpuks kostis labi ukse jälle munga häält, kes luges palvet, ja *papa* samme. Uks kriuksus ja *papa* tuli sealt välja, köhatas oma harjumuse kohaselt, liigutas õlga ega vaadanud meist kellegi peale.

«Noh, mine nüüd sina, Ljuba, ja vaata, et sa kõik ära räägid. Sa oled mul ju suur patune,» ütles *papa* lõbusalt teda põsest näpistades.

Ljubotška kahvatas ja punastas, võttis põlletaskust paberi välja ja pani jälle tagasi, langetas siis pea, otsekui kaela lühendades, nagu ootaks ta ülalt lööki, ja läks uksest sisse. Ta oli seal lühikest aega, kuid sealt välja tulles vappusid ta õlad nuuksumisest.

Lõpuks, pärast kena Katenkat, kes tuli naeratades uksest välja, jõudis kätte minugi kord. Ma läksin poolpimedasse tuppa sellesama tuima hirmuga ja sooviga tahtlikult endas seda hirmu rohkem ja rohkem äratada. Pihiisa seisis lugemispuldi ees ja pööras pikkamisi oma näo minu poole.

Ma ei olnud vanaema toas üle viie minuti, kuid tulin sealt välja õnnelikuna ja minu tolleaegse veendumuse järgi täiesti puhtana, kõlblalt ümber sündinud ja uue inimesena. Hoolimata sellest, et mind ebameeldivalt puudutas kogu see elu vanas ümbruses — needsamad toad, seesama moobel, minu seesama kuju (ma oleksin tahtnud, et kõik väline oleks samuti muutunud, nagu ma enda arvates sisemiselt olin muutunud) — sellest hoolimata olin ma rõõmsas meeleolus kogu aja, kuni ma voodisse heitsin.

Olin juba magama jäämas, loetledes mõttes kõiki patte, millest olin puhtaks saanud, kui mulle meenus äkki üks häbiväärne patt, mida ma pihil olin varjanud. Palve sõnad enne pihtimist tulid mulle meelde ja kostsid mul järelejätmatult kõrvus. Kogu mu rahu oli silmapilkselt kadunud. «Kui te aga varjate, jääb suur patt teie hinge peale...» kuulsin ma lakkamatult, ja ma nägin end niisuguse hirmsa patusena, et minu jaoks polnud väärilist karistustki. Kaua vähkresin ma küljelt küljele, mõeldes oma olukorrale, ning ootasin iga hetk jumala karistust ja isegi äkilist surma — mõte, mis äratas minus kirjeldamatut õudust. Kuid äkki tuli mulle õnnelik mõte: niipea kui valgeks läheb, lähen või sõidan kloostrisse pihiisa juurde ning pihin uuesti, ja ma rahunesin.

VII peatükk

SÕIT KLOOSTRISSE

Ma ärkasin öösel mitu korda, kartes hommikut maha magada, ja olin juba kell kuus jalul. Akna taga alles vaevalt koitis. Panin riided selga ja saapad jalga, mis seisid voodi juures kõigaras ja puhastamata, sest Nikolai polnud veel jõudnud korlatada. Hommikupalvet lugemata ja silmi pesemata läksin ma esimest korda elus id[illegible] [illegible]

Vastaspoolel, suure maja rohelise katuse taga ruskas udune, kulm koit. Kaunis tugev hommikune kevadkülm, mis näpistas mu nägu ja käsi, oli katnud pori ja veeojad jalgade all ragiseva jääga. Meie põiktänavas polnud ühtki voorimeest, keda ma lootsin saada, et kiiremini sõita ja tagasi tulla. Ainult mingisugused voorid venisid Arbatti mööda ja kaks müüritöölist sammusid omavahel juttu ajades kõnniteel. Kui ma umbes tuhat sammu olin edasi läinud, hakkas inimesi vastu tulema: naised läksid turule, korv käe otsas; sõideti tünnidega vee järele; risttänavale tuli välja pagar; avati saiapood, ning Arbati väravate juures nägin vana voorimeest, kes tukkus, kõikudes oma lihtsas, luitunud, sinakas paigatud troskas. Ta küsis mult vist unisest peast ainult kakskümmend kopikat kloostrisse ja tagasi sõitmise eest, kuid siis äkki taipas, ja niipea kui ma tahtsin peale istuda, lõi ohjaotstega oma hobusekronu ning tahtis minu juurest juba

hoopis ära sõita. «Hobust on vaja sööta! Ei saa, härra,» pomises ta.

Vaevu suutsin teda veenda peatuma jääma, pakkudes talle kaks kahekümnekopikalist. Ta peatas hobuse, vaatas mind tähelepanelikult ja ütles: «Istu peale, härra.» Tunnistan, ma pisut kartsin, et ta viib mu kuskile kõrvalisse põiktänavasse ja riisub paljaks. Võttes tal katkise armjaki kraest kinni, kusjuures tema kortsuline kael tugevasti küürutõmbunud selja kohal kuidagi haledalt paljastus, ronisin kaksiti lainjale sinakale vankuvale istmele ja me rappusime Vozdviženkat mööda alla. Teel panin tähele, et troska seljatagune oli lapitud sama roheka riide tükiga, millest oli voorimehe armjakk; see asjaolu rahustas mind millegipärast ning ma enam ei kartnud, et voorimees viib mu kõrvalisse tänavasse ja riisub paljaks.

Päike oli tõusnud juba üsna kõrgele ja kuldas eredalt kirikute kupleid, kui me kloostri ette sõitsime. Varjus oli maa veel külmetanud, teed mööda aga voolasid kiired sogased ojad ja hobune rupjas sulanud poris. Astusin kloostriaeda ja küsisin esimeselt inimeselt, keda ma nägin, kuidas ma leian pihiisa.

«Seal ta kong on,» ütles mulle möödaminev munk hetkeks peatudes ja näitas väikest trepikojaga maja.

«Tänan teid väga,» ütlesin ma...

Mida võisid minust mõelda mungad, kes üksteise järel kirikust välja tulles mind vaatasid? Ma polnud täiskasvanud inimene ega laps; nägu oli mul pesemata, juuksed kammimata, riided tolmused, saapad puhastamata ja koguni porised. Missugusesse inimeste kategooriasse arvasid mind mungad, kes mind vaatasid? Ja nad vaatasid mind tähelepanelikult. Mina aga läksin ikka edasi selles suunas, mille mulle noor munk oli kätte näidanud.

Mustas rüüs tihedate hallide kulmudega vanake tuli mulle vastu kitsal teerajal, mis viis mungakongide juurde, ja küsis, mis mul vaja on.

Oli hetk, kus ma tahtsin öelda «ei midagi», voorimehe juurde tagasi joosta ja koju sõita, kuid kortsus kulmudest hoolimata äratas vanataadi nägu usaldust. Ma ütlesin, et mul on tarvis näha pihiisa, ja nimetasin ta nime.

«Lähme, noorhärra, ma saadan teid,» ütles ta ja pöördus ümber — nähtavasti oli ta kohe aru saanud, missugusesse kategooriasse ma kuulun. «Isake on hommikusel jumalateenistusel, ta tuleb varsti tagasi.»

Ta tegi ukse lahti ning viis mu läbi puhta vööruse ja esiku puhast linast põrandariiet mööda mungakongi.

«Oodake siin teda,» ütles ta mulle heasüdamliku, rahustava tooniga ja laks välja.

Tuba, kus ma viibisin, oli väga väike ja hoolsalt koristatud. Seal ei olnud muud mööblit kui vahariidega kaetud lauake, mis seisis kahe väikese akna vahel, alus jumalakujudega ja nende ees rippuv lamp; üks tugitool ja kaks harilikku tooli; akendel oli kaks pelargooniumipotti. Nurgas rippus lillelise numbrilauaga seinakell, vaskpommid kettide otsas; vaheseinal, mis oli kahe lubjatud puukepi abil laega ühendatud (vaheseina taga seisis vististi voodi), rippus kaks mungarüüd naelte otsas.

Akendest paistis kahe arssina kaugusel mingisugune valge müür. Akende ja müüri vahel oli väike sirelipõõsas. Väljast ei kostnud tuppa mingisugust heli, nii et pendli ühtlane meeldiv tiksumine kõlas selles vaikuses eriti tugevasti. Nüüpen kui nüüd sellesse vaiksesse nurgakesse üksi jäin, kadusid mul korraga peast kõik mu endised mured ja muljed, nagu poleks neid kunagi olnudki, ning nüüd vajusin kuidagi ääreääkimatult meeldivasse mõtiskellu. See nankingriidest, läbihõõrdunud voodriga kuttunud mungakuub, need kulunud mustas nahkköites vasknurkadega raamatud, need tumerohelised lilled hoolikalt kastetud mullaga ja pestud lehtedega, eriti aga see ühetooniline katkendlik pendliheli kõneles mulle selgesti tajutavalt mingisugusest uuest, mulle seni tundmata elust, elust tulvil üksindust, palveid, vaikset ja rahulikku õnne...

«Mööduvad kuud, mööduvad aastad,» mõtlesin ma, «ta on ikka üksi, ta on ikka rahulik, ta aina tunneb, et ta südametunnistus on jumala ees puhas ja ta palvet on kuulda võetud.» Umbes pool tundi istusin toolil ennast liigutamata ja püüdsin hingata vaikselt, et mitte rikkuda helide harmooniat, mis mulle kõnelesid nii palju. Pendel aga tiksus ikka edasi — paremale valjemalt, vasakule vaiksemalt.

VIII peatükk

TEINE PIHTIMINE

Pihiisa sammud äratasid mu neist mõtteist.

«Tere,» ütles ta ja kohendas käega oma halle juukseid. «Mida te oleksite soovinud?»

Ma palusin teda mind õnnistada ja suudlesin erilise mõnuga tema väikest kollakat kätt.

Kui ma talle oma palve olin ära rääkinud, ei öelnud ta mulle midagi, läks ikoonide juurde ja alustas pihtimistalitust.

Kui pihtimine oli lõppenud ja mina häbist võitu saades talle kõik ära rääkinud, mis mul hingel oli, pani ta mulle käed pea peale ja lausus kõlava, vaikse häälega: «Olgu sinuga, mu poeg, taevaisa õnnistus, hoidku ta sinus alati usku, alandlikku meelt ja tasadust. Aamen.»

Ma olin täiesti õnnelik; õnnepisarad kerkisid mu kurku, ma suudlesin tema õhukesest kalevist kuue hõlma ja tõstsin pea. Munga nägu oli täiesti rahulik

Ma tundsin, et naudin heldimustunnet. Kartes, et ma selle kuidagi ära peletan, jätsin pihiisaga kiiresti jumalaga; kõrvale vaatamata, et mõtted mujale ei läheks, tulin kloostriaiast välja ja istusin jälle õõtsuvasse vöödilisse troskasse. Kuid sõiduki rappumine, esemete kirevus, mis silme ees vilksatasid, ajasid selle tunde varsti minema ja ma mõtlesin juba sellele, kuidas pihiisa praegu vististi mõtleb, et ta niisuguse kauni hingega noormeest nagu mina pole kunagi elus kohanud ega kohtagi, et selletaolisi isegi ei leidu. Ma olin selles veendunud. Ja see veendumus tekitas minus seda laadi rõõmutunde, mis nõudis, et sellest kellelegi räägitaks.

Ma tahtsin hirmsasti kellegagi rääkida; et aga kedagi käepärast ei olnud peale voorimehe, siis pöördusin tema poole.

«Kas ma olin kaua ära?» küsisin ma.

«Pole midagi öelda, kaua jah, oleks juba ammu aeg hobust sööta, ma olen ju ö ö s i n e,» vastas vanataat, kes nüüd päikesepaistel endisega võrreldes lõbusamaks oli muutunud.

«Mulle aga paistis, et olin ainult ühe minuti,» ütlesin ma. «Kas sa tead, mispärast ma kloostris käisin?» lisasin ma ja võtsin troskas niisuguse asendi, et olla vanale voorimehele lähemal.

«Mis nüüd meil sellega asja? Kuhu sõitja käsib, sinna sõidame,» vastas ta.

«Ei, aga mis sa ikkagi arvad?» ei jäänud ma rahule.

«Ehk on vaja kedagi matta, käisite platsi ostmas,» lausus ta.

«Ei, vennas; kas tead, miks ma käisin?»

«Ei või teada, härra,» kordas ta.

Voorimehe hääl tundus mulle nii lahke, et ma otsustasin talle manitsuseks jutustada oma sõidu põhjustest ja isegi tundest, mida ma üle elasin.

«Tahad, ma räägin sulle? Vaata . . .»

Ja ma räakisin talle kõik ning kirjeldasin oma kauneid tundeid. Ma punastan isegi praegu veel seda meelde tuletades.

«Nõndaks,» ütles voorimees umbusklikult.

Pärast seda vaikis ta kaua aega ja istus liikumatult, ainult vahetevahel kohendas armjaki hõlma, mis vankri astmelaual hüpleva suures saapas triibulise jala alt ühtelugu välja tuli. Ma arvasin juba, et ta mõtleb minust sama mis pihiisa, see tähendab, et niisugust suurepärast noormeest nagu mina pole teist kogu maailmas, kuid äkki ta pöördus minu poole:

«Eks need teie asjad ole härraste asjad.»

«Mis?» küsisin ma.

«Et teie asjad on härraste asjad,» kordas ta hambutut suud higutades.

«Ei, ta ei saanud minust aru,» mõtlesin ma ega rääkinud temaga kuni kojujõudmiseni enam sõnagi.

Kuigi mitte heldimuse ja jumalakartlikkuse tunne ise, siis ikkagi rahulolu sellepärast, et ma olin seda tundnud, püsis minus kogu tee, hoolimata rahvast, kes heledas päikesevalguses igal pool tänavail kirendas. Niipea aga kui ma koju jõudsin, kadus see tunne täielikult. Mul polnud neljakümmet kopikat, et voorimehele maksta. Teener Gavrilo, kellele ma juba olin võlgu, ei andnud enam laenu. Nähes, kuidas ma kaks korda üle hoovi jooksin, et raha hankida, taipas voorimees vist, miks ma jooksin, tuli troskast maha, ja kuigi ta näis mulle nii lahke, hakkas ta valjusti rääkima — ilmse kavatsusega mind salvata — sellest, et

leidub teiste seljas liugu laskjaid, kes sõidu eest ei maksa.

Kodus kõik magasid alles, nii et peale teenijarahva polnud kelleltki neljakümmet kopikat laenata. Lõpuks maksis Vassili minu kõige kangema ausõna peale, mida (ma nägin ta näost) ta sugugi ei uskunud, siiski minu eest voorimehele ära, kuna ta mind armastas ja mäletas teenet, mille ma talle olin osutanud. Nii haihtus see tunne nagu suits. Kui ma hakkasin kirikusse minekuks riietuma, et kõigiga koos lauale minna, ja selgus, et mu ülikond on ümber tegemata ning seda ei saa selga panna, tegin ma hirmus palju pattu. Panin selga teise ülikonna ja läksin kirikusse mingisuguste kummaliselt läbematute mõtetega ja täieliku umbusuga oma suurepäraste kalduvuste suhtes.

IX peatükk

KUIDAS MA EKSAMIKS VALMISTUSIN

Suurel neljapäeval sõitsid *papa*, õde ja Mimi koos Katenkaga maale, nii et kogu suurde vanaema majja jäid ainult Volodja, mina ja St.-Jérôme. See hingeseisund, milles ma olin olnud pihtimise ja kloostriskäimise päeval, oli täiesti möödunud ning jätnud endast ainult ähmase, kuigi meeldiva mälestuse, mida ikka enam ja enam lämmatasid uued vaba elu muljed.

Ka vihik pealkirjaga E l u R e e g l i d oli koos õpilasvihikutega ära pandud. Kuigi mulle meeldis mõte võimalusest koostada endale reeglid kõigiks elujuhtumeiks ning nendest alati juhinduda, kuigi see paistis mulle haruldaselt lihtsana ja ühtlasi suurena ning ma kavatsesin seda ikkagi ellu rakendada, olin ma jälle otsekui unustanud, et seda on vaja teha otsekohe, ja lükkasin seda alatasa mingisuguse aja peale edasi. Mind lohutas aga see, et iga mõte, mis mulle nüüd pähe tuli, sobis just mõnesse minu reeglite ja kohustuste alajaotusesse: ligimestesse või enesesse või jumalasse suhtumise reeglite alla. «Siis ma kannan selle sinna ja veel ja veel palju, palju mõtteid, mis mul siis selle kohta tulevad,»

ütlesin ma iseendale. Sageli küsin ma nüüd endalt: millal ma olin parem ja millal mul oli rohkem õigus: kas siis, kui ma uskusin inimese mõistuse kõikvõimsusse, või nüüd, kui ma olen arenemisjõu kaotanud ning kahtlen inimese mõistuse jõus ja tähtsuses? — ja ei saa anda endale kindlat vastust.

Teadmine, et ma olen vaba, ja see kevadine millegi ootamise tunne, millest ma juba kõnelesin, erutasid mind sel määral, et ma ei saanud end kuidagi kätte võtta ja valmistusin eksamiks väga halvasti. Juhtus, et hommikul õpid klassitoas ja tead, et on vaja töötada, sest homme on eksam aines, milles mul tervelt kaks küsimust on alles läbi lugemata, kui äkki hoovab aknast sisse mingisugust kevadist hõngu ja tundub, et praegu on väga vaja midagi meenutada, käed lasevad iseenesest raamatu langeda, jalad hakkavad iseenesest liikuma ja edasi-tagasi käima, peas aga, nagu oleks keegi vajutanud vedrule ja lasknud käiku masina, on kõik nii kerge ja loomulik ning mitmesugused kirjud, lõbusad unistused hakkavad niisuguse kiirusega jooksma, et märkad ainult nende sära. Tund ja kaks lähevad märkamatult. Või jälle istud raamatu taga ja koondad kuidagiviisi kogu oma tähelepanu sellele, mida loed; äkki kuuled koridoris naise sammu ja kleidi kahinat — ja kõik on peast läinud, ei ole võimalik istuda paigal, kuigi väga hästi tead, et peale Gaša, vanaema elatanud toatüdruku, keegi koridoris kõndida ei võinud. «Aga kui see on äkki t e m a?» tuleb mõte pähe. «Ja kui nüüd just algabki, mina aga lasen mööda minna?» — ja hüppad koridori, näed, et see on tõepoolest Gaša; kuid kaua aega ei saa enam mõtteid koondada. Vedrule on vajutatud, jälle on alanud hirmus segadus. Või istud õhtul üksinda rasvaküünlaga oma toas; tõstad äkki sekundiks silmad raamatult, et küünalt seada või end toolil kohendada, ja näed, et kõikjal, uste juures ja nurkades on pime, ning kuuled, et igal pool majas on vaikne, — jälle ei saa teisiti kui jääd peatuma ja kuulad seda vaikust ning vaatad pimedasse tuppa viiva lahtise ukse kottpimedat ava ja jääd kauaks-kauaks liikumatuks või lähed alla ja käid kõik tühjad toad läbi. Sageli istusin õhtuti kaua aega märkamatuna saalis ja kuulasin «ööbiku» helisid, mida Gaša klaveril kahe sõrmega mängis, istudes

üksinda rasvaküünla valgel suures saalis. Kuupaistel aga ei saanud ma kuidagi teisiti, kui tõusin voodist ja nõjatusin aeda avanevale aknale, vaatasin Šapošnikovi maja valgustatud katust ja meie koguduse kiriku saledat torni ning aiateele langevat tara ja põõsa õhtust varju ning istusin nii kaua, et hommikul alles kell kümme vaevaga ärkasin.

Kui ei oleks olnud koduõpetajaid, kes endiselt minu juures käisid, ega St.-Jérôme'i, kes vahel vastu tahtmist mu enesearmastust ergutas, ja peaasi, kui ei oleks olnud soovi näida mu sõbra Nehljudovi silmis tubli mehena, s. o. sooritada eksam eeskujulikult, mis tema arusaamise järgi oli väga tähtis asi, — kui kõike seda poleks olnud, siis oleksid kevad ja vabadus teinud seda, et ma oleksin unustanud isegi kõik selle, mis ma enne teadsin, ja ma poleks mingil juhul eksamil läbi saanud.

X peatükk

AJALOOEKSAM

Kuueteistkümnendal aprillil läksin ma esimest korda St.-Jérôme'i saatel ülikooli suurde saali. Sõitsime kohale meie võrdlemisi nooblis faetonis. Ma olin esimest korda elus frakis ning kogu riietus, isegi pesu ja sukad, oli mul kõige uuem ja parem. Kui šveitser all mu sineli ära võttis ja ma tema ees kogu oma riietuse ilus seisin, oli mul isegi natuke piinlik, et olen nii silmatorkav. Vaevalt olin ma aga astunud rahvaga täidetud heledalt valgustatud parkettpõrandaga saali ja näinud sadu gümnasistimundris ja frakis noori mehi, kellest mõned ükskõikselt mind silmitsesid, kaugemal aga tähtsaid professoreid, kes kõndisid rahulikult laudade juures või istusid suurtes tugitoolides, kui ma otsekohe pettusin lootuses äratada üldist tähelepanu ning mu näoilme, mis kodus ja veel vestibüülis peegeldas otsekui kahetsust, et mul vastu enda tahtmist on niisugune üllas ja tähtis välimus, asendus suure kartlikkuse ja mõninga nukruse ilmega. Ma sattusin isegi teise äärmusse ja tundsin suurt rõõmu, nähes lähemal pingil üht

väga halvasti, kasimatult riietatud mitte veel vana, kuid peaaegu täiesti halli härrat, kes istus teistest eemal tagumises pingis. Ma istusin kohe tema kõrvale ja hakkasin eksamineeritavaid vaatlema ning nende kohta oma otsuseid tegema. Siin oli palju mitmesuguseid inimesi, kuid neid kõiki oli minu tolleaegse arusaamise järgi kerge jaotada kolme liiki.

Oli niisuguseid nagu mina, kes olid ilmunud eksamile guvernööride või vanematega, nende hulgas noorem Ivin mulle tuttava Frostiga ja Ilenka Grap oma vana isaga. Kõik niisugused olid udemetes lõugadega, kuue alt paistis neil triiksärk ja nad istusid sirgelt, kaasatoodud raamatuid ja vihikuid avamata, ning vaatasid ilmse arglikkusega professorite ja eksamilaudade poole. Eksamineeritavate teise liiki kuulusid noored inimesed gümnasistimundris, kellest paljud ajasid juba habet. Nad olid enamalt jaolt omavahel tuttavad, kõnelesid valjusti, nimetasid professoreid ees- ja isanime järgi, valmistasid küsimusi siinsamas ette, andsid üksteisele vihikuid edasi, astusid üle pinkide, tõid vestibüülist pirukaid ja võileibu ning sõid need samas ära, kallutades ainult natuke pead laua kohale. Ja lõpuks kolmas liik eksamineeritavaid, keda muide oli vähe, olid päris vanad, frakis, enamalt jaolt aga pikk-kuues ja nähtava [illegible]. Nad [illegible] väga tõsiselt ulal, istusid üksinda ja neil oli väga süngе ilme. See, kes oli mind sellega lohutanud, et oli minust ilmselt halvemini riietatud, kuulus tollesse viimasesse liiki. Ta oli toetanud pea kätele, mille sõrmede vahelt tolknesid poolhallid juuksesalgud, luges raamatut ja vaatas ainult hetkeks mitte päris heasoovlikult mind oma läikivate silmadega, kortsutas süngelt kulmu ja nihutas minu poole oma hõõrdunud küünarnuki, et ma ei saaks temale lähemale istuda. Gümnasistid seevastu olid liiga seltsivad ja ma kartsin neid pisut. — Üks torkas mulle raamatu kätte ja ütles: «Andke sellele seal edasi»; teine ütles minust mööda minnes: «Laske läbi, noormees»; kolmas toetus üle laua ronides mu õlale nagu pingile. Kõik see oli mulle võõras ja ebameeldiv; ma pidasin end nendest gümnasistidest palju kõrgemal seisvaks ja arvasin, et nad ei tohiks endale minu suhtes sellist familiaarsust lubada. Lõpuks hakati meid nimepidi välja kutsuma;

gümnasistid laksid julgesti, vastasid enamalt jaolt hästi ja tulid lõbusana tagasi; meiesugused kartsid palju rohkem ja, nagu näis, vastasid halvemini. Vanadest vastasid mõned suurepäraselt, mõned aga väga halvasti. Kui hüüti Semjonovi nime, siis tõukas minu hallide juustega ja laikivate silmadega naaber mind toorelt, ronis üle mu jalgade ja läks laua juurde. Nagu professorite nägudest paistis, vastas ta väga hästi ja julgelt. Oma kohale tagasi tulnud, võttis ta uurimata, kui palju talle pandi, rahulikult oma vihikud ja väljus. Juba mitu korda olin ma võpatanud nimesid väljahüüdvat häält kuuldes, kuid tähestiku järgi polnud minu kord veel tulnud, kuigi juba hüüti nimesid, mis algasid K-ga. «Ikonin ja Tenjev,» hüüdis äkki keegi professorite nurgast. Külm juga jooksis mul üle selja läbi juuste.

«Keda hüüti? Kes on Bartenjev?» räägiti mu ümber.

«Ikonin, mine, sind kutsutakse; kes on siis Bartenjev, Mordenjev? Ma ei tea, ütle juba,» ütles pikk punapõskne gümnasist, kes seisis mu taga.

«Kuulge,» ütles St.-Jérôme.

«Minu nimi on Irtenjev,» ütlesin ma punapõsksele gümnasistile. «Kas Irtenjevit hüüti?»

«Nojah, miks te siis ei lähe?... Vaata, missugune dändi!» lisas ta vaikselt, kuid nii, et ma ta sõnu pingist välja tulles kuulsin. Mu ees läks Ikonin, pikk, aasta kahekümne viiene noormees, kes kuulus kolmandasse, vanade liiki. Tal oli seljas oliivroheline kitsas frakk, sinine atlassist kaelaside, mille peale tagant langesid pikad valkjad juuksed, mis olid hoolikalt kammitud *à la moujik*[1]. Ma olin teda juba pingis istudes tähele pannud. Ta oli korraliku välimusega ja jutukas; eriti hämmastasid mind temas veidrad punased karvad, mis ta oli endale lõua alla kasvada lasknud, ja veel kummalisem harjumus, mis tal oli, — lakkamatult vesti lahti nööpida ja endal särgi all rinda sügada.

Selle laua taga, mille juurde ma koos Ikoniniga läksin, istus kolm professorit; ükski neist ei vastanud meie kummardusele. Noor professor segas pileteid nagu kaardipakki, teine professor, aumärk frakil, vaatas gümnasisti, kes rääkis midagi väga kiiresti Karl Suu-

[1] maamehe moodi.

rest, lisades igale sõnale «lõpuks», ja kolmas, prillidega vanataat, lasknud pea alla, vaatas meile üle prillide ja osutas piletitele. Ma tundsin, et tema pilk oli korraga suunatud minule ja Ikoninile ning oli midagi, mis meis temale ei meeldinud (võib-olla Ikonini punased juuksed), sest ta tegi jälle meid mõlemaid korraga vaadates kannatamatu žesti peaga, et me kiiremini piletid võtaksime. Mulle oli ebameeldiv ja solvav esiteks see, et keegi ei vastanud meie kummardusele, ja teiseks, et mind nähtavasti ühendati Ikoniniga ühte e k s a m i n e e r i t a v a t e mõistesse ja olid juba eelarvamused minu suhtes Ikonini punaste juuste pärast. Ma võtsin pileti ilma kartuseta ja valmistusin vastama, kuid professor näitas silmadega Ikonini peale. Ma lugesin oma pileti läbi: see oli mulle tuttav ja ma vaatlesin rahulikult oma järjekorda oodates seda, mis minu ees toimus. Ikonin polnud sugugi kartlik, oli isegi liiga julge, tegi kuidagi kogu küljega liigutuse, et võtta piletit, raputas juukseid ja luges reipalt läbi selle, mis oli piletile kirjutatud. Ta oli juba suud avamas, nagu mulle paistis, et hakata vastama, kui äkki aumärgiga professor, kes laskis gümnasisti kiitusega ära minna, tema poole vaatas. Ikoninile tuli otsekui midagi meelde ja ta peatus. Üldine vaikus kestis paar minutit.

«Noh,» ütles prillidega professor.

Ikonin avas suu ja vaikis jälle.

«Te pole siin ainuke; kas suvatsete vastata või mitte?» ütles noor professor, kuid Ikonin isegi ei vaadanud tema poole. Ta vahtis üksisilmi piletit ega lausunud ainsatki sõna. Prillidega professor vaatas teda läbi prillide, üle prillide ja ilma prillideta, sest ta jõudis selle ajaga need ära võtta, hoolikalt klaase nühkida ja prillid uuesti ette panna. Ikonin ei lausunud ainsatki sõna. Äkki välgatas ta näol naeratus, ta raputas juukseid, pöördus jälle kogu küljega laua poole, pani pileti ära, vaatas kordamööda kõigi professorite ja siis minu poole, keeras ümber ja laks reipal sammul katega vehkides pinkide juurde tagasi. Professorid vahetasid pilke.

«Kena sell!» ütles noor professor. «Näha, et õpib omal kulul!»

Ma nihkusin lauale lähemale, kuid professorid jätkasid peaaegu sosinal omavahel jutuajamist, nagu poleks

keegi neist minu juuresolekut aimanudki. Ma olin siis kindlalt veendunud, et kõiki kolme professorit huvitas väga küsimus, kas ma eksami sooritan ja kas ma selle hästi sooritan, ja et nad ainult niisama, tähtsuse pärast, teesklevad, nagu oleks see neile täiesti ükskõik ja nagu ei märkaks nad mind üldse.

Kui prillidega professor ükskõikselt minu poole pöördus ja kusimusele vastata palus, siis oli mul temale silma vaadates tema pärast natuke piinlik, et ta minu ees nii silmakirjatses, ja ma alguses pisut takerdusin; kuid siis läks aina kergemaks ja kergemaks, ning kuna küsimus oli Vene ajaloost, mida ma väga hästi teadsin, siis lõpetasin hiilgavalt. Soovides professoritele tunda anda, et mina ei ole Ikonin ja mind ei tohi temaga ära segada, läksin isegi niikaugele, et küsisin luba vastata veel ühele piletile; kuid professor ütles pead noogutades: «Hea küll», ja märkis midagi päevikusse. Pinkide juurde tagasi tulnud, kuulsin ma gümnasistidelt, kes jumal teab kust kõik kohe teada said, et mulle oli pandud viis.

XI peatükk

MATEMAATIKAEKSAM

Järgmistel eksamitel oli mul peale Grapi, keda ma ei pidanud oma tutvuse väärilіseks, ja Ivini, kes millegipärast mind võõristas, juba palju uusi tuttavaid. Mõned juba teratasidki mind. Ikonin isegi rõõmustas mind nähes ja teatas mulle, et teda eksamineeritakse ajaloos uuesti, et ajalooprofessor on tema peale vihane juba mulluse eksami ajast, kus ta olevat tema samuti s e g a m i n i ajanud. Semjonov, kes astus minuga ühte ja samasse teaduskonda, matemaatikateaduskonda, võõristas kõiki eksamite lõpuni, istus vaikides üksinda, pea kätele toetatud ja sõrmed hallidesse juustesse torgatud, ning sooritas eksamid väga hästi. Ta oli teisel kohal; esimene oli üks esimese gümnaasiumi lõpetaja. See oli pikk kõhnavõitu brünett, väga kahvatu; põsk oli seotud musta värvi kaelarätiga ja otsaesine vistrikke täis. Käed

olid tal kõhnad, punased ja haruldaselt pikkade sõrmedega ning küüned nii ära näritud, et paistis, nagu oleksid ta sõrmeotsad niidiga kokku tõmmatud. Kõik see näis mulle suurepärasena ja niisugusena, nagu peab olema e s i m e s e l g ü m n a s i s t i l. Ta rääkis kõigiga nagu kõik teisedki, isegi mina tutvusin temaga, kuid ikkagi oli, nagu mulle paistis, tema kõnnakus, huulte liigutustes ja mustades silmades midagi ebatavalist, m a g n e t i l i s t.

Matemaatikaeksamile läksin ma varem kui tavaliselt. Ma teadsin ainet korralikult, kuid siiski olid kaks küsimust algebras, mida ma olin õpetaja eest kuidagi varjanud, mulle täiesti tundmatud. Need olid, nagu ma veel praegugi mäletan, kombinatoorika ja Newtoni binoom. Ma istusin tagumisse pinki ja uurisin kaht tundmatut küsimust, kuid harjumatus õppida kärarikkas ruumis ja ajapuudus, mida ma ette aimasin, takistasid mind süvenemast sellesse, mida ma lugesin.

«Näe, seal ta on; tule siia, Nehljudov,» kostis mu selja taga Volodja tuttav hääl.

Ma pöördusin ümber ja nägin venda ning Dmitrit, kes tulid, kuuehõlmad lahti, kätega vehkides pinkide vahelt minu poole. Nela võis kohe ära tunda teise kursuse üliõpilased, kes olid ülikoolis nagu kodus. Juba ukse pealt pöördusid lahtised hõlmad väljendusid põlgust meiesuguste aiasõnajate vastu ning äratasid meis kadedust ja lugupidamist. Mul oli väga meelitav mõelda, et kõik ümberolijad võivad näha minu tutvust kahe teise kursuse üliõpilasega, ja ma läksin neile kiiresti vastu.

Volodja ei suutnud ennast isegi pidada ja väljendas oma üleolekutunnet.

«Äh sind vaesekest!» ütles ta. «Kas sind pole veel eksamineeritud?»

«Ei.»

«Mida sa loed? Kas sa pole korralikult ette valmistanud?»

«Jah, kaht küsimust mitte just päris. Sellest ma ei saa aru.»

«Mis? Kas sellest?» ütles Volodja ja hakkas mulle seletama Newtoni binoomi, kuid nii kiiresti ja ebaselgelt, et märkas kohe mu silmist umbusaldust oma teadmiste vastu ja vaatas Dmitri otsa; lugenud viimase

silmist nähtavasti sedasama, punastas ta, kuid rääkis ikka edasi midagi, millest ma aru ei saanud.

«Ei, oota, Volodja, las ma võtan temaga läbi, kui jõuame,» ütles Dmitri professorite nurga poole vaadates ja istus minu juurde.

Ma märkasin kohe, et mu sõber oli selles malbes meeleolus, mis talle alati peale tuli, kui ta enesega rahul oli, ja mida ma temas eriti hindasin. Kuna ta matemaatikat hästi teadis ja selgesti rääkis, võttis ta küsimuse minuga nii põhjalikult läbi, et ma mäletan seda tänapäevani. Vaevalt oli ta lõpetanud, kui St.-Jérôme valju sosinaga lausus: «*A vous, Nicolas!*[1]» — ja ma läksin Ikonini järel pingist välja, jõudmata läbi võtta teist mulle tundmata küsimust. Ma läksin laua juurde, mille taga istus kaks professorit ja mille lähedal tahvli ees seisis gümnasist. Gümnasist tuletas reipalt mingisugust valemit, murdes raksatusega kriiti vastu tahvlit, ja aina kirjutas, hoolimata sellest, et professor oli talle juba öelnud: «Aitab,» ja käskinud meil võtta piletid. «Mis siis saab, kui mulle tuleb kombinatoorika!» mõtlesin ma, võttes värisevate sõrmedega piletit lõigatud paberitükkide pehmest pakist. Samasuguse julge žestiga nagu eelmiselgi eksamil, kogu külge liigutades, võttis Ikonin valimata pealmise pileti, vaatas seda ja kortsutas pahaselt kulmu.

«Ikka niisugused kuradid satuvad!» pomises ta.

Ma vaatasin oma piletit.

Oo õudust! See oli kombinatoorika!...

«Mis teil on?» küsis Ikonin.

Ma näitasin talle.

«Seda ma tean,» ütles ta.

«Tahate vahetada?»

«Ei, ükskõik, ma tunnen, et mul pole vaimu peal,» jõudis Ikonin vaevalt sosistada, kui professor juba kutsus meid tahvli juurde.

«Noh, kõik on kadunud!» mõtlesin ma. «Eksamil hiilgavalt vastamise asemel, mida ma mõtlesin teha, teen endale igaveseks häbi — hullemini kui Ikonin.» Kuid äkki pöördus Ikonin professori silmade all minu poole, tõmbas mul pileti käest ja andis mulle oma. Ma heitsin piletile pilgu. See oli Newtoni binoom.

[1] Teie, Nikolai.

Professor oli noorevõitu mees, meeldiva, targa näoilmega, mis oli tingitud eriti otsmiku etteulatuvast alumisest osast.

«Kuidas, kas te vahetate pileteid, härrad?» küsis ta.

«Ei, ta andis niisama mulle oma vaadata, härra professor,» vastas Ikonin, ja jalle olid sõnad h ä r r a p r o f e s s o r viimased, mis ta siin lausus, ja jälle vaatas ta minust mööda oma kohale minnes professorite poole, siis minu otsa, naeratas ja kehitas õlgu väljendusega, mis ütles:

«Ei ole viga, vennas!» (Sain hiljem teada, et Ikonin oli ilmunud juba kolmandat aastat sisseastumiseksameile.)

Ma vastasin väga hästi küsimusele, mille olin äsja läbi võtnud, professor ütles mulle isegi, et paremini, kui oleks võinud nõuda, ja pani viie.

XII peatükk

LADINA KEELE EKSAM

Kõik läks suurepäraselt kuni ladina keele eksamini. Seotud põnega gümnaalst oli esimene, Semjonov teine, mina kolmas. Ma läksin isegi uhkeks ja hakkasin tõsiselt mõtlema, et ma olen oma noorusele vaatamata kange mees.

Juba esimesest eksamist peale rääkisid kõik värinaga ladina keele professorist, kes olevat mingisugune metsloom, tundvat mõnu noorte inimeste, eriti omal kulul oppijate hukkumisest ja rääkivat ainult ladina või kreeka keeles. St.-Jérôme, kes oli mu ladina keele õpetaja, julgustas mind, ja ka mulle tundus, et suutes tõlkida ilma sõnastikuta Cicerot, osates tõlkida mitut Horatiuse oodi ja tundes väga hästi Zumpti, polnud ma ette valmistatud halvemini kui teised, kuid tuli välja midagi muud. Kogu hommiku polnud muud kuuldagi kui jutte nende läbikukkumisest, kes läksid eksamile enne mind: ühele oli ta pannud nulli, teisele ühe, kolmandat koguni sõimanud ja tahtnud välja ajada jne. jne. Ainult Semjonov ja esimene gümnasist läksid nagu

alati rahulikult ette ja tulid tagasi viitega. Ma aimasin juba õnnetust ette, kui meid Ikoniniga väikese laua juurde kutsuti, mille taga istus hirmus professor täiesti üksinda. Hirmus professor oli väike, kõhn, koltunud mees pikkade rasvaste juuste ja väga mõtliku näoilmega.

Ta andis Ikoninile Cicero kõnede raamatu ja käskis sealt tõlkida.

Minu suureks imestuseks Ikonin luges ja koguni tõlkiski mõned read professori abiga, kes talle ette ütles. Tundes oma üleolekut säärasest nõrgast võistlejast, pidin ma tahtmatult naeratama, ja ma naeratasin isegi pisut halvakspanevalt, kui asi läks analüüsini ja Ikonin nagu varemgi lootusetult vaikis. Selle targa, natuke pilkava naeratusega tahtsin ma professorile meeldida, kuid saavutasin vastupidist.

«Te vist teate paremini, et naeratate,» ütles professor mulle halvas vene keeles. «Vaatame järele. Noh, ütelge teie.»

Hiljem sain ma teada, et ladina keele professor soosis Ikoninit ja Ikonin koguni elas tema juures. Ma vastasin kohe küsimusele süntaksist, mis oli esitatud Ikoninile, kuid professor tegi kurva näo ja pöördus minust ära.

«Hea küll, tuleb teiegi kord, eks siis näe, kuidas te teate,» ütles ta mulle otsa vaatamata ja hakkas Ikoninile seletama seda, mida ta temalt oli küsinud.

«Võite minna,» lisas ta; ja ma nägin, kuidas ta numbrite vihikusse pani Ikoninile nelja. «Noh,» mõtlesin ma, «ta pole sugugi nii vali, nagu räägiti.» Pärast Ikonini äraminekut ladus ta raamatuid ja pileteid tervelt viis minutit, mis mulle paistsid viie tunnina, nuuskas nina, seadis tooli, istus lamakil, vaatas saali, mõlemale poole ja kõikjale, ainult mitte minu otsa. Kõigest sellest teesklemisest oli talle siiski veel vähe, ta avas raamatu ja teeskles, et ta seda loeb, nagu poleks mind seal üldse olnudki. Ma nihutasin end lahemale ja köhatasin.

«Ah jaa! Teie ka veel? Noh, tõlkige midagi,» ütles ta ja andis mulle mingisuguse raamatu, «ah ei, võtke parem see.» Ta lehitses Horatiuse raamatut ja tegi selle lahti kohast, mida, nagu mulle paistis, poleks keegi kunagi suutnud tõlkida.

«Ma pole seda ette valmistanud,» ütlesin ma.

«Ah te tahate vastata seda, mis olete pähe õppinud, — hüva! Ei, tõlkige vaat seda.»

Ma hakkasin kuidagiviisi mõtet tabama, kuid iga kord raputas professor minu küsiva pilgu puhul pead ja vastas ohates ainult: «Ei.» Lõpuks pani ta raamatu nii närviliselt ja kiiresti kinni, et lõi oma sõrme lehtede vahele; tõmmates selle sealt pahaselt välja, andis ta mulle pileti grammatikast, vajus toolis tagasi ja vaikis kõige kurjakuulutavamal kombel. Ma hakkasin vastama, kuid tema näoilme aheldas mu mõttekäiku, ja kõik, mis ma ütlesin, paistis mulle ebaõigena.

«See pole see, see pole hoopiski see,» ütles ta äkki oma vastiku aktsendiga, muutis kiiresti asendit, toetus küünarnukiga lauale ja mängis kuldsõrmusega, mis seisis lõdvalt tema kõhnas vasaku käe sõrmes. «Nii ei või, härrased, kõrgemasse õppeasutusse astumiseks ette valmistuda; te kõik tahate ainult kanda sinise kraega mundrit, võtate kõike läbi pealiskaudselt ja mõtlete, et võite üliõpilaseks saada; ei, härrased, ainet tuleb põhjalikult õppida,» jne. jne.

Selle viletsas vene keeles peetud kõne ajal vaatasin ma nõrl tähelepanuga tema mahalöödud silmi. Alguses pimus mind pettumus selleplärast, et ma pole enam kolmas, alla hinu eksamil üldse mitte läbi saada, ning lõpuks leandus sellele ebaõigluse, solvatud enesearmastuse ja teenimatu alanduse tunne; peale selle põlgus professori vastu seeplärast, et ta ei olnud minu arusaamise järgi *comme il faut'* inimeste hulgast — mille ma avastasin, vaadates tema lühikesi tugevaid ümmargusi kuusi —, olnuks minus veelgi enam kõiki neid tundeid ja tegi need mürgiseks. Vaadates minu poole ning märgates mu värisevaid huuli ja pisaraid täisvalgunud silmi, pidas ta vististi mu erutust palveks mulle parem number panna, ning ta ütles, otsekui oleks tal minust kahju hakanud (ja veel teise professori juuresolekul, kes selleks ajaks sinna oli tulnud):

«Olgu, ma panen teile üleminekunumbri (see tähendab — kahe), kuigi te seda ei väärі. Teen seda ainult lugupidamisest teie nooruse vastu ja lootuses, et te ülikoolis ei ole enam nii kergemeelne.»

Tema viimane lause, mis öeldi teise professori juuresolekul, kes vaatas mulle nii otsa, nagu oleks tema ka

ütelnud: «Jah, näete nüüd, noormees!» — ajas mind lõplikult hämmeldusse. Oli hetk, millal mu silmi kattis udu: hirmus professor oma lauaga paistis olevat kuskil kaugel, ja mulle tuli hirmsa selgusega pähe metsik mõte: «Mis siis, kui?... Mis sellest välja tuleb?» Kuid millegipärast ma seda ei teinud, vaid vastupidi, kummardasin ebateadlikult mõlemale professorile eriti aupaklikult ja läksin kergelt naeratades, vististi samasuguse naeratusega kui Ikonin, laua juurest ära.

See ebaõiglus mõjus minusse tookord nii tugevasti, et kui ma oleksin oma tegudes olnud vaba, poleks ma enam eksamitele läinud. Ma kaotasin igasuguse auahnuse (ei võinud enam mõteldagi sellele, et olla kolmas), ja teised eksamid tegin ma läbi ilma igasuguse püüdluse ja isegi erutuseta. Kokkuvõttes oli mul ikkagi üle nelja, kuid see ei huvitanud mind enam üldse; ma olin endamisi otsustanud ja endale väga selgesti tõestanud, et on äärmiselt rumal ja isegi *mauvais genre*[1] püüda esimene olla, vaid tuleb nii talitada, et ei oleks liiga halb ega liiga hea, nii nagu toimis Volodja. Sellest ma otsustasin ülikoolis ka edaspidi kinni pidada, hoolimata sellest, et mul läksid sel juhul esimest korda arvamused sõbra omadest lahku.

Ma mõtlesin nüüd juba üksnes mundrile, kolmnurksele kübarale, oma troskale, oma toale ja, mis peaasi, oma vabadusele.

XIII peatükk

MA OLEN SUUR

Muide, ka nendel mõtetel oli oma võlu.

Kaheksandal mail, tulles viimaselt, usuõpetuse eksamilt, leidsin ma kodus eest mulle tuttava rätsepmeistri Rozanovi selli, kes oli juba varem traageldatud mundri ja läikivast mustast kalevist pikk-kuuega meil käinud ning kriidiga revääre märkinud; nüüd oli ta kaasa toonud täiesti valmis mundri, paberitükkidesse keeratud säravate kuldnööpidega.

[1] halb maitse.

Ma panin ülikonna selga ja leidsin selle suurepärase olevat, kuigi St.-Jérôme väitis, et kuue selg kortsu kiskuvat, ja läksin alla enesega rahuloleva naeratusega, mis täiesti tahtmatult mu näole ilmus. Ma mõtlesin minna Volodja juurde, tundes ja justkui mitte märgates majarahva pilke, mis esikust ja koridorist olid ahnelt minu poole suunatud. Teener Gavrilo jooksis mulle saalis järele, õnnitles ülikooli astumise puhul, andis edasi *papa* korraldusel neli kahekümne viie rublast rahatähte ja ütles, et *papa* korraldusel on ka kutsar Kuzma, sõiduk ja kõrb Iludus tänasest päevast minu täielikus käsutuses. Mul oli selle peaaegu ootamatu õnne üle nii hea meel, et ma kuidagi ei suutnud teeselda ükskõiksust Gavrilo ees ja ütlesin pisut segadusse sattudes ja hingeldades esimese asja, mis mulle pähe tuli, — vististi et «Iludus on suurepärane traavel!». Heitnud pilgu peadele, mis esiku ja koridori ustest välja vaatasid, ei saanud ma enam vastu pidada ja jooksin traavides oma uues säravate nööpidega kuues saalist läbi. Silmapilgul, kui ma Volodja juurde sisse astusin, oli mu taga kuulda Dubkovi ja Nehljudovi häält, kes tulid mind õnnitlema ja tegid ettepaneku sõita kuhugi lõunatama ning minu sisseastumise auks šampanjat jooma. Dmitri ütles mulle, et kuigi ta ei armasta šampanjat, sõidab ta tänu meelsa kaasa, et juua minuga sinasõprust. Dubkov leidis, et ma üldse sarnanevat kuidagi polkovnikuga; Volodja ei õnnitlenud mind ja ütles nimult tõsa kuivalt, et nüüd me võime ülehomme maale sõita. Paistis, et ehkki ta mu sisseastumise üle rõõmustas, oli talle pisut ebameeldiv, et nüüd olen minagi samasugune suur kui tema. St.-Jérôme, kes ka meie juurde tuli, ütles väga ülespuhutult, et tema kohustused on lõppenud, et ta ei tea, kas need on hästi või halvasti täidetud, kuid et ta tegi kõik, mis suutis, ja et ta homme kolib oma krahvi juurde. Ma tundsin, kuidas vastuseks kõigele sellele, mis mulle räägiti, hakkas mu näol vastu mu enda tahtmist särama magus, õnnelik, natuke rumal enesega rahulolev naeratus, ja märkasin, et see naeratus kandus isegi üle kõigi nende inimeste nägudele, kes minuga rääkisid.

Nüüd ei ole mul enam guvernööri, mul on oma troska, mu nimi on trükitud üliõpilaste nimekirja, mul on mõõk

portupeega, linnavahid võivad mulle vahel au anda...; ma olen suur, ma olen vististi õnnelik.

Lõunatada otsustasime Jari juures pärast kella nelja; et aga Volodja sõitis Dubkovi juurde ja Dmitri ka oma kombe järgi kuhugi kadus, öeldes, et tal on enne lõunat üks asi õiendada, siis võisin ma kaht tundi aega kasutada nii, nagu tahtsin. Käisin võrdlemisi kaua kõigis tubades ringi ja vaatasin ennast igast peeglist kord kinnise, kord täiesti lahtise, kord ainult ülemise nööbiga kinnipandud kuues, ja kõik paistis mulle väga hea. Siis, kui piinlik mul oligi välja näidata liiga suurt rõõmu, ei pidanud ma vastu, läksin talli, tõllakuuri, vaatasin Iludust, Kuzmad ja troskat, tulin siis uuesti tagasi ja hakkasin mööda tubasid käima, peeglisse vaatama ja taskus raha lugema ikka niisama õnnelikult naeratades. Kuid ei möödunud tundigi, kui ma hakkasin tundma mõningat igavust või kahetsust, et keegi mind ei näe niisuguses hiilguses, ning mul tekkis tahtmine liikuda ja tegutseda. Seepärast käskisin hobuse troska ette rakendada ja otsustasin, et kõige parem on minna Kuznetski Mostile sisseoste tegema.

Mulle tuli meelde, et Volodja ostis endale ülikooli astudes Viktor Adami hobuste litograafiaid, tubakat ja piibu, ja ma pidasin vajalikuks teha sedasama.

Igalt poolt minule suunatud pilkude all ja päikese helkides mu nööpidel, mütsikokardil ja mõõgal saabusin Kuznetski Mostile ja peatusin Daziaro pildikaupluse juures. Vaatasin ringi ja astusin sinna sisse. Ma ei tahtnud osta V. Adami hobuseid, sest muidu oleks võidud mulle ette heita Volodjale järeleahvimist, kuid häbenedes, et teen teenistusvalmis müüjale liiga suurt tüli, kiirustasin valimisega, võtsin guašiga maalitud naisepea, mis seisis aknal, ja maksin selle eest kakskümmend rubla. Maksnud kaupluses küll kakskümmend rubla, paistis mulle ometi piinlikuna, et ma tülitasin kaht ilusasti riietatud müüjat niisuguse tühja asja pärast, ja sealjuures näis mulle, et nad kohtlevad mind ikka veel liiga hoolimatult. Soovides neile tunda anda, kes ma olen, pöörasin tähelepanu hõbeasjakesele, mis seisis klaasi all, ja kui ma teada sain, et see on *porte-crayon*[1], mis maksab kaheksateist rubla, palusin selle

[1] pliiatsinoidja.

keerata paberisse. Maksnud raha ja saanud teada, et häid piipe ja tubakat võib leida kõrval tubakakaupluses, kummardasin viisakalt mõlemale müüjale ja läksin tänavale, pilt kaenlas. Naaberkauplusest, mille sildile oli maalitud sigarit suitsetav neeger, ostsin, samuti aetuna soovist mitte kellelegi järele teha, mitte Žukovi, vaid sultani tubakat, Stambuli piibu ning kaks pärna- ja roosipuust piibukaha. Kauplusest troska poole minnes nägin Semjonovit, kes astus erariides, silmad maas, kiirel sammul kõnniteed mööda. Mulle tegi tuska, et ta mind ära ei tundnud. Ütlesin võrdlemisi valjusti: «Sõida ette,» istusin troskasse ja sõitsin Semjonovile järele.

«Tervist,» ütlesin ma talle.

«Minu lugupidamine,» vastas ta edasi sammudes.

«Miks te mundris ei ole?» küsisin ma.

Semjonov peatus, vidutas silmi, paljastas oma valged hambad, nagu oleks tal olnud valus vaadata vastu päikest, kuid õieti selleks, et näidata oma ükskõiksust mu troska ja mundri vastu, vaatas mulle vaikides otsa ning läks edasi.

Kuznetski Mostilt sõitsin kondiitriärisse Tverskajal, ja kuigi ma tahtsin teeselda, et mind kondiitriäris huvitavad peamiselt ajalehed, ei saanud ma end pidada ja hakkasin sööma — üks koogi teise järel. Hoolimata sellest, et mul oli hästi häbi härra ees, kes mind ajalehe tagant uudishimulikult vahtis, sõin ma väga kiiresti umbes kaheksa kooki — igast kondiitriäris leiduvast sordist.

Koju jõudnud, tundsin väikest iiveldust, kuid ei pööranud sellele mingisugust tähelepanu ja hakkasin vaatama oma oste, kusjuures pilt paistis mulle nii inetu, et ma seda ei mõtelnudki raamida lasta ja tuppa riputada nagu Volodja, vaid peitsin hoolikalt kummuti taha, et seda keegi ei näeks. Samuti ei meeldinud mulle kodus ka *porte-crayon*; panin selle lauasahtlisse, lohutades end siiski mõttega, et see on hõbedast, kapitaalne ja üliõpilasele väga kasulik asi. Suitsetamispreparaadid aga otsustasin kohe tarvitusele võtta ja ära proovida.

Võtsin tubakapaki lahti, toppisin piibu hoolikalt punakaskollast peenikese lõikega tubakat täis, panin taelaga sellele tule külge, võtsin piibukaha keskmise ja

neljanda sõrme vahele (käe asend, mis mulle eriti meeldis) ning hakkasin suitsu tõmbama.

Tubaka lõhn meeldis mulle väga, kuid suus oli kibe ja hing jäi kinni. Kuid ma tegin südame kõvaks, tõmbasin võrdlemisi kaua endasse suitsu, proovisin rõngaid lasta ja suitsu alla tõmmata. Varsti oli kogu tuba sinakaid suitsupilvi täis, piip hakkas visisema, kuum tubakas särisema ja ma tundsin suus kibedust ning peas väikest pööritust. Tahtsin juba suitsetamise katki jätta ja ainult vaadata ennast peeglist, piip suus, kui ma oma hämmastuseks jalgadel tuikuma hakkasin; tuba käis ringi; vaadates peeglisse, mille juurde ma suure vaevaga komberdasin, nägin, et mu nägu on kahvatu nagu lina. Vaevalt jõudsin ma diivanile vajuda, kui tundsin niisugust südamepööritust ja niisugust nõrkust, et ma kujutlesin piipu endale tapvana ja arvasin end surevat. Ma kohkusin tõsiselt ja tahtsin juba inimesi appi kutsuda ning arsti järele saata.

Kuid see hirm ei kestnud kaua. Ma sain varsti aru, milles asi seisab, ning lebasin hirmsa peavaluga ja nõrgana tüki aega diivanil, vaadates nüri tähelepanuga tubakapakil kujutatud Bostonjoglo vappi, põrandal vedelevat piipu, tubakapuru ja koogiprahti ning mõtlesin pettunult ja kurvalt: «Ma vist ikka ei ole veel päris suur, kui ma ei suuda suitsetada nagu teised, ning vist ei ole mulle määratud nagu teistele hoida piipu keskmise ja neljanda sõrme vahel, tõmmata suitsu sisse ja puhuda siis läbi ruugete vurrude.»

Dmitri, kes tuli pärast kella nelja mulle järele, leidis mu sellises ebameeldivas olukorras. Jõin klaasi vett ja tundsin end siiski peaaegu tervena ning olin valmis nendega kaasa sõitma.

«Mis tahtmine teil küll on suitsetada,» ütles ta mu suitsetamise jälgi vaadates, «see on puha rumalus ja asjatu raharaiskamine. Ma andsin endale sõna mitte suitsetada... Aga lähme kiiremini, peab veel Dubkovi järele sõitma.»

Noorus *X peatükk «Ma olen suur»*

XIV peatükk

MILLEGA TEGELESID VOLODJA JA DUBKOV

Niipea kui Dmitri mu tuppa astus, mõistsin ta näost, kõnnakust ja talle halvas meeleolus omasest liigutusest — ta pilgutas silma, kallutas pea grimassi tehes küljele, otsekui selleks, et kaelasidet kohendada — et ta on külmalt kangekaelses meeleolus, mis tabas teda sel puhul, kui ta ei olnud endaga rahul, ja mis alati mõjus jahutavalt minu tundeile tema vastu. Viimasel ajal olin juba hakanud oma sõpra vaatlema ja tema iseloomu üle järele mõtlema, kuid meie sõprus ei muutunud selle tagajärjel sugugi: see oli veel nii noor ja tugev, et mis küljest ma Dmitrit ka vaatasin, nägin teda ikka täiuslikuna. Temas oli kaks erinevat inimest, kes mulle mõlemad väga meeldisid. Üks, keda ma palavalt armastasin, oli hea, õrn, tasane, rõõmus ja teadlik nendest armastusväärsetest omadustest. Kui ta oli selles meeleolus, näisid kogu tema välimus, hääletõla, kõik liigutused ütlevat: «Ma olen tasane ja vooruslik, naudin seda, et olen tasane ja vooruslik, ja te kõik võite seda näha.» Teine, keda ma alles nüüd hakkasin nägema ja [illegible] ees ma kummardasin, oli külm inimene, range enese ja teiste vastu, uhke, religioosne kuni fanatismini ja pedantselt kõlblas. Praegusel hetkel oli ta see teine inimene.

Avameelsusega, mis moodustas meie suhete vajaliku tingimuse, ütlesin talle, kui me troskasse istusime, et mul on kurb ja valus näha teda tänasel minule õnnelikul päeval niisuguses raskes, mulle ebameeldivas meeleolus.

«Miski on teil nähtavasti meeleolu ära rikkunud. Miks te mulle sellest ei räägi?» küsisin temalt.

«Nikolenka!» vastas ta kiirustamata, kallutas pea närviliselt viltu ja pilgutas silma. «Kui ma andsin sõna, et ma mitte midagi teie eest ei varja, siis ei ole teil ka põhjust mind kinnisuses kahtlustada. Ei saa alati olla ühesuguses meeleolus, ja kui miski ongi mu meeleolu rikkunud, siis ei oska ka mina ise sellest aru anda.»

«Küll on see hämmastavalt avameelne, aus iseloom,» mõtlesin ma ega teinud temaga enam juttu.

Me sõitsime vaikides Dubkovi juurde. Dubkovi korter oli haruldaselt ilus, või see paistis mulle nõnda. Kõikjal olid vaibad, pildid, kardinad, kirjud tapeedid, portreed, painutatud tugitoolid, voltääri toolid, seintel rippusid püssid, püstolid, tubakatoosid ja mingisugused papist loomapead. Seda kabinetti nähes ma mõistsin, keda Volodja oma toa sisustamisel jäljendas. Me leidsime Dubkovi ja Volodja kaarte mängimas. Mingisugune mulle tundmata härra (tagasihoidliku poosi järgi otsustades vististi mitte tähtis isik) istus laua juures ja vaatas väga tähelepanelikult mängu pealt. Dubkov ise oli siidhommikukuues, jalas olid tal pehmed kingad. Volodja istus ilma kuueta tema vastas diivanil, ning otsustades ta punase näo ja rahulolematu põgusa pilgu järgi, mille ta meile hetkeks kaartidelt üles vaadates heitis, oli ihu ja hingega mängu juures. Mind nähes punastas ta veelgi rohkem.

«Noh, sina jagad,» ütles ta Dubkovile. Ma taipasin: talle ei meeldinud, et ma sain tema kaardimänguharrastusest teada. Kuid tema ilmes ei olnud märgata hämmeldust, vaid see otsekui ütles mulle: «Jah, mängin, sina aga imestad ainult sellepärast, et oled veel noor. Kaardimängus pole midagi halba, seda peabki tegema meie vanuses.»

Ma tundsin ja mõistsin seda otsekohe.

Kuid Dubkov ei hakanud kaarte jagama, ta tõusis püsti, surus meil kätt, pakkus istet ja ulatas piibud, millest me aga loobusime.

«Siin ta siis on, see meie diplomaat, päevakangelane,» ütles Dubkov. «Jumala eest, hirmsasti polkovniku moodi.»

«Hm!» ühmasin ma ja tundsin jälle, et mu näole tekib rumalalt enesega rahulolev naeratus.

Ma austasin Dubkovi, nagu võib austada kuueteistkümneaastane poiss kahekümne seitsme aastast adjutanti, kellest kõik suured räägivad, et ta on äärmiselt korralik noormees, kes suurepäraselt tantsib, räägib prantsuse keelt ja kes, ise südames põlates minu noorust, püüab seda tunnet varjata.

Kõigest mu austusest hoolimata oli mul kogu meie tutvuse ajal, jumal teab miks, raske ja piinlik talle silma vaadata. Hiljem ma märkasin, et mul on piinlik

[illegible] nendele, kes on
[illegible] minust palju
[illegible] ei julge teine-
[illegible] Võib-olla
[illegible] ka halvem, kuid
[illegible] tahtlik valetus, tumbutamata
[illegible] mõistatuslik naeratus ja mõis-
[illegible] Volodja, hilgutades
[illegible] »Jäin ma pärast
[illegible] ainu kaardid»
[illegible] nende käsi.
[illegible] ja teiste sõrmede
[illegible] et mulle
[illegible] Volodja käsi niivõrd
[illegible] nagu, kuid tema
[illegible] et ta ei mõtle millelegi
[illegible] olid väikesed,
[illegible] paela patsutatud, väga osavad pehmete
[illegible] nõtkel kandadel sõr-
mused ning mis kuuluvad tõmmistele, kellel on kalduvus käsitööks ja kes armastavad ilusaid asju.

Volodja vist kaotas, sest härra, kes tema kaarte vaatas, tähendas, et Vladimir Petrovitšil on hirmus ebaõnn, [illegible] portfelli, markis sinna midagi, näitas [illegible] Volodjale ja ütles: «Nii?»

«Nii!» hüüus Volodja, vaadates teesklevalt-hajameelselt markmeraamatusse. «Lähme nüüd.»

Volodja troskasse istus Dubkov, mind võttis Dmitri [illegible]

«Mis mängu nad mängisid?» küsisin ma Dmitrilt.

«Piketti. Rumal mäng, ja üldse kaardimäng on rumal [illegible]»

«Ei tea, kas nad mängivad suure raha peale?»

«Suuri rahasid mängus ei ole, kuid mängimine pole [illegible] mingi asi.»

«Kas teie ei mängi?»

«Ei, ma andsin sõna mitte mängida; Dubkov aga ei [illegible] teisiti, kui peab kedagi kaardimängus võitma.»

«See pole ju temast ilus,» ütlesin ma. «Volodja vist mängib temast halvemini?»

«Teadagi, pole ilus, kuid eriti halba pole siin ka midagi. Dubkov armastab mängida ning oskab mängida, ja on ikkagi suurepärane inimene.»

«Ma ju ei mõtelnudki . . .» ütlesin ma.

«Ja ei saagi temast midagi halba mõtelda, sest ta on tõesti suurepärane inimene. Mina armastan teda väga ja armastan ka tulevikus alati, kuigi tal on omad nõrkused.»

Mulle kuidagi paistis, ja seda just sellepärast, et Dmitri liiga ägedalt Dubkovi eest välja astus, et ta teda enam ei armasta ega austa, kuid ei tunnista seda kangekaelsusest ja sellepärast, et talle keegi ei saaks muutlikkust ette heita. Ta oli neid inimesi, kes armastavad sõpru kogu eluaeg, ja seda mitte niivõrd sellepärast, et need sõbrad jäävad neile alati armsaks, kuivõrd sellepärast, et kord inimest kas või eksikombel armastama hakates peavad nad ebaausaks neid mitte enam armastada.

XV peatükk

MIND ÕNNITLETAKSE

Dubkov ja Volodja tundsid Jari juures kõiki nimepidi, kõik, šveitserist kuni peremeheni, osutasid neile suurt lugupidamist. Meile anti kohe eraldi tuba ja serveeriti mingisugune imetlusväärne lõuna, mille Dubkov oli prantsuse kaardi järgi valinud. Pudel šampanjat jääs, millele ma püüdsin võimalikult ükskõikselt vaadata, oli juba varutud. Lõuna möödus väga meeldivalt ja lõbusalt, hoolimata sellest, et Dubkov oma harjumuse kohaselt jutustas kõige kummalisemaid, justkui tõestisündinud lugusid — sealhulgas ka sellest, kuidas tema vanaema olevat tapnud musketiga kolm temale kallaletunginud röövlit (kusjuures ma punastasin, lõin silmad maha ja pöördusin temast ära) — ja hoolimata sellest, et Volodja lõi nähtavasti iga kord araks, kui mina midagi rääkima hakkasin (mis oli täiesti asjata, sest niipalju kui mina mäletan, ei õelnud ma midagi eriti häbenemisväärset). Kui šampanjat serveeriti,

[illegible] kõik ning nii [illegible] kõlo sinnasõprust
[illegible] ning muidugi neid. Kuna ma ei
[illegible] kuulub (see oli ühine,
[illegible] ei nii tahtsin kostitada
[illegible] ala nii lahkumatult taskus
[illegible] ei kõmmerdatud [illegible] paberraha,
[illegible] talu talle ja ütlesin rasinal,
[illegible] ei nad vahtides minu poole
[illegible] nii Jules vaid pool
[illegible] dolja punastas nii, lukkas
[illegible] minule ja kõigile nii
[illegible] midiva vea ol n temud;
[illegible] e selle suure mõnuga
[illegible] t vana lolus Dubkov
[illegible] selja jutustas ka nii-
[illegible] t ned, mida ma kuidagi
[illegible] palju naeda Nende,
[illegible] ja Dubkovi nalt selgus selles, et nad
[illegible] ja [illegible] tuntud anekdoot: «Kus te
[illegible] õi vähemalt?» Justkui kõlab üks. «Ei ole kii-
[illegible] ud,» vastab teine, «kuid vend mängib viiulit.» Nad
[illegible] edasi seda laadi mõttetuskoomikus niisuguse
[illegible] kuni, et nad jutustasid juba anekdooti ennast
[illegible] et «minu vend pole ka kunagi viiulit mänginud».
[illegible] küsimusele vastasid nad teineteisele samas laadis
[illegible] paadasid vahel ka ilma küsimuseta kaht kõige ühen-
[illegible] mõtlemat asja ühendada, rääkisid seda mõttetust
[illegible] naeru — ja tuli välja väga naljakalt. Ma hakkasin
[illegible] naerma, milles asi seisab, ja tahtsin ka jutustada nal-
jakat asja, kuid kõik vaatasid mulle arglikult otsa või
pandad üldse mitte otsa vaadata sel ajal, kui ma jutus-
tasin, ja minu anekdoot ei tulnud hästi välja. Dubkov
ütles: «Sisse kukkus vend diplomaat,» kuid mul oli nii
hea olla joodud šampanjast ja suurte seltskonnast, et
see märkus mind ainult pisut kriimustas. Ainult Dmitri,
kuigi ta meiega ühevõrdselt jõi, oli endiselt oma ranges,
tõsises meeleolus, mis üldist lõbusust natuke tagasi
hoidis.

«Kuulge, härrased,» ütles Dubkov, «pärast lõunat tuleb ju diplomaat käsile võtta. Kas me ei sõidaks täna juurde, seal me siis juba vaatame, mis me temaga teeme.»

«Nehljudov ju ei tule,» ütles Volodja.

«Väljakannatamatu tossike! Sina, väljakannatamatu tossike!» ütles Dubkov tema poole pöördudes. «Tule meiega kaasa, siis näed, et tädi on suurepärane daam.»

«Ei tule ise ega lase ka teda teiega kaasa minna,» vastas Dmitri punastades.

«Keda? Diplomaati? Sa ju tahad, diplomaat? Vaata, tal lõi isegi nägu üleni särama, kui tädist rääkima hakati.»

«Mitte just et ei lase,» jätkas Dmitri tõustes ja hakkas ilma minu poole vaatamata mööda tuba kõndima. «Kuid ma ei soovita talle ja ei soovi, et ta läheks. Ta pole nüüd enam laps, ja kui ta tahab, võib üksinda, ilma teieta minna. Aga sinul peaks häbi olema, Dubkov; vähe sellest, et sa ise halvasti talitad — sa tahad, et teised ka sedasama teeksid.»

«Mis siin siis halba on,» ütles Dubkov Volodjale silma pilgutades, «et ma kutsun teid kõiki tädi juurde tassi teed jooma? Aga olgu, kui sulle just ei meeldi, et me lähme, siis luba lahkelt: me lähme Volodjaga. Volodja, kas tuled?»

«Hm! hm!» ütles Volodja jaatavalt. «Sõidame sinna, pärast aga lähme minu juurde ja jätkame piketti.»

«Kas sa tahad nendega kaasa minna või mitte?» küsis Dmitri minu juurde tulles.

«Ei,» vastasin ma end diivanil nihutades, et anda talle ruumi enda kõrval, kuhu ta ka istus. «Ma lihtsalt ei taha, ja kui sina ei soovita, siis ma ei lähe mingi hinna eest.»

«Ei,» lisasin ma siis, «ma ei räägi õigust, et ma ei taha nendega minna, kuid olen rõõmus, et ma ei lähe.»

«Ja see on väga hea,» ütles ta, «ela oma tahtmist mööda ja ära tantsi kellegi pilli järgi, see on kõige parem.»

See väike vaidlus ei rikkunud meie head meeleolu, vaid koguni suurendas seda. Dmitri sattus äkki sellesse minule meeldivasse tasasesse meeleollu. Niisugune mõju, nagu ma hiljem korduvalt märkasin, oli temale teadmisel, et ta on talitanud hästi. Ta oli nüüd endaga rahul sellepärast, et ta takistas mind t ä d i juurde minemast. Ta muutus väga lõbusaks, tellis veel pudeli šampanjat (mis oli tema reeglite vastu), kutsus meie

[illegible] ja hakkas teda jootma, laulis [illegible] õitma, mille [illegible] sentimen-

[illegible] naeratades. [illegible] joon ma enese esimest [illegible] Dmitrile [illegible] hea [illegible] hoiatab nelle [illegible] ei võib muult ja [illegible] mõjus see [illegible] vedelt nakatavalt, [illegible] juba peaaegu pool

[illegible] ma suurde [illegible] Dubkov mulle andis. [illegible] et ma pea käib ringi [illegible] hoonilikus asendis [illegible], kui ma nende peale hoolega mõtlen. Vastasel [illegible] hakkab kergale ja kaed tegid mingi-sugused poole. Ma sumisin nendele ihulikmetele kogu [illegible], käskisin kätel tõusta ja kuub kinni nööpida [illegible] (ka jalutes nad tostsid kuunarnukid kuidagi hirmus kõrgele) ja käskisin jalgadel minna ukse poole, mida nad ka tegid, kuigi astusid kuidagi väga kõvasti või liiga õrnalt, eriti vasak jalg tõusis minu varvastele. Mingi hääl hüüdis mulle: «Kuhu sa lähed? Kütnal tuuakse.» Ma sain aru, et see hääl kuulub Volodjale, ja mulle pakkus rahuldust mõte, et ma ikkagi sellest aru sain; kuid talle vastuseks ma ainult naeratasin pisut ja läksin edasi.

XVI peatükk

TÜLI

Suures toas istus väikese laua taga lühike tüse eraundes härra, punaste vurrudega, ja sõi midagi. Tema kõrval istus pikk brünett härra, ilma vurrudeta. Nad rääkisid prantsuse keelt. Nende pilk ajas mu segadusse,

kuid ma otsustasin siiski süüdata paberossi põlevalt küünlalt, mis seisis nende ees. Vaadates kõrvale, et mitte nende pilke kohata, läksin laua juurde ja hakkasin paberossi läitma. Kui pabeross põlema hakkas, ei pidanud ma vastu ja vaatasin lõunatava härra otsa. Tema hallide silmade terane vaenulik pilk oli suunatud minule. Niipea kui ma tahtsin end ümber pöörata, hakkasid ta punased vurrud liikuma ja ta lausus prantsuse keeles:

«Ma ei salli, et suitsetatakse, kui ma lõunatan, armuline härra.»

Ma pomisesin midagi arusaamatut.

«Jah, ei salli,» jätkas vurrudega härra rangelt ja vaatas põgusalt vurrudeta härra poole, otsekui kutsudes teda lõbu tundma sellest, kuidas ta mind noomib, «ei salli, armuline härra, ka neid, kes on nii ebaviisakad, et tulevad suitsetama teie nina alla, ka neid ma ei salli.» Ma sain kohe aru, et see härra minuga tõreleb, kuid mulle paistis esimesel hetkel, et ma olen tema ees väga süüdi.

«Ma ei arvanud, et see teid häirib,» ütlesin ma.

«Ah teie ei arvanud, et olete kasvatamatu, mina aga arvasin,» karjus härra.

«Mis õigus on teil karjuda?» ütlesin ma tundes, et ta mind solvab, ja hakkasin juba ise vihastama.

«Mina ei luba kunagi kedagi enda vastu lugupidamatust üles näidata ja õpetan alati niisuguseid selle nagu teie. Kuidas teie nimi on, armuline härra? Ja kus te elate?»

Ma olin väga vihane, mu huuled värisesid ja hing jäi kinni. Kuid ma tundsin end siiski süüdlasena, vist sellepärast, et olin joonud palju šampanjat, ja ma ei ütelnud sellele härrale mingeid jämedusi, vaid vastupidi, mu huuled ütlesid talle kõige alandlikumal kombel mu nime ja meie aadressi.

«Minu nimi on Kolpikov, armuline härra, ja teie olge edaspidi viisakam. Me veel näeme teineteist (*vous aurez de mes nouvelles*[1]),» lõpetas ta, sest kogu jutuajamine toimus prantsuse keeles.

Ma ütlesin ainult: «Väga rõõmustav,» püüdes anda

[1] te veel kuulete minust.

[illegible] kindlust, pöördusin siis [illegible] poleemikaga, mis vahepeal oli jõudnud [illegible] lagipuu lagund

[illegible] Kuid juhtumisi vennale ega sõpradele [illegible] ei tool parajasti millegi üle lugedalt [illegible] ükskõik millega, et jäada mõtelda [illegible] üle [illegible] «Te olete kasvatamatu, *Monsieur*) aina [illegible] jõi just rohkem [illegible] kui ma selle üle [illegible] ma tahtnudki, tuli mulle [illegible] tuem argpükson. «Mis [illegible] onda? Miks ta lihtsalt ei [illegible] Lahendab tema on [illegible] olle üllas, et ma olen [illegible] kunstis, armuline [illegible] pimedust oelda. Või [illegible] — see [illegible] paraadpraamo, mida ma ei kutsunud teda [illegible] ei ma ei teinud midagi ainuigust, vaid [illegible] vanga alla nagu vimmne argpüks.» «Te olete [illegible] ta, armuline härra!» kostis vaheipidamata [illegible] mul kõrvus. «Ei, seda ei või nii jätta,» mõtlesin ma ja tõusin pinki kindla kavatsusega uuesti selle [illegible] juurde minna, talle midagi hirmsat öelda ja võibolla lausi kummalgagi päbe lüüa, kui vaja läheb. Viimaseid kavatsusest unistasin ma suurima naudinguga, kuid suurde tuppa läksin siiski tõsise hirmuga. Õnneks härra Kolpikovi enam ei olnud, ainult teener oli suure [illegible] toas ja koristas lauda. Ma tahtsin rääkida juhtunust teenrile ja seletada talle, et ma pole sugugi süüdi, kuid mõtlesin millegipärast ümber ja läksin kõige süngemas meeleolus uuesti meie tuppa tagasi.

«Mis meie diplomaadiga on juhtunud?» küsis Dubkov. «Ta otsustab praegu vist Euroopa saatust.»

«Ah jäta mind rahule,» ütlesin ma mornilt ja pöördusin ära. Seejärel hakkasin ma toas edasi-tagasi kõndima ja mul tuli millegipärast mõte, et Dubkov pole üldsegi hea inimene. «Ja mis igavesed naljad need alati on, ja «diplomaadiks» nimetamine — selles ei ole midagi armastusväärset. Muud ta ei tahagi kui Volodjat kaardimängus lüüa ja mingisuguse tädi juures

käia ... Ja temas ei ole midagi meeldivat. Ükskõik mis ta ka räägib, aina valetab või ütleb midagi labast, ja tahab alati pilgata. Tundub, et ta on lihtsalt rumal ja pealegi halb inimene.» Niisugused mõtted liikusid mul peas minutit viis, ja ma tundsin Dubkovi vastu millegipärast üha suuremat vaenu. Dubkov aga ei pööranud minule üldse tähelepanu, ja see ajas mind veel rohkem vihale. Ma olin pahane isegi Volodjale ja Dmitrile sellepärast, et nad temaga räägivad.

«Teate mis, härrased, tarvis diplomaat veega üle valada,» ütles Dubkov äkki ja vaatas minu poole naeratusega, mis paistis mulle pilkav ja isegi reeturlik. «Ta näeb halb välja! Jumala eest, tal on halb!»

«Ja teid tuleb ka veega üle valada, teil endal on halb,» vastasin ma tigedalt naeratades ja isegi unustades, et ma temaga «sina» rääkisin.

See vastus vististi hämmastas Dubkovi, kuid ta pöördus ükskõikselt minust ära ning jätkas juttu Volodja ja Dmitriga.

Ma proovisin nende vestlusega ühineda, kuid tundsin, et ma ei saa teeselda, ja läksin uuesti oma nurka, kus viibisin kuni meie äraminekuni.

Kui arve oli makstud ja hakati sineleid selga panema, pöördus Dubkov Dmitri poole:

«Noh, kuhu siis Orestes ja Pilades lähevad? Vist koju a r m a s t u s e s t vestlema; meie aga külastame kallist tädikest — see on parem kui teie hapu sõprus.»

«Kuidas te julgete nii rääkida ja meid naerda?» ütlesin ma äkki talle päris lähedale minnes ja kätega vehkides. «Kuidas te julgete irvitada tunnete üle, millest te aru ei saa? Seda ma teile ei luba. Vait!» karjusin ma ning jäin ise vait, teadmata, mis edasi öelda, ja hingeldasin erutusest. Dubkov algul imestas, siis tahtis naeratada ja seda naljaks pidada, kuid lõpuks hakkas minu suureks imestuseks kartma ja lõi silmad maha.

«Ma üldsegi ei naera teie ja teie tunnete üle, ma räägin niisama,» ütles ta põiklevalt.

«See'p see on!» hüüdsin ma, kuid samal ajal hakkas mul piinlik enda pärast ja kahju Dubkovist, kelle punane hämmeldunud nägu väljendas tõelist kannatust.

[illegible] Volodja ja Dmitri
[illegible] «Ära ei tahtnud sind solvata»
[illegible] tahtis [illegible] solvata»
[illegible] vend,» ütles
[illegible] et mitte kuulda, mis ma
[illegible] kurnamud ja talle
[illegible] ühtlase seesama tee-
[illegible] Kolpikoviga, mulle
[illegible] ei, kuseeldes ainult Dmitr.
[illegible] ainsad see oli vajalik, et
[illegible] mida [illegible] Jargmi-
[illegible] kohtudes ei mee-
[illegible] selama, ning teine-
[illegible] ei rääkem
[illegible] mõnumad päeval ega
[illegible] *see nõuavelles*, pusis
[illegible] ta elavalt ja valuliselt meeles.
[illegible] seda ma võpatusin ja karjatasin
[illegible] mõnutlesin kättetasumata solvangut, ja
[illegible] ainut, mõnutades rahuldustundega seda,
[illegible] [illegible] [illegible] [

olevat, et Kolpikov, pärast paljusid aastaid tundes, et mulle on võimalik kallale tungida, maksis mulle vurrudeta brüneti juuresolekul kätte oma kõrvakiilu eest täpselt samuti, nagu ma tema «kasvatamatu» eest otsemaid tasusin süütule Dubkovile.

XVII peatükk

MA KAVATSEN TEHA VISIITE

Kui ma järgmisel päeval ärkasin, tuli mul esimesena mõttesse seiklus Kolpikoviga; ma ümahtasin jälle valuliselt ja jooksin mööda tuba, kuid teha polnud midagi, pealegi oli tänane päev viimane, mille ma veetsin Moskvas, ja oli vaja *papa* käsul teha visiite, mis ta mulle ise paberile oli üles märkinud. Isa ei hoolitsenud niivõrd meie kõlbluse ja hariduse, kuivõrd meie seltskondlike suhete eest. Paberile oli tema katkendliku, kiire käekirjaga kirjutatud: 1) vürst Ivan Ivanovitšile t i n g i m a t a, 2) Ivinitele t i n g i m a t a, 3) vürst Mihhailole, 4) vürstinna Nehljudovale ja Valahhinale, kui jõuad. Ja mõistagi kuraatorile, rektorile ja professoritele.

Viimased visiidid soovitas Dmitri mul ära jätta, öeldes, et need pole sugugi vajalikud, vaid on koguni ebakohased, kõik teised aga oli vaja teha täna. Neis kohutasid mind eriti kaks esimest visiiti, mille kõrvale oli kirjutatud t i n g i m a t a. Vürst Ivan Ivanõtš oli *général en chef*, vana, rikas ja üksik; järelikult pidin mina, kuueteistkümneaastane üliõpilane, temaga otseselt kokku puutuma, mis, nagu ma aimasin, ei saanud mulle olla meelitav. Ivinid olid samuti rikkad ja nende isa oli mingisugune tähtis tsiviilkindral, kes ainult üks kord, nimelt vanaema ajal, oli ise meie juures käinud. Pärast vanaema surma, nagu ma märkasin, võõristas noorem Ivin meid ja tegi ennast kuidagi tähtsaks. Vanem, nagu ma kuulu järgi teadsin, oli juba lõpetanud kursuse õigusteaduse koolis ja teenis Peterburis; teine, Sergei, keda ma omal ajal jumaldasin, oli samuti Peterburis suur tüse kadett Paažikorpuses.

[illegible] inimestega,
[illegible] vaevaks, vähe sel-
[illegible] talumatult pina-
[illegible] lõpu alalist hirmu solvumise
[illegible] sellele, et nelle oma
[illegible] lõpmata papa viimase
[illegible] Ma
[illegible],
[illegible] kaos meel
[illegible] ja papa pani
[illegible], kuid meiega lõu-
[illegible] alandlikkus ja
[illegible] mingisuguse
[illegible] ta juurest oli har-
[illegible] tema suureks voo-
[illegible] meloose kroonisse, mina
[illegible] tahtnud teha, ja kui ta raakis,
[illegible] häbi
[illegible] meeldinud mulle sugugi, ja
[illegible] tahtlematust varjata. Ma olin
[illegible] ilalt ulla vaatama ja ta oli ni.
[illegible] arvama, et meil on selleks õigus, et mulle oli
[illegible] oleks naha teda samasuguse üliõpilasena kui
[illegible] Mulle tundus, et ka temal oli minu ees selle võrdsuse pärast natuke piinlik. Ma teretasin teda jahedalt ega pakkunud neile istet, sest mul oli piinlik seda teha, meeldes, et nad võivad ilma selletagi istuda, ja käskisin kutsaril hobused ette rakendada. Ilenka oli hea, väga nunn ja sugugi mitte rumal noormees, kuid ta oli, nagu öeldakse, «nõksuga»: tal oli alatasa, ja paistis, et ilma igasuguse põhjuseta, mingisugune äärmusse kalduv meeleolu — kord oli ta nutune, kord naeruhimuline, kord jälle äärmiselt solvuv, ja praegu oli ta ilmselt selles viimases meeleolus. Ta ei rääkinud midagi, põrnitses vihaselt mind ja isa ning ainult siis, kui tema [illegible] pöörduti, naeratas ta alandlikult, sunnitult, olles [illegible] naeratuse taha varjama kõiki oma tundeid ja eriti häbi oma isa pärast, mida ta meie juuresolekul puratamatult tundis

«Nõndaks siis, Nikolai Petrovitš,» ütles vana Grap mulle, kõndides minu järel mööda tuba sel ajal, kui ma riietusin, ning veeretades pikkamisi ja aupaklikult oma jämedate sõrmede vahel vanaema poolt kingitud hõbedast tubakatoosi. «Niipea kui ma pojalt teada sain, et te nii suurepäraselt eksami sooritasite — teie tarkus on ju kõigile teada —, jooksin kohe õnnitlema; ma olen teid ju õlal kandnud, ja jumal näeb, et ma kõiki teid nagu omasid armastan, ja mu Ilenka palus ka, et me teie juurde tuleksime. Ka tema on juba teiega väga harjunud.»

Ilenka istus sel ajal vaikides akna all, vaatles justkui mu kolmnurkset kübarat ja pomises vihaselt midagi omaette tasasel häälel.

«Ja ma tahaksin teilt küsida, Nikolai Petrovitš,» jätkas vanamees, «kas mu Iljuša ka hästi eksamid sooritas? Ta ütles, et hakkab õppima teiega koos, nii et teie ärge jätke teda maha, vaadake tema järele, andke nõu.»

«Nooh, ta sooritas eksamid väga hästi,» vastasin ma ja vaatasin Ilenka poole, kes endal mu pilku tundes punastas ja lakkas huuli liigutamast.

«Aga kas ta võib täna teie juures päevakese veeta?» küsis vanamees niisuguse ara naeratusega, nagu oleks ta mind väga kartnud, ning kogu aeg, kuhu ma ka liikusin, oli ta mulle nii lähedal, et ma ühtelugu tundsin viina ja tubaka lehka, millest ta oli läbi imbunud. Ma olin tusane, et ta seadis mu niisugusesse võltsi olukorda oma poja suhtes ja et ta kiskus mu tähelepanu kõrvale mulle tollal väga tähtsalt tegevuselt — riietumiselt; ja mis peaasi — see mind jälitav viinahais rikkus niivõrd mu meeleolu, et ma ütlesin talle väga külmalt, et ma ei saa olla Ilenkaga, sest ma pole terve päev kodus.

«Te tahtsite ju minna õe juurde, isa,» ütles Ilenka naeratades, minu poole vaatamata. «Ja minul on ka tegemist.» Ma läksin veel tusasemaks ja mul oli veel piinlikum; et kuidagi oma keeldumist siluda, tõttasin ütlema, et ma pole kodus, kuna pean minema v ü r s t Ivan Ivanõtši, v ü r s t i n n a Kornakova ja Ivini juurde, sellesama juurde, kellel on niisugune tähtis ametikoht, ja et ma kindlasti lõunatan v ü r s t i n n a Nehljudova juures. Mulle tundus, et kui nad teada saavad, milliste

[illegible] ma lähen, siis ei saa nad enam
[illegible] ei mul hakkanud ära minema,
[illegible] ei tema kord kõlla; kuid
[illegible] ennast mina jalga ülle minu

[illegible] läin ma visiite tegema.
[illegible] ei olen palunud minuga
[illegible] ei olnuugav, keeldus
[illegible] õhtusöödame, kui kaks
[illegible] ise vankrikoges

[illegible] Ilmselt visati seltskonna järg.
[illegible] ennelõunal Nõmetškat pol-
[illegible] ei tahtnud mingi armastus tema vastu
[illegible] ida ainult mõõdukad, kuid hinge oli ju
[illegible] ning liigutav mälestus lapsepõlvearmas-
[illegible] Nende kõrval mõtlesin joobnul meenus ta vahel nii-
[illegible] selgusega, et ma valasin pisaraid ning
tundsin end jällegi armununa, kuid see kestis ainult mõne minutit ega tulnud niipea tagasi.

Ma teadsin, et Sonetška oli käinud emaga välismaal, kus nad olid veetnud kaks aastat, ja jutustati, et nad olevat seal postitõllaga kraavi sõitnud, kusjuures tõllaklaast killud olevat vigastanud Sonetška nägu, mille tagajärjel ta olevat palju inetumaks muutunud. Teel nende poole meenutasin ma elavalt endist Sonetškat ja mõtlesin selle üle, missugusena ma teda nüüd kohtan. Tema kaheaastase välismaal viibimise tõttu kujutasin teda millegipärast ette väga pikana, ilusa pihaga, tõsise ja tähtsana, kuid haruldaselt võluvana. Mu kujutlusvõime keeldus teda nägemast armidest moonutatud ilmas; vastupidi, olles kuskilt kuulnud kirglikust armastajast, kes jäi truuks oma valitule hoolimata rõugearmidest, mis olid moonutanud ta näo, püüdsin mõelda, et ma olen armunud Sonetškasse ja tahan talle

ta armidest hoolimata truuks jäädes teenet osutada. Valahhinite maja ette sõites ei olnud ma muidugi armunud, kuid äratanud endas vanad mälestused armastusest, olin hästi ette valmistatud armumiseks ja soovisin seda väga; liiatigi oli mul juba ammu kõiki oma armunud sõpru nähes piinlik, kuna ma neist nii maha olin jäänud.

Valahhinid elasid väikeses puhtas puumajas, mille sissekäik oli hoovist. Kui ma olin helistanud kella, mis tol ajal oli Moskvas veel suureks harulduseks, avas mulle ukse väike puhtalt riietatud poiss. Ta ei osanud või ei tahtnud mulle öelda, kas härrased on kodus, jättis mu üksinda pimedasse esikusse ja jooksis veel pimedamasse koridori.

Ma jain võrdlemisi kauaks üksinda sellesse pimedasse tuppa, kus peale välis- ja koridoriukse oli veel üks suletud uks, ning osalt imestasin selle maja süngust, osalt arvasin, et see peabki nii olema inimeste juures, kes on käinud välismaal. Umbes viie minuti pärast avas seesama poiss saali viiva ukse seestpoolt ja viis mu korralikku, kuid tagasihoidlikku võõrastetuppa, kuhu minu järel tuli Sonetška.

Ta oli seitsmeteistkümneaastane. Ta oli väga väikest kasvu, väga kõhn ja kollaka, ebaterve näojumega. Mingisuguseid arme näol näha ei olnud, kuid võluvad kumerad silmad ja helge, heasüdamlikult lõbus naeratus olid needsamad, mida ma tundsin ja armastasin lapsepõlves. Ma ei oodanud teda niisugusena näha ja seepärast ei saanud talle kuidagi kohe välja valada tunnet, mida ma teel olin ette valmistanud. Ta andis mulle käe inglise kombe järgi, mis tol ajal oli samasugune haruldus kui kellgi, surus avameelselt mu kätt ja pani mu enda kõrvale diivanile istuma.

«Ah, kui rõõmus ma olen teid nähes, kallis *Nicolas*,» ütles ta ja vaatas mulle näkku niisuguse siira heameele väljendusega, et ma sõnades «kallis *Nicolas*» märkasin sõbralikku, mitte aga üleolevat tooni. Minu imestuseks oli ta pärast välisreisi veel lihtsam, kenam ja käitumises kodusem kui enne. Nina lähedal ja kulmul märkasin ma kaht väikest armi, kuid imeilusad silmad ja naeratus vastasid täielikult mu mälestustele ning särasid endiselt.

[illegible] mõtlemata [illegible] ütles ta. «Hoopis suu-
[illegible] kuidas te lelate?»
[illegible] «Tundmul,» vastasin mu, kuigi
[illegible] nii mõte et ma oleksin ta alati
[illegible] ise sellest mõtelnud lõbupoiss mee-
[illegible] tagasi tundsin temaga
[illegible]
[illegible] ei jõel ei mõtlemata muutu-
[illegible] nii tuju tuleb
[illegible] ainult, vanemaks
[illegible] ei vastupidi . . . ja

[illegible] mäletate meie lantse,
[illegible] Ivinit? (Ma ei mäleta-
[illegible] et ta oli nähtavasti val-
[illegible] a meid segi.) Ah,
[illegible] mõeratus, isegi
[illegible] kuulsin, ning need-
[illegible] muul ajal kui ta rõõkis,
[illegible] ei tulles ma käesoleval
[illegible] ainult teemalus, et ma praegusel het-
[illegible] ainul. Nüüsa kui ma sellest olin jõudnud,
[illegible] kohe mu ümber, muretu meeleolu, mingisugune
[illegible] õhk kattis kõik, mis mu ees oli — isegi tema silmad ja
[illegible] nalleegipaarsed habe, ma punasta-
[illegible] ja kaotasin kõnelemisvõime.

«Nüüd on teised ajad,» jätkas ta, ohkas ja kergitas pead kulme, «kõik on muutunud palju halvemaks, ja meie oleme ka halvemaks läinud, eks ole õige, *Nicolas*?»

Ma ei suutnud vastata ja vaatasin talle vaikides otsa.

«Kus on nüüd kõik tolleaegsed Ivinid, Kornakovid? Maletate?» jätkas ta ja vaatas mõninga uudishimuga mu punetavat hirmunud nägu. «Tore aeg oli!»

Ma ei suutnud ikkagi vastata.

Sellest raskest olukorrast päästis mu ajutiseks vana Valahhina tuppatulek. Ma tõusin püsti, kummardasin ja sain kõnelemisvõime tagasi, seevastu aga Sonetškaga toimus ema tulekul imelik muudatus. Kogu ta lõbusus ja omapäs kadus äkki, isegi naeratus muutus teiseks, ja ta muutus korraga, välja arvatud kasv, selleks välismaalt tulnud preiliks, keda ma olin arvanud temas leid-

vat. Tundus, et selleks muudatuseks polnud mingit põhjust, sest ta ema naeratas niisama meeldivalt ning kõik ta liigutused olid niisama leebed ja tagasihoidlikud kui vanasti. Valahhina istus suurde tugitooli ja näitas mulle koha enda kõrval. Tütrele ütles ta midagi inglise keeles, ja Sonetška läks kohe ära, mis tõi mulle veel enam kergendust. Valahhina päris sugulaste, venna, isa järele, siis jutustas mulle oma õnnetusest — mehe kaotamisest, ja lõpuks tundes, et minuga pole enam midagi rääkida, vaatas mulle vaikides otsa, justkui öeldes: «Kui sa nüüd tõused, kummardad ja ära lähed, siis teed sa väga hästi, mu kallis», kuid minuga toimus midagi imelikku. Sonetška tuli tuppa tagasi, töö näpus, ja istus võõrastetoa teise nurka nii, et ma tundsin endal tema pilke. Sel ajal kui Valahhina oma mehe surmast jutustas, meenus mulle veel kord, et ma olen armunud, ja ma mõtlesin veel, et vististi emagi on seda juba märganud, ning mulle tuli uuesti peale häbelikkuse hoog, nii tugev, et ma ei suutnud loomulikul viisil ühtki ihuliiget liigutada. Ma teadsin, et selleks, et püsti tõusta ja ära minna, pean ma mõtlema sellele, kuhu panna jalad, mida teha peaga, kätega — lühidalt, ma tundsin peaaegu sedasama mis eilegi, kui olin joonud pool pudelit šampanjat. Ma aimasin, et ma kõige sellega toime ei tule, ja seepärast e i s a a n u d tõusta, tõepoolest e i s a a n u d tõusta. Valahhina vististi imestas, nähes mu nägu, mis oli punane nagu kalev, ja täielikku liikumatust; kuid ma leidsin, et on parem istuda selles rumalas olukorras, kui riskida kuidagi kohmakalt püsti tõusta ja ära minna. Nii ma istusingi võrdlemisi kaua, lootes, et mingi ettenägemata juhus päästab mind sellest seisukorrast. See juhus saabus ebameeldiva noormehe näol, kes oma inimese kombel tuppa tuli ja mulle viisakalt kummardas. Valahhina tõusis püsti, ütles vabandades, et tal on vaja kõnelda oma *homme d'affaires*'iga,[1] ja vaatas minu peale arusaamatuses, otsekui öeldes: «Kui te tahate igavesti istuda, siis välja ma teid ei aja.» Tegin hirmsa jõupingutuse ja tõusin püsti, kuid ma ei olnud enam suuteline kummardama ning väljudes ema ja tütre kaastundlike pilkude saatel riivasin tooli, mis mul

[1] asjaajaja.

[illegible] ütlesin [illegible], et kogu
[illegible] komistada
[illegible] Kuid värskes õhus,
[illegible] ja nii valjusti olnud,
[illegible] «Mida soovite?» —
[illegible] rahulikult
[illegible] vastu ning
[illegible] mulle palaleid veidratena.
[illegible] tahtelepanekust, et
[illegible] ei ole hea, ütles ta:
[illegible] oma koledu ihnsu-
[illegible] a kui see, mis
[illegible] ui, »inlesugune
[illegible] olit! Ma ei suuda
[illegible] sa ei mäletud seal
[illegible] ma! Ja nüüd komme
[illegible] /» ütles ta palvelt

[illegible]
[illegible] hetkeks vällumaega?»
[illegible] mulle –
[illegible] ütles papa, liigutas palvelt õlga ja
[illegible]

[illegible] ma olengi armunud,» mõtlesin ma, sõites oma

XIX peatükk

KORNAKOVID

Teine visiit marsruudi järgi oli Kornakovidele. Nad elasid suure maja alumisel korrusel Arbatil. Trepp oli väga esinduslik ja korralik, kuid mitte luksuslik. Kõikjal olid põrandariided, mis olid kinnitatud säravaks hõõrutud vaskvarrastega, kuid lilli ega peegleid ei olnud. Saal, mille heledaks poonitud põrandat mööda ma võõrastetuppa läksin, oli sisustatud niisama rangelt, külmalt ja korralikult, kõik läikis ja paistis massiivsena, kuigi mitte päris uuena; kuid ei pilte, kardinaid ega mingeid kaunistusi polnud kuskil märgata. Võõrastetoas olid mõned vürstitarid. Nad istusid nii kom-

bekalt ja jõude, et kohe oli näha: nad ei istu nõnda, kui neil ei ole külalisi.

«*Maman* tuleb kohe,» ütles mulle vanem nendest ja istus mulle lähemale. Veerand tundi jutles see vürstitar minuga üsna vabalt ja nii osavasti, et vestlus hetkekski ei vaibunud. Kuid oli liialt märgata, et ta veedab mu aega, ja sellepärast ta mulle ei meeldinud. Ta rääkis mulle muuseas, et nende vend Stepan, keda nad kutsusid *Etienne*'iks ja kes paar aastat tagasi oli pandud junkrute kooli, on juba ohvitser. Kui ta rääkis vennast ja eriti sellest, et vend vastu *maman*'i tahtmist läks husaariks, tegi ta hirmunud näo, ja kõik nooremad vürstitarid, kes istusid vaikides, tegid ka hirmunud näo; kui ta rääkis vanaema surmast, tegi ta kurva näo, ja kõik nooremad vürstitarid tegid sedasama; kui ta meenutas, kuidas ma St.-Jérôme'i lõin ja mind ära viidi, hakkas ta naerma ja näitas inetuid hambaid, ning kõik vürstitarid hakkasid naerma ja näitasid inetuid hambaid.

Tuppa tuli vürstinna — seesama väike kuivetu naine vilavate silmadega ja harjumusega sel ajal teiste otsa vaadata, kui ta teiega räägib. Ta võttis mu käe ja tõstis oma käe mu huulte juurde, et ma seda suudleksin, mida ma muidu poleks teinud, kuna ma ei pidanud seda vajalikuks.

«Kui rõõmus ma olen teid nähes,» hakkas ta rääkima oma tavalise jutukusega ja vaatas tütarde poole. «Ah, kuidas ta sarnaneb oma *maman*'iga. Eks ole tõsi, *Lise*?»

Lise ütles, et on tõsi, kuigi ma kindlasti tean, et mul polnud emaga vähimatki sarnasust.

«Ja te oletegi juba suureks kasvanud! Ja minu *Etienne*, te mäletate teda, ta on ju teie sugulane kolmandast põlvest... ei, mitte kolmandast, vaid kuidas see oli, *Lise*? Minu ema oli Varvara Dmitrijevna, Dmitri Nikolaitši tütar, ja teie vanaema oli Natalja Nikolajevna.»

«Nii et neljandast põlvest, *maman*,» ütles vanem vürstitar.

«Ah, sa ajad kõik segamini,» käratas ema talle pahaselt, «sugugi mitte kolmandast põlvest, vaid *issus de germains*[1] — nii olete teie minu *Etienne*'ikesega. Ta on

[1] neljandast põlvest.

[illegible] Arvult ei ole [illegible] hea, et tal on liiga [illegible] [illegible] [illegible]

utles vürstinna talle kohe parast seda pahase tooniga, mis tal nähtavasti oli tavaline oma inimestega rääkides. «Et jälle sinu peale pahandataks, tahad jälle enda vastu üles kihutada.»

«Kohe, kohe, emakene,» ütles vürst Mihhailo ja läks välja. Mina kummardasin ja väljusin ka.

Ma kuulsin esimest korda, et me oleme vürst Ivan Ivanõtši pärijad, ja see teade üllatas mind ebameeldivalt.

XX peatükk

IVINID

Nüüd oli mul veel raskem mõelda eelseisvale paratamatule visiidile. Kuid enne vürsti juurde minekut oli vaja tee peal sõita Ivinite juurde. Nad elasid Tverskajal suures ilusas majas. Teatava kartusega läksin paraaduksest sisse, kus seisis šveitser, nupuga kepp käes.

Ma küsisin temalt, kas härrased on kodus.

«Keda teil vaja on? Kindrali poeg on kodus,» ütles mulle šveitser.

«Aga kindral ise?» küsisin ma vapralt.

«Tarvis ette kanda. Kuidas käsite?» ütles šveitser ja helistas. Teenri jalad nööpidega kedrides ilmusid trepile. Ma lõin nii araks, isegi ei tea mispärast, et ütlesin teenrile, ärgu ta kandku ette kindralile, vaid ma lahen enne kindrali poja juurde Kui ma seda suurt treppi mööda üles läksin, paistis mulle, et olen muutunud hirmus väikeseks (mitte selle sõna ulekantud, vaid otseses mõttes). Seesama tunne oli mul siis, kui ma sõitsin troskaga suure trepi ette: mulle paistis siis, et nii troska, hobune kui ka kutsar on muutunud väikeseks. Kindrali poeg lamas diivanil, avatud raamat ees, ja magas, kui ma tema juurde sisse astusin. Tema guvernöör hr. Frost, kes neil ikka veel majas oli, tuli minu järel oma reipa kõnnakuga tuppa ja äratas oma kasvandikku. Ivin ei ilmutanud erilist rõõmu mind nähes ja ma märkasin, et ta minuga rääkides vaatas mu kulmudele.

jõuda, mida ma pean ütlema või tegema. Ta nuttis edasi minu peale vaatamata. Alguses oli mul temast kahju, siis mõtlesin: «Kas ei peaks teda lohutama, ja kuidas seda teha?» ja lõpuks läksin tusaseks selleparast, et ta pani mind säärasesse piinlikku olukorda. «Kas mul on tõesti nii hale väljanagemine?» mõtlesin ma. «Või ehk teeb ta seda koguni meelega, et teada saada, kuidas ma niisugusel puhul talitan?»

«Ära minna on praegu piinlik — see oleks otsekui põgenemine tema pisarate eest,» mõtlesin ma edasi. Ma kehitasin end toolil, et talle kuidagi oma juuresolekut meelde tuletada.

«Ah, kui rumal ma olen!» ütles ta mulle otsa vaadates ja püüdis naeratada. «On niisuguseid päevi, millal nutad ilma igasuguse põhjuseta.»

Ta hakkas enda kõrvalt diivanilt taskurätikut otsima ja puhkes äkki veel tugevamini nutma.

«Ah mu jumal! Kui naljakas see on, et ma aina nutan. Ma armastasin nii väga teie ema, me olime nii suured... sõbrad... ja...»

Ta leidis rätiku, kattis sellega näo ja üha nuttis. Jälle olin ma piinlikus olukorras ja see kestis võrdlemisi kaua. Olin tusane, aga ühtlasi oli mul temast veel rohkem kahju. Tema pisarad tundusid siirad, ja ma mõtlesin, et ta ei nuta niivõrd mu ema pärast kui selleparast, et tal endal ei ole praegu hea ja kunagi, nendel aegadel, oli palju parem. Ei tea, millega see oleks lõppenud, kui tuppa poleks astunud noor Ivin ja ütelnud, et vana Ivin kusib teda. Ivina tõusis püsti, tahtis juba minna, kui Ivin ise tuppa tuli. Ta oli varkest kasvu, tugeva kehaehitusega hall.päine härra tihedate mustade kulmudega, täiesti hallide, lühikeseks lõigatud juustega ning väga rangete ja kindlate suujoontega.

Ma tõusin püsti ja kummardasin talle, kuid Ivin, kellel oli kolm aumärki rohelisel frakil, ei vastanud mu kummardusele ja peaaegu ei vaadanudki minu poole, nii et ma äkki tundsin, et ma pole inimene, vaid mingisugune asi, mis ei väärі tähelepanu — tool või aken, või kui olengi inimene, siis niisugune, kes sugugi ei erine toolist või aknast.

«Te pole ikka veel kirjutanud krahvinnale, mu kal-

[illegible] kiretu, kuid

[illegible] ütles mulle Ivina äkki
[illegible] nagu püüdes minu
[illegible] nagu leinale ja ta
[illegible] oma kummardus
[illegible] oleks avatud või
[illegible] mind sinuli ukseni
[illegible] tõttamisi, nagu ta
[illegible] oma ütlemata mulle

[illegible] nii omnette, kui
[illegible] a sina enam ei
[illegible] laben, nagu olek-
[illegible] tervitust
[illegible] ma talle naidata
[illegible] Ipenchus sobis para-

[illegible] sundis kindlalt ise maailmast, kes tõä-
[illegible] «hullumeelse» seda tuhvust ja
[illegible] ei nõustunud poolsloonuga inimene
[illegible] [illegible] ja n
[illegible]

XXI peatükk

VÜRST IVAN IVANÕTŠ

«Noh, nüüd viimane visiit Nikitskajale,» ütlesin ma Ivinale, ja me sõitsime vürst Ivan Ivanõtši juurde.

[illegible] ast mõningaid visiidikatsumusi omandasin ma [illegible] ikka enesekindluse, ja nüüd oleksin ma vürsti [illegible] pidanud vordlemisi rahulikuna, kui mulle äkki [illegible] meelde tulnud vurstinna Kornakova sõnad, et ma olen parija; pealegi nägin ma trepi ees kaht sõidukit. Ja mul hakkas jälle kõhe tunne.

[illegible] pastis, et vana šveitser, kes mulle ukse avas, [illegible], kes mult sineli ära võttis, kolm daami ja kaks [illegible] kes võõrastetoas viibisid, ja eriti vürst Ivan Ivanõtš ise, kes, erariided seljas, diivanil istus — mulle

paistis, et kõik nad vaatasid mind kui pärijat, ja selle tõttu pahatahtlikult. Vürst oli minu vastu väga lahke, suudles mind, see on — pani sekundiks vastu mu põske oma pehmed, kuivad ja külmad huuled, päris mu õppetöö ja plaanide järele, naljatas minuga, küsis, kas ma ikka veel kirjutan luuletusi nagu see, mille ma kirjutasin vanaema nimepäevaks, ja ütles, et ma tuleksin täna tema juurde lõunale. Kuid mida lahkem ta oli, seda enam mulle tundus, et ta tahab minu vastu lahke olla ainult sellepärast, et mitte lasta märgata, kui ebameeldiv on talle mõte, et ma olen tema pärija. Tal oli harjumus — see tuli valehammastest, mida tal oli terve suu täis — midagi öeldes tõsta ülemine huul vastu nina ja kerge nohinaga otsekui tõmmata see huul endale söörmetesse, ning kui ta seda praegu tegi, tundus mulle selgesti, et ta rääkis omaette: «Poisike, poisike, ma tean ilma sinutagi: pärija, pärija,» jne.

Kui me lapsed olime, nimetasime vürst Ivan Ivanõtšit vanaisaks, kuid nüüd, pärijana, ei paindunud mu keel ütlema talle «vanaisa», öelda aga «teie hiilgus», nagu ütles üks siin olevatest härrastest, tundus mulle alandavana, nii et ma püüdsin teda jutuajamise kestel üldse mitte kuidagi nimetada. Kõige rohkem pani mind kohmetama aga vana vürstitar, kes oli samuti vursti pärija ja elas tema majas. Kogu lõunasöögi kestel, kui ma istusin vürstitari kõrval, arvasin ma, et vürstitar ei räägi minuga sellepärast, et ta vihkab mind, kuna ma olen samasugune vürsti pärija kui temagi, ning et vürst ei pööra tähelepanu meie lauapoolele sellepärast, et meie — mina ja vürstitar — oleme pärijad ja temale ühtviisi vastikud.

«Jah, sa ei usu, kui ebameeldiv mul oli,» rääkisin ma sama päeva õhtul Dmitrile, tahtes tema ees kiidelda vastikustundega, mis mind vallutab mõtte juures, et ma olen pärija (mulle paistis, et see on väga hea tunne), «kui ebameeldiv mul oli täna tervelt kaks tundi viibida vürsti juures. Ta on suurepärane inimene ja oli minu vastu väga lahke,» ütlesin ma, soovides muuseas oma sõpra veenda, et ma kõike seda ei räägi mitte sellepärast, et tunnen end vürsti ees alandatuna, «kuid», jätkasin ma, «mõte, et minusse võidaks suhtuda nagu vurstitarisse, kes tema juures elab ja tema ees lipitseb,

[illegible] ei [illegible] ütlesin;

[illegible] ütlesin ma alles äsja olin rääkinud Dmitrile, oma [illegible] sellest, kuidas raha rikub suhteid, võtsin temalt järgmise päeva hommikul, enne meie ärasõitu maale, kui osutus, et ma olin raisanud kogu oma raha [illegible] piltidele ja piipudele, teele kaasa kakskümmend viis rubla paberrahas, mida ta mulle pakkus, ja jäin talle siis väga kauaks ajaks võlgu.

XXII peatükk

SÜDAMLIK JUTUAJAMINE MINU SÕBRAGA

Meie praegune jutuajamine toimus faetonis teel Kuntsevosse. Dmitri ei soovitanud mul hommikul tema emale visiiti teha, vaid tuli mulle järele pärast lõunat, et viia mind kaasa kogu õhtuks ja isegi ööbima suvilasse, kus ta perekond elas. Alles siis, kui me olime linnast välja sõitnud ning räpaselt kirjud tänavad ja talumatu kõrvulukustav uulitsakära olid asendunud valjade avara vaatepildiga ja rataste pehme sahinaga tolmusel teel ning kevadine aromaatne õhk ja avarus olid haaranud mu igast kuljest, alles siis toibusin ma pisut mitmesugustest uutest muljetest ja vabadusetundest, mis mu nende kahe päevaga olid täiesti segaseks teinud. Dmitri oli jutukas ja leebe, ei kohendanud peaga oma kaelasidet, ei pilgutanud närviliselt silmi ega kortsutanud kulmu; mina olin rahul nende õilsate tunnetega, mida ma talle olin väljendanud, arvates, et ta nende tõttu on mulle taielikult andestanud mu häbiväärse loo Kolpikoviga ega põlga mind selle pärast, ja me mõlemad rääkisime paljust niisugusest intiimsest, mida üksteisele sugugi mitte igasugustel tingimustel ei raägita. Dmitri kõneles mulle oma perekonnast, keda ma veel ei tundnud, emast, tadist, õest ja sellest, keda Volodja ja Dubkov pidasid mu sõbra passiooniks ning nimetasid p u n a p e a k s. Emast raakis ta mingi kulma piduliku kutusega, otsekui selleks, et vältida igasugust vastuvaidlust sel teemal; tadist rääkis ta vaimustusega, kuid pisut ülalt alla; õest kõneles ta väga vähe ja otsekui häbenes mulle temast rääkida, p u n a p e a s t aga, keda tegelikult kutsuti Ljubov Sergejevnaks ja kes oli elatanud neiu ning elas Nehljudovite majas mingisuguste perekonnasuhete alusel, kõneles ta mulle suure vaimustusega.

«Jah, ta on imetlemisväärt neiu,» ütles ta häbelikult punastades, kuid seda suurema julgusega mulle silma vaadates. «Ta pole enam noor tutarlaps, pigem isegi vana ja sugugi mitte ilus, kuid missugune rumalus, missugune mõttetus see on — armastada ilu! — sellest ei suuda ma aru saada, nii rumal on see (ta rääkis seda,

[illegible] hinge muusa, ebatavalise
[illegible] endast ja pühamõtteid... ma
[illegible] nimetust noiut ei
[illegible] Dmitri oli ilo võimud harju-
[illegible] praegusel ajal harutululine,
[illegible] valgmütist, ja see kindlagi
[illegible] ta tahtlikult,
[illegible] mängu hinnatele,
[illegible] ma karjan, et
[illegible]
[illegible] mul, et armuda näi-
[illegible] omadust. Isegi
[illegible] parane ja tark
[illegible] nad juba nutu
Alles siis
[illegible] ta, kui sa
[illegible] jõvnu, et
Jakovlevitšid [illegible] sa oled
[illegible] Jakovlevitšid, kes olevat hull,
[illegible] Ljubov Sorge-
[illegible], peab selle ütlema, ja mõistab
[illegible] Ta käib sageli tema juures,
[illegible] annab talle vaeste juoka raha, mida
[illegible] on huvitusväärine nähe, küll sa näed.
[illegible] tõmmata Ivan Jakovlevitši juurde, ja
[illegible] väga tähtlik, et nägin seda suurepärast ini-
[illegible] ma ei taha sellest kuidagi aru saada ja näeb
[illegible] Ja elle oli mul emaga esimest korda elus
[illegible], ja vordlemisi üge,» lõpetas ta ning tegi krampliku liigutuse kaelaga, otsekui meenutades tunnet, mis al oli selle vaidluse ajal.

«Noh, ja kuidas sa mõtled... see on mismoodi... kuidas sa arvad, mis tuleb välja... või te räägite temaga sellest, mis saab ja millega lõpeb teie armastus või sõprus?» küsisin ma, soovides teda kõrvale juhtida ebameeldivast mälestusest.

«Sa küsid, kas ma kavatsen temaga abielluda?» küsis ta minult jälle punastades, kuid julgelt, pöördus ümber ja vaatas mulle näkku.

«Tõepoolest, mis seal ikka,» mõtlesin ma ennast rahustades, «sellest pole midagi, me oleme s u u r e d [illegible] sõpra, sõidame faetonis ja räägime oma edaspidi-

sest elust. Igaühele isegi meeldiks meid praegu kõrvalt kuulata ja vaadata.»

«Miks siis mitte?» jätkas ta pärast mu jaatavat vastust. «Minu, nagu iga mõistliku inimese eesmärgiks on ju olla õnnelik ja hea, niipalju kui võimalik; ja temaga, kui ta ainult seda tahab, kui ma saan täiesti iseseisvaks, temaga oleksin õnnelikum ja mul oleks parem kui esimese kaunitariga maailmas.»

Niisuguse jutuajamisega me ei märganudki; kuidas me Kuntsevosse jõudsime, ei märganud ka seda, et taevas oli kattunud pilvedega ja seadis sajule. Päike oli juba madalal, paremal pool, Kuntsevo aia vanade puude kohal, ja pool hiilgavast punasest kettast oli kaetud halli, ainult natuke labipaistva pilvega; teisest poolest tulvasid pritsmetena laialipillatud tulekiired ja valgustasid hämmastavalt heledasti vanu puid aias, mille haljad tihedad ladvad läikisid liikumatult veel selges, valgustatud taevasinas. Selle taevaserva sära ja valgus olid teravas vastuolus raske lilla pilvega, mis seisis meie ees silmapiiril paistva noore kaasiku kohal.

Natuke paremal paistsid juba põõsaste ja puude tagant suvemajakeste mitmevärvilised katused, millest mõned peegeldasid päikese säravaid kiiri, mõned teise taevakaare nukraid värve. Vasakul all sinas peegelsile tiik, mida ümbritsesid kahvaturohelised remmelgad, mis tumedalt peegeldusid tema tuhmil, otsekui kaardus pinnal. Tiigi taga mäeveerul laius mustendav kesapõld, ning seda otsejoones läbilõikav heleroheline põllupeenar ulatus kaugusse tinase äikeselise silmapiirini. Mõlemal pool pehmet teed, mida mööda faeton ühtlaselt edasi liikus, rohetas eredalt lopsakas tihe rukis, mis siin-seal juba kõrsuma hakkas. Õhk oli täiesti vaikne ja lõhnas värskelt; puude, lehtede ja rukki rohelus oli liikumatu ning haruldaselt puhas ja ere. Tundus, et iga leht, iga rohukõrreke elas oma iseseisvat, täisverelist ja õnnelikku elu. Tee lähedal märkasin ma mustjat rada, mis lookles tumerohelise, juba rohkem kui veerandkõrguseni tõusnud rukki vahel, ning see teerada meenutas mulle millegipärast väga elavalt küla, ja mälestuste tõttu külast, mingisuguse imeliku mõtteseose tagajärjel, meenus mulle elavalt Sonetška ning see, et ma olen temasse armunud.

[illegible] ja rahuldu-
[illegible] ei tahtnud
[illegible] tundmustest ja kavatsustest
[illegible] ma tahtsin tingimata rää-
[illegible] mille mulle palstis
[illegible] ma ei julgenud
[illegible] armunud selle
[illegible] tõsiduskaga ja
[illegible] vaikusest lapsed, kes
[illegible] nagu paganad, ja kuidas
[illegible] Ivanov Sergejev-
[illegible]
[illegible] pärast selle

[illegible] mõtlesin nagu ta sel-
[illegible] poolpeale, mida pol-
[illegible] ei tahtnud ta
[illegible] ta mõtles ta mõtles oli
[illegible] hoopis teistl kui
[illegible] mitte nii vord oma ilu kui
[illegible] armastas loodust rohkem mõistuse kui

[illegible] väga õnnelik,» ütlesin ma talle seejärel, [illegible] tähelepanu sellele, et ta nähtavasti oli tegemas mõtetega ja täiesti tükskõikne selle vastu, mida ma võisin talle öelda, «ma ju rääkisin sulle, mäletad, tiigist praamist, kellesse ma lapsena olin armunud: [illegible] tean teda tänu,» jätkasin ma vaimustatult, «ja nüüd olen ma temasse täielikult armunud . . .»

Ja ma rääkisin talle, olgugi et ta näoilme väljendas [illegible] tükskõiksust, oma armastusest ja kõigist plaanidest tulevase abieluõnne suhtes. Ja imelik, niipea kui [illegible] olin jutustanud kogu oma tunde [illegible] mõtlesin ma samal hetkel, kuidas see tunne hakkas vähenema.

Viim tubas meid, kui me juba pöörasime suvila [illegible] vivale kasealleele. Kuid see ei teinud meid märkamatuks. Ma teadsin, et sadas, ainult mõnede piiskade järgi, [illegible] kingesid mu ninale ja käele, ning selle järgi, et [illegible] ühises noortes pihkastes kaselehtedes. Kaskede kahvatud oksad olid longu vajunud ja võtsid justkui naudinguga — mis väljendus selles tugevas lõhnas,

millega nad täitsid allee — vastu need puhtad, läbipaistvad piisad. Me tulime vankrist maha, et läbi aia kiiremini majja joosta. Kuid päris sissekäigu juures põrkasime kokku nelja daamiga, kellest kaks naputööga, kolmas raamatuga ja neljas koerakesega tulid kiirel sammul teiselt poolt. Dmitri esitles mind samsamas oma emale, õele, tädile ja Ljubov Sergejevnale. Nad peatusid hetkeks, kuid vihma hakkas rabisema üha tihedamalt.

«Lähme rõdule, seal sa esitled teda veel kord,» ütles see, keda ma pidasin Dmitri emaks, ja me läksime koos daamidega trepist üles.

XXIII peatükk

NEHLJUDOVID

Esimesel hetkel hämmastas mind sellest seltskonnast kõige rohkem Ljubov Sergejevna, kes läks bolonja koera süles hoides viimasena paksudes kootud tuhvlites trepist üles ja heitis mulle paaril korral seisma jäädes tähelepaneliku pilgu ning suudles kohe seejärel oma koerakest. Ta oli väga ebameeldiva välimusega: punase peaga, kõhn, väikest kasvu, pisut viltuse kehahoiakuga. Mis tema inetu näo veel inetumaks tegi, oli veider soeng lahuga küljel (üks neid soenguid, mille mõtlevad endale välja paljaks mineva pealaega naised). Kuidas ma oma sõbra meeleheaks ka püüdsin, ei suutnud ma temas ühtki ilusat joont leida. Isegi tema pruunid silmad, kuigi nad väljendasid heasüdamlikkust, olid liiga väikesed ja tuhmid ning täiesti inetud; isegi käed, mis on üheks iseloomustavaks jooneks, olid küll väikesed ning ilusa kujuga, kuid punased ja karedad.

Kui ma läksin nende järel terrassile, ütles mulle iga daam — välja arvatud Varenka, Dmitri õde, kes ainult tähelepanelikult oma suurte tumehallide silmadega otsa vaatas — mõned sõnad, enne kui nad uuesti igaüks oma töö näppu võtsid, ja Varenka hakkas valjusti raamatut lugema, mida ta hoidis põlvedel, sõrm vahel.

Vürstinna Marja Ivanovna oli umbes neljakümne-

[illegible] võimud pidada
[illegible] järgi, mis
[illegible] väravas, vihga
[illegible] silmade
[illegible] nurem. Sil-
[illegible] liiga ohu-
[illegible] ja
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ta on kõne,
[illegible] mind lähe-
[illegible] tõesuma pasut
[illegible] et ta tun-
[illegible] ehteks et
[illegible]

[illegible] ei lase ennast
[illegible] või magage, kui see
[illegible] lisas ta juurde.

[illegible] vanapreili ning vürstinna noorem
[illegible] paistis ta vanem. Ta oli kuidagi
[illegible] topsakate vormidega, mida esineb
[illegible] vu väga tüsedate vanatüdrukute juu-
[illegible] mavad korsetti. Tundus, nagu tungiks kogu
[illegible] alt ülespoole mitsuguse jõuga, mis ähvardab
[illegible] minut lõhkmatada. Tema lühikesed paksud käed
[illegible] ei lokku allpool pihiku kaardus teravikku,
[illegible] pihiku kõvasti-kõvasti kinnitõmmatud teravikku
[illegible] ta ei voinudki enam näha.

[illegible] vürstinna Marja Ivanovna oli mustajuukseline
[illegible] silmadega, Sofja Ivanovna aga blond ja ela-
[illegible] ning ühtlasi (mis on suur haruldus) rahu-
[illegible] silmadega, oli õdedel suur perekondlik sar-
[illegible] sesama ilme, seesama nina, needsamad huuled;
[illegible] Sofja Ivanovnal olid nii nina kui ka huuled pisut
[illegible] ja — sel ajal kui ta naeratas — kippusid
[illegible] poole, kuna vürstinnal kippusid nad vasakule.
[illegible] ja soengu järgi otsustades püüdis Sofja Iva-

no.na veel ilmselt näida noorena ega oleks lasknud välja paista halle lokke, kui tal neid oleks olnud. Tema pilk ja mulle osakssaanud kohtlemine tundusid mulle esimesel hetkel uhketena ja ajasid mind segadusse, kuna vürstinnaga seevastu tundsin ma end täiesti vabalt Võib-olla see tüsedus ja mõningane sarnasus Katarina Suure portreega, mis mind temas hämmastas, andsid talle minu silmis uhke ilme; kuid ma lõin täiesti araks, kui ta mind üksisilmi vaadates mulle ütles: «Meie sõprade sõbrad on meie sõbrad.» Ma rahunesin ja muutsin täielikult oma arvamust tema suhtes alles siis, kui ta pärast nende sõnade lausumist vait jäi, suu avas ja raskesti ohkas. Vististi paksuse tõttu oli tal harjumus pärast seda, kui ta mõned sõnad oli öelnud, sügavalt ohata, avades seejuures natuke suud ja pööritades pisut oma suuri siniseid silmi. Selles harjumuses väljendus kuidagi niisugune kena heasüdamlikkus, et ma pärast seda ohkamist ei tundnud enam tema ees hirmu ja ta hakkas mulle isegi väga meeldima. Ta silmad olid hurmavad, hääl kõlav ja meeldiv, isegi neod keha väga ümarad jooned paistsid mulle nendel mu noorusaastatel üsna ilusad olevat.

Ljubov Sergejevna kui mu sõbra sõber (nagu ma arvasin) oleks pidanud nüüd kohe mulle midagi väga sõbralikku ja sudamlikku ütlema, ja ta isegi vaatas minu poole küllalt kaua vaikides, otsekui kahevahel olles — kas viimati see, mida ta kavatseb mulle oelda, pole liiga sõbralik, kuid ta katkestas vaikuse ainult selleks, et kus.da, missuguses teaduskonnas ma õpin. Siis vahtis ta mind jalle võrdlemisi kaua üksisilmi, nähtavasti kõheldes: oelda või mitte oelda seda intiimset sõbralikku sõna, ja mina, märgates seda kahtlust, palusin teda oma näoilmega öelda mulle kõik, kuid tema utles: «Räag.takse, et nuudsel ajal tegeldakse ülikoolis vahe teadusega,» ja kutsus oma koerakese Suseti enda juurde.

Ljubov Sergejevna räakis kogu õhtu enamalt jaolt ebakohaste ja üksteisega sobimatute lausetega, kuid ma uskusin nii.võrd Dmitrit ja ta vaatas nii murelikult kogu õhtu kord minu, kord tema peale valjendusega, mis küsis: «Noh, kuidas on?» — et mina, nagu seda sageli juhtub, kuigi ma südames olin juba veendu-

[illegible] ole olnu
[illegible]

[illegible] Vanemuin, oli
[illegible] tõlkelaps.
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] kuu-
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] huvitav
[illegible] rohkem
[illegible]

[illegible] seda, mis oli
[illegible] rahulolevalt nae-

[illegible] justkui ebaloomulikku
[illegible] märkasin, et ta teisiti ei naernudk.)
[illegible] ta. «Kas te jääte kauaks
[illegible] te pahanda, et ma ei utle teile *mon-*
[illegible] te sõndate?»
[illegible] vastasin ma millegipärast, teades ise, et
[illegible] juba homme ära sõitma.
[illegible] jääksite siia — nii teie kui ka
[illegible] pärast,» sõnas vürstinna kuhugi kaugusse
[illegible] Teie aastates on sõprus hea asi »
[illegible] et kõik vaatavad minu poole ja ootavad,

mis ma ütlen, kuigi Varenka teeskles, et ta vaatab tädi tööd; ma tundsin, et mind teatud viisil eksamineeritakse ja mul tuleb end näidata võimalikult paremast küljest.

«Jah,» ütlesin ma, «minule on Dmitri sõprus kasulik, mina aga ei saa temale kasulik olla: ta on minust tuhat korda parem.» (Dmitri ei saanud seda kuulda, mida ma rääkisin, muidu oleksin ma kartnud, et ta tunneb mu sõnade ebasiirust.)

Vürstinna naeris jälle ebaloomulikku, temale küll loomulikku naeru.

«Ja kui teda kuulata,» ütles ta, «siis *c'est vous qui êtes un petit monstre de perfection.*»[1]

«*Monstre de perfection* — see on suurepärane, tuleb meelde jätta,» mõtlesin ma.

«Muide, teist kõnelemata, ta on üldse selle peale meister,» jätkas ta häält tasandades (mis mulle eriti meeldis) ja näitas silmadega Ljubov Sergejevna poole. «Ta on avastanud v a e s e s t ä d i k e s e s (nii nimetati neil Ljubov Sergejevnat), keda ma tunnen kakskümmend aastat koos tema Süsetiga, niisuguseid voorusi, millest mul polnud aimugi ... Varja, käsi mulle tuua klaas vett,» lisas ta uuesti kaugusse vaadates, küllap vist leides, et oli veel vara või ei olnud üldse vajalik pühendada mind perekonnasuhetesse, «või ei, parem t e m a läheb. T e m a ei tee midagi, sina aga loe. Minge, mu sõber, uksest otse edasi viisteist sammu, peatuge ja ütelge valju häälega: «Pjotr, anna Marja Ivanovnale klaas vett jääga»,» ütles ta mulle ja naeris jälle pisut oma ebaloomulikku naeru.

«Ta tahab vist minust rääkida,» mõtlesin ma toast välja minnes. «Tahab vist öelda, et ta leiab, et ma olen väga ja väga tark noormees.» Ma ei jõudnud veel viiteist sammu minna, kui paks hingeldav Sofja Ivanovna, kellel sellest hoolimata oli kiire ja kerge kõnnak, mulle järele jõudis.

«*Merci, mon cher,*»[2] ütles ta, «ma lähen ise sinna, küll ma ütlen.»

---

[1] just teie olete väike täiuslikkuse monstrum.
[2] Tänan, mu kallis.

[illegible] tunduma õppi-
[illegible], kes on mind mui
[illegible] pole neile õnne
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], kõigile
[illegible] elus

[illegible] armastusest noore neiu
[illegible] mõtet ornust ja olen elus
[illegible] ärina tuvastusega näi-
[illegible], vaid ainult valet, meelelisus,
[illegible], raha, soov oma kasi siduda või
[illegible] armastuses tunded nii
[illegible] pole võimalik aru saada. Ma kõnelen
[illegible], mis olenevalt suuremast või
[illegible] hingejõust koondub ühele, mõnedele või
[illegible] välja paljudele, — armastusest ema, isa,
[illegible], seltsimehe, sõbratari, kaasmaalase vastu,
[illegible] inimese vastu.

[illegible] armastus seisab tunde enese ilu ja ta väljendu-
[illegible] armastamises. Inimestele, kes nõnda armas-
[illegible] on armastuse objekt armas ainult niivõrd, kui-
[illegible] seda meeldivat tunnet, mille tajumist
[illegible] väljendust nad naudivad. Inimesed, kes armastavad
[illegible] armastusega, muretsevad väga vähe mõlema-
[illegible] tunde kui asjaolu pärast, millel ei ole tunde ilule
[illegible] meeldivusele mingit mõju. Nad vahetavad sageli oma
[illegible] objekte, sest nende peaeesmärk seisab ainult
[illegible], et äratada endas pidevalt meeldivat armastus-

tunnet. Selleks et säilitada endas seda meeldivat tunnet, räägivad nad alaliselt kõige kaunimate väljendustega oma armastusest nii objektile enesele kui ka kõigile nendele, kellel selle armastusega pole midagi tegemist Meie isamaal räägivad teatava klassi inimesed, kes armastavad *ilusalt*, kõigile oma armastusest, ja räägivad liiatigi tingimata prantsuse keeles Naljakas ja veider on öelda, kuid ma olen veendunud, et on olnud väga palju ja on ka praegu väga palju teatud seltskonnainimesi, eriti naisi, kelle armastus sõprade, meeste, laste vastu otsekohe häviks, kui neile keelataks sellest rääkida prantsuse keeles.

Teist liiki armastus on *ennastsalgav armastus*, mis seisab armastatule enese ohverdamise protsessi armastamises, ilma et mingisugust tähelepanu pöörataks sellele, kas armastuse objektil on nendest ohvritest halvem või parem. «Ei ole ühtki ebameeldivust, mida ma poleks valmis tegema iseendale selleks, et tõestada kogu maailmale ja *temale* oma ustavust.» Niisugune on seda liiki armastuse vormel. Inimesed, kes nõnda armastavad, ei usu kunagi mõlemapoolset tunnet (sest veel vääremb on ohverdada end selle heaks, kes mind ei mõista), on alati haiglased, mis ka suurendab ohvrite väärtust; enamalt jaolt on nad ustavad ühele, sest neil oleks raske kaotada nende ohvrite väärtust, mis nad on toonud armastuse objektile; nad on alati valmis surema selleks, et tõestada *temale* kogu oma truudust, kuid põlgavad väikesi igapäevaseid armastuse tõendusi, milleks ei ole vaja erilisi enesesalgamise puhanguid. Nendele on ükskõik, kas te hästi sõite, kas te hästi magasite, kas teil on lõbus, kas te olete terve, ja nad ei tee midagi, et teile neid mugavusi luua, kui need on nende võimuses; kuid astuda kuuli ette, sööstа vette, tulle, närbuda armastusest — selleks on nad alati valmis, kui ainult juhus avaneb Peale selle on säärased inimesed, kel on kalduvust ennastsalgavaks armastuseks, alati uhked oma armastusele, nõudlikud, armukadedad, umbusklikud ja, imelik öelda, soovivad oma armastuse objektidele ohte, et neid nendest päästa, õnnetusi, et lohutada, ja isegi pahesid, et neist parandada.

Te elate üksi maal oma naisega, kes armastab teid

elt Te olete terve, rahulik, teil on tegevus,
naine on nii nork, et
et kodune majapidamisega, mis on antud
lastega, kes on usaldatud lapsehoid-
mingisuguse asjaga, mida ta armastaks,
a midagi peale teie Ta on *nähta-*
kaotada, ei taha ta
tunneb igavust,
igavust kogu elu-
ppe see, et te nii hoo-
ei oleks: jaht,
naeb, et see
kannatab. Te
kogu oma
teie palve-
ei pooles, ja
pilt, mis
pärem, te
olete
Ta
ei võta ja saate
ta on sellega juba harju-
; te tahate toas kõn-
ei teeks; te tahate raakida
parem on, kui te ei räägiks.
päevik, te tahate magama jääda,
kõhn, kahvatu, istub vahete-
hämaras valguses teie vastas tugi-
iga väiksemagi liigutusega, iga vaik-
meelehärmi ja kannatamatust. Teil
teie juures juba kakskümmend aas-
olete harjunud, kes teenib teid hea mee-
kultkult, sest ta on päeval välja maganud
oma teenistuse eest palka, kuid naine ei luba
teha Ta teeb kõik ise oma nõrkade, harju-
mudega, ja te jälgite tagasihoitud vihaga, kui-

das need valged sõrmed asjata püüavad rohupudelilt korki võtta, kustutavad küünalt, valavad arstimit või kõike seda oskamatult tehes teid puudutavad. Kui te olete kannatamatu, age inimene ja palute teda ära minna, siis kuulete oma ärritatud, haiglase kuulmismeelega, kuidas ta ukse taga alandlikult ohkab ja nutab ning sosistab mingisugust rumalust teie teenrile. Lõpuks, kui te ära ei surnud, haigestub teid armastav naine, kes ei maganud kakskümmend ööd teie haiguse ajal (mida ta lakkamatult teile kordab), jääb otsa, kannatab ja muutub veel vähem võimeliseks midagi tegema, ning sel ajal, kui teie olete normaalses seisundis, väljendub tema ennastsalgav armastus ainult malbes igavustundes, mis tahtmatult teile ja kõigile ümbritsevatele inimestele üle kandub.

Kolmas liik — **aktiivne armastus** — seisab püüdes rahuldada armastatud olendi kõiki vajadusi, kõiki soove, tujusid, isegi pahesid. Inimesed, kes sel viisil armastavad, armastavad alati kogu eluaeg, sest mida rohkem nad armastavad, seda rohkem õpivad nad tundma armastuse objekti, ja seda kergem on neil armastada, see on rahuldada tema soove. Nende armastus väljendub harva sõnades, ja kui väljendubki, siis mitte enesega rahulolevalt, ilusalt, vaid häbelikult, kohmakalt, sest nad kardavad alati, et nad ei armasta küllaldaselt. Need inimesed armastavad isegi armastatud olendi pahesid, sest need pahed annavad neile võimaluse rahuldada veel uusi soove. Nad otsivad mõlemapoolset tunnet, usuvad sellesse meeleldi end isegi pettes ja on õnnelikud, kui nad seda omavad; kuid nad armastavad niisamuti isegi siis, kui seda ei ole, ning tahavad õnne armastuse objektile; veelgi enam — nad püüavad seda ka alalhoidlikult talle võimaldada kõigi nende moraalsete ja materiaalsete, suurte ja vaikeste vahenditega, mis on nende võimuses.

Ja just see aktiivne armastus oma õepoja, õetütre, õe, Ljubov Sergejevna ja isegi minu vastu, sellepärast et mind armastas Dmitri, säras Sofja Ivanovna silmades, igas sõnas ja liigutuses.

Alles palju hiljem õppisin ma täielikult hindama Sofja Ivanovnat, kuid ka siis tuli mulle pähe küsimus: miks Dmitri, kes püüdis saada armastusest aru hoopis

[illegible] noored inimesed ja kellel oli alati
[illegible], armastav Sofja Ivanovna, hakkas
[illegible] armsaamatut Ljubov Serge-
[illegible] tema tadil on samuti häid
[illegible] on õpe kõnekaand: «Ükski prohvet
[illegible] Ainb kumb: kas tõepoolest
[illegible] halba kui head või on inimene
[illegible] on heale. Ljubov Serge-
[illegible], tädi armastust aga
[illegible] peale

[illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

äratas minus mõtte, et Ljubov Sergejevnal ja mu sõbral ei ole õigus. Kuigi mul oli natuke piinlik selle väikese perekondliku tüli juures viibida, oli ikkagi meeldiv naha selle perekonna tõelisi suhteid, mis ilmnesid vaidluses, ja tunda, et minu juuresolek ei takista neid oma arvamusi avaldamast.

Kui sageli juhtub, et te näete perekonda aastaid ühe ja sama võltsi viisakuse eesriide tagant ja tema liikmete tõelised suhted jäävad teile saladuseks (ma olen isegi märganud, et mida läbitungimatum ja seetõttu ilusam see eesriie on, seda tooremad on tõelised, teie eest varjatud suhted). Kuid akki juhtub, et täiesti ootamatult kerkib selle perekonna ringis mõni vahel tahtsusetuna paistev küsimus mingist siidpitsist või visiidist mehe hobustega — ja ilma igasuguse nähtava põhjuseta muutub vaidlus üha ägedamaks ja ägedamaks, eesriide taga jääb juba kitsaks asja arutada ning korraga, vaidlejate eneste õuduseks ja juuresolijate imestuseks, tulevad esile kõik tõelised, toored suhted: eesriie, mis enam midagi ei varja, lipendab võitlevate poolte vahel tarbetult ja ainult meenutab teile, kui kaua ta teid pettis. Sageli pole nii valus lüüa pead täie hooga vastu uksepiita, kui õige kergelt puudutada hella, ärahõõrdunud kohta. Ja niisugune hell koht on peaaegu igas perekonnas. Nehljudovite perekonnas oli niisuguseks valusaks kohaks Dmitri kummaline armastus Ljubov Sergejevna vastu, mis äratas ões ja emas kui mitte kadedustunnet, siis solvatud sugulastunnet. Sellepärast oligi vaidlusel Ivan Jakovlevitši ja ebausu üle neile kõigile nii suur tähtsus.

«Sa püüad alati näha selles, mille üle teised naeravad ja mida kõik põlgavad,» ütles Varenka oma kõlava häälega ja selgesti iga tähte hääldades, «just kõiges selles püüad sa leida midagi ebatavaliselt head.»

«Esiteks, ainult kõige kergemeelsem inimene võib rääkida põlgusest niisuguse suurepärase inimese vastu kui Ivan Jakovlevitš,» vastas Dmitri, tehes peaga kramplikke liigutusi õe asukohale vastupidises suunas, «ja teiseks, just s i n a püüad meelega mitte näha head, mis su silmade ees seisab.»

Meie juurde tagasi tulles vaatas Sofja Ivanovna mitu korda hirmunult kord õepoja, kord õetütre, kord minu

[illegible] tundu justkui midagi vaimus öeldes, avas
[illegible]
[illegible] jalun ho kliremini,» ütles ta, ulatas õetütrele
[illegible] tal hellalt kätt, «ma tahan tingi-
[illegible] ta tema jalle leidis.» (Raamatus ei
[illegible] ütlen juttu, et keegi oleks kedagi
[illegible], Mitja, voiksid aga parem põse
[illegible] on juba ja sul hakkavad jälle
[illegible] ta oepojale, hoolimata rahul-
[illegible] tema argumentide loogi-
[illegible] perekondlikku
[illegible] naste ringi-
[illegible] loomu
[illegible] ja
[illegible]
[illegible]
[illegible] lokaate,
[illegible] lagemi e ja aleidi-
[illegible] Nende
[illegible] joon, mis seisis selles,
[illegible] ja eraldus terava sirge
[illegible], mis oli ebatavaliselt
[illegible] see iseloom sel-
[illegible] vene ja
[illegible] häälidasid selgesti iga tähte, lõpetasid
[illegible] ja lause. Selle kõigega, ja
[illegible] koheldi mind lihtsalt
[illegible] avaldati mulle oma arvamusi ja
[illegible] olin ma nii vähe harjunud,
[illegible] vatest nõopidest ja sinistest käa-
[illegible] et mulle akki öeldakse: «Kas te
[illegible] tõsiselt räägitakse?» Minge
[illegible] põhjustas asjaolu, et ma selles
[illegible] vähimatki häbelikkust. Ma tõu-
[illegible] ühelt kohalt tejsele ja raäkisin julgelt
[illegible] Varenka, kellega mulle tundus

ebaviisakas, millegipärast keelatud olevat esimesel korral raakida.

Kuulates lugemise ajal tema meeldivat kõlavat häält, vaatasin ma kord teda, kord lilleaia liivast teed, millele tekkisid ümmargused tumedad vihmalaigud, ja pärnasid, mille lehtedele langesid endiselt harvad tilgad meid tabanud vihmapilve kahvatust servast, kust sina läbi paistis, siis jälle teda, siis loojuva päikese viimaseid tulipunaseid kiiri, mis valgustasid vihmast märgi tihedaid vanu kaski, ja jälle Varenkat, ning mõtlesin, et ta pole sugugi inetu, nagu mulle alguses paistis.

«Kahju, et ma olen juba armunud,» mõtlesin ma, «ja et Varenka pole Sonetška; kui hea oleks äkki selle perekonna lukmeks saada: korraga oleksid mul ema, tädi ja naine» Selsamal ajal, kui ma seda mõtlesin, vaatasin ma üksisilmi lugevat Varenkat ja mõtlesin, et ma teda magnetiseerin ning et ta peab minu otsa vaatama. Varenka tõstis pea raamatult, vaatas mulle otsa, ja kui meie pilgud kohtusid, pööras silmad ära.

«Ikka veel sajab,» ütles ta.

Ja äkki valdas mind imelik tunne: mulle meenus, et kõik see, mis minuga praegu toimub, on selle kordamine, mis minuga juba ükskord on olnud: et ka siis täpselt samuti sadas peenikest vihma ja päike loojus kaskede taha ning mina vaatasin t e d a, ja tema luges, mina magnetiseerisin teda, tema vaatas üles, ja mulle tuli isegi meelde, et see kõik oli juba kord varem olnud.

«Kas tõesti ta on... t e m a?» mõtlesin ma. «Kas tõesti a l g a b?» Kuid varsti jõudsin ma otsusele, et ta ei ole t e m a ja et veel ei alga. «Esiteks ta pole ilus,» mõtlesin ma, «ja ta on lihtsalt preili ning ma tutvusin temaga kõige tavalisemal viisil, too aga on ebatavaline, temaga ma kohtun kuskil ebatavalises kohas; ja pealegi meeldib mulle see perekond nii vaga ainult sellepärast, et ma pole veel midagi näinud,» arutlesin ma, «niisuguseid aga on vististi alati ning ma kohtan neid elus veel väga palju.»

XXVI peatükk

[illegible]INAST KÕIGE PAREMAST KÜLJEST

[illegible] lugemine katkes ja daamid hak-
[illegible] tema minule tundmatutest isikutest
[illegible] pandis, ainult selleks, et
[illegible] mulle ikkagi tunda
[illegible] seansidi järgi selts-
[illegible] Ühises jutuajamises
[illegible] ma oma senist
[illegible] harduldast mõis-
[illegible] pidasin end
[illegible] Lahkus suvi-
[illegible] Moskva
[illegible] [illegible] [illegible] vaatamas
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tulnut, ja et vürst Ivan
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [

ma kordagi polnud käinud ega saanudki käia vürst Ivan Ivanõtši juures, kes elas ainult Moskvas või Napolis, mida Nehljudovid väga hästi teadsid, — milleks ma seda ütlesin, seda ei oska ma endale kuidagi seletada. Et lapsepõlves, poisikesena ega hiljem küpsemas elueas pole ma marganud enda juures valetamise pahet: vastupidi, ma olin pigem liiga õiglane ja avameelne; kuid sellel noorusaastate esimesel perioodil tekkis mul sageli veider soov ilma igasuguse nähtava põhjuseta kõige meeleheitlikumal kombel valetada. Ma ütlen just «meeleheitlikul kombel», sest ma valetasin niisugustes asjades, milles mind oli väga kerge tabada. Mulle tundub, et auahne soov naidata end hoopis teise inimesena kui ma olen, ühenduses elus täitumatu sooviga valetada, ilma et sind valetamiselt tabataks, oli selle imeliku kalduvuse peapõhjuseks.

Kuna pärast teejoomist vihm lakkas ja ilm oli päikeseloojangu ajal vaikne ja selge, tegi vürstinna ettepaneku minna jalutama alumisse aeda ning vaadata tema armastatud paika. Pidades kinni oma reeglist olla alati originaalne ja arvates, et niisugused targad inimesed nagu mina ja vurstinna peavad seisma kõrgemal banaalsest viisakusest, vastasin ma, et ma ei salli jalutamist ilma igasuguse eesmärgita, ja kui armastangi jalutada, siis täiesti üksi. Mulle ei tulnud ettegi, et see oli lihtsalt jäme, vaid mulle paistis siis, et samuti nagu ei ole midagi häbiväärsemat labastest komplimentidest, nii ei ole ka midagi kenamat ja originaalsemat teatavast ebaviisakast avameelsusest. Jäädes väga rahule oma vastusega, läksin ma siiski jalutama koos kogu seltskonnaga.

Vurstinna armastatud paik oli aia kõige kaugemas nurgas, päris tihnikus, väikesel purdel kitsa ojakese kohal. Vaade oli väga piiratud, kuid väga mõtlik ja gratsioosne. Me oleme nii harjunud kunsti loodusega ära segama, et väga sageli need loodusenähtused, mida me maalikunstis pole kunagi kohanud, tunduvad meile ebaloomulikena, otsekui oleks loodus ebaloomulik, ja vastupidi: need nahtused, mis liiga sageli maalikunstis korduvad, paistavad meile kulunutena, mõned vaated aga, mis on läbini kantud ühest mõttest ja tundest, mida me tegelikkuses kohtame, paistavad maneerlikena.

[illegible] oli seda laadi. Siin oli
[illegible] tuk, kohe selle taga
[illegible] vanad suured puud ja
[illegible] paljudes kohtades
[illegible] kunale paindunud vana
[illegible] juurtega tiigi niis-
[illegible] saledale haavale
[illegible] sida pinna kohale,
[illegible] ja umbrutsevat

[illegible] pead vangutades,

[illegible] mulub, et hurmsasti deko-
[illegible] tadi, et mul

[illegible] linna
[illegible] na
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] le.
[illegible] muuseas:
[illegible] nonda veel kaua vastu
[illegible] oma Sisetti, kes jooksis
[illegible] koveratel jalgadel purdel
[illegible] ilmega, nagu oleks ta
[illegible] Dmitri hakkas emaga väga
[illegible] le ule, et kuidagi ei saa olla
[illegible] vaade milles horisont on piiratud.
[illegible] midagi. Kui ma tema poole vaatasin
[illegible] profiil s purde kasipuule toetumas ja
[illegible] M ski koitis teda nahtavasti tugeva
[illegible] hingutas, sest ta oli ilmselt unustanud
[illegible] mõelnud enesele ega sellele, et teda
[illegible] Tema suurte silmade pilgus oli nii palju
[illegible] lepanu ja rahulikku selget mõtet, tema
[illegible] palju sündimatust ja, vaatamata tema vaike-
[illegible] le, tegi ülevust, et mind uuesti hämmastas
[illegible] mõnest temast, ning ma küsisin endalt

uuesti: «Kas algab?» Ja jalle vastasin endale, et ma juba olen armunud Sonetškasse. Varenka aga on lihtsalt preili, mu sõbra õde. Kuid ta meeldis mulle sel hetkel, ja selle tõttu tundsin ma ebamaärast soovi teha või oelda talle mõnda väikest ebameeldivust.

«Tead mis, Dmitri,» utlesin ma oma sõbrale ja astusin Varenkale lähemale, et ta võiks kuulda, mida ma räägin, «ma leian, et kui ei oleks sääski, ka siis ei oleks midagi head selles paigas, nüüd aga,» lisasin ma endale vastu otsaesist lüües ja tappes tõepoolest sääse, «on see päris halb.»

«Teie nähtavasti ei armasta loodust?» ütles mulle Varenka pead pööramata.

«Ma leian, et see on tühi, kasutu ajaviide,» vastasin ma, olles ise väga rahul sellega, et ikkagi ütlesin talle väikese ebameeldivuse ja pealegi originaalse. Varenka kergitas hetkeks kahetsuse väljendusena kulme ja vaatas niisama rahulikult edasi otse enda ette.

Ma sain tema peale pahaseks, kuid sellest hoolimata ilmusid need purde hallid luitunud käsipuud, millele ta toetus, tumedas tiigis peegelduv viltukaldunud kase allalangenud kuivak, mis justkui oleks tahtnud ühineda rippuvate okstega, sooõhk, tunne otsaesisel katkipigistatud sääsest ning Varenka tähelepanelik pilk ja ülev poos veel hiljemgi sageli täiesti ootamatult mu mõttekujutusse.

XXVII peatükk

DMITRI

Kui me pärast jalutamist koju tagasi tulime, ei tahtnud Varenka laulda, mida ta tavaliselt õhtuti tegi, ja ma olin enesest nii heal arvamusel, et kandsin selle enda arvele, pidades selle põhjuseks minu utlust purdel. Nehljudovid õhtust ei soonud ja läksid varakult oma tubadesse, sel päeval aga, kuna Dmitril Sofja Ivanovna ennustuse kohaselt tõepoolest hambad valutama hakkasid, läksime tema tuppa veel varem kui tavaliselt. Arvates, et ma olen teinud kõik, mida mult nõudsid

[illegible] ma kõigile väga meel-
[illegible] rahulolevas meeleolus;
[illegible] vaidluse ning hambavalu
[illegible] laua äärde, võttis oma
[illegible], millesse tal oli kombeks
[illegible] tegusid üles märgi-
[illegible] nagu, puudutas käega
[illegible]
[illegible] toatudruku peale,
[illegible] kus.ma, kuidas
[illegible] kuuma komp-
[illegible] kohe voodi
[illegible] jahov Serge-

[illegible] mitte
[illegible] Kui hea
[illegible]
[illegible] ma pole
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] seda ja
[illegible], vaid tegudes» —
[illegible] Dmitri armuks
[illegible] on ju temasse armu-
[illegible] abielluda? Siis ju üks meist
[illegible] väga hea. Siis ma teek-
[illegible] seda kohe, aga ei ütleks
[illegible] Dmitri juurde ja teataksin: «Asjata,
[illegible] teeneteise eest: sa tead, et minu
[illegible] lopeb ainult uhes mu eluga;
[illegible], sa oled võtnud minult parima loo-
[illegible] mul mu õnnetuks; kuid siiski kas tead,
[illegible] Irtenjev tasub sulle oma õnnetuse
[illegible] on mu ode,» ja annaksin talle Ljubotška
[illegible] «Ei, mitte mingi hinna eest! . . .»
[illegible]: «Vürst Nehljudov! Asjata te tahate
[illegible] Nikolai Irtenjevist. Temast suure-
[illegible] pole maailmas olemas.» Kummar-
[illegible] Dmitri ja Ljubotška jookseksid

pisarsilmil mulle järele ja paluksid, et ma nende ohvri vastu võtaksin. Ja ma võiksin nõustuda ning võiksin olla väga, väga õnnelik, kui ma ainult oleksin Vaskasse armunud...» Need unistused olid nii meeldivad, et ma kangesti tahtsin need oma sõbrale teatavaks teha, kuid vaatamata meie vastastikuse avameelsuse vanderi tundsin millegipärast, et mul pole füüsilist võimet seda öelda.

Dmitri tuli Ljubov Sergejevna juurest tagasi, rohi hambal, mida too talle oli andnud, veel kannatavamana ja seetõttu veel süngemana. Voodi oli mulle veel ülestegemata, ja poiss, Dmitri teener, tuli temalt küsima, kuhu ma magama heidan.

«Käi põrgu!» karjus Dmitri jalga vastu maad lüües. «Vaska! Vaska! Vaska!» kisendas ta, niipea kui poiss oli välja läinud, iga korraga häält tõstes. «Vaska! Tee mulle ase põrandale.»

«Ei, parem mina heidan põrandale,» ütlesin ma.

«Noh, ükskõik, tee kuhugi ase,» jätkas Dmitri selle-sama vihase tooniga. «Vaska! Miks sa aset ei tee?»

Kuid Vaska ei saanud nähtavasti aru, mida temalt nõuti, ja seisis liikumatult.

«Noh, mis sa seisad? Tee voodi üles! Vaska! Vaska!» karjus Dmitri otsekui äkki marru sattudes.

Kuid Vaska, kes ikka veel aru ei saanud ja kartis, ei liigutanud ennast.

«Sa oled vist tõotanud mind huku... hulluks ajada?»

Ja Dmitri hüppas toolilt, jooksis poisi juurde ning lõi täiest jõust mitu korda rusikaga Vaskale pähe, kes ülepeakaela toast välja pages. Jäädes ukse juurde peatuma, vaatas Dmitri minu poole, ning hulluse ja julmuse ilme, mis sekundi eest tema näol oli, asendus niisuguse tasase, häbistatud ja armastava lapseliku ilmega, et mul temast kahju hakkas; ja kuidas ma ka tahtsin temast ära pöörduda, ei saanud ma seda teha. Ta ei utelnud mulle midagi, käis kaua aega vaikides toas edasi-tagasi, vaatas vahetevahel minu peale sama andekspaluva ilmega, võttis siis laualaekast vihiku, kirjutas sellesse midagi, võttis kuue ära, pani selle hoolikalt kokku, läks nurka, kus rippus ikoon, pani oma suured valged käed rinnale kokku ja hakkas palvetama. Ta palvetas nii kaua, et Vaska jõudis aluskoti tuua ja

[illegible] tuba, mille kohta ma talle sosinal [illegible]. Ma võtsin riidest lahti ja heitsin [illegible] voodi. Dmitri aga palvetas ikka [illegible]. Dmitri paut kühmus selga ja tema jala-[illegible] ülandlikult minu ette sirutusid, kui [illegible], nimmutasin ma Dmitrit veel tuge-[illegible] teatin alna: «Kas rääkida talle [illegible] ma mele õdedest unistasin?» [illegible] Dmitri minu juurde ase-[illegible] vantas mind kaua aega [illegible] Tulle oli see nähta-[illegible] ennast. Ma naera-[illegible] ka [illegible] ta, «et ma talita-[illegible] [illegible]? [illegible] rääkinud muule, [illegible], «jah, see on [illegible] mul,» ütlesin ma, [illegible] sellest, et ma talle [illegible] armastusega?»

[illegible] mu põhjal» lausus Dmitri [illegible] stiimulen palsteld olevat [illegible], et ma halb mees olen, ja jumal [illegible] ja palus teda, et ta teeks mind [illegible] mis ma pean tegema, kui mul on nii-[illegible], vastik hoidoom? Mis ma pean tegema? [illegible] tallatada, ennast parandada, kuid [illegible] ja on võimatu üksinda. On [illegible] mind toetaks, aitaks. Ljubov Serge-[illegible] saab minust aru ja on mind palju selles [illegible] päeviku järgi, et aasta jooksul juba palju paremaks muutunud. Ah, Nikolenka, [illegible]» jatkas ta erilise ebatavalise õrnusega ja [illegible] tooniga pärast seda ülestunnistust. [illegible] ühendab niisuguse naise mõju nagu tema! [illegible], küll võib olla hea, kui ma saan iseseisvaks [illegible] kui tema! Temaga olen ma hoopis [illegible]»

[illegible] hakkas Dmitri mulle jutustama oma naise-[illegible] ja enese kallal pideva töötamise plaa-

«Ma hakkan elama maal, sina võib-olla sõidad minu juurde külla ja oled abielus Sonetškaga,» rääkis t.. «Meie lapsed hakkavad isekeskis mängima. See kõik paistab küll olevat naljakas ja rumal, kuid nii võib ju juhtuda.»

«Miks mitte! Väga hästi võib juhtuda,» ütlesin ma naeratades ja mõtlesin samal ajal, et oleks veel parem kui ma abielluksin tema õega.

«Tead, mis ma sulle ütlen?» rääkis ta mullé pärast hetkelist vaikimist. «Sa ju ainult kujutled, et oled armunud Sonetškasse, aga nagu ma näen, on see tühi asi ja sa veel ei teagi, mis on tõeline tunne.»

Ma ei vaielnud vastu, sest olin temaga peaaegu nõus. Me vaikisime natuke.

«Sa vististi märkasid, et olin täna jälle vastikus meeleolus ja vaidlesin kurjasti Varjaga. Mul oli pärast hirmus ebameeldiv, eriti sellepärast, et see sündis sinu juuresolekul. Kuigi ta paljudest asjadest mõtleb teisiti kui vaja, on ta tubli tüdruk, väga hea inimene, sa õpid teda veel lähemalt tundma.»

Tema üleminek jutuajamises sellelt, et ma pole armunud, oma õe kiitmisele rõõmustas mind väga ja pani punastama, kuid ma ikkagi ei öelnud talle midagi tema õest, ja me rääkisime muust.

Nii me ajasime juttu teise kukelauluni ja kahvatu koit vaatas juba aknast sisse, kui Dmitri oma voodisse läks ja küünla kustutas.

«Noh, nüüd magama,» ütles ta.

«Jah,» vastasin ma. «Ainult üks sõna veel.»

«Noh.»

«Tore on maailmas elada?» küsisin ma.

«Tore on maailmas elada,» vastas ta niisuguse häälega, et ma arvasin pimedaski nägevat tema lõbusate, hellaks muutunud silmade vaadet ja lapselikku naeratust.

XXVIII peatükk

MAAL

[illegible] sõitsime Volodjaga posthobustel [illegible] mitmesuguseid Moskva mälestusi. [illegible] meelde Sonetška Valahdidul, kui me olime juba viis [illegible] «Imelik,» mõtlesin ma, «ma [illegible] olle hoopis unustanud; tarvis [illegible] ma hakkaan temast mõtlema [illegible] ainult olles — sidumatult, kuid [illegible] t mu maale jõudes [illegible] hakkas päeva nägu nukrana [illegible] kahuka ees, keda [illegible] seda lumi asjades ja [illegible] lõi selgukorrast, [illegible] päevadest teeta meelega kõigi [illegible] mida ma olin mõtelnud teiste [illegible] mulle ainult kahe pleiva jooksul, [illegible] vaid peamiselt õhtuti, meelde, [illegible] tuli, niipea kui ma olin harjunud [illegible] mõttega, unustasin hoopiski oma [illegible]

[illegible] Petrovskojesse õhtul, ja ma magasin nii [illegible] ei näinud ei maja ega kasealleed ega kedagi [illegible], kes oleks juba laialt läinud ja ammu magasid. [illegible] Foka, paljajalu, mingisugune naise [illegible] jakk seljas, küünal käes, tegi meile ukse [illegible] ja nähes hakkas ta rõõmust värisema, suudles [illegible], koristas kiiresti oma vilteki ja hakkas riidlema. Voorusest ja trepikojast läksin ma läbi, [illegible] olin veel täiesti ärganud, kuid esiukse [illegible] ilv, viltune põrandalaud, kirst, vana küünlajalg, [illegible] ühtlaselt rasva täis tilkunud, varjud viltusest, [illegible], ühja süüdatud rasvaküünla tahist, alati [illegible] kahekordne aken, mis lahti ei käinud ja mille [illegible], nagu ma mäletasin, kasvas pihlakas — kõik see [illegible] tuttav, nuvõrd tais mälestusi, nii kooskõlas üksteisega, justkui oleks kõike seda sidunud üks mõte, et [illegible] tundsin selle kalli vana maja sõbralikkust.

Mul tekkis tahtmatult küsimus kuidas võisime mina, mina ja maja, olla nii kaua ilma teineteiseta? — ja tõtates kuhugi, jooksin vaatama, kas teised toad on ikka needsamad. Kõik oli seesama, ainult kõik oli muutunud väiksemaks, madalamaks, mina aga olin muutunud nagu pikemaks, raskemaks ja karedamaks; kuid nii sugusenagi, nagu ma olin, võttis maja mind rõõmuga oma embusse ja iga põrandalauaga, iga aknaga, iga trepiastmega, iga heliga äratas minus tohutul' hulgal kujusid, tundeid, sündmusi tagasitulematust õnnelikust minevikust. Me läksime oma lapsepõlve-magamistuppa: kõik lapsepõlve hirmud olid jalle peidus nurkade ja uste pimeduses; läbisime võõrastetoa — seesama vaikne, õrn emaarmastus oli valatud kõigile toas seisvatele esemetele; läbisime saali — kararikkad, muretud lapsepõlverõõmud olid sellesse tuppa nagu peatuma jäänud ja ainult ootasid seda, et neid uuesti elustataks. Sohvatoas, kuhu Foka meid viis ja kus ta meile asemed tegi, näis, et kõik — peegel, sirmid, vana puust ikoon, valge paberiga ülekleebitud seina iga konarus — kõik kõneles kannatusest, surmast, sellest, mida enam kunagi ei tule.

Me heitsime pikali, Foka soovis meile head ood ja läks ära.

«Selles toas suri ju *maman*?» ütles Volodja.

Ma ei vastanud talle ja teesklesin magamist. Kui ma oleksin midagi öelnud, oleksin ma nutma hakanud. Kui ma järgmisel hommikul ärkasin, istus *papa*, alles riidesse panemata, toržoki saapad jalas, hommikukuub seljas, sigar suus, Volodja voodi serval, rääkis temaga ja naeris. Lõbusalt õlga liigutades tuli ta Volodja juurest minu juurde, andis mulle oma suure käega laksu vastu selga, seadis mulle põse ette ja surus selle mu huulte vastu.

«Noh, suurepärane, aitäh, diplomaat,» ütles ta oma erilise naljatleva õrnusega ja vaatas mind oma väikeste säravate silmadega. «Volodja raagib, sul olevat eksamid hästi läinud — see on tubli. Sina, kui sa oma tempe ei tee, oled mul ka tore poiss. Suur tänu, sõbrake Nuud me hakkame siin kenasti elama, talvel aga ehk kolime Peterburi; kahju ainult, et jahiaeg on lõppenud, muidu ma oleksin teile suurepärast meelelahutust pakkunud. Kas sa püssiga jahti pidada oskad, Voldemar? Linde on

[illegible] muga kunagi. Noh, aga
[illegible] Peterburi, näete in-
[illegible] mul nüüd suured poisid —
[illegible] te seisate nüüd tee
[illegible] mina ise; minuga
[illegible], ma pole teile nüüd
[illegible], tahan olla sõber
[illegible], ja mõtled ei midagi.
[illegible] Ooo? Mis? Kas on
[illegible]
[illegible] [illegible]adsin selle ka
[illegible] [illegible]ningisugune
[illegible] [illegible] nüüd suh-
[illegible] [illegible] pruul mind
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] alle
[illegible] [illegible] vend Ivan Ivanõtši
[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

vähemalt kiiremini võõrastetuppa. Mimi tahab nii väga teid näha,» hüüdis Ljubotška ukse tagant.

Niipea kui *papa* oli ära läinud, panin ma kähku uhi õpilaskuue selga ja läksin võõrastetuppa; Volodja seevastu ei kiirustanud ja istus kaua aega ülal, rääkides Jakoviga sellest, kus on rohukurvitsaid ja tikutajaid. Tema, nagu ma juba rääkisin, ei kartnud ühtki asja maailmas nii kui õrnusi vennakese, papakese või õekesega, nagu ta väljendus, ja langes igasugust tunneteavaldust vältides teise äärmusse — külmusse, mis sageli valusalt solvas inimesi, kes selle põhjustest aru ei saanud. Esikus põrkasin ma kokku *papa*'ga, kes laks väikeste kiirete sammudega ukse poole, et vankrisse istuda. Tal oli oma uus moodne moskva pikk-kuub seljas ja ta lõhnas lõhnaõli järele. Mind nähes noogutas ta mulle rõõmsalt pead, otsekui öeldes: «Näed, eks ole tore?», ja jälle hämmastas mind tema silmade õnnelik ilme, mida ma juba hommikul olin märganud.

Võõrastetuba oli ikka seesama valge, kõrge ruum kollase inglise klaveriga ja suurte avatud akendega, millesse vaatasid rõõmsalt rohelised puud ja punakaskollased aiateed. Suudelnud Mimid ja Ljubotškat ja lähenedes Katenkale, tuli mulle äkki pähe, et on juba ebaviisakas teda suudelda, ning ma jäin vaikides ja punastades seisma. Katenka ei sattunud sugugi segadusse, ulatas mulle oma valge käekese ja õnnitles mind ülikooli astumise puhul. Kui Volodja võõrastetuppa tuli, juhtus temaga Katenkat nähes seesama. Tõepoolest, raske oli otsustada pärast seda, kui me olime koos üles kasvanud ja kogu selle aja vältel iga päev üksteist näinud, kuidas me nüüd, pärast esimest lahusolekut, peaksime kohtuma. Katenka punastas palju rohkem kui keegi teine meist; Volodja ei sattunud sugugi segadusse, kummardas talle kergelt, läks Ljubotška juurde, kellega ta samuti natuke rääkis, ja sedagi mitte tõsiselt, ning läks üksinda kuhugi jalutama.

[illegible] TÜDRUKUTE VAHEL

[illegible] nade tüdrukutele, et
[illegible] kas nad on
[illegible] tee vigu
[illegible] habi kõr-
[illegible] mottessegi, et
[illegible] ja veel
[illegible] ole pike-
[illegible] poole mängu-
[illegible] mäele
[illegible] ole uhi-
[illegible] ära või
[illegible] lausega:
[illegible], meelega rumala
[illegible] polnud mingit
[illegible] läksid tal silmad
[illegible] s i m e või k a p-
[illegible] kellen [illegible]. Kui juhtus, et ma räägi-
[illegible], mida mulle Ljubotška või Katenka
[illegible] ütlen ta alati:
[illegible] sa [illegible] seletad nendega? Ei, ma näen,
[illegible]»
[illegible] ei ajal kuulma ja nägema, et
[illegible], muutumatut põlgust, mis vál-
[illegible] Volodja oli juba kaks aastat suur,
[illegible] kogisse kenadesse naistesse, keda
[illegible] vaatamata sellele, et ta iga päev nägi
[illegible] juba ka kaks aastat kandis pikka kleiti
[illegible] lemmaks muutus, ei tulnud Volodjal
[illegible] Volks armuda. Kas see tuli sellest,
[illegible] proovalised mälestused — joonlaud, voo-
[illegible] olid veel liiga varsked, või vastu-
[illegible], mis vaga noortel inimestel on kõige koduse
[illegible], vol üldisest inimlikust nõrkusest: kohates oma
[illegible] head ja kaunist, minna sellest mööda, öeldes
[illegible] «Uuh! Sääraseid kohtan ma elus veel palju,» —
[illegible] Volodja ei vaadanud siiamaani Katenkale kui nai-

Volodja tundis kogu selle suve nähtavasti suurt iga vust; tema igavus tuli põlgusest meie vastu, mida, nag ma raakisin, ta ei püüdnudki varjata. Tema näolt vo alati lugeda: «Phäh! Missugune igavus, rääkidagi pol kellegagi!» Tuli ette, et ta hommikul läks üksind püssiga jahile või luges oma toas raamatut, kuni lou nani riidesse panemata. Kui *papa*'d ei olnud kodus, tul ta isegi lõunale raamatuga, jätkas selle lugemist eg raäkinud kellegagi meist, mille tõttu me tundsime end tema ees otsekui suudlastena. Õhtul lamas ta ka, jalad diivanil, võõrastetoas, magas küünarnukile toetudes vo valetas kõige tõsisema näoga kokku hirmsat mõttetust, vahel mitte päris viisakat, millest Mimi vihastas ja mil lest tal tulid näole punased laigud, meie aga olime nae rust kõveras, kuid mitte kunagi ei arvanud ta heaks kellegagi meie perekonnast, peale *papa* ja vahel harva minu, tõsiselt rääkida. Täiesti tahtmatult jäljendasin ma venda tüdrukutesse suhtumises, ehkki ma ei kartnud õrnusi nii nagu tema ja mu põlgus tüdrukute vastu polnud kaugeltki nii kindel ja sügav. Sel suvel proovisin ma isegi mitu korda igavusest läheneda Ljubotškale ja Katenkale ning nendega vestelda, kuid nägin neis iga kord niisugust võimetust loogiliselt mõtelda ja niisugust kõige lihtsamate, tavalisemate asjade mitteteadmist, nagu näiteks — mis on raha, mida õpitakse ülikoolis, mis on sõda jne., ja niisugust ükskõiksust sääraste asjade seletamise vastu, et need katsed ainult veelgi kinnitasid mu ebasoodsat arvamust nendest.

Mäletan, kord õhtul klimberdas Ljubotška klaveril juba sajandat korda üht talumatut, äratuudanud passaaž., Volodja lamas tukkudes võõrastetoas diivanil ja pomises vahetevahel mingi tigeda irooniaga, poordumata eriti kellegi poole: «Äh, kull võtab. moosekant. . Bithoovenit! .. (seda nime lausus ta erilise irooniaga), vahvalt... noh, veel kord... vaat nii» jne. Katenka ja mina olime jäänud teelauda, ja ma ei maleta, kuidas Katenka alustas juttu oma armastatud ainest — armastusest. Ma olin filosofeerimise meeleolus ja hakkasin suureliselt määratlema armastust sooviga omandada teises seda, mida endal ei ole, jne. Kuid Katenka vastas mulle, et vastupidi, see polevat enam

« kui tütarlaps mõtleb mehele minna rikkale,
on vabandus kõige tühisem asi, et
armastus on ainult see, mis peab vastu lahus-
[ma saan aru, et ta sellega vihjas oma armas-
[tatud vastu). Volodja, kes meie jutuajamist
akki küünarnukile ja hüüdis
V e n e l a s i?»
[ütles Katenka.
jatkas Volodja, rõhutades iga täis-
mõtlesin, et Volodjal oli täielik õigus.
[est, inimestes enam või vähem are-
[est, tundlikkusest, kunstimeelest,
augustes uhiskonnaringides ja eriti
[nnette enam või vähem arenenud
[nimetan m õ i s t m i s e k s. Selle võime
konventsionaalses mõõdutundes ja
[es uhekulgses vaates asjadele. Kaks
[ngkonnast või uhest perekonnast, kellel
[peavad alati tunde väljendamist võima-
[sama punktini, millest kaugemal nad
[juba näevad fraasi; ühel ja samal hetkel näe-
[lõpeb kiitus ja algab iroonia, kus lõpeb
[mus ja algab teesklus — mis teise arusaamisega
[võib paista hoopis teisiti. Ühesuguse mõist-
[inimestele torkab iga asi mõlemale ühesuguselt
[pealiselt oma naljaka või ilusa või inetu küljega.
[ringkonda või perekonda kuuluvate inimeste
[kujuneb selle ühesuguse mõistmise hõlbustami-
[oma keel, omad kõnekäänud, isegi sõnad, mis
[neid mõistete varjundeid, mida teiste jaoks
[Meie perekonnas, *papa* ja meie, vendade
[see mõistmine arenenud ülimal määral. Ka
[kuidagi hästi meie ringi ja m õ i s t i s,
[Dmitri, kuigi ta oli Dubkovist palju targem,
[mõttes taipamatu. Kuid eriti Volodjaga, kel-
[kasvasime ühesugustes tingimustes, olime
[välja arendanud suure peensuseni Juba oli
[meist ammu maha jäänud ja paljugi, mis
[samama selge kui kaks korda kaks, ei olnud
[mõistetav. Naiteks olid meil Volodjaga kindlaks
[mõnd, jumal teab kuidas, järgmised sõnad vasta-
[tähendustega: r o s i n tähendas auahnet soovi näi-

data, et mul on raha, š i š k a[1] (kusjuures oli vaja sõ
med kokku panna ja eriliselt rõhutada mõlemat s
tähendas midagi värsket, tervet, kaunist, kuid m
keigarlikku; mitmuses tarvitatud nimisõna tähend
ebaõiglast erapoolikust antud asja suhtes jne. jne. Kuid
tähendus olenes üldiselt rohkem näoilmest, jutu uld
sest mõttest, nii et ukskõik missuguse uue väljendus
uue varjundi jaoks üks meist ka välja mõtles, mõist
teine juba paljast vihjest seda täpselt samuti. Tüdru
kutel puudus see meie mõistmine, ja just see oligi
moraalse eraldumise ja põlguse põhjuseks, mida me
nende vastu tundsime.

Võib-olla oli neil oma m õ i s t m i n e, kuid see oli
siis nii erinev meie omast, et seal, kus meie nägime juba
fraasi, nägid nad tunnet, meie iroonia oli neile tõde
jne. Kuid siis ma ei saanud aru, et nad ei olnud selles
suüdi ja et see mõistmise puudumine ei takistanud neil
olemast kenakesed ja targad tüdrukud, aga mina põlga-
sin neid. Sealjuures, sattunud kord mõttele avameel-
susest ja rakendades seda mõtet äärmuseni enese suh-
tes, süüdistasin ma kinnisuses ja teesklemises rahu-
likku, usaldavat Ljubotškat, kes ei tundnud mingit
vajadust kõigi oma mõtete ja hingeliigutuste väljatoo-
mise ja vaatlemise järele. Näiteks see, et Ljubotška
tegi iga päev *papa*'le ööseks ristimärgi, see, et tema ja
Katenka kabelis nutsid, kui nad käisid emale hinge-
palvet pidamas, see, et Katenka klaverit mängides
ohkas ja silmi pöörıtas, kõik see paistis mulle äärmise
teesklusena ja ma küsisin endalt: millal nad on õppinud
nii teesklema nagu suured, ja kuidas neil pole piinlik?

XXX peatükk

MINU TEGEVUS

Sellest hoolimata lähenesin ma tänavu suvel rohkem
kui teistel aastatel meie preilidele minul tekkinud muu-
sikaharrastuse tõttu. Kevadel tuli meie juurde end tut-
vustama üks naaber, noormees, kes niipea kui ta võõ-

[1] kabi.

[illegible] klaveri poole ja nihutas
[illegible] poole tooli, juteldes samal ajal Mimi
[illegible] ilmast ja maaelu meeldivusest,
[illegible] jutu haalestajale, muusikale, klaverile
[illegible] et ta mängib, ja mängiski väga kiiresti
[illegible] Ljubotška, Mimi ja Katenka
[illegible] lähedal ja vaatasid teda See noormees ei
[illegible] tõenäm kordagi meile, kuid mulle meeldis
[illegible] mäng, poos klaveri taga, juuste raputamine
[illegible] võtta oktaave vasaku käega, seades ki-
[illegible] sõrme ja poidla oktaavi laiuseni, siis need
[illegible] kokku viia ja uuesti kiiresti laiali ajada. See,
[illegible] zest, hooletu poos, juuste raputamine ja
[illegible], mida meie daamid osutasid tema talendile,
[illegible] mõtte hakata klaverit mängima. Selle
[illegible], olles ise veendunud, et mul on talenti ja
[illegible] vastu, hakkasin ma õppima. Ses suhtes
[illegible] nii nagu miljonid mees- ja eriti naissoost
[illegible] hea õpetajata, ilma tõelise kutsumuseta ja
[illegible] aimusaamiseta sellest, mida võib anda kunst ja
[illegible] umber kaia, et ta midagi annaks. Minule
[illegible] või õigemini klaverimäng vahendiks neiu-
[illegible] tunnetega kütkestada. Õppinud Katenka abiga
[illegible] ja murdnud natuke oma jämedaid sõrmi,
[illegible] muide kulutasin oma kaks kuud niisugust
[illegible] isegi lõunalauas põlve peal ja voodis padjal
[illegible] nähtamatu neljanda sõrmega, hakkasin ma
[illegible] t ü k k e ja mängisin neid muidugi hin-
[illegible], *avec âme*, millega nõustus ka Katenka, kuid
[illegible] taiesti ilma taktita.

[illegible] valik oli teada — valsid, galopid, romansid
[illegible] jne — kõik nende armsate helıloojate omad,
[illegible] iga vahegi korraliku maitsega inimene valib teile
[illegible] noodikaupluses väikesesse hunnikusse ilusate
[illegible] virnast ja ütleb: «See on see, mida ei tule män-
[illegible] neist halvemat, maitsetumat ja mõttetumat sellest
[illegible] kunagi noodipaberile kirjutatud» — ja mida te
[illegible] just sellepärast leiate iga vene preili klaverilt.
[illegible] olid ka õnnetud, preilide poolt igaveseks
[illegible] Beethoveni *«Sonate Pathétique»*[1] ja cis-moll

[1] «Pateetiline sonaat».

sonaat, mida Ljubotška mängis *maman*'i mälestuseks, ja veel teisi häid asju, mida talle oli andnud tema Moskva õpetaja, kuid oli ka selle õpetaja teoseid, absurdseid marsse ja galoppe, mida Ljubotška samuti mängis. Mees Katenkaga aga ei armastanud tõsiseid asju, vaid eelistasime kõigele «*Le Fou*'d»[1] ja «Ööbikut», mida Katenka mängis nii, et sõrmi polnud nähagi, ning mida minagi hakkasin juba võrdlemisi valjusti ja ladusalt mängima. Ma harjutasin endale külge tolle noormehe žesti ja kahetsesin sageli, et pole kedagi pealt vaatamas, kui ma mängin. Kuid varsti nägin, et Liszt ja Kalkbrenner käivad üle minu võimete ja et Katenkale on võimatu järele jõuda. Selle tõttu — kujutledes klassikalist muusikat kergemana, osalt aga originaalsuse pärast — otsustasin äkki, et ma armastan õpetatud saksa muusikat; hakkasin tundma vaimustust, kui Ljubotška mängis «*Sonate Pathétique*'i», ehkki see sonaat oli mulle tõtt-öelda juba ammu äärmiselt vastikuks muutunud, ning asusin ise mängima Beethovenit ja hääldasin seda nime B e e e t h o v e n. Kogu selle segaduse ja teeskluse juures, nagu ma nüüd mäletan, oli mul ikkagi midagi talendi taolist, sest muusika jättis mulle sageli pisarateni tugeva mulje, ja neid palu, mis mulle meeldisid, oskasin ma kuidagi ise ilma nootideta klaveril välja otsida, nii et kui mind siis keegi oleks õpetanud vaatama muusikale kui eesmärgile, kui iseseisvale naudingule, mitte aga kui vahendile võluda neiusid oma mängu kiiruse ja tundelisusega, oleks minust võib-olla tõesti korralik muusikamees saanud.

Prantsuse romaanide lugemine, mida Volodja oli endaga suurel hulgal kaasa toonud, oli mu teiseks tegevuseks sel suvel. Sel ajal alles hakkasid ilmuma Monte Cristod ja igasugused «Saladused» ning ma lugesin ahnelt Sue, Dumas' ja Paul de Kocki romaane. Kõige ebaloomulikumad isikud ja sündmused olid mulle nüsama elavad kui tegelikkus, ma ei julgenud autorit kahtlustadagi valelikkuses, vähe sellest — autorit polnud minu jaoks üldse olemas ja trükitud raamatust ilmusid mu ette elavad, tegelikud isikud ja sündmused. Kuigi ma polnud kuskil niisuguseid inimesi kohanud,

[1] «Hullu».

[illegible] lugenud, ei kahelnud ma hetkegi selles, et [illegible] ikkagi on.

Ma leidsin endas kõiki kirjeldatavaid kirgi ja sarnaseid kangelastele, kangelaste ja kurjategijatega [illegible] tunnuseid. Nendes raamatutes meeldisid mulle [illegible] motted, kihkuvad tunded, nõiduslikud sündmused [illegible] karakterid. kui on hea, siis juba [illegible] hea, kui paha, siis juba täiesti paha — just [illegible], nagu ma inimesi oma esimeses nooruses ette [illegible]; väga ja väga meeldis mulle ka see, et kõik [illegible] keeles ja et neid õilsaid sõnu, mida räägivad kangelased, sain ma meeles pidada ja vajaduse korral õilsas ettevõttes meenutada. Kui palju [illegible] ma romaanide abil välja mitmesuguseid prantsuse fraase Kolpikovi jaoks juhuks, kui ma [illegible] hakku saan, ja t e m a jaoks, kui ma teda lõpuks [illegible] ja talle armastust avaldan! Ma valmistusin [illegible] midagi n i i s u g u s t, et nad hukkuksid [illegible]. Romaanide põhjal kujunesid mul isegi [illegible] ideaalid, mida ma tahtsin saavutada. Eelkõige soovisin olla kõigis oma tegudes ja [illegible] «*noble*» (ma ütlen *noble*, mitte õilis, sest [illegible] sõnal on teistsugune tähendus, millest [illegible] sakslased, võttes üle sõna *nobel*, segamata seda [illegible] *ehrlich*), siis olla k i r g l i k ja lõpuks, millele [illegible] veremgi kalduvusi oli, olla võimalikult rohkem [illegible] *il faut*. Ma püüdsin isegi välimuse ja harjumuse [illegible] sarnaneda kangelastega, kellel oli mõni nendest [illegible]. Mäletan, et ühes minu poolt sel suvel läbi[illegible] sadadest romaanidest oli üks väga kirglik kangelane tihedate kulmudega, ja ma tahtsin nii väga olla [illegible] sarnane välimuselt (moraalselt tundsin ma end [illegible] täpselt samasugune kui tema), et ma peegli ees [illegible] vaadates kavatsesin neid natuke püügada, et [illegible] tihedamaks, kuid kord neid lõikama [illegible], et ma lõikasin ühest kohast liiga [illegible] oli vaja tasandada, ja asi lõppes sellega, et oma [illegible] nägin end peeglis kulmudeta ja selle tõttu [illegible]. Lootes aga, et mul varsti kasvavad tihedad kulmud nagu kirglikul inimesel, ma lohutusin ja

tundsin rahutust ainult selle üle, mida öelda kõigile kodustele, kui nad näevad mind kulmudeta. Ma hankisin Volodjalt püssirohtu, hõõrusin sellega kulme ja panin põlema. Kuigi püssirohi ei plahvatanud, sarnanesin ma nüud küllalt põlenuga, keegi ei saanud mu kavalusest aru, ja mul kasvasid tõepoolest, kui ma olin kirgliku inimese juba unustanud, palju tihedamad kulmud.

XXXI peatükk

COMME IL FAUT

Juba mitu korda olen ma selle jutustuse vältel vihjanud mõistele, mis vastab sellele prantsuskeelsele pealkirjale, ja tunnen nüüd vajadust pühendada terve peatükk sellele mõistele, mis mu elus on olnud mulle kasvatuse ja ühiskonna poolt sisendatud kõige hukatuslikumaid, valelikumaid mõisteid.

Inimsugu võib jagada paljudeks ruhmadeks — rikasteks ja vaesteks, headeks ja halbadeks, sõjaväelasteks ja eraisikuteks, tarkadeks ja rumalateks jne. jne., kuid igal inimesel on tingimata oma peamine lemmikjaotamisviis, mille järgi ta ebateadlikult paneb paika iga uue isiku. Minu armastatud ja peamine inimeste liigitus tol ajal, millest ma kirjutan, oli liigitus inimesteks *comme il faut* ja *comme il ne faut pas*[1]. Teine liik jagunes veel otseselt mitte *comme il faut* inimesteks ja lihtrahvaks. *Comme il faut* inimesi ma austasin ja pidasin neid vääriliseks olema minuga võrdsetes suhetes; teiste suhtes ma teesklesin, et ma neid põlgan, kuid tegelikult vihkasin neid, tundes, et nad justkui solvavad minu isikut; kolmandaid ei olnud minu jaoks üldse olemas — neid ma polgasin taielikult. M i n u *comme il faut* nõudis esimese ja peamise asjana väga head prantsuse keele oskust, eriti hääldamises. Inimene, kes haaldas halvasti prantsuse keelt, äratas minus kohe vihkamistunde. «Miks sa tahad kõnelda nagu meie, kui

[1] korralikeks ja mittekorralikeks.

[illegible] küüsin ma temalt mõttes mürgise pilkega. [illegible] *comme il faut* tingimuseks olid pikad, hoolitsetud ja puhtad küüned; kolmandaks oli oskus kummardada, tantsida ja vestelda; neljas ja väga tahtis asi [illegible] kohtumus kõige vastu ja mingi alaline, graatsiline, [illegible] resignatsioon. Peale selle olid mul üldised [illegible], mille järgi ma inimesega rääkimata otsustasin, inimesesse liiki ta kuulub. Peamiseks nendest [illegible] peale toa sisustuse, pitsatsõrmuse, käekirja [illegible] olid jalad. Saabaste suhe pükstega määras [illegible] nimis kohe inimese seisundi. Kontsata saapad [illegible] nnaga ja kitsad trippideta püksteotsad — [illegible] L u b a n e; saabas kitsa, ümara nina ja kontsaga [illegible] ümber jala hoidvad püksid trippidega või [illegible] ppidega puksisäärad, mis seisavad saapanina [illegible] baldahhiin — see oli inimene *mauvais genre*, jne.

[illegible] on see, et minul, kellel oli täielik võimetus [illegible] *il faut*'ks, oli see mõiste nii tähtsal kohal. Võibolla [illegible] pärast ta oligi mulle nii sisse kasvanud, et [illegible] selle *comme il faut* omandamine tohutut [illegible] Hommus on meenutada, kui palju ma kuueteistaastana kulutasin väärtuslikku ja parimat oma [illegible] *comme il faut* omandamiseks. Kõigilt, keda ma [illegible] - Volodjalt, Dubkovilt ja suuremalt osalt [illegible]ast, — ei nõudnud see kõik nähtavasti mingit [illegible] Ma vaatasin neid kadedusega ja töötasin salaja [illegible] prantsuse keele kallal, kummardamisoskuse kallal [illegible]mata sellele, kellele kummardad, vestlemise, [illegible] kallal, selle kallal, et töötada endas välja [illegible] kõige vastu ja resignatsioon, küünte kallal, [illegible] lokasin käridega nahka, — ja ikkagi tundsin [illegible] tuleb eesmärgi saavutamiseks veel palju [illegible] Tuba, kirjutuslauda, sõidukit, kõike seda [illegible] ma kuidagi nii seada, et oleks *comme il faut*, kulgi ma pingutasin jõudu, et sellega tegelda, [illegible] vastikustundele praktiliste asjade vastu. [illegible] laks nähtavasti kõik ilma igasuguse vaevata [illegible], nagu poleks teisiti saanud ollagi. Mäletan, [illegible] pärast intensiivset ning asjatut tööd küünte [illegible] küüsin ma Dubkovilt, kelle küüned olid harulduse [illegible], et kas nad tal juba ammu on niisugused

ja kuidas ta seda on saavutanud. Dubkov vastas mulle: «Sellest ajast, kui ma ennast mäletan, pole ma midagi teinud, et nad niisugused oleksid, ja ma ei mõista, kuidas võivad korralikul inimesel olla teistsugused kombed.» See vastus kurvastas mind väga. Siis ma veel ei teadnud, et üks peamisi *comme il faut* tingimusi on varjata seda vaeva, millega *comme il faut* saavutatakse. *Comme il faut* ei olnud mulle mitte ainult tähtsaks vooruseks, suurepäraseks omaduseks, täiuslikkuseks, mida ma soovisin saavutada, vaid see oli elu hädavajalik tingimus, ilma milleta ei saa olla õnne, kuulsust ega midagi head maailmas. Ma poleks austanud kuulsat näitlejat, õpetlast ega inimkonna heategijat, kui ta poleks olnud *comme il faut*. *Comme il faut* inimene seisis kõrgemal ega olnud nendega võrreldav; ta laskis neid maalida pilte, kirjutada noote ja raamatuid, teha head — ta isegi kiitis neid selle eest; miks siis mitte kiita head, ükskõik kelles see ka avalduks — kuid ta ei võinud asuda nendega ühele tasemele, tema oli *comme il faut*, nemad aga mitte — ja küllalt. Mulle tundub isegi, et kui meil oleks olnud vend, ema või isa, kes ei oleks olnud *comme il faut*, oleksin ma õelnud, et see on õnnetus ning minu ja nende vahel ei saa olla midagi ühist. Kuid kuldse aja kaotamine, mida ma kulutasin pidevaks hoolitsemiseks selle eest, et kinni pidada minule rasketest *comme il faut* tingimustest, mis tegid võimatuks igasuguse tõsise harrastuse, vihkamine ja põlgus üheksa kümnendiku inimsoo suhtes, tähelepanu puudumine kõige kauni vastu, mis toimub väljaspool *comme il faut* ringi — kõik see polnud veel kõige halvem, mis see mõiste mulle tekitas. Kõige halvem asi oli veendumuses, et *comme il faut* on iseseisev seisund ühiskonnas, et inimesel pole vaja olla ei ametnik, ei tõllassepp, ei sõdur ega teadlane, kui ta on *comme il faut;* et siis, kui ta on saavutanud selle olukorra, ta täidab juba oma missiooni ja seisab isegi kõrgemal suuremast osast inimestest.

Teatud ajal noorpõlves, pärast paljusid vigu ja harrastusi, tekib igal inimesel tavaliselt vajadus ühiskonna elust aktiivselt osa võtta, ta valib mingisuguse tööharu ja pühendab end sellele; kuid *comme il faut* inimesega juhtub seda harva. Ma tundsin ja tunnen praegugi väga

[illegible] vanu, uhkeid, enesekindlaid, järskude arvamustega inimesi, kes küsimusele, kui neile teises ilmas [illegible] peaks esitatama: «Kes sa oled? Ja mis sa seal [illegible] pole suutelised vastama teisiti kui: *«Je fus un homme très comme il faut.»*[1]

[illegible]ugune saatus ootas mindki.

XXXII peatükk

NOORUS

Hoolimata mu peas valitsevast mõistete segadusest [illegible] suvel noor, süütu, vaba ja seepärast peaaegu [illegible]nelik.

[illegible]ubel, ja seda võrdlemisi sagedasti, tõusin ma vara [illegible]. (Ma magasin värskes õhus, terrassil, ja hommikuse [illegible]ngus heledad kiired äratasid mind.) Ma panin [illegible]l riidesse, võtsin kaenlasse käteräti ja prantsuse [illegible]mul ning läksin suplema jõkke kaasiku varjus, mis [illegible]ulust poole versta kaugusel. Seal lamasin varjuli[illegible]dus rohul ja lugesin, tõstes vahetevahel silmad [illegible]ultult, et vaadata varjus lillakat jõepinda, mis hak[illegible] hommikusest tuulest värelema, teisel kaldal põllul [illegible]lendavat rukist, kiirte hommikust helepunast [illegible]gust, mis värvis ikka madalamalt ja madalamalt [illegible] valgeid tüvesid. Kased eemaldusid end üksteise [illegible] pestes ikka kaugemale puhtasse metsa. Ma nautisin [illegible]ndas samasugust värsket nooruse elujõudu, mida [illegible] kõikjal minu ümber loodusest. Kui taevas oli [illegible]tud hommikuste hallide pilvedega ja ma pärast [illegible]lemist jahedust tundsin, läksin sageli teelt kõrvale [illegible]ja ja metsi mööda kõndima, et tunda mõnu värskest [illegible]ud, mis läbi saabaste mu jalgu niisutas. Sel ajal [illegible]nalasin elavalt viimase läbiloetud romaani kangelasi ja kujutlesin enda olevat kord väejuhi, kord [illegible], kord haruldase jõumehe, kord kirgliku inimese, [illegible] mõninga värinaga lakkamatult ringi lootuses [illegible]ikul metsalagendikul või puu taga äkki kohata t e d a.

[1] Ma olin väga korralik inimene.

Kui ma niisugustel jalutuskäikudel kohtasin töötavat talumehi ja talunaisi, siis tundsin sellest hoolimata, et lihtrahvas minule ei eksisteerinud, alati ebateadlikku tugevat hämmeldust ja püüdsin neist nii mööda minna, et nad mind ei näeks. Kui palavaks läks, kuid meie daamid ei olnud veel tulnud teed jooma, kaisin ma sageli peenramaal ja aias söömas aed- ja puuvilja, mis oli juba küps. See tegevus oli mulle üks peamisi mõnusid. Lähed näiteks õunapuuaeda, kõrgete tihedate vaarikapõõsaste vahele. Pea kohal on ere kuum taevas, ümberringi kahvaturoheline torkiv umbrohutihnikuga segatud vaarikapõõsastik. Tumeroheline nõges peene õitsva ladvaga tõuseb saledana ülespoole; laialeheline takjas ebaloomulikult lillade okkaliste õitega kasvab hoolimatult vaarikapõõsastest kõrgemale ja isegi üle pea, ulatudes siin-seal koos nõgestega vanade õunapuude laiaharuliste kahvaturoheliste oksteni, ja puude ladvus vastu kuuma päikest valmivad luuna läikivad ümmargused alles toored õunad. All püüdleb päikese poole peaaegu kuiv, ilma lehtedeta, kõverdunud noor vaarikapõõsas; haljas okkaline rohi ja noored kobrulehed, tungides läbi mulluste lehtede, on kastest niisked ning haljendavad mahlakalt igaveses varjus, nagu ei aimakski nad, kuidas päike õunapuulehtedel eredalt mängib.

Selles padrikus on alati niiske, lõhnab tiheda, alalise varju, ämblikuvõrkude, mahakukkunud õunte järele, mis juba mustendavad, vedeldes niiskusest läbiimbunud mullal, vaarikate, vahel metslutika järele, kelle neelad kogemata alla koos marjaga ja sööd kohe teise marja peale. Edasi liikudes hirmutad varblasi, kes alati selles padrikus elavad, kuuled nende kärmet siristamist ja nende väikeste, kiirete tiibade lööke vastu oksi, kuuled mesilase sumisemist ühel ja samal kohal ning kuskil teel aedniku, lollikese Akimi samme ja tema alalist omaette ümisemist. Mõtled: «Ei! Tema ega keegi teine maailmas ei leia mind siit...», võtad mõlema kaega paremalt ja vasakult valgetelt koonusekujulistelt südamikelt mahlaseid marju ning neelad neid naudinguga üksteise järel. Jalad on isegi ülaltpoolt põlve läbimärjad, peas on mingi hirmus absurd (kordad tuhat korda järjest mõttes ja-ja-ja kaks-küm-müm-

[illegible] ja ja mõt-se), käed ja jalad läbi märjakssaanud [illegible] on kõrvetatud nõgestest, pähe hakkavad läbi [illegible] paistma juba kõrgele tõusnud päikese kuumad [illegible], siitia ei taha juba ammu enam, muudkui istud [illegible], vaatad, kuulad, mõtled ja rebid masinlikult [illegible] meelad paremaid marju.

[illegible] kümmet läksin ma tavaliselt võõrastetuppa, [illegible] siis, kui tee oli joodud ja daamid juba kõik [illegible]. Esimese akna juures seisab väljaõmblemis-[illegible], mille valgel riidel jalutavad vaikselt kärbsed. [illegible] päikese eest on aken kaetud pleekimata lina-[illegible] seerudega, mille piludest heidab hele päike kuhu [illegible] nii helendavaid valguslaike, et silmadel on neid [illegible] vaadata. Väljaõmblemisraami taga istub Mimi [illegible] nägu pahaselt pead raputades ja paigast paika liikupäikese eest, mis kuskil äkki läbi murdes heidab [illegible] siin, kord seal tema näole või käele tulevöödi. [illegible] teise kolme akna langevad põrandale koos raami-[illegible]udega eredad nelinurgad; võõrastetoa värvimata [illegible]ndal, ühes niisuguses nelinurgas, lamab vana har-[illegible] järgi Milka, teritab kõrvu ja vaatab heledal [illegible]nurgal kõndivaid kärbseid. Katenka heegeldab või [illegible] diivanil istudes ja vehib kannatamatult oma va-[illegible], heledas valguses läbipaistvatena tunduvate kätega [illegible] raputab kulmu kortsutades pead, et ära ajada kuld-[illegible] tihedatesse juustesse kinnijäänud rabelevat [illegible]. Ljubotška käib, käed selja taga, toas edasi-[illegible], oodates, et mindaks aeda, või mängib klaveril [illegible] tükki, milles ma juba ammu tunnen iga nooti. [illegible] istun kuskil, kuulan seda muusikat või lugemist [illegible], et saaks ise klaveri taha istuda. Pärast lõunat [illegible] ma tüdrukutele vahel seda lõbu, et lähen nendega [illegible] ratsutama (jala käimist ei pidanud ma sobivaks [illegible] nastatega ja seisukohaga seltskonnas). Ja meie [illegible]õidud, kui ma viin neid ebatavalistesse kohtadesse [illegible] urrukutesse, on sageli väga meeldivad. Meiega juh-[illegible] vahel seiklused, milles ma näitan end täitsa-[illegible], ja daamid kiidavad mu sõitmisoskust ja julgust [illegible] pärast mind oma kaitsjaks. Õhtul, kui külalisi ei [illegible] pärast teed, mida me varjulisel rõdul joome, ja [illegible] seda, kui oleme käinud *papa*'ga mõisa majapida-[illegible] vaatamas, istun ma oma vanale kohale voltääri

tugitoolis, kuulan Katenka või Ljubotška muusikat, loen ja koos sellega unistan vanaviisi. Vahel, jäädes üksinda võõrastetuppa, kui Ljubotška mängib mingi sugust vana muusikapala, jätan ma tahtmatult lugemise, vaatan rõdu lahtisest uksest paistvaid kõrgete kaskede rippuvaid käharaid oksi, millele langeb juba õhtust varju, puhast taevast, millesse, kui üksisilmi vaatad, tekib otsekui tolmune, kollakas laik, mis jälle kaob; kuulan muusikahelisid, mis tulevad saalist, värava kriginat, naiste ja külasse tagasituleva loomakarja hääli, mulle tulevad äkki elavalt meelde Natalja Savišna, *maman* ja Karl Ivanõtš, ning mu meel läheb hetkeks kurvaks. Kuid mu hing on sel ajal nii tulvil elu ja lootust, et see mälestus mind ainult tiivaga puudutab ja edasi lendab.

Pärast õhtusööki ja vahel ka pärast öist jalutuskäiku kellegagi aias — üksi ma kartsin kõndida pimedatel alleedel — läksin ma üksinda magama rõdu põrandale, mis hoolimata mind söövatest miljonitest öistest sääskedest valmistas mulle suurt mõnu. Täiskuu ajal olin ma vahel terved ööd ärkvel, istusin oma magamiskotil, vaatasin valgust ja varje, kuulatasin vaikust ja helisid, unistasin mitmesugustest asjadest, peamiselt poeetilisest, iharast õnnest, mis mulle tol ajal paistis elus ülima õnnena, ja kurvastasin selle üle, et seni oli mulle antud seda ainult kujutleda. Vahel juhtus nii, et siis, kui kõik olid just laiali läinud ja võõrastetoa tuled kandunud ülemistesse tubadesse, kust kostis naiste hääli ning avatavate ja suletavate akende mütsumist, läksin rõdule ja kõndisin seal, kuulatades ahnelt kõiki uinuva maja hääli. Niikaua kui on veel väike, põhjusetu lootus kas või mittetaielikulegi niisugusele õnnele, millest ma unistan, ei saa ma rahulikult ehitada enda jaoks kujuteldavat õnne.

Iga paljaste jalgade, köhimise, ohkamise, akna avamise, kleidikahina heli peale kargan ma asemelt üles, kuulatan nagu varas, vaatan ringi ja erutun ilma nähtava põhjuseta. Ja tuled ülemistest akendest kaovadki, sammude kaja ja kõnekõmin asenduvad norskamisega, valvur hakkab nagu igal ööl vastu lauda taguma, aed on muutunud süngemaks ja samal ajal valgemaks, niipea kui sealt on kadunud akendest paistnud punase valguse

[illegible] viimane tuli puhvetitoast kaob esikusse, heites [illegible] kastesele aiale, ja ma näen läbi akna Foka [illegible] kogu, kes läheb, kuub seljas, küünal käes, oma [illegible] juurde. Vahel leidsin ma selles suurt erutavat [illegible], kui ma maja mustas varjus hiilisin mööda [illegible] tohtu esiku akna juurde ja hinge kinni pidades [illegible] poisi norskamist ja Foka köhatamist, kes arvas, [illegible] teda keegi ei kuule, ja tema raugahäält, mis kaua, [illegible] luges palveid. Lõpuks kustus ka see viimane küünal, aken tõmmati kinni ja ma jäin täiesti üksi, vaatasin aralt ringi, et kas ei ole näha lillepeenra ääres või [illegible] aeme juures valget naist, ja jooksin kiiresti rõdule. [illegible] siis heitsin ma oma asemele, näoga aia poole. [illegible] enda sääskede ja nahkhiirte eest kinni niipalju [illegible] võimalik, vaatasin aeda, kuulasin öö häält ning [illegible] armastusest ja õnnest.

[illegible] oli kõigel minu jaoks teine mõte: vanade kaskede [illegible], mille käharad oksad ühelt poolt hiilgasid [illegible] ja teiselt poolt katsid süngelt põõsaid ja teed [illegible] mustade varjudega, ning rahulikul, pidulikul, ühtlasi [illegible] helitaoliselt tugevneval tiigi läikel, kuuvalgel [illegible] kastetilkadel lillede peal rõdu ees, mis samuti [illegible] põiki üle halli teeäärse kitsa peenra oma graatsilise varje, vuti häälitsusel tiigi taga, inimese häälel, [illegible] kostis maanteelt, kahe teineteise vastu hõõrduva [illegible] kase vaiksel, vaevaltkuuldaval kriginal, sääse [illegible] minisel kõrva juures teki all, vastu oksi põrkava [illegible] kukkumisel kuivadele lehtedele, konnade hüppa- [illegible], kes vahel tulid terrassi trepiastmeteni ja kuidagi [illegible] läiklesid kuuvalgel oma rohekate selga- [illegible] kõigel sellel oli minule kummaline mõte — [illegible] luga suurest ilust ja mingist lõpulejõudmata [illegible]. Ja nüüd ilmuski t e m a pika musta patsiga, [illegible] nnaga, alati nukker ja kaunis, paljaste käsivar- [illegible], iharate embustega. Ta armastas mind, ma ohverdasin ühe tema armastuse minuti eest oma elu. Kuu aga [illegible] taevas aina kõrgemale ja kõrgemale, paistis heledamini ja heledamini, tiigi pidulik läige, mis tugevnes [illegible] nagu heli, muutus selgemaks ja selgemaks, [illegible] muutusid mustemaks ja mustemaks, valgus läbipaistvamaks ja läbipaistvamaks, ning vaadeldes ja kuulates [illegible] seda, miski ütles mulle, et ka t e m a oma

paljaste käsivarte ja tuliste embustega ei ole veel kaugeltki, kaugeltki kogu õnn, et ka armastus tema vastu ei ole veel kaugeltki, kaugeltki kogu hüve; ma vaatasin kaua kõrgelseisvat täiskuud, ning tõeline ilu ja hüve muutusid minu silmis üha ülevamaks ja ülevamaks, üha puhtamaks ja puhtamaks, üha lähedasemaks ja lähedasemaks jumalale, kõige kauni ja hüvelise allikale, ja mingisuguse rahuldamata jäänud, kuid erutava rõõmu pisarad valgusid mul silma.

Ja ikka ma olin üksi, ja ikka mulle tundus, et saladuslikult majesteetlik loodus, enda poole tõmbav hele kuuketas, mis oli millegipärast peatuma jäänud ühtes kõrgesse ebamäärasesse kohta kahvatusinises taevas, ning asus samal ajal kõikjal ja otsekui täitis endaga kogu ääretut ruumi, ja mina, vilets ussike, juba rüvetatud kõigist väikestest armetutest inimkirgedest, kuid varustatud kujutluse ja armastuse kogu ääretu võimsa jõuga — mulle paistis neil hetkedel alati, nagu oleksid loodus ja kuu ja mina üks ja seesama.

XXXIII peatükk

NAABRID

Meie saabumise esimesel päeval hämmastas mind väga see, et *papa* nimetas meie naabreid Jepifanoveid kenadeks inimesteks, ja veel rohkem hämmastas see, et ta nende juures külas käis. Meie käisime Jepifanovitega ammust ajast mingisuguse maa pärast kohut. Lapsena kuulsin ma korduvalt, kuidas *papa* selle protsessi pärast pahandas, kirus Jepifanoveid, kutsus kohale mitmesuguseid inimesi, et minu arusaamise järgi end Jepifanovite eest kaitsta, kuulsin, kuidas Jakov nimetas neid meie vaenlasteks ja **mustadeks inimesteks**, ja mäletan, kuidas *maman* palus, et tema majas ja tema juuresolekul nendest inimestest isegi ei räägitaks.

Nende andmete põhjal lõin ma endale lapsepõlves nii kindla ja selge kujutluse sellest, et Jepifanovid on meie **vaenlased**, kes on valmis surnuks pussitama või kägistama mitte ainult *papa*, vaid ka tema poja, kui see

[illegible] ja et nad on otseses mõttes **mustad** [illegible], — et kuigi ma ema surma-aastal nägin, [illegible] Avdotja Vassiljevna Jepifanova, *la belle Flamande*, mu ema eest hoolitses, ja seetõttu vaevu suutsin uskuda, et ta on mustade inimeste perekonnast, omalt poolt hoiatasin ma sellest perekonnast kõige halvema [illegible]. Kuigi me sel suvel neid sageli nägime, oli [illegible] edasi veider eelarvamus kogu selle perekonna [illegible]. Mitsugused inimesed olid Jepifanovid tegelikult? Nende perekond koosnes emast, viiekümneaastasest [illegible]est, alles värskest ja lõbusast naisest, ilusast [illegible] Avdotja Vassiljevnast ja kogelejast pojast Pjotr [illegible]jevitšist, väga tõsise iseloomuga vallalisest eruditsiidist.

[illegible] Dmitrijevna Jepifanova elas paarkümmend aastat [illegible] mehe surma temast lahus, vahel Peterburis, [illegible] oli sugulasi, kuid enamalt jaolt oma mõisas [illegible]s, mis oli meist kolme versta kaugusel. Ümbruskonnas räägiti tema eluviisidest niisuguseid õudusi, et [illegible] oli temaga võrreldes süütu lapsuke. Selle [illegible] oma paluski, et tema majas Jepifanova nimegi [illegible] ei tuletataks; kuid — ilma igasuguse irooniata — [illegible] neist laimujuttude kõige halvemast [illegible], naabrite laimujuttudest maal, ei võinud uskuda. [illegible] aga, kui ma Anna Dmitrijevnat tundma sain, — [illegible] tal majas oli pärisorjast asjaajaja Mitjuša, kes [illegible] võituna, lokituna ja tšerkessi laadi kuues lõuna [illegible] Anna Dmitrijevna tooli taga seisis ja kelle juuresolekul ta sageli külalistele prantsuse keeles soovitas [illegible] Mitjuša suurepäraseid silmi ja suud, — ei [illegible] omati midagi selletaolistki, mida rahvasuu ikka [illegible] räägib. Tegelikult vist juba kümmekond aastat [illegible], just sellest ajast, kui ta oma aupakliku poja Peterburi sõjaväeteenistusest ära kutsus, muutis Anna Dmitrijevna täielikult oma eluviisi. Anna Dmitrijevna mõis ei olnud suur, kõigest natuke üle saja hinge, kulusid aga oli tema lõbusa elu ajal olnud palju, nii et [illegible] kümme tagasi oli see korduvalt panditud mõis [illegible] volgades ja pidi vältimatult haamri alla minema. [illegible] väga rasketes tingimustes, arvates, et hooldus, [illegible] üleskirjutamine, kohtu kohalesõit ja selle[illegible] ebameeldivused ei tulene niivõrd protsentide

maksmatajätmisest kui sellest, et ta on naine, kirjuta Anna Dmitrijevna polku pojale, et ta tuleks oma ema päästma. Kuigi Pjotr Vassiljevitši teenistus läks nii hästi, et ta varsti lootis oma teenistusest ära elada, jättis ta kõik sinnapaika, läks erru ja aupakliku pojana, kes pidas oma esimeseks kohuseks kindlustada emale rahulik vanaduspõlv (millest ta ka täiesti siiralt emale kirjutas), sõitis ta koju, maale.

Vaatamata inetule näole, kohmakusele ja kogelemisele, oli Pjotr Vassiljevitš vaga kindlate põhimõtetega ja ebatavalise praktilise mõistusega inimene. Väikeste laenude, tehingute, palvete ja lubaduste abil päästis ta kuidagiviisi mõisa. Saanud mõisnikuks, pani Pjotr Vassiljevitš selga isa pekeši, mis aidas oli säilinud, kaotas tõllad ja hobused, võõrutas külalised ära. Mõtištšis käimisest, kraavitas maid, suurendas külvipinda, vähendas talupoegade maad, raius oma metsa maha ja müüs selle kasulikult ära — ning parandas oma olukorda. Pjotr Vassiljevitš andis endale sõna, ja pidaski seda, et niikaua, kuni kõik võlad on tasutud, ei kanna ta muud riietust kui isa pekešši ja purjeriidest palitut, mille ta endale õmmelda laskis, ning ei sõida millegi muuga kui puutelgedega vankris taluhobustega. Seda stoilist elulaadi püüdis ta külge harjutada kogu perekonnale, niipalju kui lubas tema orjalik austus — mida ta pidas oma kohuseks — ema vastu. Võõrastetoas lõmitas ta, ise kogeldes, ema ees, täitis kõik tema soovid ja sõimas teenijaid, kui nad ei teinud seda, mida käskis Anna Dmitrijevna, kuid oma kabinetis ja kontoris noomis teenijaid karmilt sellepärast, et nad tapsid ilma tema käsuta lõunasöögiks pardi või läkitasid Anna Dmitrijevna käsul inimese naabrinaise juurde tema tervise üle järele pärima, või saatsid talutüdrukud aias rohimise asemel metsa vaarikaid korjama.

Umbes nelja aasta pärast olid kõik võlad tasutud ja Pjotr Vassiljevitš käis Moskvas ning tuli sealt tagasi uues ülikonnas ja vedruvankriga. Kuid hoolimata sellest õitsvast majanduslikust olukorrast säilitas ta needsamad stoilised kalduvused, mille üle ta nähtavasti oli sügelt uhke omade ja võõraste ees; ta rääkis sageli kogeldes, et «kes mind tõesti tahab näha, see tunneb rõõmu ka siis, kui näeb mind lambanahkses kasukas;

[illegible] mu kapsasuppi ja putru. — Ma ise ju söön [illegible]» lisas ta. Igas tema sõnas ja liigutuses väljendus [illegible], mis rajanes teadmisel, et ta oli end ema heaks [illegible] ja mõisa välja ostnud, ning põlgus teiste vastu sellepärast, et nemad midagi niisugust polnud [illegible].

Ema ja tütar olid hoopis teistsuguse iseloomuga ja [illegible] mitmeti ka omavahel. Ema oli kõige meeldivamal, seltskonnas alati ühtviisi heatahtlikult lõbusaid [illegible]. Kõik, mis oli kena ja lõbus, rõõmustas teda siiralt.

[illegible] lõbutsevate noorte nägemisest mõnu [illegible] — joon, mis esineb ainult kõige heasüdamlikumate vanade inimeste juures — esines tal ülimal määral. Tema tütar Avdotja Vassiljevna oli seevastu [illegible] iseloomuga või pigem selle erilise ükskõikselt [illegible]meelse ja ilma igasuguse põhjuseta kõrgi loomu- [illegible] mis tavaliselt esineb vallalistel iludustel. Kui ta [illegible] tahtis olla lõbus, siis oli see lõbusus kuidagi vei- — otsekui oleks ta naernud iseenda üle või selle üle, [illegible] ta rääkis, või kogu maailma üle, mida ta kindlasti ei tahtnud. Sageli ma imestasin ja küsisin endalt, [illegible] ta tahtis sellega öelda, kui ta rääkis niisuguseid [illegible]: jah, m a o l e n k a n g e s t i i l u s; m u i d u g i [illegible] k õ i k m i n u s s e a r m u n u d jne. Anna Dmitrijevna oli alati aktiivne; ta armastas korrastada maja ja [illegible], armastas lilli, kanaari linde ja ilusaid asju. Tema [illegible] ja aed olid väikesed ning sugugi mitte luksuslikud, [illegible] kõik oli seatud nii korralikult, kõik oli nii puhas [illegible] kogel oli see kerge lõbususe iseloom, mis väljendub [illegible] valsis või polkas, nii et sõna m ä n g u k a n n, [illegible] külalised sageli tarvitavad midagi kiita tahtes, [illegible] vaga Anna Dmitrijevna aiale ja tubadele. Anna [illegible]jevna oli ka ise mängukann — väike, kõhnuke, [illegible] näojumega, ilusate väikeste kätega, alati lõbus [illegible] alati sobivalt riietatud. Ainult natuke liiga tursunud [illegible] veresooned tema väikestel kätel rikkusid seda üldmuljet. Avdotja Vassiljevna seevastu ei teinud [illegible] kunagi midagi; vähe sellest, et ta ei armas- [illegible] tegelda mingisuguste asjade või lilledega — ta [illegible] liiga vähe ka iseendaga ja jooksis alati riietuma, kui [illegible] külalised. Kuid ümberriietunult tuppa tagasi [illegible] oli ta haruldaselt ilus, välja arvatud kõigile väga

ilusatele nagudele omane külm ja ühesugune silma vaade ja naeratus. Tema rangelt korrapärane kaun nägu ja sale kuju otsekui kõnelesid teile alati: «Pal väga, te võite mind vaadata.»

Kuid hoolimata ema elavast iseloomust ja tütre ul kõikselt hajameelsest ilmest ütles teile miski, et e mene iialgi — ei enne ega nüüd — pole midagi arma tanud peale ilusate ja lõbusate asjade, Avdotja Vass jevna aga on üks neid natuure, kes, kui nad kor armastama hakkavad, siis ohverdavad juba kogu el sellele, keda nad armastavad.

XXXIV peatükk

ISA ABIELLUMINE

Isa oli neljakümne kaheksa aastane, kui ta abiellu teist korda — Avdotja Vassiljevna Jepifanovaga.

Sõitnud kevadel üksinda tüdrukutega maale, oli *papa*, nagu ma kujutlen, selles erilises ärevalt õnnelikus ja seltsivas meeleolus, milles tavaliselt on kaardimängijad, kes jätavad mängu pärast suurt võitu. Ta tundis, et tal on jäänud veel palju ärakulutamata õnne, mida ta, ku ta ei tahtnud seda kulutada kaardimängus, võis kasu tada üldse edusammudeks elus. Pealegi oli kevad, tal oli ootamatult palju raha, ta oli täiesti üksi ja tundi igavust. Võin kujutleda, kuidas ta Jakoviga majapida misasju arutades ja meenutades lõputut protsessi Jepi fanoviga ning kaunitar Avdotja Vassiljevnat, keda ta ammu polnud näinud, ütles Jakovile: «Tead, Jakov Harlampõtš, selle asemel et jännata selle protsessiga, on parem lihtsalt loovutada neile see neetud maatükk, mis? Kuidas sina arvad?...»

Ma kujutan ette, kuidas Jakovi sõrmed selja taga eita valt keerlesid niisugust küsimust kuuldes ja kuidas ta tõestas, et «j ä l l e g i on meie asi õige, Pjotr Aleksandrovitš».

Kuid *papa* käskis rakendada hobused vankri ette, pani oma moodsa oliivrohelise pekeši selga, kammis oma juukserismed siledaks, pani taskurätile lõhnaõli

Noorus *XXXII peatükk «Noorus»*

ja mõtlus naabrite juurde kõige lõbusamas meeleolus, ·ülleeso teda viis veendumus, et ta talitab härrasmehe·lult, peamiselt aga lootus naha ilusat naist.

Mul on teada ainult see, et *papa* oma esimesel visiidil ·· leidnud Pjotr Vassiljevitši eest, kes oli põllul, ja ta ·li paar tundi üksinda daamidega. Ma kujutlen, kuidas ta komplimente puistas, kuidas ta neid võlus, põntsu·tades reipalt vastu maad jalga pehmes saapas, häälda·es sõnu oma erilisel viisil ja tehes mesimagusaid silmi. ·n kujutlen ka, kuidas teda äkki hakkas õrnalt armas·ema lõbus vanaproua ja kuidas muutus lõbusaks tema ·lm kaunitarist tütar.

Kui teenijatüdruk jooksis hingeldades Pjotr Vassilje·vitšile ette kandma, et vana Irtenjev ise on tulnud, ma juba kujutlen, kuidas ta pahaselt vastas: «Noh, mis ·lin, et tuli?» ja kuidas ta seejärel võimalikult aeglaselt ·oju läks ja võib-olla koguni pani oma kabinetis mee·lepa selga kõige mustema ülekuue ning saatis kokale ·nna, et ta lõunasöögile mitte midagi juurde ei lisaks, kui daamid peaksid käskima.

Hiljem nägin ma *papa*'d sageli Jepifanoviga, see·arast kujutlen elavalt seda esimest kohtumist. Kuju·an ette, kuidas vaatamata sellele, et *papa* tegi talle ·lepaneku protsess kokkuleppe teel lõpetada, oli Pjotr ·assiljevitš sünge ja pahane seepärast, et ta oli ohver·danud oma karjääri ema heaks, *papa* aga polnud teinud ·nagu taolist, kuidas ta millegi üle ei imestanud ja kui·as *papa* otsekui seda süngust märkamata oli ülemeelik, lobus ja kohtles teda nagu suurt naljahammast, mille·arast Pjotr Vassiljevitš taoti solvus, kuid mis teda ·lmatult taoti kaasa kiskus. Oma kalduvuse tõttu ·nke naljaks pöörata nimetas *papa* Pjotr Vassiljevitši ·ellegipärast polkovnikuks, ja vaatamata sellele, et ·epifanov minu juuresolekul kord halvemini kui tava·alt kogeldes ja meelehärmist punastades ütles, et ta ei ole po-po-po-pol-kovnik, vaid on po-po-po-rutšik, nimetas *papa* teda viie minuti pärast jälle polkovnikuks.

Ljubotška rääkis mulle, et kui meid veel maal ei ·olnud, oleid nad iga päev Jepifanovitega kokku saanud ·ed oli olnud väga lõbus. *Papa* oma oskusega korral·ata kõike kuidagi originaalselt mõtles naljatades ning ·ttaga lihtsalt ja kaunilt välja kord jahilkäike, kord

kalapüüke, mingisuguseid tulevärke, millel viibisid ka Jepifanovid. Ja oleks olnud veel lõbusam, kui poleks olnud seda talumatut Pjotr Vassiljevitši, kes oli pahur, kogeles ja rikkus kõigi meeleolu, nagu rääkis Ljubotška.

Pärast seda, kui me olime maale tulnud, käisid Jepifanovid meil ainult kaks korda ja kord käisime meie kõik nende juures. Pärast peetripäeva, *papa* nimepäeva millal meil olid külas nemad ja veel palju teisi inimesi, katkesid meie suhted Jepifanovitega millegipärast hoopis ja ainult *papa* üksinda käis edasi nende juures.

Selle lühikese ajaga, kui ma nägin *papa*'d koos Dunetškaga, nagu ema teda nimetas, jõudsin ma tähele panna järgmist. *Papa* oli kogu aeg selles õnnelikus meeleolus, mis hämmastas mind meie saabumise päeval. Ta oli nii lõbus, noor, täis elujõudu ja õnnelik, et selle õnne kiired levisid kõigile ümberolijaile ja andsid neile tahtmatult edasi samasuguse meeleolu. Ta ei lahkunud sammugi Avdotja Vassiljevna juurest, kui too oli toas, rääkis talle lakkamatult sääraseid mesimagusaid komplimente, et mul oli piinlik tema pärast, või vaatas temale otsa vaikides, liigutas kuidagi kirglikult ja enesega rahulolevalt õlga ja köhatas, vahel aga rääkis temaga naeratades, isegi sosinal, kuid tegi kõike seda niisuguse ilmega, n i i s a m a n a l j a t a d e s, mis oli talle omane kõige tõsisemategi asjade puhul.

Papa'lt kandus see õnnelik ilme nähtavasti Avdotja Vassiljevnale üle. Sel ajal säras tema suurtes sinistes silmades peaaegu alaliselt õnn, välja arvatud need hetked, kui talle äkki niisugune häbelikkusehoog peale tuli, et minul, kellele see tunne oli tuttav, oli teda hale ja kahju vaadata. Niisugustel hetkedel ta nähtavasti kartis iga pilku ja liigutust, talle tundus, et kõik vaatavad teda, mõtlevad ainult temast ja leiavad kõik temas ebaviisaka olevat. Ta vaatas kõiki kartlikult, kogu aeg punastas ja kahvatas vaheldumisi, hakkas siis valjusti ja julgelt kõnelema, enamasti rumalusi, sai ise sellest aru, tundis, et kõik teised ja *papa* kuulevad seda, ning punastas veelgi rohkem. Kuid niisugustel puhkudel *papa* ei märganudki tema rumalusi, vaid vaatas talle otsa niisama kirglikult, rõõmsa vaimustusega, kergelt köhatades. Ma märkasin, et häbelikkusehood, kuna

Avdotja Vassiljevnal tekkisid ilma igasuguse põhjuseta, järgnesid vahel otsekohe sellele, kui *papa* juuresolekul räägiti mõnest noorest ilusast naisest. Sagedamini aga olenemata mõtlikkuselt tema seda laadi imetlusele, piinlikule lõbususele, millest ma juba rääkisin, ühemõtteliste kommiksõnade ja kõnekäändude kordamine, *papa* poolt alustatud juttude jätkamine teistega, kõik see, mis tegelaseks poleks olnud minu isa ja ma ise oleksin tema vanem, oleks seletanud mulle *papa* ja Avdotja Vassiljevna suhteid, kuid ma ei aimanud sel ajal mitte kuigi, isegi siis mitte, kui *papa* minu juuresolekul, kuidas mingi kirja Pjotr Vassiljevitšilt, muutus väga ärevaks ja kuni augusti lõpuni enam Jepifanovite juures ei käinud.

Augusti lõpus hakkas *papa* jälle naabrite juures käima ja päev enne meie (minu ja Volodja) Moskvasse sõitu teatas meile, et ta abiellub Avdotja Vassiljevna Jepifanovaga.

XXXV peatükk

KUIDAS ME SELLE TEATE VASTU VÕTSIME

Enne seda ametlikku teadaannet oli see asjaolu majas juba kõigile teada ja kõik kõnelesid sellest, igaüks iseseisvalt. Mimi ei tulnud päev otsa oma toast välja ja nuttis. Katenka istus tema juures ja tuli ainult lõunale mingisuguse solvunud näoilmega, mis oli tõenäoliselt emalt üle võetud; Ljubotška seevastu oli väga lõbus ja ütles lõunalauas, et ta teab toredat saladust, mida ta aga kellelegi ei avalda.

«Midagi toredat su saladuses ei ole,» ütles talle Volodja, kes hoopiski ei jaganud tema head meelt. «Kui sa aru saaksid millestki tõsiselt mõelda, saaksid sa aru, et see, vastupidi, on väga halb.»

Ljubotška vaatas talle imestunult ja üksisilmi otsa ning jäi vait.

Pärast lõunat tahtis Volodja mul käest kinni võtta, kuid vististi kartes, et see sarnaneb õrnusega, ainult puudutas mind küünarnukist ja andis peaga märku, et ma tuleksin.

«Kas sa tead, mis saladusest Ljubotška rääkis?» ütles ta mulle, kui oli veendunud, et me oleme kahekesi.

Me kõnelesime Volodjaga nelja silma all ja millestki tõsisest harva, nii et kui see juhtus, tundsime mingi sugust vastastikust piinlikkust ja silmades hakkasid meil hüppama poisid, nagu Volodja rääkis; kuid nüüd, vastuseks hämmeldusele, mis mu silmades väljendus, vaatas ta mulle ainiti ja tõsiselt otsa ilmega, mis ütles: «Siin ei ole midagi piinlikku, me oleme ikkagi vennad ja peame tähtsas perekondlikus asjas omavahel nõu pidama.» Ma sain temast aru ja ta jätkas:

«*Papa* abiellub Jepifanovaga, sa tead?»

Ma noogutasin pead, sest olin sellest juba kuulnud.

«See pole ju sugugi hea,» jätkas Volodja.

«Mispärast?»

«Mispärast?» kordas ta tusaselt. «On vist väga meeldiv omada säärast kogelejat onu, polkovnikut, ja kõiki neid sugulasi! Ja see naine ise nüüd ainult paistab niisugusena, et on hea ja pole vigagi, aga kes teab, mis tuleb. Meile võib-olla on ükskõik, kuid Ljubotška peab ju varsti seltskonnas käima hakkama. Niisuguse *belle-mère*'iga[1] ei ole just väga meeldiv, ta räägib isegi prantsuse keelt halvasti, ja mis kombeid ta võib Ljubotškale õpetada. *Poissarde*[2], ja muud midagi; olgugi ta hea, kuid ikkagi *poissarde*,» lõpetas Volodja, olles nähtavasti väga rahul selle nimetusega «*poissarde*».

Kui imelik mul oligi kuulata, et Volodja nii rahulikult *papa* valiku üle arutab, paistis mulle, et tal on õigus.

«Mispärast siis *papa* abiellub?» küsisin ma.

«See on tume lugu, jumal neid teab; ma tean ainult, et Pjotr Vassiljitš pani teda abielluma, nõudis, kuid *papa* ei tahtnud, siis aga tuli talle peale fantaasia, mingisugune rüütellikkus — tume lugu. Alles nüüd hakkasin ma isast aru saama,» jätkas Volodja (see, et ta nimetas teda isaks, mitte *papa*'ks, torkas mind valusalt), «et ta on suurepärane inimene, hea ja tark, kuid niisugune kergemeelsus ja tuulepäisus... see on imelik! Ta ei suuda naist külmavereliselt vaadata. Sa ju tead, et pole

[1] võõrasemaga.
[2] vulgaarne naine, turunaine.

natal, keda ta tunneks ja kellesse ta poleks armunud. Sa tead, Mimi ju ka.»

«Mis sa räägid?»

«Tõsijutt. Ma sain hiljuti teada, et ta oli armunud Mimisse, kui see oli noor; kirjutas talle luuletusi, ja midagi nende vahel oli. Mimi kannatab tänapäevani.» Ja Volodja puhkes naerma.

«Ei või olla!» ütlesin ma imestusega.

«Ja mis peaasi,» jätkas Volodja uuesti tõsiselt ja äkki prantsuse keelele üle minnes, «kui meeldiv on see abielumine kogu meie suguseltsile! Ja lapsi tuleb tal kindlasti ka.»

Mind hämmastas Volodja kaine mõistus ja ettenägelikkus niivõrd, et ma ei teadnud, mida vastata.

Sel ajal tuli meie juurde Ljubotška.

«Te teate juba?» küsis ta rõõmsa näoga.

«Jah,» ütles Volodja, «ainult ma imestan, Ljubotška: «a pole enam sülelaps, mis rõõm sul sellest võib olla, et *papa* abiellub mingisuguse näruga?»

Ljubotška tegi äkki tõsise näo ja jäi mõtlema.

«Volodja! Mispärast näruga? Kuidas sa tohid nii rääkida Avdotja Vassiljevnast? Kui *papa* temaga abiellub, siis järelikult ta ei ole näru.»

«Näru ta muidugi ei ole, ma ütlesin niisama, kuid ikkagi...»

«Pole seal midagi «kuid ikkagi»,» katkestas Ljubotška ärritudes. «Ma pole kunagi öelnud, et see preili on näru, kellesse sina oled armunud; kuidas siis sina võid rääkida *papa*'st ja väga korralikust naisest? Kuigi sa oled vanem vend, ära seda mulle räägi, sa ei tohi rääkida.»

«Miks siis ei tohi sellest rääkida...»

«Ei tohi rääkida,» katkestas jälle Ljubotška, «ei tohi rääkida niisugusest isast nagu meie oma. Mimi võib rääkida, aga mitte sina, vanem vend.»

«Ei, sa ei saa veel millestki aru,» ütles Volodja põlglikult, «sa katsu aru saada. Mis, kas see on sulle hea, et mingisugune Jepifanova Dunetška asendab kaduma *maman*'i?»

Ljubotška vaikis hetke, ja äkki tulid tal pisarad silmi.

«Ma teadsin, et sa oled uhkust täis, kuid ei arvanud, et sa oled nii tige,» ütles ta ja läks meie juurest ära.

«S a i a,» ütles Volodja, tehes tõsiselt-koomilise nõ ja udused silmad. «Räägi siis nendega,» jätkas ta otse kui endale ette heites, et ta oli end niivõrd unustanud ja laskunud Ljubotškaga jutuajamisse.

Järgmisel päeval oli halb ilm, ning ei *papa* ega daa mid ei olnud veel tulnud teed jooma, kui ma võõraste tuppa läksin. Öösel oli tulnud sügisest külma vihma, taevas jooksid öösel tühjakssadanud pilvede riismed, millest heleda kettana paistis ähmaselt läbi juba võrd lemisi kõrgel seisev päike. Oli tuuline, märg ja rõsk Uks aeda oli avatud, niiskusest mustaks tõmbunud terrassipõrandal kuivasid õise vihma loigud. Lahtine uks lõgises tuules raudkonksu küljes, teed olid märjad ja porised; vanad kased paljaste valgete okstega, põõsad ja rohi, nõgesed, sõstrad, leedrid, lehtede kahvatu pool välja pööratud, pekslesid paigal ja otsekui tahtsid juurte küljest lahti tulla; pärnaalleelt lendasid keerel des ja üksteisest mööda libisedes ümmargused kollased lehed ning liibusid märjaks saades porisele teele ja aasa märjale tumerohelisele ädalale. Mu mõtted tegelesid isa eelseisva abiellumisega sellelt seisukohalt, millelt sellele vaatas Volodja. Õe, meie ja isa enda tulevik ei tõotanud mulle midagi head. Mulle tegi pahameelt mõte, et kõrvaline, võõras, ja peaasi — n o o r naine, ilma et tal oleks selleks mingisugust õigust, asub järsku paljudes suhetes — kelle kohale? — lihtne n o o r preili, ja asub kadunud emakese kohale! Ma olin kurb, ning isa paistis mulle ikka rohkem ja rohkem südalasena. Sel ajal kuulsin ma lauateenrite toast tema ja Volodja häält. Ma ei tahtnud isa sel hetkel näha ning läksin ukse juurest eemale, kuid Ljubotška tuli mulle järele ja ütles, et *papa* küsib mind.

Ta seisis võõrastetoas käega klaverile toetudes ning vaatas kannatamatult ja ühtlasi pidulikult minu poole. Ta näol ei olnud enam seda nooruse ja õnne sära, mida ma seal kogu see aeg olin tähele pannud. Ta oli nukker. Volodja kõndis, piip käes, mööda tuba. Ma läksin isa juurde ja teretasin teda.

«Noh, mu sõbrad,» ütles ta otsustavalt pead tõstes ja selle erilise kiire tooniga, millega räägitakse ilmselt ebameeldivatest asjadest, mida aga on juba hilja arutada. «Ma arvan, te teate, et ma abiellun Avdotja Vas-

ssiljevnaga.» Ta vaikis pisut. «Ma ei tahtnud iialgi abi- «Uuda pärast teie *maman*'i, kuid . . .» ta peatus hetkeks, «kuid . . . kuid nähtavasti saatus otsustas teisiti. Ljubotška on hea ja kena neiu ning mitte enam väga noor; ma loodan, et te teda armastama hakkate, lapsed, tema aga armastab teid juba kõigest südamest, ta on hea inimene. Nüüd on teil,» ütles ta minu ja Volodja poole pöördudes ning otsekui tõtates, et me ei saaks teda katkestada, «teil on juba aeg sõita, mina aga jään siia uue aastani ja sõidan siis Moskvasse,» ta takerdus jälle, «juba naise ja Ljubotškaga.» Mul hakkas valus isa otsekui arglikuna ja süüdlasena meie ees, ma läksin talle lähemale, Volodja aga kõndis aina mööda tuba, pea longus, ja suitsetas.

«Niisiis, mu sõbrad, näe mis teie taat välja mõtles,» lõpetas *papa* punastades, köhatas ning sirutas mulle ja Volodjale käed. Tal olid pisarad silmis, kui ta seda ütles, ja ma märkasin, et käsi, mille ta sirutas Volodjale, kes sel ajal oli toa teises otsas, värises natuke. Selle väriseva käe nägemine puudutas mind valusalt ning mulle tuli imelik mõte, mis mind veel enam liigutas, et *papa* teenis 12. aastal sõjaväes ja oli teatavasti vapper ohvitser. Ma haarasin sellest suurest soonelisest käest kinni, hoidsin ja suudlesin seda. Ta surus kõvasti minu oma ning võttis äkki nuuksudes mõlema käega Ljubotška tumedast peast kinni ja hakkas suudlema ta ...ni. Volodja teeskles, et ta on piibu maha pillanud, kummardus tasahilju, kuivatas rusikaga silmi, ja püüdis märkamatuks jääda, läks toast välja.

XXXVI peatükk

ÜLIKOOL

Pulmad pidid olema kahe nädala pärast, kuid meie loengud algasid ja meie Volodjaga sõitsime septembri algul Moskvasse. Nehljudovid tulid ka maalt tagasi. Dmitrie(kellega me lahkudes olime teineteisele sõna andnud vastastikku kirjutada ja muidugi kordagi ei kirjutanud) tuli kohe minu juurde, ja me otsustasime,

et ta viib mu järgmisel päeval esimest korda ülikooli loengule.

Oli selge päikesepaisteline päev.

Niipea kui ma auditooriumi astusin, tundsin, kuidas mu isiksus kaob selle noorte rõõmsate inimeste hulga seas, kes heledas päikesevalguses, mis läbi suurte akende sisse tungis, liikusid kärarikkalt kõigi uste vahel ja koridorides. Teadmine, et ma olen selle suure seltskonna liige, oli väga meeldiv. Kuid kõigi nende inimeste hulgas oli mul vähe tuttavaid ning nendegagi vähestegagi piirdus tutvus peanoogutuse ja sõnadega «Tere, Irtenjev!» Minu ümber aga suruti üksteisel kaest, tõugeldi; sõpruse ja poolehoiu väljendusi, naeratusi ja naljatusi sadas igast küljest. Ma tundsin kõikjal sidet, mis kogu seda noort seltskonda ühendas, ja märkasin kurbusega, et see side läks kuidagi minust mööda. Kuid see oli ainult hetkeline mulje. Selle ja sellest tekkinud tusa tagajärjel leidsin ma koguni õige pea, et on vaga hea mitte kuuluda kogu sellesse seltskonda, et minul peab olema oma korralike inimeste ringkond, ja istusin kolmandasse pinki, kus istusid krahv B., parun Z., vürst R., Ivin ja teised sama laadi härrased, kellest ma olin tuttav Ivini ja krahv B-ga. Kuid ka need härrad vaatasid minule nii, et ma tundsin end mitte just pärris nende seltskonda kuuluvana. Hakkasin vaatlema kõike, mis mu ümber toimus. Semjonov oma hallide pulstunud juuste ja valgete hammastega, kuuehõlmad lahti, istus mu lähedal ja näris küünarnukile toetudes sulge. Kõige päremini eksami sooritanud gümnasist istus esimeses pingis, põsk ikka veel musta värvi rätikuga kinni seotud, ja mängis hõbedase uurivõtmega atlassvestil. Ikonin, kes oli ikkagi ülikooli sisse saanud, istus ülemisel pingil, kandiga helesinised püksid jalas, mis katsid kogu saapa, naeris laia suuga ja hüüdis, et ta on Parnassil. Ilenka, kes minu imestuseks mitte ainult jahedalt, vaid isegi põlglikult mulle kummardas, otsekui tahtes meelde tuletada, et siin oleme kõik võrdsed, istus minu ees. Pannud oma kõhnad jalad eriti hooletult pingile (nagu mulle paistis, minu arvel), rääkis ta ühe teise üliõpilasega ja vaatas vahetevahel minu poole. Minu kõrval rääkis Ivini seltskond prantsuse keeles. Need härrad paistsid mulle hirmus rumalana. Iga sõna,

mis nende jutust kuulsin, paistis mulle mitte ainult mõttetusena, vaid ka ebaõigena, lihtsalt mitte-prantsuslaselena (*«ce n'est pas français»*, ütlesin ma endale mõttes), Semjonovi, Ilenka ja teiste poosid, jutud ja teod aga ei olnud minu meelest õilsad, korralikud, ei olnud *comme il faut*.

Mina ei kuulunud ühtegi seltskonda, tundsin end üksikuna, võimetuna kellelegi lähenema, ja olin vihane. Üks üliõpilane minu ees pingis näris küüsi, mis kõik olid punastes kiskudes, ja see tundus mulle nii vastik, et ma isegi istusin temast kaugemale. Meel aga oli mul, nagu ma mäletan, sel esimesel päeval väga kurb.

Kui professor tuli ja kõik vait jäid, mäletan, et ma ka professorisse suhtusin satiiriliselt, ja mind hämmastas see, et professor alustas loengut sissejuhatava lausega, milles minu arvates ei olnud mingisugust mõtet. Ma tahtsin, et loeng algusest lõpuni oleks nii tark, et sellest ei saaks ära võtta ega sellele juurde lisada ühtki sõna. Pettunud selles, joonistasin ma kohe pealkirja alla «Esimene loeng», mis oli kirjutatud mu omaloodud ilusas kõites vihikusse, kaheksateist profiili, mis ühinesid õiekujuliseks ringiks, ja ainult vahel harva vedasin käega mööda paberit, et professor (kes minu veendumuse järgi oli minust väga huvitatud) mõtleks, et ma kirjutan üles. Otsustanud samal loengul, et kõige selle üleskirjutamine, mis iga professor räägib, pole vajalik ja oleks isegi rumal, pidasin ma sellest reeglist kursuse lõpuni kinni.

Järgmistel loengutel ma ei tundnud enam nii tugevat üksindust, tutvusin paljudega, surusin kätt, ajasin juttu, kuid minu ja teiste üliõpilaste vahel ei olnud millegipärast ikkagi õiget lähedust, ja veel sageli olin ma südames kurb ja teesklesin. Ivini ja aristokraatide seltskonnaga, nagu neid kõik nimetasid, ei sobinud ma millepärast, et nagu ma nüüd meelde tuletan, olin nendega metsik ja jäme ning kummardasin neile ainult siis, kui nemad mulle kummardasid, nemad aga nähtavasti ei tundnud erilist vajadust minu tutvuse järele. Enamikuga aga toimus see hoopis teisel põhjusel. Niipea kui ma tundsin, et mõni üliõpilane minu vastu poolehoidu hakkab tundma, andsin talle kohe mõista, et ma loomatan vürst Ivan Ivanõtši juures ja mul on oma

troska. Kõike seda rääkisin ainult selleks, et näidata end paremast küljest ja et mu kaaslane hakkaks mind sellepärast veel rohkem armastama, kuid peaaegu iga kord muutus kaaslane pärast seda, kui olin teatavaks teinud oma suguluse vürst Ivan Ivanõtšiga ning rääkinud troskast, minu vastu järsku uhkeks ja külmaks.

Meil oli kroonu kulul õppiv üliõpilane Operov, tagasihoidlik, väga andekas ja püüdlik noormees, kes ulatas alati käe nagu lauatüki, sõrmi painutamata ja ilma et ta oleks kätt üldse liigutanud, nii et naljahambad-seltsimehed andsid talle vahel samuti käe ja nimetasid seda käeandmiseks «lauatükina». Ma istusin peaaegu alati tema kõrvale ja tihti jutlesin temaga. Operov meeldis mulle eriti nende vabade seisukohtade pärast, mida ta professorite suhtes avaldas. Ta määratles väga täpselt ja selgelt iga professori õpetamisviisi voorused ja puudused ning heitis vahel nende üle isegi nalja, mis mõjus mulle eriti veidralt ja hämmastavalt, kuna need pilkesõnad olid öeldud liiatigi vaikse häälega, mis tuli tema tillukesest suust. Kuid sellele vaatamata kirjutas ta oma peenikese käekirjaga hoolikalt kõik loengud ilma erandita üles. Me hakkasime temaga juba sobima, otsustasime koos ette valmistada ja tema väikesed hallid lühinägelikud silmad hakkasid juba minu poole vaatama hea meelega, kui ma tema kõrvale oma kohale istusin. Kuid ma pidasin kord jutuajamisel vajalikuks talle seletada, et mu ema palus surres isa mitte anda meid kroonu õppeasutusse ja et ma hakkan veenduma selles, et kõik kroonu kasvandikud on võib-olla küll väga õpetatud, kuid nad pole mulle ... hoopiski see, *ce ne sont pas des gens comme il faut*[1], ütlesin ma, takerdudes ja tundes, et ma millegipärast punastan. Operov ei öelnud mulle midagi, kuid järgmistel loengutel ei teretanud mind esimesena, ei ulatanud oma lauatükki, ei rääkinud, ja kui ma paigale istusin, siis kallutas ta oma pea sõrme kõrgusele vihikute kohale ja tegi, nagu vaataks ta ainiti neisse. Ma imestasin Operovi põhjusetu jahenemise üle. Kuid *pour un jeune homme de bonne maison*[2] pidasin ma ebaviisakaks lipitseda kroonu kulul õppiva üliõpilase Operovi ees ja jätsin ta rahule,

[1] nad ei ole korralikud inimesed.
[2] heast perekonnast noormehena.

kuigi pean tunnistama, et see jahenemine tekitas mulle kurba meelt. Kord tulin ma enne teda, ja kuna oli armastatud professori loeng, millele tulid ka need üliõpilased, kellel ei olnud kombeks alati loengutel käia, ja kõik kohad olid võetud, istusin ma Operovi kohale, panin oma vihikud lauale ja läksin ise välja. Auditooriumi tagasi tulles nägin, et mu vihikud olid pandud tagumisele pingile ja Operov istus oma kohal. Ma tahendasin talle, et ma panin vihikud siia.

«Ma ei tea,» vastas ta äkki ärritudes, minu poole vaatamata.

«Ma räägin teile, et ma panin vihikud siia,» ütlesin ma meelega ägestudes ja soovides teda oma vaprusega hirmutada. «Kõik nägid,» lisasin ma ja vaatasin teiste üliõpilaste poole, kuid ehkki paljud uudishimulikult mind vaatasid, ei vastanud keegi.

«Siin pole ostetud kohad, ja kes esimesena tuleb, see ka istub,» ütles Operov, nihutas end vihaselt oma kohal ja heitis mulle raevuka pilgu.

«See tähendab, et te olete kasvatamatu,» laususin ma.

Operov vist pomises midagi, ta pomises vist isegi: «Sina aga oled rumal poiss,» kuid ma ei kuulnud seda tahtlikult. Ja mis kasu oleks olnudki, kui ma oleksin kuulnud? Hakata vastastikku sõimlema nagu mingisugused *manants*[1], muud midagi? (Ma armastasin väga seda sõna *manant* ja see oli mulle vastuseks ja lahenduseks paljude segaste suhete korral.) Võib-olla oleksin ma öelnud veel midagi, kuid sel ajal käis uks ja sinises frakis professor läks tervitades kärmesti kateedrisse.

Kuid enne eksamit, kui mul oli vihikuid vaja, pakkus Operov oma lubadust mäletades mulle omi ja kutsus koos õppima.

XXXVII peatükk

SÜDAMEASJAD

Südameasjadega tegelesin ma sel talvel võrdlemisi palju. Olin kolm korda armunud. Kord armusin kirglikult ühte väga tüsedasse daami, keda nägin ratsuta-

[1] matsid.

mas Freitagi maneežis, mille tõttu ma igal teisipäeval ja reedel — päevadel, millal ta ratsutas — käisin maneežis teda vaatamas, kuid kartsin iga kord väga, et ta mind näeb, ja jäin seepärast alati seisma temast nii kaugel ja jooksin nii kiiresti ära kohast, kust ta pidi läbi minema, ja pöördusin nii hoolimatult kõrvale, kui ta minu poole vaatas, et ma isegi ei jõudnud põhjaliku malt ta nägu vaadata ega tea siiamaani, kas ta oli tõe poolest ilus või mitte.

Dubkov, kes oli selle daamiga tuttav, leidis mind korra maneežist, kus ma seisin peidus teenrite poolt hoitavate kasukate taga, ja saanud Dmitrilt teada mu kirest, hirmutas mind nii oma ettepanekuga tutvustada mind selle amatsooniga, et ma ülepeakaela maneežist välja jooksin ja palja mõtte pärast, et Dubkov on temale minust rääkinud, ei julgenud enam minna maneeži, isegi mitte teenriteni, kartes teda kohata.

Kui ma olin armunud tundmatutesse ja eriti abielus naistesse, tuli mulle peale tuhat korda tugevam häbelikkus kui see, mida ma tundsin Sonetška juuresolekul. Ma kartsin kõige rohkem maailmas seda, et mu objekt saab teada mu armastusest ja isegi mu olemasolust. Mulle näis, et kui ta saab teada sellest tundest, mis mul tema vastu on, siis oleks see temale niisuguseks solvamiseks, mida ta mulle iialgi ei saaks andestada. Ja tõepoolest, kui see amatsoon oleks teadnud üksikasjaliselt, kuidas mina, teda teenrite selja tagant vaadates, kujutlesin, et ma ta röövin, viin maale ja kuidas ma temaga seal elan ja mis ma temaga teen, siis oleks ta võib-olla õigusega väga solvunud. Ma ei tulnud selle peale, et ta minuga tutvudes ei oleks veel otsekohe teada saanud kõiki minu mõtteid temast ja et selles ei oleks olnud midagi häbistavat, kui ma lihtsalt oleksin temaga tuttavaks saanud.

Teisel korral armusin ma Sonetškasse, nähes teda kord oma õe juures. Mu teine armastus tema vastu oli juba ammu möödunud, kuid ma armusin kolmandat korda selle tõttu, et Ljubotška andis mulle Sonetška poolt ümberkirjutatud luuletuste vihiku, kus paljud Lermontovi «Deemoni» sünget armastust kujutavad kohad olid punase tindiga alla kriipsutatud ja sinna lilled vahele pandud. Meenutades, kuidas Volodja

mullu suudles oma preili käekotti, proovisin ma teha midagisama; ja tõepoolest, kui ma ühel õhtul oma toas lukkasin lille vaadates unistama ja selle huulte vastu surusin, tekkis mul mingisugune meeldiv-nutune meeleolu ja ma olin uuesti armunud, või vähemalt mitu päeva arvasin, et olen armunud.

Lõpuks kolmandat korda armusin ma sel talvel preilisse, kellesse oli armunud Volodja ja kes käis meie pool. Selles preilis, kui ma nüüd meelde tuletan, ei olnud mingit kaunidust, ja just nimelt seda kaunidust, mis mulle tavaliselt meeldis. Ta oli Moskva tuntud targa ja õpetatud daami tütar, väike, kõhnuke, pikkade ruugete inglise lokkidega ja läbipaistva profiiliga. Kõik ütlesid, et see preili olevat veel targem ja õpetatum kui ta ema; mina ei saanud selle üle kuidagi otsustada, sest tundsin tema tarkusele ja õpetatusele mõeldes mingisugust koledat hirmu ning kõnelesin temaga ainult üks kord ja sedagi seletamatu värinaga. Kuid Volodja vaimustus, kes kunagi ei häbenenud juuresolijaid oma vaimustuse väljendamisel, kandus mulle üle niisuguse jõuga, et ma sellesse preilisse kirglikult armusin. Tundes, et Volodjale on ebameeldiv teada anda, et kaks vennakest on armunud ühte näitsikusse, ei rääkinud ma talle oma armastusest. See-eest pakkus mulle selles tundes kõige rohkem rahuldust mõte, et meie armastus on nii puhas ja vaatamata sellele, et selle objektiks on üks ja sama hurmav olend, jääme teineteisega sõpradeks ja oleme valmis, kui vaja, ohverdama end teineteise heaks. Muide, mis puutus valmisolekusse end ohverdada, siis Volodja vististi ei jaganud päriselt minu arvamust, sest ta oli armunud nii kirglikult, et tahtis anda kõrvakiilu ühele tõelisele diplomaadile, kelle kohta räägiti, et ta selle preiliga abiellub, ja kutsuda tolle mehe kahevõitlusele. Minule aga oli väga meeldiv ohverdada oma tunnet võib-olla sellepärast, et see ei maksnud suurt vaeva, sest ma olin selle preiliga ainult üks kord maneerlikult rääkinud õpetatud muusika voorustest ja mu armastus, kuidas ma ka püüdsin seda säilitada, oli järgmisel nädalal kadunud.

XXXVIII peatükk

SELTSKOND

Seltskondlikud lõbustused, millele ma ülikooli astudes olin oma vanemat venda jäljendades unistanud anduda, valmistasid mulle sel talvel täieliku pettumuse. Volodja tantsis väga palju, ka *papa* käis ballidel oma noore naisega, mind aga peeti vististi veel liiga nooreks või sobimatuks nendeks lõbustusteks ja keegi ei esitlenud mind majades, kus balle korraldati. Kuigi ma olin lubanud Dmitriga avameelne olla, ei rääkinud ma kellelegi, ka temale mitte, sellest, kuidas ma tahtsin ballidel käia ja kui valus ja ebameeldiv oli see, et mind unustati ja peeti nähtavasti mingisuguseks filosoofiks, kellena ma püüdsingi selle tõttu näida.

Kuid sel talvel toimus õhtu vürstinna Kornakova juures. Ta ise kutsus meid kõiki ja muuseas ka mind, ning ma pidin esimest korda elus ballile minema. Volodja tuli enne minekut minu juurde tuppa ja soovis näha, kuidas ma riietun. Mind pani tema teguviis väga imestama ja kohmetama. Mulle tundus, et soov olla hästi riietatud on väga häbiväärne ja et seda tuleb varjata; tema aga seevastu pidas seda soovi niivõrd loomulikuks ja vajalikuks, et ta rääkis täiesti avameelselt oma kartusest, et ma võin endale häbi teha. Ta käskis mul tingimata jalga panna lakknahksed saapad, leidis õudse olevat, kui ma tahtsin kätte panna seemiskindad, seadis mul kella kuidagi eriliselt ja viis mu Kuznetski Mostile juukselõikaja juurde. Mind lokiti. Volodja läks eemale ja vaatas mind kaugemalt.

«Nüüd on hea, ainult kas tõesti ei saa neid salke siluda?» ütles ta juukselõikaja poole pöördudes.

Aga kui palju *M-r Charles* mu salkusid mingisuguse kleepuva essentsiga ka määris, tõusid nad ikka püsti, kui ma kübara pähe panin, ja üldse näis mulle mu lokitud pea veel palju inetum kui enne. Mu ainsaks pääseteeks oli hoolimatust rõhutada. Ainult niisugusel kujul oli mu välimus kuidagi vastuvõetav.

Volodja oli vististi samal arvamusel, sest ta palus mind lokid kohevile ajada, ja kui ma seda tegin ning

ükski ei olnud hea, ei vaadanud ta enam minu poole ja oli kogu tee Kornakovideni vaikne ja nukker.

Kornakovide juurde läksin ma koos Volodjaga julgelt, aga kui vürstinna mind tantsima kutsus, ütlesin ma millegipärast, vaatamata sellele, et olin tulnud ainsa mottega väga palju tantsida, et ma ei tantsi, lõin araks, ning kui olin jäänud üksinda tundmatute inimeste hulka, tuli mulle peale mu tavaline ületamatu, järjest kasvav häbelikkus. Ma seisin terve õhtu vaikides ühel kohal.

Valsi ajal tuli üks vürstitaridest minu juurde ja küsis mult kogu sellele perekonnale omase ametliku armastusväärsusega, miks ma ei tantsi. Mäletan, kuidas ma selle küsimuse juures kohkusin, kuid ühtlasi tekkis mu naole täiesti tahtmatult enesega rahulolev naeratus ja ma hakkasin rääkima prantsuse keeles kõige ülespuhutumal kombel, kiillausetega, niisugust mõttetust, mida mul nüüdki, mõnekümne aasta pärast, on piinlik meelde tuletada. Küllap vist mõjus nõnda minu peale muusika, mis ärritas mu närve ja lämmatas, nagu ma arvasin, mitte päris arusaadava osa mu kõnest. Ma rääkisin midagi kõrgemast seltskonnast, inimeste ja naiste tühjusest ja sattusin lõpuks nii ummikusse, et jäin pealuma poolel sõnal keset mingisugust lauset, mida polnud kuidagi võimalik lõpetada.

Isegi loomult seltskondlik vürstitar sattus segadusse, ta vaatas mulle etteheitvalt otsa. Ma naeratasin. Sel kriitilisel hetkel tuli koos Dubkoviga minu juurde Volodja, kes oli märganud, et ma palavalt kõnelen, ja tahtis vist teada saada, kuidas ma jutuajamises lunastan seda, et ma ei tantsi. Nähes mu naeratavat nägu ja vürstitari ehmunud ilmet ning kuuldes seda hirmsat mõttetust, millega ma lõpetasin, punastas ta ja pöördus ära. Vürstitar tõusis püsti ja läks minema. Ma naeratasin ikkagi, kuid kannatasin sel hetkel oma rumaluse pärast nii, et olin valmis maa alla vajuma ning hakkasin tundma vajadust maksku mis maksab liikuda ja rääkida midagi, et kuidagi oma olukorda muuta. Ma läksin Dubkovi juurde ja küsisin, kas ta on tantsinud palju valsse t e m a g a. Ma olin otsekui ülemeelik ja lõbus, tegelikult aga anusin abi selleltsamalt Dubkovilt, kellele olin kunagi lõunasöögil Jari juures karjunud:

«Vait!». Dubkov tegi, nagu ei kuuleks ta mind, ja pöördus teisale. Ma läksin Volodja juurde ja ütlesin talle jõudu pingutades ning püüdes rääkida naljatleva toonis: «Noh, kuidas on, Volodja, kas v õ h m on v ä l j a s?» Kuid Volodja vaatas mu otsa, nagu oleks tahtnud öelda: «Sa ei räägi minuga nii, kui me kahekesi oleme,» ja laks vaikides minu juurest ära, nähtavasti kartes, et ma talle veel kuidagi ligi tükin.

«Issand jumal, isegi mu vend jätab mind maha!» mõtlesin ma.

Kuid mul millegipärast ei jätkunud jõudu ära minna. Ma seisin õhtu lõpuni süngelt ühel kohal ja alles siis, kui kõik olid esikusse kogunenud, et ära sõita, ja teener mulle sineli kübara serva peale tõstis, nii et see üles kerkis, hakkasin ma läbi pisarate haiglaselt naerma ja ütlesin siiski, eriti kellegi poole pöördumata: «*Comme c'est gracieux.*»[1]

XXXIX peatükk

PUMMELUNG

Vaatamata sellele, et ma Dmitri mõjul ei olnud veel andunud tavalistele üliõpilaste lõbustustele, mida nimetati p u m m e l u n g i d e k s, juhtusin ma juba sel talvel kord niisugusest lõbust osa võtma, ja see ei jätnud mulle just päris meeldivat tunnet. Lugu oli nõnda. Aasta alguses, kord loengul, kutsus parun Z., korrapärase näo ning väga tõsise ilmega pikk blond noormees, meid kõiki enda juurde üliõpilasõhtule. Meid kõiki — see tähendab kõiki neid üliõpilasi meie kursuselt, kes olid enamvähem *comme il faut* ning kelle hulgas muidugi ei olnud Grapi, Semjonovit, Operovi ja kõiki neid viletsakesi härrasid. Volodja naeratas põlglikult, kui kuulis, et ma lähen esimese kursuse üliõpilaste pummelungile, mina aga ootasin ebatavalist ja suurt mõnu sellest mulle alles täiesti tundmatust meelelahutusest ning olin täpselt määratud ajal, kell kaheksa, parun Z. juures.

[1] Kui kaunis see on

Noorus *XLIV peatükk «Zuhhin ja Semjonov»*

Parun Z., kuuehõlmad lahti ja valge vest seljas, võttis külalisi vastu valgustatud saalis ja võõrastetoas väikeses majas, kus elasid tema vanemad, kes talle selleks ohtuks olid loovutanud paraadtoad. Koridoris oli näha uudishimulike toatüdrukute kleite ja päid ning puhvetitoas vilksatas kord daami kleit, keda ma pidasin parunessiks endaks. Külalisi oli kahekümne ümber ja kõik olid üliõpilased, välja arvatud hr. Frost, kes oli tulnud koos Iviniga, ja üks punapõskne pikk erariides härra, kes pidu korraldas ja keda kõigile tutvustati kui parun Rosenbergi vanemat vennapoega. Ta oli mu vanem sugulast ning endist Tartu üliõpilast. Liiga hele valgustus ja paraadtubade tavaline kroonulik sisustus mõjusid alguses nii jahutavalt kogu sellele noorele seltskonnale, et kõik hoidusid tahtmatult seina äärde, välja arvatud mõned uljaspead ja Tartu üliõpilane, kes oli juba vestinööbid lahti teinud ning paistis viibivat üheaegselt kõigis tubades ja iga toa kõigis nurkades ning täitis kogu toa oma kõlava ja meeldiva tenorihäälega, mis hetkekski ei vaibunud. Teised aga rohkem vaikisid või vestlesid tagasihoidlikult professoritest, teadustest, eksamitest, üldse tõsistest ning ebahuvitavatest asjadest. Kõik ilma erandita vaatasid puhvetitoa ukse poole, ja kuigi nad seda varjata püüdsid, oli kõigil ilme, mis ütles: «Mis siis ikka, oleks aeg peale hakata.» Minagi tundsin, et aeg oleks peale hakata, ja ootasin a l g u s t kannatamatu rõõmuga.

Pärast teed, mida teenrid külalistele serveerisid, küsis Tartu üliõpilane Frostilt vene keeles:

«Kas žžonkat oskad teha, Frost?»

«O ja!» vastas Frost sääremarju vedrutades, kuid Tartu üliõpilane ütles talle uuesti vene keeles:

«Võta siis see asi enda kätte» (nad rääkisid «sina» kui ülikoolikaaslased Tartust), ja Frost, astudes pikal sammul oma ümaramuskliliste jalgadega, hakkas käima võõrastetoa ja puhvetitoa vahet, ning varsti oli laual suur supitirin, millel kolme ristatud rapiiri abil seisis kümnenaelane suhkrupea. Parun Z. käis sel ajal lakkamatult iga külalise juures, kes olid kogunenud võõrastetuppa ja vaatasid supitirinat, ning rääkis muutumatult tõsise näoga kõigile peaaegu üht ja sama: «Joome, härrased, kõik üliõpilaste kombel sinasõprust, muidu meil pole üldse seltsimehelikkust meie kursusel.

Tehke ometi hõlmad lahti või võtke kuub üldse ära nagu tema.» Tõepoolest, Tartu üliõpilane oli kuue ära võtnud, valge särgi varrukad üle oma valgete küünarnukkide käärinud ja seisis, jalad otsustavalt harkis, ning süütas juba rummi supitirinas.

«Härrased! Kustutage küünlad,» hüüdis Tartu üliõpilane äkki nii valjusti ja võimsalt, nagu oleks võimalik olnud karjuda siis, kui me kõik korraga oleksime karjunud. Meie aga vaatasime kõik sõnalausumata supitirinat ja Tartu üliõpilase valget särki ning tundsime, et on saabunud pidulik hetk.

«*Löschen Sie die Lichter aus, Frost!*»[1] hüüdis Tartu üliõpilane uuesti, nüüd juba saksa keeles; ta oli ilmselt hasardis. Frost ja meie kõik hakkasime küünlaid kustutama. Toas läks pimedaks, ainult valgeid varrukaid ja suhkrupead mõõkadel hoidvaid käsi valgustas sinakas leek. Tartu üliõpilase vali tenor ei olnud enam üksi, sest igas toanurgas hakati rääkima ja naerma. Paljud võtsid kuue ära (eriti need, kellel oli peen ning täiesti puhas särk), mina tegin sedasama ja sain aru, et o n a l a n u d. Kuigi veel midagi lõbusat ei olnud, olin ma kindlalt veendunud, et ikkagi on suurepärane, kui me kõik joome klaasitäie valmistatavat jooki.

Jook sai valmis. Tartu üliõpilane valas rohkesti lauale tilgutades žžonkat klaasidesse ja hüüdis: «No nüüd, härrased, hakkame peale.» Kui me kõik olime kleepuva täisvalatud klaasi kätte võtnud, hakkasid Tartu üliõpilane ja Frost laulma saksa laulu, milles sagedasti kordus hüüe «*Juchei!*» Me hakkasime kõik kaasa jorutama, klaase kokku lööma, hüüdma midagi, kiitma žžonkat ning üle käe ja lihtsalt jooma magusat ning kanget vedelikku. Nüüd ei olnud enam midagi oodata, pummelung oli täies hoos. Ma olin joonud juba terve klaasitäie žžonkat, mulle valati teine, meelekohtades tuikas, tuli paistis purpursena, minu ümber karjuti ja naerdi, kuid ometi ei tundunud lõbus olevat, ma olin koguni veendunud, et nii minul kui ka kõigil teistel on igav ning et mina ja kõik teised ainult millegipärast peame vajalikuks teeselda väga suurt lõbusust. Võib-

[1] Kustutage küünlad, Frost!

olla ainult Tartu üliõpilane ei teeselnud; ta nägu punetas järjest rohkem ja teda jätkus igale poole; ta täitis kõigil klaase ning tilgutas ikka rohkem ja rohkem lauale, mis muutus üleni magusaks ja kleepuvaks. Ma ei mäleta, kuidas ja mis järgnes üksteisele, aga mul on meeles, et ma sel õhtul koledasti armastasin Tartu üliõpilast ja Frosti, õppisin pähe saksa laulu ja suudlesin midagi magusatele huultele; mäletan ka, et ma sel õhtul vihkasin Tartu üliõpilast ja tahtsin talle tooliga pähe virutada, kuid hoidsin end tagasi; mäletan, et peale kõigi ihuliikmete sõnakuulmatuse, mida olin tundnud ka lõunasöögi ajal Jari juures, valutas ja pöörutas mul sel päeval pea nii, et ma hirmsasti kartsin otsmaid ära surra; mäletan veel, et me millegipärast istusime põrandale, vehkisime kätega, imiteerides sõudmist, laulsime «Mööda emakest Volgat», mille vältel ma mõtlesin, et seda üldse poleks vaja teha; mäletan veel, et ma maadlesin põrandal lamades mustlase viisil, jalg jala taga, väänasin kellelgi kaela välja ja mõtlesin, et seda poleks juhtunud, kui ta poleks purjus olnud; mäletan veel, et söödi õhtust ja joodi veel midagi muud; et ma käisin ennast õues jahutamas ja mu peal oli kulm ning et ära sõites ma märkasin, et oli hirmus pime, et vankri astmelaud oli muutunud viltuseks ja libedaks, ja Kuzmast ei saanud kinni hakata, sest ta oli muutunud nõrgaks ja kõikus nagu narts; kuid mäletan ka peaasja — et ma kogu selle õhtu vältel tundsin lakkamatult, et ma talitan väga rumalalt, teeseldes, nagu oleks mul väga lõbus, otsekui armastaksin ma väga palju juua ja otsekui ei mõtlekski olla purjus, ja tundsin kogu aeg, et ka teised talitavad väga rumalalt, teeseldes sedasama. Mulle paistis, et igaühele meist on see kõik ebameeldiv nagu minulegi, kuid arvates, et niisugune ebameeldiv tunne on ainult temal üksi, pidas igaüks oma kohuseks teeselda lõbusust selleks, et mitte rikkuda üldist lõbu; sealjuures — imelik öelda — pidasin ma end kohustatuks teesklema juba ainuüksi sellepärast, et supitirinasse oli valatud kolm pudelit šampanjat, kümme rubla pudel, ja kümme pudelit rummi, neli rubla pudel, mis kõik kokku peale õhtusöögi moodustas seitsekümmend rubla. Ma olin selles nii veendunud, et teisel päeval pani mind loengul väga imes-

tama see, et mu seltsimehed, kes olid käinud parun Z. juures õhtul, ei häbenenud sugugi meenutamast, mis nad seal tegid, vaid koguni jutustasid õhtust nõnda, et teised üliõpilased kuuleksid. Nad rääkisid, et oli suurepärane pummelung, et Tartu üliõpilased on selle peale kanged mehed ning et seal joodi kahekümne inimese peale ära nelikümmend pudelit rummi ja paljud jäid laipadena laua alla. Ma ei suutnud mõista, milleks nad seda jutustasid ja veel koguni valetasid enda peale.

XL peatükk

SÕPRUS NEHLJUDOVITEGA

Sel talvel nägin ma väga sageli nii Dmitrit, kes tihti meie juures käis, kui ka kogu tema perekonda, kellega ma hakkasin läbi käima.

Nehljudovid — ema, tädi ja tütar — olid kõik õhtud kodus, ja vürstinnale meeldis, kui õhtuti nende juures käisid noored, seda laadi mehed, kes, nagu ta rääkis, suudavad terve õhtu veeta ilma kaardimängu ja tantsimiseta. Kuid vististi oli niisuguseid mehi vähe, sest mina, kes ma peaaegu igal õhtul neil käisin, kohtasin nende juures külalisi harva. Ma harjusin selle perekonna liikmetega, nende mitmesuguste meeleoludega, omandasin juba selge ettekujutuse nende vastastikustest suhetest, harjusin tubade ja mööbliga, ja kui külalisi ei olnud, tundsin end täiesti vabalt, välja arvatud need korrad, kui ma juhtusin Varenkaga kahekesi tuppa jääma. Mulle aina tundus, nagu oleks tema kui mitte eriti ilus tütarlaps väga soovinud, et ma temasse armuksin. Kuid ka see kohmetus hakkas kaduma. Ta tegi nii loomulikult näo, nagu oleks talle ükskõik, kas ta räägib minu, venna või Ljubov Sergejevnaga, nii et ka mina harjusin vaatama temale lihtsalt kui inimesele, kellele pole sugugi häbistav ja ohtlik välja näidata rõõmu, mida pakub tema seltskond. Kogu selle aja, mis ma temaga tuttav olin, paistis, ta mulle — päevade viisi — kas väga inetu või mitte just inetu neiuna, kuid

ma ei küsinud endalt tema suhtes kordagi, kas ma olen armunud või mitte. Ma rääkisin vahel temaga ka otsekoheselt, enamasti aga vestlesin temaga nii, et pöördusin tema juuresolekul Ljubov Sergejevna või Dmitri poole, ja see viimane moodus meeldis mulle eriti. Mulle valmistas suurt head meelt rääkida tema juuresolekul, kuulata tema laulu ja üldse teada, et ta on samas toas kus mina; kuid mõte sellest, missugusteks kujunevad tulevikus mu suhted Varenkaga, ja unistused eneseohverdamisest oma sõbra heaks, kui ta peaks minu vastu armuma, tulid mulle pähe juba harva. Kui niisugused unistused ja mõtted tulidki, siis olin ma rahul olevikuga ja püüdsin ebateadlikult eemale peletada mõtet tulevikust.

Kuid sellele lähenemisele vaatamata pidasin ma ikkagi oma tingimatuks kohuseks varjata kogu Nehljudovite seltskonna, eriti aga Varenka eest oma tõelisi tundeid ja kalduvusi ning püüdsin end näidata hoopis teise noormehena, kui ma tegelikult olin, ja isegi niisugusena, missugust tegelikult ei saanudki olla. Ma püüdsin näida kirglikuna, sattusin vaimustusse, ahhetasin, tegin kirglikke žeste, kui miski mulle otsekui väga meeldis; samal ajal püüdsin paista ükskõiksena igasuguse ebatavalise juhtumi vastu, mida ma nägin või millest mulle jutustati; püüdsin näida õela pilkajana, kellele miski pole püha, ja samal ajal peene vaatlejana; püüdsin paista loogilisena kõigis oma tegudes, tapsena ja väga korralikuna elus, samal ajal ka niisugusena, kes kõike materiaalset põlgab. Võin julgesti öelda, et ma olin tegelikult palju parem kui see veider olend, keda ma püüdsin endast kujutada, kuid niisugusenagi, millisena ma end näitasin, hakkasid Nehljudovid mind armastama ja minu õnneks nähtavasti ei uskunud mu teesklusi. Ainult Ljubov Sergejevna, kes pidas mind suurimaks egoistiks, jumalasalgajaks ja irvitajaks, nähtavasti ei sallinud mind ning vaidles sageli minuga, sai pahaseks ja hämmastas mind oma katkendlike, seoseta lausetega. Kuid Dmitri jäi temaga ikka nendesse kummalistesse, rohkem kui sõbralikesse suhetesse ja ütles, et Ljubov Sergejevnat keegi ei mõista ning et viimane temale väga palju head teeb. Dmitri sõprus temaga kurvastas ikka endiselt kogu perekonda.

Varenka rääkis minuga kord sellest meile kõigile arusaamatust vahekorrast ja seletas seda nõnda:

«Dmitri on enesearmastaja. Ta on liiga uhke ning armastab kogu oma mõistusest hoolimata väga kiitust ja imetlemist, armastab alati olla esimene, t ä d i k e n e aga oma hinge süütuses on admiratsioonis[1] tema ees ega oma küllalt taktitunnet, et varjata tema eest seda admiratsiooni; ja tuleb välja, et ta meelitab Dmitrit, ainult mitte teeseldes, vaid siiralt.»

Need sõnad jäid mulle meelde ja hiljem nende üle järele mõeldes leidsin ma, et Varenka on väga tark, ning selle tõttu tõusis ta mu silmis, mis tegi mulle head meelt. Ent kuigi ta tõusis minu silmis selle tõttu, et avastasin temas mõistust ja teisi moraalseid voorusi ning mul oli selle üle hea meel, jäi see tõus range mõõdukuse piiridesse ega ulatunud kunagi kõrgeima tipuni — vaimustuseni. Näiteks kui Sofja Ivanovna, kes ei väsinud rääkimast oma õetütrest, kõneles mulle, kuidas Varenka andis maal olles lapsena neli aastat tagasi ilma loata kõik oma kleidid ja kingad ära talupoegade lastele, nii et need oli vaja pärast tagasi võtta, ei pidanud ma seda fakti otsekohe niisuguseks, mis oleks võinud teda minu silmis tõsta, vaid mõttes koguni irvitasin tema üle niisuguse ebapraktilise asjadest arusaamise pärast.

Kui Nehljudovitel olid külalised ning teiste seas vahel Volodja ja Dubkov, eemaldusin ma endaga rahul olles ja mõninga rahuliku teadmisega enda kui koduse inimese jõust tagaplaanile, ei rääkinud ja ainult kuulasin, mida teised räägivad. Ja kõik, mida teised rääkisid, paistis mulle nii uskumatult rumalana, et ma sisemiselt imestasin, kuidas niisugune tark, loogiline naine nagu vürstinna ja kogu tema loogiline perekond võis neid rumalusi kuulata ning nendele vastata. Kui mulle oleks siis pähe tulnud võrrelda seda, mis rääkisid teised, sellega, mis ma ise raäkisin, kui ma üksi olin, poleks ma kindlasti sugugi imestanud. Veel vähem oleksin ma imestanud, kui ma oleksin uskunud, et meie kodurahvas — Avdotja Vassiljevna, Ljubotška ja Katenka — on samasugused naised nagu kõik teised, mitte sugugi

[1] vaimustuses.

rnudulamal teistest, ja oleksin meenutanud, mida pikkade õhtute jooksul rääkisid lõbusalt naeratades Dubkov, Katenka ja Avdotja Vassiljevna; kuidas peaaegu iga kord Dubkov esimest võimalust kasutades luges tundeliselt värsse: «*Au banquet de la vie, infortuné convive . . .*»[1] või katkeid «Deemonist», ja üldse missuguse mõnuga ja missugust mõttetust nad rääkisid mitu tundi järjest.

Kui olid külalised, pööras Varenka mulle muidugi mõista vähem tähelepanu kui siis, kui me üksi olime — ta siis ei olnud enam ei lugemist ega muusikat, mida ma väga armastasin kuulata. Külalistega rääkides kaotas ta oma peamise võlu minu silmis — rahuliku arukuse ja lihtsuse. Mäletan, et tema jutud mu venna Volodjaga teatrist ja ilmast mind veidralt hämmastasid. Ma teadsin, et Volodja vältis ja põlgas kõige rohkem maailmas banaalsust, Varenka samuti naeris alati huvitavaks teeseldud vestluse üle ilmast jne. — miks nad siis koos olles mõlemad alatasa rääkisid kõige talumatumaid banaalsusi ja otsekui häbenesid teineteise pärast? Iga kord pärast niisuguseid jutuajamisi olin ma salajas Varenka peale vihane, teisel päeval naersin eilsete külaliste üle, kuid tundsin veel rohkem mõnu sellest, et olin üksi Nehljudovite perekonna ringis.

Kuidas see ka oli, kuid mulle hakkas rohkem meeldima viibimine koos Dmitriga tema ema võõrastetoas kui tema endaga nelja silma all.

XLI peatükk

SÕPRUS NEHLJUDOVIGA

Just sel ajal rippus mu sõprus Dmitriga juuksekarva otsas. Ma olin juba liiga ammu hakanud teda igast küljest vaatlema ja selle tõttu ei võinud tema puudused jääda mulle märkamata; kuid esimeses nooruses me armastame ainult kirglikult ja seepärast ainult täiuslikke inimesi. Niipea aga kui kireudu hakkab vähehaaval haihtuma või läbi selle hakkavad tahtmatult

[1] Elu pidulauas õnnetu lauakaasiane.

paistma mõistuse selged kiired ja me näeme oma kire objekti tema tõelisel kujul vooruste ja puudustega, torkavad meile ootamatult tugevasti ja liialdatult silma ainult puudused; vajadus uuduse järele ja lootus sellele, et täiuslikkus teises inimeses pole võimatu, aitavad kaasa jahenemisele endise kireobjekti suhtes, veelgi enam — me hakkame teda ka põlgama ning jätame ta kahetsust tundmata maha ja jookseme edasi, otsides uut täiuslikkust. Kui minuga Dmitri suhtes seda ei juhtunud, siis olen ma tanu võlgu üksnes tema visale, pedantsele, rohkem mõistuse kui südame kiindumusele, mida mul oleks olnud liiga piinlik reeta. Peale selle sidus meid meie kummaline avameelsuse reegel. Lahku minnes kartsime väga jätta teise võimusesse kõik teineteisele usaldatud häbistavad moraalsed saladused. Muide, meie avameelsuse reeglist ei peetud enam ammu kinni, mida me ka ise selgesti märkasime, ning see rõhus meid sageli ja tekitas meie vahel võõrastavaid suhteid

Sel talvel leidsin ma peaaegu iga kord, kui ma Dmitri juurde läksin, tema juures tema ülikoolikaaslase Bezobedovi, kellega ta koos õppis. Bezobedov oli väike rõugearmiline kõhn mehike tedretähniliste tillukeste kätega ja pikkade punaste kammimata juustega, alati katkistes riietes, must ja harimatu. Ta isegi õppis halvasti. Dmitri suhetest temaga, nii nagu Ljubov Sergejevnagagi, ei saanud ma aru. Ainus põhjus, miks ta tema kõigi seltsimeeste hulgast välja valis ja temaga läbi käima hakkas, võis olla ainult see, et Bezobedovist viletsama välimusega üliõpilast ei olnud terves ülikoolis. Nähtavasti just sellepärast meeldis Dmitrile kõigi kiuste temaga sõprust pidada. Kõigis tema suhetes selle üliõpilasega väljendus see uhke tunne: «Naete, mul on ükskõik, kes te kõik ka oleksite, mulle on kõik võrdsed, mina armastan teda, järelikult on ta hea »

Ma imestasin, kuidas tal ei olnud raske ennast alati taga sundida ja kuidas õnnetu Bezobedov selles piinlikus olukorras vastu pidas. Mulle ei meeldinud see sõprus sugugi.

Kord õhtul läksin ma Dmitri juurde selleks, et veeta koos õhtu tema ema võõrastetoas, vestelda ja kuulata Varenka laulu või lugemist, kuid Bezobedov istus ülal.

Dmitri ütles mulle teravas toonis, et ta ei saa alla minna, sest tal on külalisi, nagu ma ise näen.

«Ja mis on seal lõbusat?» lisas ta. «Siin on palju parem istuda ja juttu ajada.» Kuigi mind sugugi ei meelitanud mõte paar tundi Bezobedoviga istuda, ei julgenud ma üksinda võõrastetuppa minna ja istusin meelehärmiga hinges oma sõbra veidruste pärast kiiktooli ning hakkasin vaikides kiikuma. Ma olin väga pahane Dmitri ja Bezobedovi peale sellepärast, et nad jätsid mu ilma mõnust all istuda; ma ootasin, et Bezobedov ükskord ometi ära läheks, ning mul oli süda täis tema ja Dmitri peale, kui ma vaikides nende juttu kuulasin. «Väga meeldiv külaline! Istu nüüd temaga!» mõtlesin ma, kui teener tõi teed ja Dmitri pidi korda viis paluma Bezobedovit klaasi võtta, sest arglik külaline pidas esimese ja teise klaasi juures oma kohuseks keelduda ja öelda: «Jooge teie.» Dmitri vestles külalisega ilmselt end selleks sundides ning tahtis mind mitu korda tagajärjetult jutuajamisse kaasa tõmmata. Ma vaikisin süngelt.

«Pole siin vaja ühti niisugust nägu teha, nagu ei tohiks keegi kahtlustada, et ma igavust tunnen,» pöördusin ma mõttes Dmitri poole, vaikides ja ühtlaselt toolis kiikudes. Ma õhutasin endas teatava mõnuga ikka rohkem ja rohkem vaikset vihkamistunnet oma sõbra vastu. «Küll on lollpea,» mõtlesin ma temast, «ta võiks veeta õhtu meeldivalt armsate omastega, aga ei, istub selle tõpraga; aeg aga läheb ja varsti on võõrastetuppa juba hilja minna,» — ning ma vaatasin tooli serva tagant oma sõpra. Tema käsi, poos, kael ning eriti kukal ja põlved tundusid mulle nii vastikud ja solvavad, et ma sel hetkel oleksin talle naudinguga teinud mingisuguse isegi suure ebameeldivuse.

Lõpuks tõusis Bezobedov püsti, kuid Dmitri ei võinud otsemaid niisugust meeldivat külalist ära lasta; ta tegi talle ettepaneku ööseks jääda, millega Bezobedov õnneks ei nõustunud ja ära läks.

Tema välja saatnud, tuli Dmitri tagasi; kerge enesega rahulolev naeratus näol, hakkas ta kasi hõõrudes — küllap sellepärast, et ta oli ikkagi oma iseloomule ustavaks jäänud, ja sellepärast, et oli lõpuks igavusest pääsenud — kõndima mööda tuba ja vaatas taoti minu

poole. Ta oli mulle veel vastikum. «Kuidas ta tohib kõndida ja naeratada?» mõtlesin ma.

«Miks sa vihane oled?» ütles ta äkki minu ette seisma jäädes.

«Ma pole sugugi vihane,» vastasin ma, nagu alati niisugustel puhkudel vastatakse. «Mulle ainult teeb tuska, et sa teeskled nii minu, Bezobedovi kui ka enda ees.»

«Missugune rumalus! Mina ei teeskle mitte kunagi mitte kellegi ees.»

«Ma ei unusta meie avameelsuse reeglit, ma räägin sulle otseselt. Ma olen veendunud,» ütlesin ma, «et sulle on see Bezobedov niisama talumatu kui mullegi, sest ta on rumal ja jumal teab mis, kuid sulle meeldib ennast tema ees tähtsaks teha.»

«Ei! Ja esiteks, Bezobedov on suurepärane inimene...»

«Mina aga ütlen: jah; ma ütlen sulle isegi seda, et ka su sõprus Ljubov Sergejevnaga on rajatud sellele, et ta sind jumalaks peab.»

«Ma ütlen sulle, et ei.»

«Mina aga ütlen, et jah, sest ma tean seda enda järgi,» vastasin ma tagasihoitud meelehärmist tingitud ägedusega ja soovides oma avameelsusega tal relvad käest lüüa. «Ma olen sulle rääkinud ja kordan, et mulle paistab alati, nagu armastaksin ma neid inimesi, kes mulle meeldivaid asju räägivad, kui ma aga hästi järele mõtlen, siis näen, et tõelist kiindumust ei olegi.»

«Ei,» jätkas Dmitri pahase pealiigutusega kaelasidet kohendades. «Kui ma armastan, siis ei saa kiitus ega sõim mu tunnet muuta.»

«Ei ole tõsi; ma ju tunnistasin sulle, et kui *papa* mind närukaelaks nimetas, siis ma vihkasin teda mitu aega ja soovisin tema surma; samuti ka sina...»

«Räägi enda eest. Väga kahju, kui sa niisugune oled...»

«Vastupidi,» hüüdsin ma toolilt karates ja vaatasin talle meeleheitliku vaprusega silma. «See pole hea, mida sa räägid; kas sa ei rääkinud mulle vennast — seda ma sulle meelde ei tuleta, sest see ei oleks aus —, kas sa mulle ei rääkinud... mina aga ütlen sulle, kuidas ma nüüd sind mõistan...»

Püudes torgata teda veel valusamalt kui tema mind,

hakkasin ma talle tõestama, et ta mitte kedagi ei armasta, ja ütlesin talle kõike seda, mis mul paistis õigus olevat talle ette heita. Ma olin väga rahul, et ma talle kõik ära ütlesin, unustades täiesti, et praegusel hetkel, kui ta oli ägestunud, oli võimatu saavutada mu sõnade ainuvõimalikku eesmärki, mis seisis selles, et ta tunnistaks neid puudusi, mis ma temas paljastasin. Rahulikus olukorras aga, millal ta oleks võinud oma puudusi tunnistada, ei rääkinud ma talle neist kunagi.

Vaidlus hakkas juba tüliks muutuma, kui Dmitri äkki vait jai ja läks minu juurest ära teise tuppa. Ma läksin talle järele ja rääkisin edasi, kuid ta ei vastanud mulle. Ma teadsin, et tema pahede lahtrisse oli kantud ägedus, ja ta võitles nüüd enesega. Ma needsin kõiki tema elureegleid.

Selleni viis meid siis meie reegel r ä ä k i d a t e i n e t e i s e l e k õ i k, m i s m e t u n d s i m e, j a m i t t e k u n a g i r ä ä k i d a m i d a g i t e i n e t e i s e s t k o l m a n d a l e. Me tegime vahel avameelsust harrastades kõige häbitumaid ülestunnistusi, esitades — oma häbiks — eeldust, unistust soovina ja tundena, nagu näiteks see, mis ma talle praegu ütlesin; ja need ülestunnistused ei tugevdanud meid ühendavat sidet, vaid koguni kuivatasid tunnet ennast ja lahutasid meid; nüüd aga äkki ei lasknud enesearmastus tal teha kõige tühisemat ülestunnistust, ning me kasutasime vaidluse ägeduses neid relvi, mis me varem ise olime teineteisele andnud ja mis haavasid hirmus valusasti.

XLII peatükk

VÕÕRASEMA

Kuigi *papa*'l oli kavatsus sõita naisega Moskvasse alles pärast uut aastat, sõitis ta juba oktoobris, sügisel, sel ajal, kui oli veel väga hea koertega jahti pidada. *Papa* ütles, et ta muutis oma kavatsust, sest tema asi pidi senatis arutusele tulema, kuid Mimi rääkis, et Avdotja Vassiljevna olevat tundnud maal niisugust igavust, rääkinud nii sagedasti Moskvast ja nii väga tee-

selnud haiglast olekut, et *papa* otsustas tema soovi täita.

«Sest et too naine pole teda kunagi armastanud, vaid ainult rààkis kõigile tüütuseni oma armastusest, soovides mehele minna rikkale inimesele,» lisas Mimi mõtlikult ohates, otsekui öeldes: «Mitte nii, nagu tema suhtes talitaksid mõned inimesed, kui ta oskaks neid hinnata.»

Mõned inimesed olid Avdotja Vassiljevna suhtes ebaõiglased; tema armastust *papa* vastu, kirglikku, ennastsalgavat, ustavat armastust oli märgata igas sõnas, pilgus ja liigutuses. Kuid niisugune armastus koos sooviga olla alati jumaldatud mehe läheduses ei takistanud teda sugugi ihaldamast haruldast tanu *madame Annette*'i juurest, kübarat haruldase helesinise jaanalinnusulega ja sinist veneetsia sametist kleiti, mis paljastaks kenasti saleda valge rinna ja käed, mida siiamaani polnud kellelegi näidatud peale mehe ja toatüdrukute. Katenka oli muidugi ema poolel, meie ja võõrasema vahel aga kujunesid kohe tema saabumise päevast mingisugused veidrad, naljatlevad suhted. Niipea kui ta tõllast välja astus, läks Volodja tõsist nägu ja ähmaseid silmi tehes, jalga kiibates ja kõikudes tema kätt suudlema ning ütles otsekui kedagi esitledes:

«Mul on au tervitada saabumise puhul kallist emakest ja suudelda tema käekest.»

«Aa, kallis pojake!» ütles Avdotja Vassiljevna ja naeratas oma ilusat, rahulikku naeratust.

«Ärge unustage ka teist pojakest,» ütlesin ma ja suudlesin samuti tema kätt, püüdes tahtmatult järele teha Volodja näoilmet ja häält.

Kui meie ja võõrasema oleksime olnud veendunud vastastikuses kiindumuses, oleks see väljendus võinud tähendada põlgust armastuse tavaliste väljenduste vastu; kui me oleksime olnud juba halvas vahekorras üksteisega, oleks see võinud tähendada irooniat või põlgust teesklemise vastu või soovi juuresoleva isa eest varjata meie tõelisi suhteid ning veel palju teisi tundeid ja mõtteid; kuid käesoleval korral ei tähendanud niisugune käitumine, mis Avdotja Vassiljevnale oli väga meeltmööda, üldse midagi ja ainult varjas igasuguste suhete puudumist. Ma olen hiljem sageli teiskl perekondades märganud — kui perekonna liikmed ainavad, et tõelised suhted ei kujune just mitte päris heudeks — niisuguseid naljatlevaid, mittemidagiutlevaid suhteid; ja just need suhted kujunesidki tahtmatult meie ja Avdotja Vassiljevna vahel. Me püsisime peaaegu alati nende suhete raamides, olime tema vastu alati teesklevalt aupaklikud, rääkisime prantsuse keeles, tegime kraapjalga ja nimetasime teda *chère maman*[1], millele ta alati vastas naljatustega samas laadis ja ilusa rahuliku naeratusega. Ainult piripill Ljubotška oma pardijalgadega ja lihtsakoelise jutuga armastas võõrasema ning püüdis väga naiivselt ja vahel kohmakalt lähendada teda kogu meie perekonnale; seepeest ka ainsaks inimeseks kogu maailmas, kellesse, peale tema kirgliku armastuse *papa* vastu, Avdotja Vassiljevna oli kas või natukegi kiindunud, oli Ljubotška. Avdotja Vassiljevna suhtus temasse isegi mingi vaimustatud imetlusega ja osutas talle arglikku lugupidamist, mis mind väga hämmastas.

Alguses armastas Avdotja Vassiljevna sageli end võõrasemaks nimetades vihjata sellele, kuidas lapsed ja kodurahvas alati halvasti ja ebaõiglaselt suhtuvad võõrasemasse ning kui raske on selle tõttu tema olukord. Kuid nähes ette selle olukorra kogu ebameeldivust, ei teinud ta midagi, et seda vältida. Oleks tarvitsenud vaid olla ühe vastu lahke, teisele midagi kinkida ning mitte toriseda, mis oleks talle olnud väga kerge, sest ta ei olnud loomult nõudlik ja oli väga hea inimene. Ja vähe sellest, et ta seda ei teinud, koguni vastupidi — nähes ette oma olukorra kogu ebameeldivust, valmistus ta ilma kallaletungita kaitseks ja eeldades, et kõik kodused tahavad kõigi vahenditega talle ebameeldivusi tekitada ja teda solvata, nägi ta kõiges tagamõtet ning pidas endale kõige väärikamaks vaikides kannatada, ja muidugi ei võitnud oma tegevusetusega armastust, vaid saavutas ebasõbraliku suhtumise. Pealegi puudus tal see meie majas ülimal määral arenenud mõistmisvõime, millest ma juba rääkisin, ja tema harjumused olid nii vastupidised nendele, mis meie majas olid juurdunud, et juba see üksi ei äratanud poolehoidu tema vastu.

[1] kallis ema.

Meie täpse päevakavaga ja korralikus majas elas ta alati nii, nagu oleks ta alles äsja saabunud: tõusis üles ja heitis magama kord hilja, kord vara, kord tuli, kord ei tulnud lõunale, kord sõi õhtueinet, kord ei söönud. Kui ei olnud külalisi, käis ta alati pooleldi riietatult ega häbenenud end meile ja isegi teenritele näitamast valges aluskuues, sall ümber, paljaste käsivartega. Alguses see lihtsus meeldis mulle, kuid väga pea, just selle lihtsuse tõttu, kaotasin ma viimase lugupidamise, mis mul tema vastu oli. Veel imelikum oli meile see, et temas oli külaliste juuresolekul ja ilma külalisteta kaks täiesti erinevat naist: üks, külaliste juuresolekul, noor, terve ja külm luksuslikult riietatud iludus, ei rumal ega tark, kuid lõbus; teine, ilma külalisteta, oli mitte enam noor, kurnatud, nukrutsev, lohakas ja igavust tundev naine, kuigi armastav. Sageli, kui ma teda nägin sel hetkel, millal ta naeratavana, talvisest külmast õhetavana, oma ilu teadmisest õnnelikuna visiitidelt oli tagasi tulnud, kübara peast võtnud ja end peeglist silmitses, või siis, kui ta toreda lahtise ballikleidiga kahistades, teenijaid häbenedes ja ühtlasi nende ees uhke olles tõlda läks, või jälle kodus, kui meil olid väikesed õhtud ja ta istus kinnises siidkleidis, mingisugused peened pitsid õrna kaela ümber, näol säramas ühesugune, kuid ilus naeratus, — mõtlesin ma teda vaadates, mida küll ütleksid need, kes temast olid vaimustatud, kui nad näeksid teda niisugusena, nagu mina teda nägin, kui ta õhtuti koju jäädes ja meest klubist oodates pärast kella kahteistkümmend mingisuguses kapotis kammimata juustega nagu vari nõrgalt valgustatud tubasid mööda ringi kõndis. Kord läks ta klaveri juurde ja mängis, pingutusest kulm kortsus, ainukest valssi, mida ta oskas, kord võttis kätte romaani, luges selle keskpaigast mõne rea ja heitis kõrvale, kord, et mitte teenijaid äratada, läks ise puhveti juurde, võttis sealt kurki ja külma vasikaliha ning sõi seda puhvetikapi ukse juures seistes, siis jälle hulkus väsinuna, nukrana sihitult toast tuppa. Kõige rohkem eraldas meid temast aga see, et tal puudus mõistmine, mis väljendus peaasjalikult temale omases maneeris olla leebivalt tähelepanelik, kui talle kõneldi asjadest, millest ta aru ei saanud. Ta ei olnud selles süüdi, et oli ebateadlikult omaks võtnud kombe kergelt

naeratada ainult huultega ja kallutada pead, kui talle rääkiti asjadest, mis teda vähe huvitasid (peale tema enda ja mehe aga ei huvitanud teda miski), kuid see nägedane naeratamine ja pea kallutamine olid talumatult eemaletõukavad. Tema lõbusus, milles tundus otsekui naeru tema enda, teie ja kogu maailma üle, oli samuti kohmetu ning ei kiskunud kedagi kaasa; tema tundelisus oli liiga teeseldud. Ja mis peaasi — ta ei häbenenud igaühele lakkamatult rääkimast oma armastusest *papa* vastu. Kuigi ta sugugi ei valetanud sellest kõneldes, et kogu tema elu seisab armastuses mehe vastu, ja ehkki ta seda kogu oma eluga tõestas, oli meie arusaamise järgi niisugune häbitu, lakkamatu rääkimine oma armastusest vastik ja me häbenesime tema pärast, kui ta sellest kõrvaliste inimeste juuresolekul rääkis, veel rohkem kui siis, kui ta tegi vigu prantsuse keeles.

Ta armastas oma meest üle kõige maailmas, ja mees armastas teda, eriti alguses, ning kui nägi, et ta pole ainuke, kellele see naine meeldib. Tema elu ainsaks eesmärgiks oli oma mehe armastuse omandamine, kuid ta tegi, nagu paistis, meelega kõike seda, mis mehele võis olla ainult ebameeldiv, ning ikka eesmärgiga tõestada talle kogu oma armastuse jõudu ja valmisolekut ennast ohverdada.

Ta armastas ilusaid riideid; isa armastas näha teda seltskonnas iludusena, kes kutsub välja kiitust ja imetlust; ta ohverdas oma kire ilusate riiete vastu isa heaks ning harjus ikka rohkem ja rohkem istuma kodus hallis pluusis. *Papa*, kes alati pidas vabadust ja võrdsust perekondlikes suhetes vajalikuks tingimuseks, lootis, et tema lemmiku Ljubotška ning hea noore naise vahel kujuneb siiras ja sõbralik vahekord, kuid Avdotja Vassiljevna ohverdas ennast ning pidas vajalikuks osutada t õ e l i s e l e m a j a p e r e n a i s e l e, nagu ta Ljubotškat nimetas, ebaviisakat lugupidamist, mis *papa*'d valusalt solvas. Isa mängis sel talvel rohkesti, lõpuks kaotas palju ja nagu alati, soovimata mängu ära segada perekonnaeluga, varjas oma kaardimänguasju koduste eest. Avdotja Vassiljevna ohverdas ennast ja pidas, vahel haigenagi, talve lõpus isegi rasedana, oma kohustuseks hallis pluusis, kammimata peaga, kas või kell

neli või viis hommikul, minna vankudes *papa*'le vastu, kui too vahel väsinuna, kaotanuna, häbistatuna, pärast kaheksandat trahvi klubist tagasi tuli. Ta küsis *papa*'lt hajameelselt, kas tal oli mängus õnne, ja kuulas leebiva tähelepanuga, naeratades ja pead kõigutades, mida *papa* talle rääkis sellest, mis ta klubis oli teinud, ja sellest, et ta teda sajandat korda palub mitte kunagi ootama jääda. Ent kuigi kaotus ja võit mängus, millest olenes *papa* kogu varandus, naist sugugi ei huvitanud, oli ta ikkagi igal ööl *papa*'d esimesena vastu võtmas, kui too klubist tagasi tuli. Muide pani teda *papa*'d ootama peale tema eneseohverdamiskire veel salajane armukadedus, mille all ta ülimal määral kannatas. Miski maailmas ei oleks suutnud teda veenda, et *papa* tuli hilja tagasi klubist, mitte aga armukese juurest. Ta puudis lugeda *papa* näolt tema armusaladusi ja neid mitte leides ohkas teatava naudinguga, mida vahel võib valmistada ka mure, ning andus oma õnnetuse tunnetamisele.

Nende ja paljude teiste lakkamatute ohvrite tõttu oli *papa* käitumises oma naise suhtes selle talve viimastel kuudel, millal ta palju kaotas ja mille pärast ta oli enamasti pahas tujus, juba vahetevahel märgata v a i k s e t v i h k a m i s t, seda tagasihoitud vastumeelsust kiindumuse objekti vastu, mis väljendub ebateadlikus püüdes teha sellele objektile kõikvõimalikke väikesi moraalseid ebameeldivusi.

XLIII peatükk

UUED SELTSIMEHED

Talv möödus märkamatult ja juba hakkas jälle sulama; ülikoolis oli üles pandud eksamite kava, kui ma akki meenutasin, et tuleb vastata kaheksateistkümnes aines, mida ma olin kuulanud ja millest ma ei kuulnud, ei kirjutanud üles ega valmistanud ette ühtki. Imelik, et niisugune selge küsimus: kuidas siis sooritada eksameid? mulle kordagi ette ei tulnud. Kuid ma viibisin sel talvel niisuguses uidus, mis tuli selle nautimi-

sest, et ma olen suur ja olen *comme il faut*, et kui mulle tuligi pähe: kuidas siis sooritada eksameid? võrdlesin ma ennast oma seltsimeestega ja mõtlesin: «Nemad ju lükkavad eksameid sooritama, suurem osa neist aga polegi *comme il faut*, järelikult on mul nendega võrreldes eelis, ja ma pean läbi saama.» Ma käisin loenguil ainult sellepärast, et see oli mulle juba harjumuseks saanud ja et *papa* mu kodunt välja saatis. Pealegi oli mul palju tuttavaid ja mul oli ülikoolis sageli lõbus. Ma armastasin seda kära, rääkimist ja naermist auditooriumides, armastasin loengute ajal tagumises pingis istuda, professori uhetoonilist häält kuulates unistada millestki ja tähele panna seltsimehi, armastasin vahel kellegagi käia Materni juures viina ja suupistet võtmas ning teades, et selle eest võib peapesu saada, minna järsku ust kriuksutades auditooriumi pärast professorit; armastasin osa võtta tempudest, kui kursus kursuse vastu naerdes koridoris tungles. Kõik see oli väga lõbus.

Kui kõik hakkasid juba korralikumalt loenguil käima, füüsikaprofessor lõpetas oma kursuse ja jättis eksamiteni hüvasti, üliõpilased asusid vihikuid koguma ja rühmades ette valmistuma, siis mõtlesin minagi, et on tarvis ette valmistuda. Operov, kellega me küll vastastikku tervitasime, kuid olime kõige jahedamas vahekorras, nagu ma juba rääkisin, pakkus mulle vihikuid ja kutsus koguni nende järgi õppima koos tema ja teiste üliõpilastega. Ma tänasin teda ja nõustusin, lootes selle auga täiesti kustutada oma endise arusaamatuse temaga. Kuid palusin ainult, et kõik koguneksid iga kord tingimata minu juurde, sest mul on hea korter.

Mulle vastati, et hakatakse õppima vaheldumisi kord ühe, kord teise juures ja seal, kus on lähemal. Esimene kord koguneti Zuhhini juurde. See oli väike vaheseinaga tuba suures majas Trubnaja puiesteel. Esimesel kindlaksmääratud päeval jäin ma hiljaks ja tulin siis, kui juba loeti. Väike tuba oli üleni täis suitsetatud isegi mitte vakštaffi, vaid mahorkat, mida suitsetas Zuhhin. Laual seisis toop viina, napsiklaas, leib, sool ja lambakõrt.

Zuhhin, püsti tõusmata, soovitas mul juua viina ja võtta kuub maha.

«Teie, ma arvan, pole niisuguse kostitamisega harjunud,» lisas ta.

Kõik olid määrdunud sitssärgi ja maniskiga. Püüdes mitte näidata oma põlgust nende suhtes, võtsin ma kuue ära ja laskusin koduselt diivanile. Zuhhin vaatas vahetevahel vihikutesse ja luges, teised peatasid teda, esitasid küsimusi, tema aga seletas napilt, targalt ja tapselt. Ma hakkasin kuulatama, ei saanud paljudest asjadest aru, sest ma ei teadnud eelnenut, ning esitasin küsimuse.

«Ehee, noorhärra, teil ei tasu kuulata, kui te seda ei tea,» ütles Zuhhin. «Ma annan teile vihikud, te võtke see homseks läbi, muidu pole teile mõtet seletada.»

Mul hakkas oma väheste teadmiste pärast piinlik ning tundes ühtlasi, et Zuhhini märkus oli täiesti õige, lakkasin kuulamast ja tegin tähelepanekuid nende uute seltsimeeste kohta. Inimeste jaotamise järgi *comme il faut* ja mitte *comme il faut* inimesteks kuulusid nad ilmselt teise kategooriasse ja äratasid selle tõttu minus mitte ainult põlgust, vaid ka mõningat isiklikku vihavaenu, mida ma tundsin nende vastu sellepärast, et nad, olemata *comme il faut*, pidasid mind enestega võrdseks, vähe sellest, olid koguni heatahtlikult üleolevad. Seda tunnet äratasid minus nende jalad ja näritud küünтega mustad käed ning Operovi väikesele sõrmele kasvatatud pikk küüs, roosad särgid, maniskid ja sõimusõnad, millega nad sõbralikult üksteise poole pöördusid, räpane tuba, Zuhhini komme lakkamatult pisut nina nuusata, surudes ühe sõõrme näpuga kinni, ja eriti nende komme tarvitada ning rõhutada mõningaid sõnu. Näiteks kasutasid nad глупец[1], selle asemel et öelda дурак[1], словно[2] точно[2] asemel, великолепно[3] прекрасно[3] asemel, движучи[4] jne., mis paistis mulle raamatulikuna ja vastikult ebapuhtana. Veel enam äratasid minus seda komilfoolikku vihkamist rõhud, mida nad panid mõnedele vene ja eriti võõrsõnadele: nad ütlesid ма́шина маши́на[5] asemel, деятельность де́ятельность[1] asemel, на́рочно нарóчно[2] asemel, в камине́ в ками́не[3] asemel, Ше́кспир Шекспи́р[4] asemel, jne. jne.

[1] loll.
[2] täpselt.
[3] suurepärane.
[4] liikudes.
[5] masin

Kuid vaatamata sellele tol ajal mulle võimatult ermaletõukavale välisele küljele tundsin ma, aimates midagi head nendes inimestes ja kadestades seda rõõmsat seltsimehelikkust, mis neid ühendas, nende vastu poolehoidu ja soovisin neile läheneda, kui raske see mulle ka oli. Tagasihoidlikku ning ausat Operovi ma juba tundsin, nüüd aga meeldis mulle väga reibas, haruldaselt tark Zuhhin, kes oli selles ringis nähtavasti kõige väljapaistvam mees. Ta oli väikest kasvu tüse brünett, natuke tursunud ja alati läikiva, kuid väga tuiga, elava ja sõltumatu naoilmega. Selle ilme andsid tulle eriti madal, kuid sügavate mustade silmade kohal kummis olev laup, lühikesed juusteharjased ja tihe-must habe, mis paistis alati ajamata olevat. Ta nähtavasti ei mõtelnud endale (mis mulle inimestes alati eriti meeldis). Kuid oli näha, et ta mõistus ei olnud kunagi tegevuseta. Tal oli üks niisuguseid väljendusrikkaid nägusid, mis mõni tund pärast seda, kui te neid esimest korda olete näinud, äkki teie silmis täielikult muutuvad. See juhtus õhtu lõpul minu silmis Zuhhini näoga. Äkki tekkisid tema näole uued kurrud, silmad läksid sügavamale, naeratus ning kogu nägu muutus nii, et ma teda vaevalt ära tundsin.

Kui lugemine lõpetati, jõid Zuhhin, teised üliõpilased ja mina, et tõestada oma soovi olla seltsimees, igaüks klaasi viina, ja toopi ei jäänud peaaegu midagi. Zuhhin küsis, kellel on veel kakskümmend viis kopikat, et saata see vana naine, kes teda teenis, viina järele. Ma pakkusin oma raha, kuid Zuhhin pöördus, nagu poleks ta mind kuulnudki, Operovi poole, ja Operov võttis välja helmestega tikitud rahakoti ning andis talle nõutava mündi.

«Vaata, et sa jooma ei hakka,» ütles Operov, kes ise midagi ei joonud.

«Ära karda,» vastas Zuhhin lambakondist üdi imedes

[1] tegevus.
[2] meelega.
[3] kaminas.
[4] Shakespeare.

(mäletan, et ma sel ajal mõtlesin: sellest ta ongi nii tark, et ta palju üdi sööb).

«Ära karda,» jätkas Zuhhin pisut naeratades, ja naeratus oli tal niisugune, et te pidite seda tahtmatult märkama ja olema talle selle naeratuse eest tänulik. «Ja kui hakkangi jooma, pole sellest häda; nüüd juba, vennas, vaatame, kes kellest võitu saab, kas tema minust või mina temast. On juba valmis, vennas,» lisas ta ja nipsutas endale kiitlevalt vastu laupa. «Kui vaid Semjonov läbi ei kukuks, ta on liialt võtma hakanud.»

Tõepoolest, seesama hallide juustega Semjonov, kes esimesel eksamil mind nii rõõmustas sellega, et ta välimus oli minu omast halvem, ja kes sisseastumiseksamitel tuli teisele kohale, käis esimese üliõpilaseks oleku kuu korralikult loenguil, kuid hakkas juba enne kordamisi jooma ja kursuse lõpuks ei ilmunud üldse enam ülikooli.

«Kus ta on?» küsis keegi.

«Minagi olen ta juba silmist kaotanud,» jätkas Zuhhin. «Viimati lõime temaga «Lissaboni» segamini. Tore number tuli välja. Siis, räägitakse, oli mingisugune lugu ... On alles pea! Kui palju tuld on selles inimeses! Kui palju mõistust! Kahju, kui põhja läheb. Aga põhja läheb ta tingimata: ta pole niisugune poiss, et ta oma tuhinatega ülikoolis püsiks.»

Rääkinud veel pisut, hakkasid kõik laiali minema, leppides enne seda kokku ka järgmistel päevadel tulla Zuhhini juurde, sest tema korter oli lähemal kui kõik teised. Kui kõik õue läksid, hakkas mul natuke piinlik, et kõik lähevad jala ja mina üksi sõidan troskaga, ning ma tegin häbenedes Operovile ettepaneku, et ma ta koju sõidutan. Zuhhin tuli meiega koos välja, laenas Operovilt rubla ja läks kogu ööks kuhugi võõrsile. Teel jutustas Operov mulle palju Zuhhini iseloomust ja eluviisidest, ning koju jõudes ei jäänud ma kaua aega magama, mõeldes neist uutest mulle tuttavaks saanud inimestest. Kaua aega lamasin uneta ja olin kahevahel, kas tunda nende vastu lugupidamist, mille poole mind kallutasid nende teadmised, lihtsus, ausus ning nooruse ja uljuse poeesia, teiselt poolt aga tõukas mind eemale nende korratu välimus. Hoolimata suurest soovist oli mul tol ajal lausa võimatu hakata nendega läbi käima.

Meie arusaamised olid täiesti erinevad. Oli tuhat varjundit, mis minu meelest andsid elule kogu tema motte ja võlu ning mis neile olid täiesti arusaamatud, ja vastupidi. Kuid peamiseks põhjuseks, miks nendele lähenemine oli võimatu, olid mu kuue kahekümnerublane kalev, troska ja hollandi särk. See põhjus oli minule eriti tähtis: mulle näis, et ma neid oma jõukuse tunnustega tahtmatult solvan. Ma tundsin end nende ees süüdlasena ja kord taltudes, kord meelepaha tundes oma õigustamatu taltumise pärast ning muutudes isemeelseks, ei saanud ma kuidagi sõlmida nendega tasakaalukaid, siiraid suhteid. Zuhhini iseloomu toore, puhelise külje aga lämmatas tol ajal minu silmis niisugusel määral see jõuline uljuse poeesia, mida ma temas aimasin olevat, et see külg mulle sugugi ebameeldivalt ei mõjunud.

Paar nädalat käisin ma peaaegu iga päev õhtuti Zuhhini juures õppimas. Õppisin väga vähe, sest nagu ma juba rääkisin, olin ma teistest maha jäänud, ja kuna mul ei olnud jõudu üksinda õppida, et nendele järele jõuda, siis ma ainult teesklesin, et kuulan ja mõistan seda, mis nad loevad. Mulle tundub, et ka nemad said aru mu teesklemisest, ja ma märkasin sageli, et nad jätsid vahele kohti, mida nad ise teadsid, ning kunagi mind ei küsinud.

Iga päevaga ma vabandasin ikka rohkem ja rohkem selle ringi ebakorralikkust, kuna süüvisin nende eluolusse ja leidsin selles palju poeetilist. Ainult Dmitrile antud ausõna, et ma ei lähe kuhugi nendega pummeldama, hoidis mind tagasi soovist nende lõbudest osa võtta.

Kord tahtsin ma nende ees kiidelda oma teadmistega kirjandusest, eriti prantsuse kirjandusest, ja alustasin juttu sellel teemal. Minu imestuseks selgus, et kuigi nad lugesid võõrkeelseid pealkirju veneparaselt, olid nad palju rohkem lugenud kui mina, tundsid ja hindasid inglise ja isegi hispaania kirjanikke, Le Sage'i, kellest ma tol ajal polnud kuulnudki. Puškin ja Žukovski olid neile kirjandus (mitte aga nii nagu minule — raamatud kollases köites, mida ma lapsena lugesin ja tundma õppisin). Nad polgasid ühtviisi Dumas'd, Sue'd ja Fóvali ja avaldasid oma arvamusi kirjandusest, eriti Zuhhin,

palju paremini ja selgemini kui mina, mida ma ka pid
tunnustama. Ka muusika tundmises ei olnud mul nend
ees mingit eelist. Minu veel suuremaks imestuseks ma
gis Operov viiulit, üks teine meiega koos õppiv üliop
lane mängis tšellot ja klaverit ning nad mõlemad m
gisid ülikooli orkestris, tundsid korralikult muusikat
pidasid heast muusikast lugu. Ühe sõnaga kõike, m
lega ma nende ees tahtsin kiidelda, välja arvatud pran
suse ja saksa keele hääldamine, teadsid nad min
paremini ja polnud sugugi selle üle uhked. Oma ol
korras oleksin ma võinud kiidelda seltskondlikkusega
kuid mul polnud seda sel määral nagu Volodjal. M
asi oli siis see kõrgus, kust ma nende peale alla vaat
sin? Minu tutvus vürst Ivan Ivanõtšiga? Prantsus
keele hääldamine? Troska? Hollandi särk? Küüned
Kas see kõik pole lõpuks mõttetus? — hakkas mull
vahel ähmaselt pähe tulema, kuna ma kadestasin nei
selle seltsimehelikkuse ja heasüdamliku noorte inimest
lõbususe pärast, mida ma enda ees nägin. Nad kõi
sinatasid üksteist. Nende käitumise lihtsus piirnes
jämedusega, kuid ka selle jämedakoelise välise külje
varjus oli kogu aeg näha kartust kas või natukenegi
üksteist solvata. K a a b a k a s, s i g a, mida nad tarvitasid hellitavas mõttes, äratasid minus ainult võikust ja andsid mulle põhjust sisemiselt muiata, kuid need sõnad ei solvanud neid ega takistanud olemast omavahel kõige siiramas, sõbralikumas vahekorras. Nad kohtlesid üksteist nii ettevaatlikult ja delikaatselt, nagu seda võivad teha ainult väga vaesed ja väga noored inimesed. Peaasi aga oli see, et ma tajusin selles Zuhhini iseloomus ja tema «Lissaboni» seiklustes midagi avarat, laiajoonelist. Ma aimasin, et need pummelungid pidid olema midagi hoopis muud kui see teesklemine põletatud rummi ja šampanjaga, millest ma parun Z. juures osa võtsin.

XLIV peatükk

ZUHHIN JA SEMJONOV

Ma ei tea, missugusesse seisusesse kuulus Zuhhin, küll tean, et ta oli S. gümnaasiumist, ilma igasuguse varanduseta ja vististi mitte aadlik. Ta oli sel ajal umbes kaheksateistkümneaastane, kuigi välimuselt paistis palju vanem. Ta oli väga tark, eriti taiplik: tal oli kergem kohe haarata tervet keerulist ainet, ette näha kõiki selle üksikasju ja järeldusi, kui teadvuse abil tuletada seadusi, mille põhjal need järeldused tehti. Ta teadis, et ta on tark, oli sellele uhke ja selle uhkuse tõttu kohtles kõiki ühtviisi lihtsalt ning oli heasüdamlik. Ta oli vististi juba palju läbi elanud. Tema kihkuv, vastuvõtlik loomus oli juba jõudnud tunda saada armastust ja sõprust, ta oli jõudnud juba nii mõndagi ette võtta, ka raha oli ta omanud. Olgugi vähesel määral, olgugi madalamates ühiskonnakihtides, kuid ei olnud asja, mille vastu tal, olles seda tunda saanud, poleks olnud kas põlastust või mingisugust ükskõiksust ja hoolimatust, mis tulenesid liigsest kergusest, millega ta kõike saavutas. Tundus, et ta nii suure innuga haaras kõigest uuest kinni ainult selleks, et siis, kui ta oli eesmärgi saavutanud, põlata seda, mis ta oli saavutanud, ja tema võimekas loomus saavutas alati nii eesmärgi kui
kõguse põlastust tunda. Teaduse suhtes oli sama lugu: ta õppis vähe, üles ei kirjutanud, kuid teadis matemaatikat suurepäraselt ega kelkinud, kui ta ütles, et ta professori üle trumpab. Paljugi sellest, mis loen
nul raägiti, tundus talle olevat rumal, kuid tema loomusele omase ebateadliku praktilise kavalusega kohanes ta otsekohe sellele, mida professoril vaja oli, ja kõik professorid armastasid teda. Ta oli ülemuste vastu otse
iene, kuid ülemused pidasid temast lugu. Ta ei
mastanud ega austanud teadust, vaid põlgas koguni
a neid, kes tõsiselt õppisid seda, mida tema omandas
ni kergelt. Teadused, nagu tema neid mõistis, ei nõud
malt kümnendikku osagi ta võimetest; elu nii
a, nagu see oli tal üliõpilaspõlves, ei kujutanud
midagi säärast, millele ta oleks võinud end täie
kult pühendada, tema kihkuv, aktiivne loomus aga

nõudis elu, ja ta andus seda laadi pummeldamisele nagu tema rahad võimaldasid, kirgliku innuga ja sooviga ennast pillata, mida rohkem ta tundis endal jõudu olevat. Nüud, enne eksameid, täitus Operovi ennustus. Ta kadus umbes kaheks nädalaks, nii et me viimase ajal õppisime juba teise üliõpilase juures. Kuid esimese eksami ajal ilmus ta saali kahvatuna, kurnatuna, värisevate kätega, ja soovitas hiilgavalt kõik teisele kursusele üleminekuks vajalikud eksamid.

Kursuse algusest peale oli pummeldajate kambakelle peameheks oli Zuhhin, kaheksa inimest. Nendehulgas olid algul Ikonin ja Semjonov, kuid esimeneemaldus seltskonnast, kannatamata välja seda pööraetpillerkaaritamist, millele nad andusid aasta alguses, teine aga eemaldus seepärast, et talle ka sellest eiolnud küllalt. Alguses vaatasid kõik meie kursusel nende peale mingisuguse õudusega ja jutustasid üksteisele nende kangelastegudest.

Nende sangaritegude peakangelaseks oli Zuhhin ja kursuse lõpus Semjonov. Viimasel ajal vaatasid Semjonovile kõik koguni mingisuguse jubedusega, ja kui ta loengule tuli, mida juhtus võrdlemisi harva, siis hakkas auditoorium kihama.

Just enne eksameid lõpetas Semjonov oma pummeldamise kõige energilisemal ja omapärasemal viisil, mille tunnistajaks ma olin tänu oma tutvusele Zuhhiniga. Lugu oli nõnda. Kord õhtul, kui me just äsja olime Zuhhini juurde tulnud ja Operov, kallutanud pea vihikute kohale ja seadnud enda kõrvale peale lühtris rasvaküünla veel pudelis rasvaküünla, hakkas peene häälekesega lugema oma tihedalt täiskirjutatud füüsikavihikut, tuli tuppa perenaine ja teatas Zuhhinile, et tema juurde olevat tulnud keegi kirjaga.

Zuhhin väljus ja tuli varsti tagasi noruspäi, mõtliku näoga, hoides käes avatud kirja hallil pakkimispaberil ja kaht kümnerublast paberraha.

«Härrased! Haruldane sündmus,» ütles ta, tõstis pea ja vaatas meie peale kuidagi pidulikult-tõsiselt.

«Mis on, kas said konditsioonide eest raha?» küsis Operov oma vihikut lehitsedes.

«Noh, loeme edasi,» lausus keegi.

«Ei, härrased! Mina enam ei loe,» jätkas Zuhhin

endise tooniga, «ma ütlen teile, enneolematu sündmus! Semjonov saatis mulle soldatiga need 20 rubla, mis ta kunagi laenas, ja kirjutab, et kui ma teda näha tahan, siis tulgu ma kasarmusse. Te teate, mida see tähendab?» lisas ta, heites kõigile pilgu. Meie kõik vaikisime. «Ma lähen kohe tema juurde,» jätkas Zuhhin, «tulgu kaasa, kes tulla tahab.»

Otsekohe panid kõik kuue selga ja valmistusid Semjonovi juurde minema.

«Kas see ei ole piinlik,» ütles Operov oma peene häälega, «et me kõik läheme teda vaatama nagu haruldust?»

Ma olin täiesti nõus Operovi märkusega, eriti minu suhtes, kes ma peaaegu üldse polnud Semjonoviga tutvunud, kuid mulle oli nii meeldiv seltsimeeste ühisest asjast osa võtta ja ma tahtsin nii väga Semjonovit ennast näha, et ma selle märkuse peale midagi ei öelnud.

«Rumalus!» ütles Zuhhin, «mis on siin piinlikku, kui me kõik läheme seltsimehega hüvasti jätma, ükskõik kus ta ka oleks. Tühi asi! Tulgu, kes tahab.»

Me palkasime voorimehed, võtsime soldati endaga kaasa ja sõitsime. Valvekorras olev allohvitser ei tahtnud meid enam kasarmusse lasta, kuid Zuhhin rääkis talle kuidagi augu pähe ja seesama soldat, kes oli toonud kirja, viis meid suurde, peaaegu pimedasse, mõnest õhlambist nõrgalt valgustatud tuppa, kus mõlemal pool naridel istusid ja lamasid paljakspõetud peaga nekrutid hallides sinelites. Kasarmusse astudes rabas mind eriliselt raske õhk, mitmesaja inimese norskamine. Minnes meie teejuhi ja Zuhhini järel, kes kindlal sammul astus kõige ees naride vahel, vaatasin ma värinaga iga nekruti asendit ja sobitasin igaühega mu mälestuses säilinud Semjonovi jässakat soonilist kogu pikkade, ilkus, peaaegu hallide juustega, valgete huulte ja süngete läikivate silmadega. Kasarmu kõige kaugemas nurgas, viimase savipoti juures, mis oli täidetud musta õliga ja milles põlenud taht vilkudes suitses, kiirendas Zuhhin sammu ja peatus äkki.

«Tervist, Semjonov,» ütles ta ühele nekrutile, kellel oli samasugune põetud pea nagu teistelgi ja kes paksus sõduripesus, hall sinel üle õla, istus jalgadega naril,

rääkis teise nekrutiga ning sõi midagi. See oli t e m u lühikeseks lõigatud hallide juustega, paljakspoetu t sinise osaga lauba kohal ning oma alalise sünge ja e. gilise näoilmega. Ma kartsin, et mu pilk solvab te. a ja pöördusin sellepärast kõrvale. Operov vististi ja. mu arvamust ja seisis teiste taga, kuid Semjonc. häälekõla, kui ta oma tavaliste katkendlike lausetep. Zuhhinit ja teisi tervitas, rahustas meid täielikult ning me astusime ruttu ette ja tahtsime anda — mina oma kätt, Operov oma lauatükki, Semjonov aga ulatas meile veel enne oma suure tumeda käe, vabastades me i sellega ebameeldivast tundest, et käe sirutamisega teeme talle au. Ta rääkis vastu tahtmist ja rahulikult nagu alati:

«Tere, Zuhhin. Tänan väga, et tulid. Istuge, härrased. Anna ruumi, Kudrjaška,» pöördus ta nekruti poole, kellega ta oli juttu ajanud ja õhtust söönud. «Sinuga räägime pärast edasi. Istuge ometi. Noh? Kas sa imestasid, Zuhhin? Mis?»

«Ükski asi ei pane mind sinu juures imestama,» vastas Zuhhin ja istus tema kõrvale narile umbes sellise ilmega, millega arst istub haige voodile. «Ma oleksin imestanud, kui sa oleksid eksamile tulnud; nii on lugu. Räägi, kus sa olid selle aja ja kuidas see juhtus?»

«Kus ma olin?» vastas ta oma madala tugeva häälega: «Olin trahterites, kõrtsides, üldse seal, kus juuakse. Istuge ometi kõik, härrased, siin on ruumi palju. Tõmba jalad koomale, sina,» hüüdis ta käskivalt, näidates hetkeks oma valgeid hambaid, nekrutile, kes lamas kaspõsakil naril temast vasakul ja meid laisa uudishimuga vaatles. «Noh, pummeldasin. Ja kehvasti. Ja hästi,» jätkas ta, muutes iga katkendliku lause juures oma energilise näo ilmet. «Lugu kaupmehega sa tead: suri ära, saadananahk. Mind taheti välja ajada. Niipalju kui raha oli, kõik lõin labi. See poleks veel midagi olnud. Võlgasid jäi koledasti — ja rumalaid. Maksta polnud millegagi. Noh, ja ongi kõik.»

«Kuidas sulle niisugune mõte võis tulla?» küsis Zuhhin.

«Aga niiviisi: pummeldasin kord «Jaroslavlis», tead seal Stoženkal, ühe isandaga kaupmeeste hulgast. Ta on

nekrutite värbaja. Ütlesin: andke tuhat rubla — lähen. Ja laksin.»

«Kuidas siis nii, sa oled ju aadlik,» ütles Zuhhin.

Tühi asi! Kirill Ivanov seadis kõik korda.»

«Kes see Kirill Ivanov on?»

See, kes mind ostis (sealjuures välgutas ta eriliselt, vendralt ning naljakalt silmi ja otsekui naeratas). Võeti senatist luba. Pummeldasin veel, maksin võlad kinni ja laksin. Ja ongi kõik. Mis siis ikka, peksta mind ei tohi... Viis rubla on... Aga võib-olla tuleb sõda...»

Siis hakkas ta Zuhhinile rääkima oma kummalistest, meeldivatest seiklustest, jutustamise ajal muutis ta lakkamatult oma energilise näo ilmet ja välgutas sünged silmi.

Kui tuli kasarmust lahkuda, hakkasime temaga hüvasti jatma. Ta andis meile kõigile kätt, surus kõvasti meie omi ja ütles, ilma et oleks hüvastijätuks püsti tõusnud:

«Astuge veel millalgi sisse, härrased: räägitakse, meid aetavat alles tuleval kuul edasi,» ja jälle ta otsekui naeratas.

Zuhhin hakkas minema, kuid tuli mõne sammu järel meie tagasi. Ma tahtsin näha nende hüvastijättu ja jäin ka seisma ning nagu, et Zuhhin võttis taskust raha ja ulatas temale, Semjonov aga lükkas ta käe tagasi. Ma nagin, et nad suudlesid, ja kuulsin, kuidas Zuhhin meeldivalt meile liginedes võrdlemisi valjusti hüüdis:

«Hüvasti, vennas! Ma vist ei lõpeta enne kursustki, kui sa oled juba ohvitser.»

Vastuseks sellele hakkas Semjonov, kes kunagi ei naernud, kõlavalt ning ebatavalisel viisil naerma, mis mind väga valusalt rabas. Me läksime välja.

Kogu tee koju, mille me käisime jalgsi, Zuhhin vaikis ja lakkamatult nuusatas pisut, pannes sõrme kord ühe, kord teise sõõrme vastu. Jõudes koju, läks ta meist kohe ära ja jõi sellest päevast peale kuni eksamiteni.

XLV peatükk

MA KUKUN LÄBI

Lõpuks jõudis kätte esimene eksam, diferentsiaal- ja integraalarvutusest, mina aga viibisin ikka mingisuguses imelikus udus ega andnud endale selgelt aru, mis mind ootab. Õhtuti, pärast Zuhhini ja teiste kaaslastega koos olemist, tuli mulle mõte, et on tarvis midagi oma veendumustes muuta, et miski nendes ei ole nii nagu vaja ja pole hea, kuid hommikul, päevavalgel, muutusin ma uuesti *comme il faut* inimeseks, olin sellega väga rahul ega soovinud endas mingeid muudatusi.

Niisuguses meeleolus läksin ma esimesele eksamile. Ma istusin pinki sellel poolel, kus istusid vürstid, krahvid ja parunid, hakkasin rääkima nendega prantsuse keeles ja (kui imelik see ka on) mul ei tekkinud mõtetki, et kohe tuleb vastata aines, mida ma üldse ei tunne. Ma vaatasin külmavereliselt neid, kes läksid vastama, ja lubasin endale isegi nendest mõne üle muiata.

«Noh, kuidas on, Grap?» ütlesin ma Ilenkale, kui ta laua juurde tagasi tuli. «Kas oli hirm nahas?»

«Eks vaatame, kuidas teiega on,» ütles Ilenka, kes sellest ajast peale, kui ta ülikooli astus, oli täielikult minu mõju alt väljas, ei naeratanud, kui ma temaga rääkisin, ja suhtus minusse halvasti.

Ma naeratasin põlglikult Ilenkale vastuseks, kuigi kahtlus, mida ta väljendas, pani mind hetkeks hirmu tundma. Kuid udu varjutas selle tunde uuesti ning ma olin endiselt hajameelne ja ükskõikne, nii et lubasin kohe pärast eksami õiendamist (nagu oleks see mulle olnud kõige tühisem asi) minna koos parun Z-ga Materni juurde einetama. Kui mind koos Ikoniniga välja kutsuti, kohendasin ma mundri hõlmu ja läksin väga külmavereliselt eksamilaua juurde.

Kerge hirmuvärin jooksis mul üle selja alles siis, kui noor professor, seesama, kes oli mind eksamineerinud sisseastumiseksamil, vaatas mulle otse näkku ja ma puudutasin postpaberit, millele olid kirjutatud piletid. Kuigi Ikonin võttis pileti niisama kogu keha õõtsutades, nagu ta oli seda teinud eelmistel eksamitel, vastas ta midagi, ehkki väga halvasti; mina aga tegin seda, mis

tema oli teinud esimestel eksamitel, ma tegin isegi halvemini, sest võtsin teise pileti ega vastanud ka teise peale midagi. Professor vaatas mulle kahetsevalt näkku ja ütles vaikse, kuid kindla häälega:

«Teie ei lähe üle teisele kursusele, härra Irtenjev. Parem ärge tulge eksameid õiendama. Teaduskond tuleb puhastada. Ja teie ka, härra Ikonin,» lisas ta.

Ikonin palus nagu armuandi, et tal lubataks uuesti eksamile tulla, kuid professor vastas talle, et ta kahe päevaga ei jõua teha seda, mida ta ei olnud teinud terve nasta jooksul, ja et teda kuidagi ei saa üle viia. Ikonin anus uuesti kaeblikult ja alandlikult, kuid professor ütles jälle ära.

«Võite minna, härrad,» ütles ta sellesama tasase, kuid kindla häälega.

Alles siis suutsin ma laua juurest ära minna, ja mul hakkas häbi sellepärast, et ma oma vaikiva juuresolekuga otsekui võtsin osa Ikonini alandlikest palvetest. Ma ei mäleta, kuidas ma läksin läbi saali üliõpilastest mööda, mida ma nende küsimustele vastasin, kuidas ma esikusse jõudsin ja kuidas koju sain. Ma olin solvatud, alandatud, ma olin tõeliselt õnnetu.

Kolm päeva ei tulnud ma toast välja ega tahtnud kedagi näha; nagu lapsepõlves, pakkusid mulle naudingut pisarad ja ma nutsin palju. Ma otsisin püstoleid, millega võiks end maha lasta, kui ma seda väga tahtma hakkaksin. Mõtlesin, et Ilenka Grap sülitab mulle näkku, kui ta mind kohtab, ja talitab seda tehes õigesti; et Operov tunneb rõõmu mu õnnetuse üle ja räägib sellest kõigile; et Kolpikovil oli täielik õigus, kui ta mind Jari juures häbistas; et mu rumalatel juttudel vürstinna Kornakovaga ei saanudki olla teistsuguseid tagajärgi jne. jne. Kõik mu elu rasked, enesearmastusele piinavad hetked tulid mulle üksteise järel pähe, ma püüdsin süüdistada kedagi oma õnnetuses, arvasin, et keegi tegi seda kõike meelega, mõtlesin välja terve minu vastu suunatud intriigi, nurisesin professorite, seltsimeeste, Volodja, Dmitri ja *papa* üle sellepärast, et ta mind ülikooli oli pannud, nurisesin saatuse üle sellepärast, et ta laskis mind elada niisuguse häbini. Lõpuks, tundes oma lootusetut hukkumist kõigi nende silmis, kes mind tundsid, palusin ma *papa*'lt luba minna

husaariks või Kaukaasiasse. *Papa* ei olnud minuga rahul, kuid mu hirmsat kurvastust nähes lohutas mind, öeldes, et nii paha kui see ongi, on kogu asja veel võimalik parandada, kui ma lähen üle teise teaduskonda. Volodja, kes samuti ei näinud mu õnnetuses midagi kohutavat, ütles, et teises teaduskonnas ei ole mul vähemalt piinlik uute seltsimeeste ees.

Meie daamid ei saanud üldse aru, ei tahtnud või suutnud aru saada, mis on eksam, mida tähendab mitte üle minna teisele kursusele, ja neil oli minust kahju ainult sellepärast, et nad nägid mu muret.

Dmitri käis minu juures iga päev ning oli kogu aeg väga õrn ja tasane, kuid just sellepärast paistis mulle, et ta on minu vastu jahedamaks muutunud. Mul oli alati valus ja tundus solvavana, kui ta minu juurde üles tuli ja vaikides mu lähedale istus, pisut sellise ilmega, millega arst istub raskesti haige voodile. Sofja Ivanovna ja Varenka saatsid mulle temaga raamatuid, mida ma varem olin tahtnud saada, ja soovisid, et ma nende juurde läheksin; kuid just selles tähelepanus nägin ma uhket, mulle solvavat ülevalt alla suhtumist inimesesse, kes on langenud liiga madalale. Paari-kolme päeva pärast ma rahunesin pisut, kuid kuni maalesõiduni ei käinud üldse kodunt väljas ja hulkusin kogu aeg oma õnnetusele mõeldes niisama toast tuppa, püüdes kõigist kodustest eemale hoiduda.

Ma mõtlesin, mõtlesin ja lõpuks, kord hilisõhtul, istudes üksinda all ja kuulates Avdotja Vassiljevna valssi, kargasin äkki püsti, jooksin üles, võtsin vihiku, millele oli kirjutatud: «Elu Reeglid», avasin selle, ning mind valdas kahetsus ja moraalse puhastumise tung. Ma hakkasin nutma, kuid need ei olnud enam meeleheitepisarad. Toibununa otsustasin ma uuesti kirja panna elu reeglid ja olin kindlalt veendunud, et ma enam kunagi ei tee midagi halba, ei ole ühtki minutit jõude ega riku kunagi oma reegleid.

Kui kaua see moraalne puhang kestis, milles see seisis ja missugused uued alused ta mu moraalsele arenemisele pani, sellest jutustan ma järgmises, oma noorusaastate õnnelikumas pooles.

24. septembril, Jasnaja Poljana.

SISUKORD

LAPSEPÕLV
5
POISI-IGA
107
NOORUS
187

Лев Толстой
ДЕТСТВО, ОТРОЧЕСТВО И ЮНОСТЬ
На эстонском языке. Переводчик: О. Самма
Оформление: Х. Аррак. Таллин, изд-во «Ээсти раамат»
Toimetaja H. Michelson. Kunstiline toimetaja H. Tikand.
Tehniline toimetaja R. Liliema. Korrektorid M. Amon ja H. Iter.
Laduda antud 23. XII 1975. Trükkida antud 30. VII 1976.
Trükipaber nr. 1, 84×108/32.
Trükipoognaid 10,875 + 8 kleebist. Tingtrükipoognaid 19,11.
Arvestuspoognaid 18,32. Trükiarv 24 000.
«Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10.
Tellimuse nr. 6076. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.
Hind 86 kop.

d
k
ol
va
ka
ra
ree
ei
ku
l
sis
mis
aas